

MARMATIA

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI
ARHEOLOGIE MARAMUREȘ

MARMATIA

9/1
ARHEOLOGIE

Baia Mare
2009

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Viorel RUSU, redactor șef
Dan POP, secretar de redacție
Marius ARDELEANU
Raul CARDOȘ
Bogdan BOBÎNĂ

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Academician Alexandru VULPE
Dr. Nona PALINCAȘ, Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, București
Dr. Ioan STANCIU, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

MARMATIA – publicație periodică a Muzeului Județean de Istorie
și Arheologie Maramureș

Lucrările și corespondența vor fi trimise la adresa:

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3

cod: 430406; jud. Maramureș

Telefon / Fax: 0040-262-211924; 0040-262-211927

e-mail: muzeumm@yahoo.com

www.maramuresmuzeu.ro

Răspunderea pentru conținutul științific al lucrărilor și calitatea rezumatelor în limbi străine
revine, în exclusivitate, autorilor

Tehnoredactare și design copertă:

SCREAM DESIGN SRL Baia Mare;

foto - Zamfir ȘOMCUTEAN

(*vas din necropola tumulară de la Lăpuș*)

Editor: Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

© Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș 2009

ISSN - 1582 - 9979

CUPRINS – SUMMARY – SOMMAIRE – INHALT

Bogdan BOBÎNĂ	Stadiul actual al cercetărilor arheologice privind neoliticul din nord-vestul României (județul Maramureș) – The actual stage of Neolithic archaeological research in the North-West Romania (Maramureș county)	7
Jacek Chmielewski TOMASZ	Early Neolithic Chipped Stone Assemblage from Seini-Dagas, District of Maramureș, Romania - Ansamblul de pietre cioplite din neoliticul timpuriu de la Seini-Dagas, județul Maramureș, România	23
Carol KACSÓ	Descoperirile din epoca bronzului de la Sarasău - Bronzezeitliche Funde in Sarasău	59
Dan POP	Comments on the State of Research of Suciul de Sus culture and Lăpuș group	101
Marius ARDELEANU	Istoria timpurie a vandalilor. Surse literare antice și realități arheologice - The early history of the Vandals. Ancient literar sources and archaeological facts	147
Alpár DOBOS, Vlad-Andrei LĂZĂRESCU	An unpublished fibula found in the area of Sic, County Cluj – O fibulă nepublicată descoperită în regiunea Sic, județul Cluj	171
Simina STANC	Studiul materialului faunistic provenit din așezarea de la Lazuri – Lubi Tag (județul Satu Mare) - L'étude archéozoologique des restes provenant de l'établissement de Lazuri – Lubi Tag (le département de Satu Mare)	183
Raul CARDOȘ	Cahle descoperite la Casa Parohială Reformată din Baia Mare - Stove Tiles discovered at the Reformed Parish House from Baia Mare	199
<i>Recenzii – Reviews – Besprechungen</i>		
Ioan STANCIU	Martin Kuna, Nad'a Profantová et al., <i>Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách - The onset of the Early Middle Ages in Bohemia. Archaeological research at a large settlement site of the Prague-type culture at Roztoky</i> , Archeologický Ústav AV ČR Praha (Praha 2005).	211
Alexandru DRAGOMAN	Andrzej Kola, <i>Archeologia Zbrodni. Oficerowie polscy na cmentarzu ofiar NKWD w Charkowie - The archaeology of the crime. Polish officers in the cemetery of NKVD victims in Charkov</i> , Toruń, 2005.	217
Prescurtări bibliografice		222

Stadiul actual al cercetărilor arheologice privind neoliticul din nord-vestul României (județul Maramureș)

BOGDAN BOBÎNĂ

Interesul pentru descoperirile neolitice și eneolitice din această zonă s-a manifestat încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, din descrierea colecției lui Mihály de Apșa, aflăm despre un topor de piatră perforat, confecționat din trahit, descoperit în hotarul comunei Leordina în anul 1870. Autorul îl descrie într-o lucrare în limba maghiară, dedicată preistoriei Maramureșului, rămasă în manuscris¹. Cercetările arheologice de suprafață întreprinse de R. Popa, în anul 1965, au dus la identificarea mai multor situri arheologice între care și unul aparținând epocii neolitice și anume cel de la „Șesul Mănăstirii”, aflat între localitățile Rozavlea și Strâmtura². Tot în această perioadă, în colecțiile muzeului din Sighetu Marmației, au intrat piese descoperite întâmplător în localitățile Coștiui, Oncești, Cornești, Giulești și Sighetu Maramației³. Mai multe cercetări de suprafață și sondaje, au fost întreprinse între anii 1970-1990, de către Zoia Maxim, C. Kacsó, E. Comșa, I. Stanciu și Georgeta M. Iuga, identificându-se și niveluri de locuire aparținând epocii neolitice.

Pentru a fi obiectivi și a cuprinde cât mai multă informație, am abordat stadiul actual al cercetărilor sub forma unui catalog, evidențiind astfel cunoștințele dar și lacunele ce există în privința descoperirilor neolitice din județ. Punctele ce au constituit crearea acestuia au fost organizate astfel:

1. Localitatea. 2. Punctul. 3. Tipul cercetării. 4. Autorul cercetării. 5. Anul. 6. Caracterul descoperirii. 7. Descrierea topografică. 8. Descrierea situației arheologice. 9. Atribuirea culturală. 10. Locul unde se păstrează materialul. 11. Nr. inventar. 12. - ; Inedit. 13. Bibliografia.

La întocmirea acestui catalog am avut în vedere bibliografia apărută până în momentul actual, piesele inedite din descoperirile întâmplătoare și materialele din colecțiile MJIA⁴. Nu am avut acces la materialele din colecțiile private și astfel nici la informațiile privind caracterul descoperirilor.

Numerele de pe harta expusă în Planșa I, corespund numerelor de ordine a localităților din catalog.

1. Băița de Sub Codru - Perii Dochii

1. Băița de Sub Codru. 2. Perii Dochii. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. Liviu Rogoz. 5. -. 6. Neprecizat. 7. În apropiere de localitate, în punctul Perii Dochii, lângă cătunul Huta, au fost descoperite de L. Rogoz, 3 piese litice. 8. Dintre cele trei, două sunt atribuite de Kacsó neoliticului. 9. -. 10. MJIA. 11. 27912/27913. 12. -. 13. Kacsó 2004a, 77, 197, pl. IX,1; X, 7.

2. Bicz - Corbuțu

1. Bicz. 2. Corbuțu. 3. Sondaj. 4. I. Stanciu. 5. 1990-1991. 6. Așezare. 7. Punctul Corbuțu se află la 600 m sud - sud-vest de punctul *Igoaie*, este o terasă aproape orizontală, pe o

¹ I. Mihály de Apșa, *A történet clótti Máramaros*. Manuscris în limba maghiară, *Colecția de documente dr. Mihály de Apșa*, dosar 16/1878, păstrat la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Maramureș.

² R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*. București, 1970, 42

³ M. Dăncuș, *Zona etnografică Maramureș*. București, 1986, 14.

⁴ Mulțumesc colegilor dr. C. Kacsó și D. Pop pentru sprijinul acordat la întocmirea prezentului repertoriu.

pantă a dealului Corbuțu, care coboară apoi abrupt spre sud-est și mai lin spre vest. Dealul este mărginit spre vest de pâraul Ciurgău și spre sud de Valea Grofoaii. **8.** În urma sondajului din 1991, în SIV a fost cercetată o locuință neolitică de mari dimensiuni, cu multe fragmente ceramice și utilaj litic. Stratigrafia din SI-SIV se prezintă astfel: Sub stratul de pământ arat (grosime medie 0,25 m) apare un strat de pământ negru-castaniu (care, în capătul nordic al SIV ajunge până la -1,45 m), pigmentat în porțiunea superioară cu granule de lipitură arsă macerată; conține fragmente ceramice neolitice și puține piese litice, materialele concentrându-se în porțiunea sa superioară (între -0,25 și 0,45 m). Surprins aproximativ în aceeași linie în S I și S III, stratul neolitic se adâncește brusc în lutul galben-roșcat, înaintând apoi la o adâncime relativ constantă. Urmează un strat de pământ brun, amestecat cu lut galben-roșcat, lipsit de materiale arheologice (grosime medie 0,50 m). **9.** Materialul este atribuit neoliticului, fără să fie încadrat cultural. **10.** MJIA. **11:** 27831 – 27880. **12.** -. **13.** Stanciu 1992, 173, nr. 5B; Stanciu 1993, 266, pl. 4-5,2; Stanciu 1995, 141, nr. 7; Kacsó, Stanciu 1996.

3. Bicz – Igoaie

1. Bicz. **2.** Igoaie. **3.** Sondaj. **4.** I. Stanciu. **5.** 1990. **6.** Așezare. **7.** Punctul *Igoaie* se află pe o terasă cu înclinație sudică, astăzi în parte împădurită, delimitată spre nord și vest de dealurile Holmuri și Corbuțu, iar spre est tăiată de valea unui torent. **8.** O secțiune deschisă pe o terasă cu înclinație sudică, materialul arheologic neolitic provine din SI, de la adâncimile de 0,5-1,15 m. **9.** Săpăturile au fost publicate de Zoia Maxim, fiind atribuite de cercetătoare neoliticului timpuriu, Starčevo-Criș IV, neoliticului târziu, și sfârșitului neoliticului mijlociu – Pișcolt – posibil importuri Gilău și Iclod – Petrești. Tot Zoia Maxim menționează că materialul Starčevo-Criș de la *Igoaie* ar avea legătură cu așezarea de la Homoroade din jud. Satu Mare. **10.** MJIA. **11:** 27607-27630; 27676-27678; 27743-27749. **12.** -. **13.** Bader 1968, 383-388; Kalmar 1991; Maxim 2003, 11; Maxim 2003, 7-18.

4. Bicz – Oarză

1. Bicz. **2.** Oarză. **3.** Sondaj. **4.** I. Stanciu. **5.** 1990-1991. **6.** Așezare. **7.** Punctul *Oarză* este localizat pe o terasă joasă, cu o ușoară înclinație spre vest, ce mărginește spre sud-est *Râțul Grofoaii*, punctul *Oarză* se află la 700 m de punctul *Igoaie*. **8.** Situația stratigrafică din SIV/1991 este cea mai elocventă: 0 – 0,2 m, strat vegetal; 0,2 – 0,3 m, pământ castaniu cu materiale din epoca bronzului; 0,3 – 0,65 m, strat negru-brun (deasupra sterilului) cu fragmente ceramice și unelte din piatră din epoca neolitică. **9.** Neolitic. **10.** MJIA. **11.-. 12.** -. **13.** Stanciu 1993, 261; Maxim 2003, 7.

5. Boiereni

1. Boiereni, oraș Târgu Lăpuș. **2.** Neprecizat. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1941. **6.** Neprecizat. **7.** Neprecizat. **8.** -. **9.** Au fost descoperite mai multe fragmente preistorice. **10.** MJIA. **11.** -. **12.** -. **13.** Roska 1941, 51.

6. Budești

1. Budești. **2.** Neprecizat. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Neprecizat. **7.** În raza localității Budești. **8.** Un topor de piatră neperforat. Piesa a fost achiziționată de la unul din localnicii comunei Budești, de către un colecționar din Borșa, la MJIA există doar fotografiile ale piesei. **9.** După tipologie toporul aparține neoliticului. **10.** Colecție privată. **11.** -. **12.** Inedit. **13.** inf. D. Pop.

7. Bușag – Merișor.

1. Bușag, oraș Tăuții Măgherauș. **2.** Merișor. **3.** Cercetare de suprafață. **4.** I. Stanciu. **5.** octombrie 1989. **6.** Neprecizat. **7.** Localizat între localitățile Bușag și Merișor. **8.** Un

fragment de topor de piatră șlefuit, de mari dimensiuni, lungimea 9,1 cm, nu se observă urme de perforare. 9. Posibil neolitic. 10. MJIA. 11. -. 12. Inedit. 13. -.

8. Bușag - Pe Tog

1. Bușag, oraș Tăuții Măgherăuș. 2. Pe Tog. 3. Cercetare de suprafață. 4. C. Kacsó, I. Stanciu (1994); D. Pop, R. Cardoș, Z. Șomcutean, D. Ghiman, I Stanciu (2007). 5. 1994; 2007. 6. Neprecizat. 7. Localizat între localitățile Bușag și Merișor. 8. Două fragmente ceramice. 9. Posibil neolitic. 10. MJIA. 11. -. 12. Inedit. 13. -.

9. Călinești

1. Călinești. 2. -. 3. Neprecizat. 4. -. 5. -. 6. Neprecizat. 7. În raza localității. 8. Câteva piese litice ce s-au aflat în colecția lui A. Görög din Baia Mare. 9. Acestea au fost atribuite neoliticului mijlociu și târziu, fără să fie încadrate cultural. 10. -. 11. -. 12. -. 13. Kacsó 1999, 56, 60, n. 15.

10. Cetățele - Dâmbu Florenilor

1. Cetățele, comuna Șișești. 2. Dâmbu Florenilor. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. Piesa a fost găsită de un elev al școlii din localitate. 5. În jurul anilor '70 ai secolului XX. 6. Descoperire izolată. 7. Punctul se află la cca. 800 m sud-vest de centrul satului. 8. Un topor-ciocan perforat, din gresie cuarțitică foarte fină, din păcate puternic deteriorat la tăiș și la ceafă (lung. 9,2 cm). 9. Atribuit neoliticului. 10. Școala generală din localitatea Cetățele. 11. -. 12. -. 13. Kacsó 1999, 55, 60, pl. I,1.

11. Chiuzbaia - Șeituț

1. Chiuzbaia, oraș Baia Sprie. 2. Șeituț. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. V. Belbe. 5. Decembrie 2000. 6. Neprecizat. 7. În localitatea Chiuzbaia, la aproximativ 3 km est de centrul localității, într-o pădure de brad numită Șeituț. 8. Un topor perforat cu ceafa rotunjită (lung. 7,8 cm), confecționat din andezit sticlos carbonizat. 9. Neolitic. 10. Piesa a fost donată la MJIA. 11: 32342. 12 -. 13. Kacsó 2003 b, p. 61.

12. Corni - Trecători (Cornișor)

1. Corni, comuna Bicaz. 2. Trecători sau Cornișor. 3. Descoperire întâmplătoare și cercetare de suprafață. 4. Tr. Rusu. 5. În 2002 a fost întreprinsă o periegează de către C. Kacsó, D. Pop și Z. Șomcutean. 6. Nu a putut fi identificată așezarea. 7. Punctul *Trecători* sau *Cornișor* este o terasă în parte împădurită ce se află între localitățile Corni și Bicaz, la cca. 2 km de Oarța de Sus, spre Corni. 8. Dacă a existat o așezare, e posibil ca aceasta să fi fost distrusă de drumul ce face legătura între cele două localități. 9. Aici a fost descoperit un fragment ceramic aparținând culturii Criș. 10. MJIA. 11. -. 12. Inedit. 13. -.

13. Cornești

1. Cornești, comuna Călinești. 2. Neprecizată. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. -. 5. -. 6. Descoperire izolată. 7. Neprecizat. 8. Un fragment de daltă, descoperit în localitatea Cornești. 9. -. 10. În colecția Muzeului din Sighetu Marmației. 11. 4645. 12. -. 13. Dăncuș 1986, n. 2; Kacsó 1999, 55, pl. II, 7.

14. Coștiui

1. Coștiui, comuna Rona de Sus. 2. Neprecizat. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. -. 5. -. 6. Neprecizat. 7. În raza localității Coștiui. 8. A fost descoperit un topor perforat. 9. Neolitic. 10. În colecția Muzeului din Sighetu Marmației. 11. 4641. 12. -. 13. Kacsó 1999, 55, 64, pl. III, 4.

15. Crăciunești - Košare

1. Crăciunești. 2. Košare. 3. Cercetare de suprafață. 4. -. 5. 1972. 6. Așezare. 7. În punctul *Košare* (pe terenurile ce au aparținut, în 1972, lui M. Malarciuc și N. Babineț). 8. Pe terasa înaltă din stânga Tisei, a fost identificată o așezare neolitică, tot aici fiind descoperită și o daltă. 9. -. 10. MJIA. 11: 30917. 12. -. 13. Kacsó 1999, 55, pl. II,6; Kacsó 2004 a, pl. X,6.

16. Dobricu Lăpușului

1. Dobricu Lăpușului, oraș Târgu Lăpuș. 2. -. 3. Cercetare de suprafață. 4. M. Roska. 5. -. 6. O posibilă așezare. 7. În raza localității. 8. Este amintită o locuire preistorică. 9. -. 10. -. 11. -. 12. -. 13. Roska 1942, 145; Maxim 1999, 157.

17. Dumbrăvița - Dealul Hijului

1. Dumbrăvița. 2. Dealul Hijului. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. I. Morar și elevii școlii din localitate. 5. 1981 sau 1982. 6. Descoperire izolată. 7. În partea de nord-vest a localității, în stânga drumului Baia Mare - Dumbrăvița, foarte aproape de clădirea Școlii generale. 8. A fost descoperit un topor plat, de andezit (lung. 9 cm), aparținând epocii neolitice. Tot aici, într-un punct neprecizat din raza localității, a fost găsit, de elevii Școlii generale, un topor perforat (lung. 12,1 cm), confecționat din gresie foarte fină. 9. -. 10. Școala generală Dumbrăvița și MJIA. 11: 4913. 12. -. 13. Kacsó 2003 b, 61; n 6.

18. Giulești - Gruiuț

1. Giulești. 2. Gruiuț. 3. Cercetare de suprafață și sondaj. 4. -. 5. -. 6. Așezare. 7. Punctul se află pe o terasă din stânga râului Mara. 8. Au fost identificate urmele unei așezări aparținând probabil neoliticului din care au fost recoltate, în urma unui mic sondaj de verificare, câteva fragmente ceramice, precum și un fragment de topor de piatră perforat. 9. -. 10. În colecția Muzeului din Sighetu Marmației. 11. 4644. 12. -. 13. Popa 1969; Popa, Zdroba 1969, 268; Kacsó 1999, 56, 64, pl. III,3; Maxim 1999, 161.

19. Glod - Fața Comarnicelor

1. Glod. 2. Fața Comarnicelor. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. -. 5. -. 6. Descoperire izolată. 7. Pe valea râului Slătioara. 8. A fost descoperit un topor perforat (12,2 cm). 9. Atribuit de către C. Kacsó neoliticului mijlociu sau târziu. 10. MJIA. 11. 236. 12. -. 13. Kacsó 1999, 55, pl. III,5; Kacsó 2004 a, 198, pl. XI, 4.

20. Nănești

1. Nănești. 2. -. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. Tiberiu Circa. 5. -. 6. Descoperire izolată. 7. În apropiere de râul Iza, în raza localității Nănești. 8. Au fost descoperite câteva piese litice. Din relatările lui M. Dăncuș aceste piese provin dintr-un depozit. 9. -. 10. În colecția Muzeului din Sighetu Marmației. 11. -. 12. -. 13. Dăncuș 1986, 13; Kacsó 1999, 62, pl. I, 4-9; pl. II, 1-5.

21. Lăpuș - Vârful Poienii

1. Lăpuș. 2. Vârful Poienii. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. C. Kacsó. 5. -. 6. Descoperire izolată. 7. Punctul este situat la nord-est de localitate. 8. A fost descoperit, într-o poziție secundară, un topor de piatră șlefuită, perforat (lung. 12,8 cm). 9. -. 10. MJIA. 11:3325. 12. -. 13. Kacsó 1981, 7; Kacsó 2004 a, 198, pl. XI, 3.

22. Oarța de Jos - Vâlceaia Rusului

1. Oarța de Jos. 2. Vâlceaia Rusului. 3. Cercetare de suprafață, sondaj. 4. C. Kacsó și E. Comșa. La săpătura din 1979 a participat și Georgeta M. Iuga. 5. În toamna anului 1970 a fost întreprinsă o cercetare de suprafață iar în 1971 un sondaj de control; în 1977 și 1979 au urmat săpături de mai mare amploare. 6. Așezare. 7. Punctul se află la 400 m nord de drumul ce unește localitățile Oarța de Sus și Bicz, pe o terasă din partea stângă a văii Fânațe. 8. Așezarea a fost identificată de către C. Kacsó în urma unei cercetări de

suprafață. În urma săpăturilor întreprinse au fost surprinse mai multe nivele de locuire: neolitic și epoca bronzului și, fără a se detașa într-un strat clar, în partea superioară au apărut fragmente ceramice din mileniul I e. n. Din păcate, stratul de cultură ce aparține epocii neolitice a fost doar sesizat, dar nu și cercetat, din cauza pânzei de apă freatică, care a apărut la o adâncime relativ mică, inundând secțiunile. Au fost recuperate câteva piese litice și puține fragmente ceramice, care nu permit însă încadrări culturale precise. 9. - 10. MJIA. 11.-. 12. -. 13. Kacsó 1980 b, 39; Stanciu 1992, 176, pl. 6, 13-16, pl. 7, 8; Kacsó 2004 a, 53.

23. Oarța de Sus - Dealul Bobota

1. Oarța de Sus, comuna Oarța de Jos. 2. Dealul Bobota. 3. Cercetare de suprafață. 4. C. Kacsó. 5. - 6. Descoperire întâmplătoare. 7. La nord-est de localitatea Oarța de Sus, în partea de sud a dealului *Bobota*. 8. Au fost descoperite, de către C. Kacsó, câteva fragmente ceramice aparținând neoliticului și epocii bronzului, și un topor de piatră neolitic. 9. - 10. MJIA. 11. - 12. -. 13. Kacsó Repertoriu.

24. Oarța de Sus - Fântâna lui Blaga

1. Oarța de Sus, comuna Oarța de Jos. 2. Fântâna lui Blaga. 3. Cercetare de suprafață. 4. I. Stanciu. 5. 1990. 6. Neprecizat. 7. - 8. În urma unei periegeze, în mai 1990, au fost descoperite câteva fragmente ceramice ce pot fi atribuite neoliticului. 9. - 10. MJIA. 11. - 12. Inedit. 13. Kacsó Repertoriu.

25. Oarța de Sus - Hagău

1. Oarța de Sus, comuna Oarța de Jos. 2. Hagău. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. - 5. 2003; 2009. 6. Neprecizat. 7. Punctul *Hagău*, se află la cca. 2,5 km de localitate, pe versantul estic al unui deal relativ înalt, mărginit de valea Bobota. 8. Au fost descoperite în toamna anului 2003, de către elevii din localitate, câteva fragmente ceramice atipice neolitice, de culoare roșie, cu măr și cioburi pisate în pastă. În 2009, în urma unei cercetări de suprafață, a fost identificată așezarea, fiind descoperite câteva fragmente ceramice și o așchie de obsidian. 9. - 10. MJIA. 11. - 12. Inedit. 13. Kacsó Repertoriu.

26. Oarța de Sus - Măgura

1. Oarța de Sus, comuna Oarța de Jos. 2. Măgura. 3. Sondaje, Cercetări de suprafață. 4. C. Kacsó și E. Comșa (1969-1970); Georgeta M. Iuga (1985-1986). 5. 1969-1970; 1985-1986. 6. Așezare cu mai multe nivele de locuire. 7. Aflat în partea nord-vestică a localității Oarța de Sus, dealul Măgura are pante abrupte pe trei laturi și o pantă sudică relativ lină, ce permite accesul cu ușurință dinspre sud - vest pe platforma de culme. 8. Pe baza unei informații primite de la G. A. Bălan, a fost întreprinsă o cercetare de suprafață de către C. Kacsó, fiind descoperite numeroase materiale ceramice neolitice. În anii 1969-1970, cu ocazia cercetărilor arheologice efectuate de C. Kacsó și E. Comșa, a fost descoperit și un nivel Tiszapolgár străpuns de un bordei aparținând culturii Coțofeni. Stratigrafia așezării este simplă: stânca, constituită din șist cristalin, se află la mică adâncime, între 0,30 și 0,60 m, este suprapusă de un strat subțire de pământ, lipsit de materiale arheologice, de culoare verzuie, amestecat cu pietricele și concrețiuni feruginoase, acesta fiind urmat de un strat de culoare cenușie, cu o grosime variind între 0,15 și 0,30 m, care conține depunerile arheologice, și stratul vegetal în care sunt prezente vestigiile arheologice răvășite. Săpăturile au continuat și în anii următori, ele fiind întreprinse de G. M. Iuga. În casele C3 și C4 din 1986 au apărut multe fragmente ceramice neolitice. 9. În urma cercetării materialului litic, ce se afla în colecția școlii din localitate, Zoia Maxim a atribuit câteva dintre piese neoliticului mijlociu, deși nu ar fi exclus ca aceste piese să aparțină neoliticului târziu sau eneoliticului. 10. MJIA 11: 28372-28379; 28387; 28392; 28401-18418; 28439-28442; 28457; 28466; 28468-28473; 28479; 28487; 28517- 28531;

28534-28542; 32337; 32342. **12.** - **13.** Kacsó 1971, 370; Comşa, Kacsó 1973, 47; Kalmar 1981, 108; Stanciu 1992, 177; Pop 2000, 73; Kacsó 2004 a, 52, 197, pl. IX, 2.

27. Oarța de Sus – Oul Făgetului

1. Oarța de Sus, comuna Oarța de Jos. **2.** Oul Făgetului. **3.** Sondaje și săpături de mai mare amploare. **4.** C. Kacsó. **5.** 1977 – sondaj; 1987 – săpătură de mai mare amploare. **6.** Așezare. **7.** La cca. 2,5 km sud-vest de Oarța de Sus, în zona colinară din dreaptă văii Făget, pe dealul Oul Făgetului. **8.** A fost descoperită de Tr. Rusu o întinsă stațiune locuită în mai multe etape: neolitic, perioada de tranziție spre epoca bronzului, bronz târziu și epoca romană. În anii 1977 și 1987 au fost întreprinse cercetări arheologice de către C. Kacsó, situația stratigrafică prezentându-se astfel: stratul de lut galben, lipsit de urme arheologice, este suprapus de un strat de pământ de culoare cafeniu deschis cu grosimea de 0,20-0,30 m, în care sunt prezente, fără a fi clar separate, resturile neolitice, ele fiind acoperite de un strat de pământ cenușiu, cu o grosime ce variază între 0,50 și 0,70 m, cu vestigii din epoca bronzului; epoca romană este reprezentată doar de câteva fragmente ceramice de la vase cenușii și negricioase lucrate la roată. Din cauza materialului ceramic atipic din nivelul neolitic nu a putut fi precizată încadrarea culturală. **9.** - **10.** MJIA. **11:** 26873-26882; 26885-26906; 27533-27540; 27545-27551. **12.** - **13.** Kacsó 1980 b, 39 nr. 8b, fig. 2, 1-14; Kacsó 2004 b, 29.

28. Oncești

1. Oncești. **2.** - **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** - **5.** - **6.** Descoperire izolată. **7.** În raza localității. **8.** A fost descoperit un topor de piatră perforat. **9.** - **10.** MJIA. **11:** 4639. **12.** - **13.** Kacsó 2008, 64, pl. III, 6.

29. Petrova – Pe Mociarschi

1. Petrova. **2.** Pe Mociarschi. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** Gr. Pălcuș. **5.** 2008. **6.** Neprecizat. **7.** Terasă în stânga văii Mociarschi, pe panta sudică a dealului Hera, în partea de nord-vest a localității. **8.** A fost descoperit un topor de piatră perforat, din gresie (lungimea de 7,1 cm). **9.** Toporul poate fi atribuit neoliticului. **10.** Piesa va rămâne în comuna Petrova. **11.** - **12.** Inedit. **13.** -

30. Remetea Chioarului

1. Remetea Chioarului. **2.** - **3.** Descoperire întâmplătoare și cercetare de suprafață. **4.** C. Kacsó și D. Pop. **5.** 2003. **6.** Descoperire izolată. **7.** În albia de pe malul stâng al râului Lăpuș. **8.** La Remetea Chioarului a fost descoperit, în anul 2003, un topor de piatră. Tot în acest an, a fost întreprinsă o perieghză de către C. Kacsó și D. Pop, însă nu au fost descoperite alte vestigii arheologice. **9.** - **10.** MJIA. **11.** - **12.** Inedit. **13.** -

31. Rozavlea – Șesul Mănăstirii

1. Rozavlea. **2.** Șesul Mănăstirii. **3.** Cercetare de suprafață. **4.** R. Popa. **5.** 1965. **6.** Așezare. **7.** Pe terasa de pe malul stâng al râului Iza, între localitățile Rozavlea și Strâmtura, în punctul numit Șesul Mănăstirii. **8.** În anul 1965, pe terasa de pe malul stâng al râului Iza, între localitățile Rozavlea și Strâmtura, a fost descoperită o așezare neolitică. **9.** - **10.** MJIA. **11.** - **12.** - **13.** Popa 1970, 42, Kacsó 1999, 55.

32. Săcel – Moara Leițului

1. Săcel. **2.** Moara Leițului. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** - **5.** - **6.** Descoperire izolată. **7.** - **8.** La Săcel, în punctul Moara Leițului, s-a descoperit o daltă atribuită de către C. Kacsó epocii neolitice. Piesa a fost donată de Zoia Maxim Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș. **9.** - **10.** MJIA. **11:** 19342. **12.** - **13.** Kacsó 1999, 56, pl. II, 8; Kacsó 2004 a, 197, pl. X, 5.

33. Sălnița - Cetățeaua

1. Sălnița, comuna Vima Mică. 2. Cetățeaua. 3. Cercetare de suprafață. 4. G. Ferenczi. 5. - . 6. Așezare. 7. -. 8. G. Ferenczi menționează descoperirea unor fragmente ceramice cu aspect preistoric, Zoia Maxim atribuind materialul unei locuiri neo-eneolitice. 9. -. 10. -. 11. -. 12. -. 13. Ferenczi 1964, 44-46, Maxim 1999, 166.

34. Săsar - Dâmbu Morii

1. Săsar, comuna Recea. 2. Dâmbu Morii. 3. Cercetare de suprafață. 4. D. Pop, R. Cardoso, Z. Șomcutean și D. Ghiman. 5. 2007. 6. Așezare. 7. Punctul este localizat în partea de vest a terasei, la confluența râului Săsar cu Lăpușul. 8. În urma periegezei din 2007 a fost descoperit un topor plat de piatră, care este posibil să aparțină epocii neolitice. 9. -. 10. MJIA. 11. -. 12. Inedit. 13. -.

35. Săpânța

1. Săpânța. 2. -. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. -. 5. -. 6. Descoperire izolată. 7. În raza localității. 8. Din localitatea Săpânța avem două fragmente de nuclee de obsidian cenușiu translucid. 9. -. 10. MJIA. 11. 4914; 19346. 12. -. 13. Kacsó 1999, 55, 62, pl. I, 2-3.

36. Seini - Cazemata I

1. Oraș Seini. 2. Cazemata I. 3. Cercetare de suprafață. 4. Z. Maxim (1984/1985); I. Emödi (1997); R. Cardoso, D. Ghiman, D. Pop, Z. Șomcutean (2007). 5. 1984/1985; 1997; 2007. 6. Așezare. 7. Punctul se află într-o zonă mai înaltă de pe valea Zugăului, la sud-vest de localitate. 8. Aici au fost descoperite materiale aparținând neoliticului mijlociu și anume grupului Pișcolt. 9. Pișcolt. 10. MJIA, MNIT. 11. -. 12. -. 13. Kalmar 1984, 95; Kalmar 1985, 393; Kalmar 1988, 470; Maxim 2005, 143.

37. Seini - Cărămidărie

1. Oraș Seini. 2. Cărămidărie. 3. Descoperire întâmplătoare, cercetare de suprafață. 4. Zoia Maxim (1984/1985); I. Emödi (1997); I. Stanciu, R. Cardoso, D. Ghiman, D. Pop, Z. Șomcutean (2007). 5. 1984/1985; 1997; 2007. 6. Așezare. 7. Punctul se află într-o zonă mai înaltă de pe valea Zugăului, la sud vest de localitate, distanța dintre el și punctul *Cazemata I* fiind de aproape 1000 m. 8. Aici au fost descoperite materiale aparținând neoliticului mijlociu și anume grupului Pișcolt. Materialele au fost donate de către V. Țințaș Muzeului Național de Istorie al Transilvaniei, în anul 1985. 9. Pișcolt. 10. MJIA, MNIT. 11. MNIT: 87835-87858; 87968; 88650-88697; 88819-88979; 89052-89234; 91340-91348. 12. -. 13. Kalmar 1984, 95; Kalmar 1985, 393; Kalmar 1988, 470; Maxim 2005, 143.

38. Seini - Dagas

1. Oraș Seini. 2. Dagas. 3. Cercetare de suprafață; săpătură preventivă. 4. Cercetări de suprafață întreprinse de I. Stanciu; săpătură preventivă și cercetare de suprafață (2007) - D. Pop, R. Cardoso, Z. Șomcutean, D. Ghiman. 5. Cercetare de suprafață (1989; 2007); (2007) săpătură preventivă. 6. Așezare. 7. La sud-vest de localitatea Seini, la cca. 500 m de râul Someș. 8. În urma unei cercetări de suprafață din anul 1989 a fost identificată o așezare cu mai multe nivele de locuire. În 2007, în urma cercetărilor arheologice preventive, a fost descoperită o groapă cu material ceramic, osteologic și litic aparținând epocii neolitice. 9. Materialele ceramice descoperite ar putea să aparțină culturii Criș târzii. 10. MJIA. 11. -. 12. Inedit. 13. -.

39. Seini - Moșia Brazilor

1. Oraș Seini. 2. Moșia Brazilor⁵. 3. Săpătură preventivă. 4. L. Marta și R. Gindele. 5. 1998. 6. Așezare. 7. Punctul Moșia Brazilor se află la un kilometru est de marginea

⁵ Punctul a fost localizat greșit în hotarul comunei Apa, jud. Satu Mare (Marta, Gindele 1999, 267-273).

comunei Apa (SM); zona are o poziție geografică deosebită, fiind mărginită la nord de un pârâu cu o vale mlăștinoasă, acesta având și el o terasă înaltă, ce se varsă în Seinel la vest de Moșia Brazilor, dând zonei un aspect de promontoriu. 8. În urma săpăturilor de salvare a fost descoperit și un nivel de locuire aparținând neoliticului. Artefactele sunt reprezentate prin ceramică, un fragment de topor din piatră șlefuită neperforat, și prin fragmente de obsidian și silex (vârfuri, nuclee și așchii). Ca degresant al ceramicii a fost utilizat în special mărul, de unde și aspectul făinos al acesteia, de asemenea s-a putut observa prezența în pasta vaselor a unor pietricele sau a cioburilor pisate. Culoarea ceramicii este gălbuie, portocalie, roșcată, cărămizie și mai rar, datorită arderii secundare, pe ea apar pete cenușii. Autorii nu își exprimă părerea privind apartenența culturală a nivelului neolitic, totuși îl atribuie neoliticului târziu. 9. -. 10. Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Satu Mare. 11. -. 12. -. 13. Marta, Gindele 1999, 267-273.

40. Sighetu Marmației

1. Oraș Sighetu Marmației. 2. -. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. -. 5. -. 6. Descoperire izolată. 7. În raza localității. 8. În raza orașului Sighetu Marmației s-au descoperit trei topoare perforate și o daltă, toate piesele aparținând neoliticului. 9. -. 10. Muzeul din Sighetu Marmației. 11: 4640, 4642, 4643, 817. 12. -. 13. Kacsó 2008, fig. II, 9-10; III, 1-2.

41. Suciu de Sus

1. Suci de Sus. 2. -. 3. Cercetare de suprafață. 4. J. Temesváry. 5. 1897. 6. Așezare. 7. În raza localității. 8. În localitatea Suci de Sus, fără alte precizări topografice, J. Temesváry menționează existența unei așezări neolitice. 9. -. 10. -. 11. -. 12. -. 13. Temesváry 1897, 97; Kacsó 2003 a, 47.

42. Suci de Sus - Pleșa

1. Suci de Sus. 2. Pleșa. 3. Cercetare de suprafață. 4. D. Pop, Z. Șomcutean, Ioana Marchiș și C. Kacsó. 5. D. Pop, C. Kacsó, Z. Șomcutean 2003; D. Pop, Z. Șomcutean, Ioana Marchiș 2008. 6. Așezare. 7. Punctul *Pleșa* este localizat pe o terasă cu orientare nord-sud, în partea dreaptă a văii Țibleș. 8. A fost descoperit un fragment de topor de piatră și câteva fragmente ceramice, în cadrul unei periegeze din anul 2003. O altă cercetare de suprafață a fost făcută în 2008, de specialiștii de la MJIA, fiind descoperite câteva fragmente ceramice neolitice atipice. 9. -. 10. MJIA. 11. -. 12. -. 13. Kacsó 2003 a, 47.

43. Șișești

1. Șișești. 2. -. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. -. 5. -. 6. Descoperire izolată. 7. Neprecizat. 8. A fost descoperit un topor-ciocan perforat, din gresie cuarțitică foarte fină, deteriorat pe toată lungimea uneia dintre laturile înguste, și în porțiunea dinspre tăiș pe cealaltă latură (lung. 13 cm). 9. -. 10. Școala generală Șișești. 11. -. 12. -. 13. Kacsó 2003 b, 57 pl. I, 2.

44. Tămășești - Dealul Țiganului

1. Tămășești, comuna Ariniș. 2. Dealul Țiganului. 3. Descoperire întâmplătoare. 4. Iluț Grigore Vasile. 5. 1965. 6. Descoperire izolată. 7. -. 8. În punctul Dealul Țiganului, a fost descoperit un topor de piatră neolitic (lung. 8,2 cm), donat muzeului din Baia Mare în anul 1965 de Iluț Gr. Vasile. 9. -. 10. MJIA. 11: 19343. 12. -. 13. Kacsó 2004 a, 198, pl. XI, 2.

45. Trestia

1. Trestia, comuna Cernești. 2. -. 3. Cercetare de suprafață. 4. Roska. 5. 1942. 6. Neprecizat. 7. În hotarul localității. 8. În hotarul localității Trestia s-au descoperit obiecte din calcedonie, probabil o locuire sau un atelier de prelucrare. 9. -. 10. -. 11. -. 12. -. 13. Roska 1942, 141; Maxim 2000, 189.

46. Valea Chioarului

1. Valea Chioarului. 2. -. 3. Cercetare de suprafață. 4. Roska. 5. 1942. 6. Așezare. 7. Neprecizat. 8. O altă locuire neo-eneolitică menționată de Roska este cea de la Valea Chioarului, unde au fost descoperite unelte din silex. 9. -. 10. MJIA. 11. -. 12. -. 13. Roska 1942, 141; Maxim 1999, 191.

47. Vălenii Șomcutei - Ograda Budenilor

1. Vălenii Șomcutei, comuna Șomcuta Mare. 2. Ograda Budenilor. 3. Cercetare de suprafață și sondaj. 4. C. Kacsó; I. Emödi, Georgeta M. Iuga. 5. 1990; 1992. 6. Așezare. 7. Pe malul stâng al pârâului Valea Rea, pe un teren plat, în locul numit Ograda Budenilor. 8. În 1990, cu prilejul unei cercetări de suprafață în Peștera Valea Rea, C. Kacsó a identificat o așezare pe malul stâng al Văii Rea, în centrul localității Vălenii Șomcutei. În vara anului 1992, Georgeta M. Iuga a întreprins aici un sondaj de verificare în cadrul căruia a apărut și un nivel de locuire neolitic. 9. -. 10. MJIA. 11. -. 12. -. 13. Kacsó 2003 c, 118; Stanciu 1992, 182; Kacsó 2004 a, 71.

Din analiza statistică a repertoriului de mai sus, reiese că din cele 47 de puncte identificate, doar în 10 au fost efectuate săpături sistematice sau sondaje, iar dintre acestea, doar la 6 s-a reușit o atribuire culturală a nivelului neolitic. Descoperirile întâmplătoare și cele provenite din cercetări de suprafață sunt în număr de 36, mai problematice fiind piesele din colecția lui A. Görög, despre care nu putem afirma nimic cu certitudine.

Cele mai vechi mărturii neolitice aparțin fazei târzii a culturii Criș, în așezările de la Seini „Dagas”, Corni „Trecători” și la Bicz în punctul „Igoaie”⁶. Însă doar la Igoaie putem vorbi cu certitudine de o încadrare culturală. În urma săpăturilor efectuate în zonă, I. Stanciu afirmă că materialul neolitic, semnalat în cele trei puncte apropiate: „Igoaie”, „Oarză” și „Corbuțu”, ar proveni din aceeași așezare⁷. De la Corni „Trecători”, avem un fragment ceramic adus la muzeu de Tr. Rusu dar, cu toate că au fost întreprinse numeroase cercetări de suprafață în zonă, așezarea nu a putut fi identificată. Cât privește materialul de la Seini „Dagas”, acesta este în curs de prelucrare. În timpul unei săpături preventive întreprinse aici în anul 2007, sub stratul de epoca bronzului, adică la - 0,55 m, s-a conturat un nivel neolitic cu grosimea de 20-25 cm, cu puține fragmente ceramice și urme de chirpic. Cele mai multe fragmente ceramice și piese litice provin dintr-o groapă neolitică, ce a fost străpunsă de una de epoca bronzului.

Nu este exclus ca acestei culturi să-i aparțină mai multe așezări de pe valea Someșului sau din zona Codrului, însă datele de care dispunem în prezent nu ne permit o încadrare culturală precisă.

În mult mai multe așezări au fost descoperite materiale ce pot fi atribuite grupului Pișcolt - la Bicz „Igoaie”, „Oarză” și „Corbuțu”⁸, Oarța de Sus „Măgura”⁹, Seini „Cazemata I” și „Cărămidărie”¹⁰ și la Seini „Moșia Brazilor”¹¹. În primele două așezări, Zoia Maxim identifică importuri de tip Gilău și Iclod - Petrești, așezarea de la Igoaie fiind la granița dintre culturile Pișcolt și Iclod și purtând urmele așezărilor periferice ale culturii¹². Așezarea de la Oarța de Sus „Măgura” este mai târzie decât celelalte.

În celelalte așezări cercetate, datorită numărului redus al artefactelor descoperite sau a materialului atipic, nu s-a reușit atribuirea culturală.

⁶ Zoia Maxim, *Descoperiri neo-eneolitice la Bicz „Igoaie”*, Marmatia 7/1, 2003, 17.

⁷ *Ibidem*, 7.

⁸ *Iidem*

⁹ Zoia Kalmar, *Unelte de piatră șlefuită descoperite la Oarța de Sus*, Marmatia 5-6, 1979-1981, 108; C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004, 52.

¹⁰ Zoia Kalmar, *Despre uneltele de piatră descoperite în județul Sălaj și zonele învecinate*, ActaMP IX, 1984, 95. Zoia Maxim, *Din istoria orașului Seini*, Marmatia 8/1, 2005, 143.

¹¹ L. Marta, R. Gindele, *Săpăturile de salvare de la Apa (județul Satu Mare) - Moșia Brazilor*, StCom Satu Mare XV-XVI, 1998-1999, 275.

¹² Zoia Maxim, *op. cit.*, 2003, 11

*

În cele ce urmează voi prezenta un topor de piatră descoperit de Gr. Pălcuș în locul numit „*Pe Mociarschi*” în comuna Petrova¹³, o terasă situată pe panta sudică a dealului Hera, în stânga văii Mociarschi. Este vorba de un topor-ciocan perforat (Pl. 2), din gresie cuarțitică, cu lungimea de 7,1 cm, lățimea maximă de 4,7 cm și grosimea de 4,1 cm; piesa a fost perforată dintr-o singură parte, diametrul maxim al găurii de perforare fiind de 2,3 cm, iar cel minim de 2,05 cm. În partea proximală a piesei se observă o reascuțire a sa, prin cioplire, pentru re folosirea în urma unei fragmentări, prin urmare piesa a fost de mai mari dimensiuni în forma sa inițială. Materia primă din care este făcut toporul este o rocă des întâlnită în această zonă. După tipologie piesa poate fi atribuită neoliticului mijlociu, deși, din cauză că toporul nu mai are aspectul inițial, ne este dificil să o atribuim cu certitudine.

¹³ Pe această cale îi mulțumesc domnului dr. Ilie Gherheș, pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție piesa, pentru cercetare și publicare.

Bibliografie

- Bader 1968 T. Bader, *Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș*, ActaMN 5, 1968, 383-388.
- Comșa, Kacsó 1973 E. Comșa, C. Kacsó, *Rezultatele sondajelor din complexul neolitic de la Oarța de Sus județul Maramureș (1970)*, Materiale 10, 1973, 47-51.
- Dăncuș 1986 M. Dăncuș, *Zona etnografică Maramureș*, București, 1986.
- Kacsó Repertoriu C. Kacsó, *Repertoriul Arheologic al Județului Maramureș*. (în curs de publicare)
- Kacsó 1971 C. Kacsó, *Cronica Săpăturilor arheologice efectuate de muzeul Județean Maramureș în perioada 1968 - 1970*, Marmatia 2, 1971, 368 - 378.
- Kacsó 1980a C. Kacsó, *Raport asupra cercetărilor de la Oarța de Jos jud. Maramureș*, Materiale 14, Tulcea, 1980, 134-136.
- Kacsó 1980b C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului în depresiunea Sălajului*, ActaMP 4, 1980, 37-44.
- Kacsó 1981 C. Kacsó, *Necropola tumulară de la Lăpuș*, Lucrare de doctorat, 1981.
- Kacsó, Stanciu 1996 C. Kacsó, I. Stanciu, *Bicaz, "Igoaie", jud. Maramureș*, în: *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, 13, no. 17.
- Kacsó 1999 C. Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureșului*, Angustia 4, 1999, 55-70.
- Kacsó 2003a C. Kacsó, *Contribuții la topografia arheologică a Depresiunii Lăpușului. Descoperirile de la Suci de Sus și împrejurimi*, RevBistriței 17, 2003, 45-54.
- Kacsó 2003b C. Kacsó, *Descoperiri arheologice și numismatice în zona Șișești*, în *Șișești-Vatră Străbună*, Ediția I, 17.08.2002, Baia Mare 2003, 56 - 61.
- Kacsó 2003c C. Kacsó, *Noi descoperiri Suci de Sus și Lăpuș în Nordul Transilvaniei*, Marmatia 7/1, 105-182.
- Kacsó 2004a C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004.
- Kacsó 2004b C. Kacsó, *Descoperiri Coțofeni la Oarța de Sus - Oul Făgetului*, RevBistriței XVIII, 2004, 29-37.
- Kalmar 1981 Zoia Kalmar, *Unelte de piatră șlefuită descoperite la Oarța de Sus*, Marmatia 5-6, 1979-1981, 107-110.
- Kalmar 1984 Zoia Kalmar, *Despre uneltele de piatră descoperite în județul Sălaj și zonele învecinate*, ActaMP IX, 1984, 93-103.
- Kalmar 1985 Zoia Kalmar, *Materiale neo-eneolitice intrate în colecția Muzeului Național de Istorie al Transilvaniei (I)*, ActaMN XXI, 1985, 391-403.
- Kalmar 1988 Zoia Kalmar, *Materiale neo-eneolitice intrate în colecția Muzeului Național de Istorie al Transilvaniei (III)*, ActaMN XXIV-XXV, 1987-1988, 465-483
- Kalmar 1991 Zoia Kalmar, *Despre organizarea internă și fluctuațiile etno-culturale din grupul Iclod*, ActaMP 14-15, 1990-1991, 37-42.

- Marta, Gindele 1999 L. Marta, R. Gindele, *Săpăturile de salvare de la Apa (județul Satu Mare - Moșia Brazilor, StCom Satu Mare XV-XVI, 1998-1999, 269-276.*
- Maxim 1999 Zoia Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania, date arheologice și matematico-statistice.* Cluj-Napoca, 1999.
- Maxim 2003 Zoia Maxim, *Descoperiri neo-eneolitice la Bicaș „Igoaie”, Marmatia 7/1, 2003, 7 - 18.*
- Maxim 2005 Zoia Maxim, *Din istoria orașului Seini, Marmatia 8/1, 2005, 143-152.*
- Mihály 1878 I. Mihály de Apșa, *A történet clótti Máramaros.* Manuscris în limba maghiară, *Colecția de documente dr. Mihály de Apșa*, dosar 16/1878, păstrat la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Maramureș.
- Pop 2000 D. Pop, *Die Coțofeni Siedlung von Oarța de Sus Măgura, Angustia 5, 2000, 73-84.*
- Popa 1969 R. Popa, *Cnezatul Marei, Baia Mare, 1969.*
- Popa 1970 R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea, București, 1970.*
- Popa, Zdroba 1969 R. Popa, M. Zdroba, *Cititoria cnezilor giuleșteni. Un nou monument românesc din piatră în Maramureș, SCIV 2, 1969, 267-286*
- Roska 1936 M. Roska, *Adatok Erdély őskori kereskedelmi mivelődési és népoándorlási útjaihoz II - Beiträge zu den vorgeschichtlichen Handels - Kultur - und Völkerwanderungswegen Siebenbürgens II, ArchÉrt 49, 1936, 72-83, 119-121.*
- Roska 1941 M. Roska, *Die Sammlung Zsofia von Torma, Kolozsvár, 1941.*
- Roska 1942 M. Roska, *Erdély régészeti repertórium. I. Óskor, Kolozsvár, 1942.*
- Stanciu 1992 I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î. H. și mileniul I d. H în județul Maramureș, EphemNap 2, 1992, 169-189.*
- Stanciu 1993 I. Stanciu, *Sondajele efectuate la Bicaș, jud. Maramureș (1990,1991), EphemNap 3, 1993, 261-272.*
- Stanciu 1995 I. Stanciu, *Contribuții la cunoașterea epocii romane în bazinul mijlociu și inferior al râului Someș, EphemNap 5, 1995, 139-180.*
- Temesváry 1897 J. Temesváry, *Szolnokdobokamegyei leletek, ArchÉrt 17, 1987, 97-107.*

Bogdan BOBÎNĂ

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3
jud. Maramureș, România
e-mail:bghbobina@gmail.com

***The actual stage of Neolithic archaeological research in the
North-West Romania (Maramureş county)***

(Abstract)

Initially, due to limited bibliography on this subject, it was necessary a presentation of the actual state of research on the Neolithic age from Maramureş county. As I wanted to be objective and to include complete information, I approached these researches like a catalogue underlining, in this way, the gaps that exist on Neolithic findings in Maramureş County. I made the catalogue using the following structure:

1. The settlement. 2. The toponym. 3. The type of research. 4. The author of research. 5. The year. 6. The type of finding. 7. The topographic description. 8. The presentation of the archaeological situation 9. The affiliation to a Neolithic culture. 10. The place where the material is preserved. 11. The current number from inventory. 12. – or unpublished. 13. The reference list.

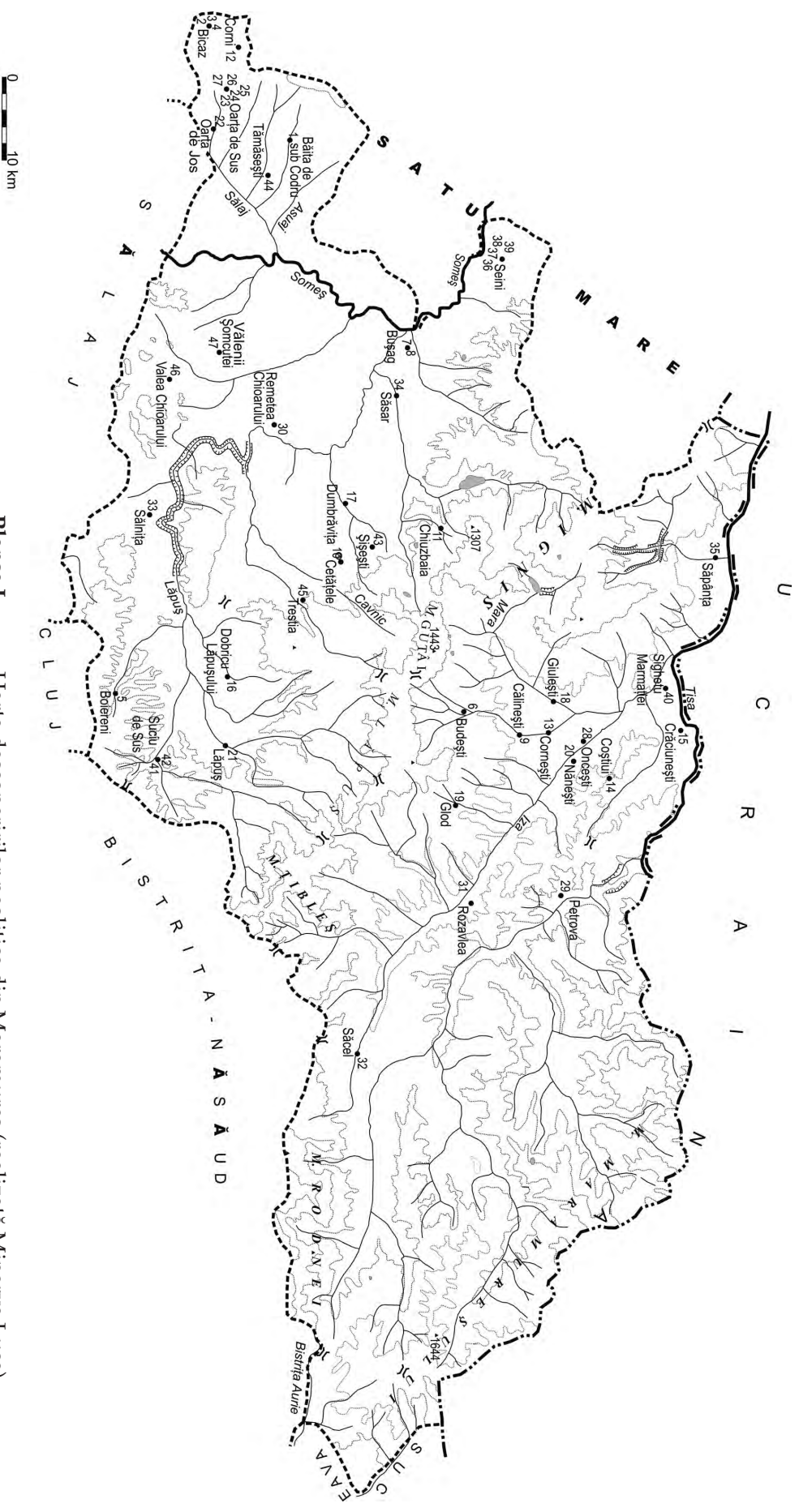
Analyzing this catalogue from the statistically point of view we determined the following: from 47 identified sites only 10 were carried out through systematic excavations or through small soundings, and from these 10 only 6 are attributed to the a Neolithic culture. The accidental findings and from fieldwalking are 37.

The earliest Neolithic findings are from the late phase of Cris culture in settlements like Seini "Dagas", Corni "Trecători" and in Bicz "Igoaie". In many settlements was identified the group Pişcolt – like in Bicz at the "Igoaie", in Oarţa de Sus, Oarză and Corbuţu", Seini at "Cazemata I" and "Cărămidarie" and "Moşia Brazilor".

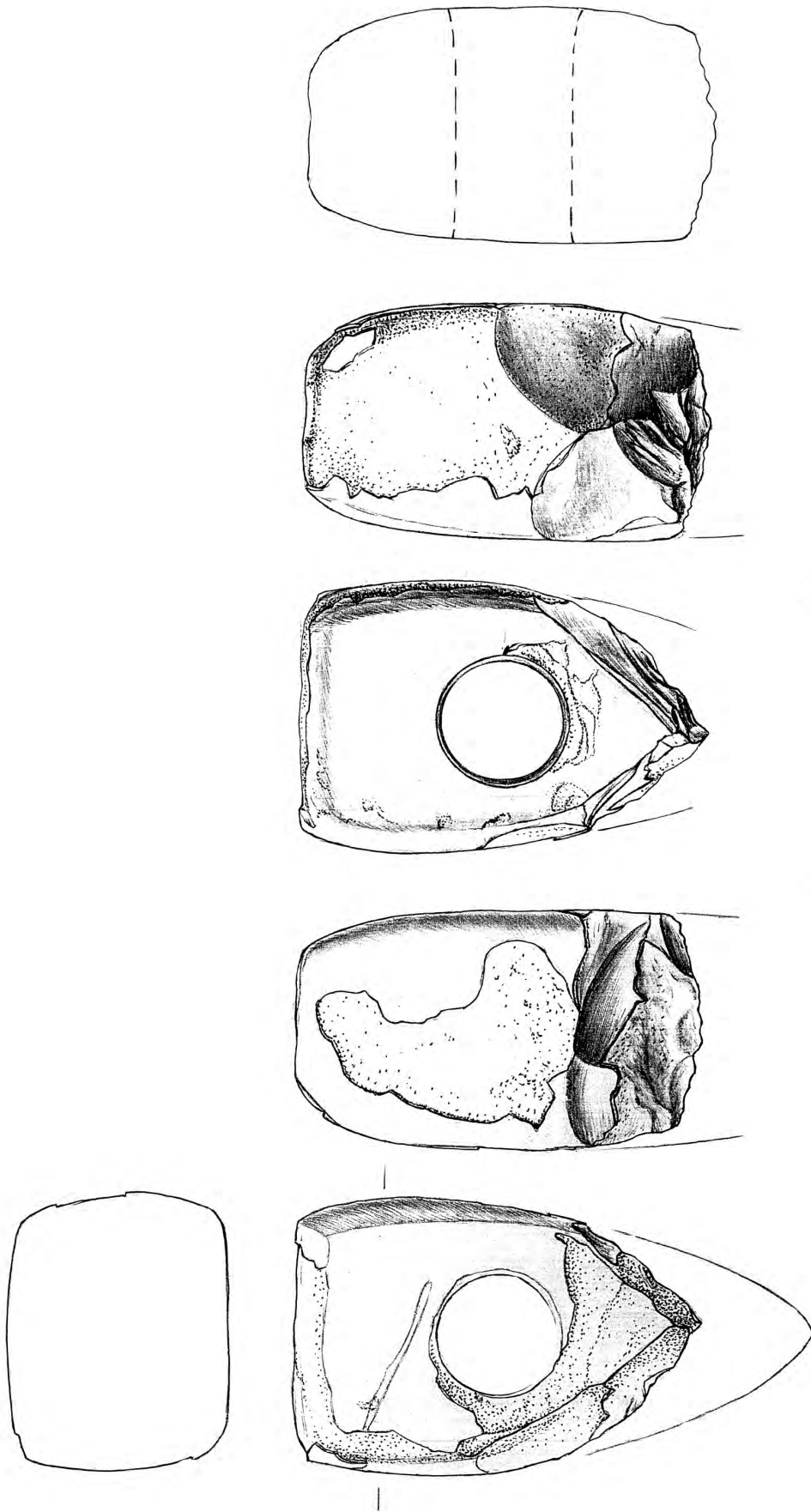
In the second part of this article there is a description of an axe, found by Gr.Pălcuș, in Petrova village, in the place called "The Mociarschi", a terrace on the south part of Hera hill, situated on the left side of Mociarschi valley. It is a stone perforated axe-hammer (Pl. II) having 7.1 cm length, 4.7cm width and 4.1 cm thick; the perforation was made from one side, the maximum diameter of the hole perforation is 2.3 cm and the minimum 2.05 cm.

As a result of fragmentation in one part this axe-hammer was reshaped, for reuse. The rock from which is made the axe-hammer is a common one in Maramureş county. Due its typology it may be attributed to the middle Neolithic, although the axe-hammer shape is not the initial one, so it is difficult to classify for sure.

Translated by ***Oana Leşiu***

Planșa I.
 Harta descoperirilor neolitice din Maramureș (realizată Minerva Luca)
 Neolithic findings from Maramureș county (by Minerva Luca)

Planşa II. Toporul descoperit la Petrova (desen Gavril Moldovan)
The axe-hammer from Petrova (by Gavril Moldovan)

Early Neolithic Chipped Stone Assemblage from Seini-Dagas, District of Maramureș, Romania

TOMASZ JACEK CHMIELEWSKI

In the summer 2007, on the initiative of Dan Pop from Maramureș County Museum small-scale excavations have been undertaken in Seini. As a result of the field-work carried out at the site of Seini-Dagas remains of an Early Neolithic Starčevo-Criș settlement have been found. An Early Neolithic pit discovered (2007/I-1) should be connected with the late phase (IIIB-IV according to Gheorghe Lazarovici – see, for instance, Lazarovici 1980) of the Starčevo-Criș Culture (SCC) development. The purpose of this paper is to describe and discuss the chipped stone assemblage from the mentioned feature.

I Introduction

The Neolithic pit discovered yielded quite a substantial chipped stone assemblage comprising of 178 pieces in total. Having in mind its numerous and homogeneous character, well-grounded chronological position and completeness (all the material has been sifted), as well as the fact, that no other Early Neolithic assemblage from Transylvania have been described in detail as yet (see Boroneanț 2005, pp. 29-30)¹, the publication of the collection in question can not be delayed. If one additionally realizes that it is also one of very few thoroughly examined and considerable lithic assemblages from the northernmost spread-area of the Starčevo-Criș Culture (Ecsegfalva 23 – Mateiciucová 2007; Endrőd-Öregszőlők 119 – Starnini, Szakmány 1998; Endrőd-Szujókereszt 39 – Starnini, Szakmány 1998; Kaczanowska, Kozłowski, Makkay 1981; Méhtelek-Nádas – Starnini 1994; Szarvas-Egyházföld 23 – Starnini, Szakmány 1998; Kaczanowska, Kozłowski 2007), its publication becomes a burning issue. Owing to all the favourable circumstances and bearing in mind generally unsatisfactory state of research I decided to examine and publish the assemblage under consideration prior to the end of excavations at the site of Seini-Dagas, hoping though it will unfold further lithic finds².

II Objectives

Writing this short study I intended to shed some light on the issues of local strategies of procurement, processing and discard of stone materials, with a special emphasis being put on the problem of possibly differentiated trajectories of various raw materials exploitation (expedient/formal strategies etc.). This question has been risen regarding different raw materials availability (local/'imported') and quality.

Unfortunately, no specialized microscopic use-wear analyses of the recovered artefacts were undertaken. Therefore, the Neolithic 'tool-kit' was considered in terms of implements' metro- and morphology without going deeper into task specification.

¹ It is worth a little effort to rectify some information pointing to another, would-be assemblage of the Late Starčevo-Criș Culture recovered in the Maramureș County (Biagi, De Francesco, Bocci 2007, 314, Table 1). This site has been not only misleadingly referred to as 'Seimi-Cărămidărie', being *de facto* 'Seini-Cărămidărie' (what is a fine point), but probably has been also given an incorrect chronology. It is settlement of the Middle Neolithic Pișcolt Culture (see Maxim 1999, 183).

² I should like to express my deep gratitude to Dan Pop and all our Colleagues from the Maramureș County Museum for all their help and advice.

III Methods

The descriptive system employed in this study is overall based on and conforms to classificatory schemes that have been already developed over the years of research on Early Neolithic chipped stone industries (see, for instance, Kaczanowska, Kozłowski 1997; Kozłowski 1989; Mateiciucová 2007, 678; Starnini 1994, 32). The main aim was to achieve maximal compatibility of data and to present it along the same lines. Nonetheless, I rather incline to a more divisive approach to description, based on lists of attributes, than to still prevailing agglomerative one, using typological lists. As it has been already clearly pointed out by Katalin Biró (Biró 1987, 144) in regard to Neolithic implements of the Linear Pottery Complex, “[they] are more conveniently characterized as a combination of several factors rather than rigid typological list; at the same time, this type of classification allowed me to consider the non-tools with equal importance. [...] This type of treatment is especially suitable for a computer assisted elaboration and, at the same time, reflects minutely the fine chronological and territorial differences [...]” This approach, of course, will reveal its advantages not only while applied to spatially and temporally distinct assemblages (inter-site/inter-phase variability), but during any intra-site analyses as well. Generally speaking, this strategy results in a more flexible descriptive framework, which allows to deploy easily all the data and thereby to approach given assemblage in terms of dynamical classification (compare, for instance, with remarks of Romuald Schild – Schild 1980, 58-59).

I have already mentioned the scrutiny of methods applied to recover the discussed assemblage. Leaving aside all the positive aspects of sieving, I should briefly refer to the considerable effect it could have had upon the total structure of the analyzed sample. However useful sifting can be, it results in a set of finds that can not be uncritically compared with any other non-sieved assemblage without previous quantitative and qualitative unification of data. Because of this fact some researchers decided to exclude very small artefacts (i.e. < 12 mm in length and width) from general quantitative analyses (see Mateiciucová 2007, 678). Yet, the five small pieces that were found in the assemblage under consideration are rather negligible in number and can affect neither these analyses nor any further comparisons. This being the case, I have decided not to preselect the assemblage metrically.

IV Results

IV-1. Raw material

The assemblage studied can be clearly divided into two distinct groups of raw material, which reflect two different procurement strategies: the first one oriented toward local rocks exploitation (absolutely dominated by limnic quartzite of wide range of colours and quality) and the second one based on Carpathian obsidian, originating predominantly from Slovakian outcrops. If all the debris is excluded, the former group outnumbers the latter two to one (see Table 1). This ratio reflects rather raw material availability than technical preferences of people inhabiting Seini-Dagas settlement. It becomes apparent already when turning to the general structure of the assemblage in question and will be additionally grounded in the course of further analyses.

IV-2. General structure of lithic production

The overall structure of the Seini-Dagas assemblage (Table 1), with very few (1,7 %) residual cores, flakes dominating over blades (comprising 55.1 % and 28.1 % accordingly) and with more than a quarter of blanks in question (29.1 %) being retouched, seems to be typical for an area of a household cluster. As to remains of stone processing, however small the number of cores is, it is not a good indicative of a low intensity of the production on the spot here. It is rather the considerable number of flakes, indicating the opposite, that should attract

attention in this regard. Yet, discussing the issues of stone material supply, processing and discard even in rather broad terms, one should keep in mind that it is the set of artefacts made of local stones (comprising 72.5 %!) that strongly affects the general structure of the assemblage. Therefore, if I intend to approach these questions properly, I can not gloss over the question of different raw materials.

A closer look at the problem from this angle, shows that the structure of the assemblage in question reveals basic dichotomy between general trajectories of obsidian and non-obsidian blanks exploitation. It is apparent that the number of obsidian blades is relatively higher, reaching 48 % for plain *débitage* and tool-blanks in total (or even 50 %, if two amorphous fragments are excluded). The same rate for the non-obsidian artefacts accounts just for 32.3 % (or 25.8 % respectively). Tool-ratios of 48.0 % (50.0 %) for obsidian and of 19.8 % (15.8 %) for the non-obsidian pieces show even more significant difference between both the raw material groups. Summing up, given both the presented structures I can infer that the assemblage under consideration consists of remains of quite intensive on-the-spot processing and extensive use of local raw materials, whereas the same structures for obsidian point to different procurement strategy (i.e. acquiring of stone material in form of cores, blade blanks and tools), limited on-site processing and more intensive use. However, because of the fairly small size and random character of the sample, these preliminary remarks on the obsidian exploitation cannot be taken for granted. There are reasons to sustain that decortication and preparation of obsidian cores, even if not very extensive, might have taken place elsewhere at the same settlement.

IV-3. Technological and morpho-metrical analyses

IV-3.1. Cores

There were three cores found at the site (Table 2). Two of them are blanks for blade-production, even though the specimen made of limnic quartzite can be considered merely as an intended-to-be blade-core (pl. I/1, 2). Their dimensions are rather small, with a striking faces no higher than 4 cm, which corresponds to the character of obtained blades (see below). As to the raw material, the presence of a regular blank made of grey hornfels, proving an on-site processing of this kind of stone, should be underlined.

IV-3.2. Detached pieces

IV-3.2.1. Technological specification

The whole set of detached pieces consists of 151 pieces in total (Table 1), including 92 flakes and their fragments, and 56 blades (mostly fragmented).

At the very beginning of my analyses all the detached pieces have been divided into three basic technical groups (Tables 3 and 4) in accordance with diagnostic manufacture attributes resulting from direct and conscious actions of Neolithic stoneknappers, i.e. traits of striking platform and striking edge preparation (presence/absence of trimming etc.), and localization of striking point (which directly affects the shape of striking platform of an obtained detached piece). The first one (I) consists mostly of waste with punctiform and linear butts, which could have resulted only from mistakenly made removals or shaping-out of cores (*façonnage* in contrast to *débitage*). A very low ratio of tool-blanks and blades (or - better - blade-like flakes) belonging to this group (5.6 % and 10.0 %, respectively) confirms this statement (Table 5A and 5B).

All the detached pieces with raw (cortical or unprepared) butts of triangular, winged or polyhedral shape belong to the second (II) group of detached pieces. Specimens classified here cannot be interpreted as genetically homogenous and should be subdivided into at least two classes of detached pieces corresponding with *façonnage* and *débitage*. The second subgroup

must have been obtained from flake-cores similar to the one, which has been already mentioned (Table 2/1). Once again, blade and tool ratios corroborate this statement. As to the first class, it is only one blade (and a tool at the same time) that belongs here, making just 2.1 % of all the group in question, whereas the group of tool-blanks consists mostly of flakes (see Tables 4, 5B and 5C).

The third (III) group consist of intended-to-be preferential pieces with butts being prepared (faceted and single-blow) and regular (i.e. of triangular, trapezoidal/winged or polyhedral outline of the dorsal ridge). 17 out of 20 blades with definable attributes of butts belongs here comprising at the same time 56.7 % of the discussed group. 33.3 % of the group are tool-blanks (see Tables 3, 5A and 5C).

Having divided the assemblage into basic technical classes, let me now concentrate on another attribute of *débitage*, which was surely of no less importance for controlling stone fracture, i.e. on the *angle de chasse*. Leaving aside the first technical group, a correspondence between the group of flakes and an acute striking angle (59.3 %), on the one hand, and the group of blades and a 90° one (63.1 %), on the other can be easily inferred (see Table 6).

Apart from all the discussed technical attributes resulting from operations performed directly by Neolithic stoneknappers, I can also point to some features being indirect (discrete) effects of the applied techniques, i.e. the fracture initiation with all the features related to it (shape of bulbs, frequencies of lips and *éraillure* scars among others) and the fracture termination. They are no less indicative, yet, as being unintended or less controllable, appear to be somehow more objective in this regard.

When relations between the coupled technical attributes corresponding with control upon initiation of fracture (i.e. platform's attributes) and kinds of initiations themselves are analyzed, it becomes apparent – with no surprise – that hertzian initiations absolutely prevail among detached pieces of the IIrd and the IIIrd technical group (reaching 87.5 % and 96.7 % respectively), whereas in the Ist technical group splintered fractures (73.0 %) dominate over conchoidal ones. The overall frequency of bended pieces is marginal (Table 7). An initiation phase of serial removals formation was rather well-controlled then. Having analyzed fractures, it is the right time to look at another unintended technical attribute – shape of a bulb of force.

If the Ist technical group of removals (i.e. the one consisted mostly of splintered pieces) is excluded, it can be said that diffused bulbs (amounting to 66.7 %) predominate over those of other shapes regardless of *débitage*/raw material class. A closer examination of other technical attributes leads to more complex conclusions.

With reference to lips, when considered in regard to the main raw material groups, it turns out that they appear less frequently on obsidian pieces (52.6 %) than non-obsidian ones (68.9 %; Tables 8 and 9, Figure 1). It is also remarkable, that the proportion of lipped butts within the IIIrd technical group, reaches 76.7 % and thereby outnumbers the same value for the IIrd group by 16.3 %. If one takes into account both the raw material and technological variability, this ratio appears to be even higher, accounting for 87.5 % of a rather small sample of 16 limnic quartzite pieces belonging to the IIIrd technical group.

Moving on to the question of the *éraillure* scars, a clear connection between a frequency of their appearance and the raw material can be inferred. Generally fluctuating between 38 % and 42 %, the ratio of pieces with scars is just slightly higher for limnic quartzite (45.9 %) falling to 23.5 % in the case of obsidian (see Tables 10 and 11, Figure 2)³.

³ A question of the *éraillure* scars in regard to Neolithic assemblages of the Carpathian Basin has been already risen by Małgorzata Kaczanowska and Janusz Kozłowski, while analyzing Slovakian assemblages of the Linear Pottery Culture. Regretfully, it has not been consequently and systematically published by the authors. And so, there is very precise data available regarding some sites, whereas it is rather general for others (see Kaczanowska, Kozłowski 1997, 179, 189, 216, Fig. VI-7, 201, Table VI-17, VI-26). Still, this publication provides enough information to suggest that quite a low frequency of the *éraillure* scars in

Finally, there is the last phase of flake formation (termination) yet to be discussed. Again, all the detached pieces have been examined regarding two main factors that might have affected the structure in question. When the two main raw material groups are considered, a significantly smaller frequency of hinged terminations among obsidian pieces appears. It accounts just for 7.7 % and is by 16.5 % lower as compared to the group of non-obsidian flakes and blades (Tables 12 and 13). The same ratio for the whole assemblage accounts for 19.8 %, whereas feathered terminations prevail absolutely (78.1 % in total). Turning to “genetic” aspect of terminations, the hinge terminations appear to occur less frequently among blades (14.3 %), albeit this ratio is not much higher in the case of flakes (21.3 %; Tables 14 and 15). Owing to a small quantity of data for the distinct technical groups, a similar comparison in this regard would be rather unconvincing. However, quick glance at both the illustrated cores (pl. I/1-2) makes it clear from which phases of cores processing they may come. It is also worth noticing, how infrequently detached pieces with hinged terminations were used as tool-blanks (Tables 16 and 17).

In my attempts to reconstruct a generalized operational chain an analysis of dorsal patterns could not be neglected, for it gave me another scope for testing some of conclusions already drawn. The rate of the cortical obsidian *débitage*, as counted for all the pieces that can be classified into distinguished technical groups, is rather low (33.3 % - Table 18) and can be juxtaposed with the same ratio for the non-obsidian assemblage (accounting for 63.9 %). This noticeable contrast would point to a predominantly off-site processing of obsidian and full on-site processing of the local raw materials. However, these values for the assemblage as a whole account for 46.7 % and 57.4 % respectively (Tables 19 and 20), considerably diminishing the distance between both the raw material groups.

An insight into frequencies of the cortical pieces’ within different technical groups of the *débitage* reinforces their genetic interpretation, and thereby confirms validity of the applied division. To express the same in numbers, it is enough to quote the percentage of the cortical pieces among the Ist and the IInd group, which accounts for 69.7 %, or ratio of the non-cortical artefacts within the IIIrd technical group, that reaches 73.3 % (see Tables 18-20). Turning to the morpho-metrical groups of the *débitage*, a strong correspondence between the group of blades and absence of cortex can be clearly demonstrated. Moreover, it is not only that the non-cortical artefacts dominate the blade *débitage* (comprising 66.7 % of obsidian and 70.0 % of non-obsidian blades in total), but also blades prevail among the non-cortical pieces (comprising 66.6 % and 52.5 % respectively). Non-cortical blades usually belong to the IIIrd technical group (see Tables 19, 21 and 22).

Regarding retouched pieces, their infrequent occurrence among wholly cortical pieces is the only apparent difference that can be stated. It was, however, as easy to infer as to predict. The number of tools made from non-cortical and partially cortical blanks is similar (see Tables 20-22).

Before proceeding to a metrical analysis, some place ought to be devoted to diagnostic pieces connected with cores preparation and exploitation. Obsidian pieces should attract attention in this regard, namely: one meso-proximal fragment of opening blade (pl. IV/1), one rejuvenation flake (pl. I/4) and a splintered piece bearing traits of crushing, which was detached from a core (pl. I/5). In the absence of obsidian cores they reveal some details of obsidian processing, i.e. striking platform preparation with multiple removals (the flake), possible lack of preparation of striking face (the blade), and reuse of obsidian cores as hammerstones (the splintered piece). There is also one tablet(?) detached from an andesite core (pl. I/3).

Given all the observed regularities, an attempt to define gamut of techniques engaged by Neolithic stone-knappers from the Seini-Dagas settlement can be made. Having analyzed all the discrete and intentional technical marks I am inclined to an opinion that there were at

obsidian assemblages of the Developed Neolithic might be a much more common phenomenon. In the case of Slovakian sites this ratio rarely exceeds 21 %.

least two techniques applied. The dominance of diffused bulbs, high frequency of lipped butts and *éraillure* scars clearly point to the use of direct soft-hammer percussion or indirect percussion with a soft punch. Taking into account that these discrete stigmata occur more frequently within the IIIrd technical group (i.e. within the *debitagé* class, where right-angled, prepared butts prevail) than on detached pieces of the IIInd technical group (dominated by pieces with unprepared butts of acute *angle de chase*), it can be suggested that, generally speaking, direct blow with a soft hammer must have been applied for shaping and rejuvenation, whereas indirect percussion for exploitation of cores. As to the preferential (blade) *debitagé*, the same conclusion has been drawn already by Inna Mateiciucová (2007, 698-701) in the course of her in-depth analyses of the SCC assemblage from Ecsegfalva.

IV-3.2.2. Morphometrical specification

I will start a metrical specification of the assemblage under consideration with a description of flakes. Basic measures of dispersal for the whole set of intact flakes and flake tools are as follows: the minimal length - 9 mm, the maximal length - 50 mm, the average length - 24.2 mm ($s = 10.1$); the minimal width - 9 mm, the maximal width - 49 mm, the average width - 21.7 mm ($s = 8.9$); the minimal thickness - 2 mm, the maximal thickness - 13 mm and the average thickness - 5.7 mm ($s = 2.7$). If all the partially preserved pieces are also included, the average values of width and thickness are: the average width - 20.5 mm ($s = 8.6$) and the average thickness - 5.3 mm ($s = 2.7$) with all the extreme values remaining the same. At first glance these differences might seem negligible. Indeed, regarding morpho-metrical characteristics of flakes in general, they are of no importance. However, it should be noticed that the group of broken flakes consists just of 18 pieces in total and can not significantly affect statistics. When considered separately they appear to be of much smaller dimensions, with the width ranging from 10 to 21.5 mm and the thickness from 2 to 8 mm. Moreover, obsidian flakes (11 pieces) seem to prevail in this group (Figure 3, bottom-left). These values make it amply clear that the fragmentation of flakes reflects rather stone rock mechanics than the intentional breaking.

Turning to the relations between dimensions of flakes and their position in the production cycle, I will start with the analysis regarding cortical and non-cortical flakes, as it allows me to take a larger set of detached pieces into consideration. If all the relevant data points are plotted together, it becomes apparent that the non-cortical flakes are generally smaller than the partially and wholly cortical specimens (Figure 3, right). The length of pieces bearing cortex ranges from 10 to 50 mm, their width from 9 to 49 mm and their thickness from 2.5 to 13 mm. The average values are 26.3 ($s = 10.0$), 22.5 ($s = 9.1$) and 6.3 mm ($s = 2.8$) respectively. Only the total range of thickness differs if one takes into consideration fragments of flakes (2-17 mm). There are some slight differences in regard to the mean values of the length and width accounting for 21.4 mm ($s = 8.8$) and 6.5 mm ($s = 3.3$). In contrast to the cortical flakes, the set of non-cortical pieces ranges from 9 to 43 mm in length, from 10 to 39 mm in width and from 2 to 9 mm in thickness. The respective average dimensions and standard deviations are: 19.0 ($s = 8.4$), 19.9 ($s = 8.5$) and 4.4 mm ($s = 1.7$). The last two values change to 19.0 ($s = 7.9$) and 3.9 ($s = 1.7$), when fragmentary preserved flakes are taken into account as well.

The same metrical analyses carried out within the separate technical groups have not led to any revealing results. Yet, it must be kept in mind that two of them, owing to a small number of artefacts, could not provide appropriate data sets. Nevertheless, for consistency, all the relevant statistics will be quoted. The length of 15 intact flakes⁴ of the Ist group ranges from 9 to 45.5 mm, their width from 11.5 to 37.5 mm and their thickness from 2.5 to 11.5 mm. The information for the IIInd technical group is much more specified. The length of flakes starts with 9.5 reaching the maximal value. The average value accounts for 25.3 mm ($s = 10.8$).

⁴ In fact none of flakes belonging to the Ist class is broken.

The extreme values of width are 10 and 49 mm, whereas the mean amounts to 22.3 mm ($s = 8.4$). As to the thickness, it falls within the range of 2-13 mm (6 mm by average; $s = 2.9$). These values are the same as calculated just for intact pieces and for the whole assemblage. The IIIrd group, in turn, consists of mere 8 flakes. Their length ranges from 9 to 37.5 mm, width – from 10 to 29 mm and thickness – from 3 to 6 mm. Thereby they seem to be of smaller dimensions as compared to both of the previously described groups (see Figure 4, right).

When all the measurements taken for flake blanks are plotted against plain *débitage*, they appear to be metrically distinct (Figure 4, left). As for the latter, those are only average values that differ very slightly, whereas all the limits remain the same as they were for the whole set of flakes. The average length accounts for 22.5 mm ($s = 9.8$); the average width – 21.9 mm ($s = 9.5$) and the average thickness – 5.6 mm ($s = 2.7$), if calculated on the basis of measurements taken just for wholly preserved pieces. While measuring tools, I have found that their length ranges from 22 to 45 mm, their width from 14 to 32 mm (or from 11.5 to 32, taking fragmentary preserved flake tools into account) and the thickness from 4 to 10 mm (or from 2 to 10 mm respectively).

It is significant and should attract our highest attention that, except for one piece, all the intact formal implements are of elongated shape (see pl. II, 1-4, 6, 8-9). Their length:width ratio usually exceeds 1.4. Given that this morpho-metrical group apparently gravitates toward blades, they can be labelled as blade-like flakes (as long as they are considered in traditional terms). I will return to this question in concluding remarks. Let me now continue to the next point of the analyses – morpho-metrical description of blades.

Because of the small number of intact blades (see pl. III/2-9 and IV) their dimensions can not be exhaustively discussed (Figure 5, to the left at the top). As regards to the length of blades, it can be only defined in terms of its extreme values, ranging from 19 to 41 mm and corresponding with the size of cores (see above, Table 2). Higher number of metrical data points of cross-sections of the blades gathered offers a better basis for a detailed analysis. The width and thickness of blades and their fragments have been examined regarding diversity of raw materials, technical genesis and tools *versus* non-tools. This aspect of metrical characteristics of the blades has unfolded very slight differences between different raw material groups and metrical tool-blanks selection.

The average width of the obsidian blades accounts for 10.9 mm, with no blade being wider than 16.5 mm and narrower than 8 mm ($s = 2.4$). The mean thickness of obsidian blades is 2.7 mm ($s = 1.1$), maximal – 6.5 mm and minimal – 1 mm. The non-obsidian specimens width is higher by an average of 1.1 mm, with all the measurements within the range of 7 and 17.5 mm ($s = 2.6$). The mean thickness of non-obsidian blades is the same as for obsidian specimens, with maximum of 6 mm, minimum of 1 mm and standard deviation being 1.05 mm. It seems therefore that non-obsidian blades are somewhat more slender in cross-section (see Figure 5, bottom-left). This slight difference is difficult to explain, and it is hard to say whether it bears any importance at all.

As I have already mentioned, some metrical differences between the blade tool-blanks and plain blades had been found as well. Basic values for the width of the first group are: the average – 11.5 mm, the maximum – 8 mm, the minimum – 16.5 mm and standard deviation – 2.2. The thickness is given by: the average – 3.0 mm, the maximum – 16.5, the minimum – 8 mm, standard deviation – 0.9. The width of the unretouched blades ranges from 7 to 17.5 mm, with an average of 11.5 mm and standard deviation of 2.8. Their thickness is 2.5 mm on average, varying from 1 to 6.5 mm ($s = 1.1$). Albeit the average values of width are approximately the same for both the groups, their range – as measured by standard deviation and extreme values – is slightly narrowed down in the case of blade tools. Moving on to the thickness of the blade tools, it can be seen that this is not only the range, but also the average value that differs. Even though it is a matter of mere half millimetre by average, it is still noticeable in this scale (see Figure 5, bottom-right). Concluding – some preference toward blade blanks of 9-14 mm in width and 2-4 mm in thickness can be suggested.

Given all the gathered data the following general conclusions on morpho-metrical variability of *débitage* can be drawn: 1. flakes detached during core preparation and rejuvenation (the Ist and the IInd technical groups, mostly cortical pieces) are generally bigger than those resulting from later serial removals (the IIIrd technical group, non-cortical pieces); 2. among flake tool-blanks those of elongated shape (blade-like flakes) were preferred; 3. blades might have been further selected in some way.

Comparative metrical analyses on the inter-site level are strongly limited by the quantity and quality of hitherto published data. For all intents and purposes, only metrical specifications of the lithic assemblages discovered in Méhtelek-Nádas (Starnini 1994, 34, fig. 4-6) and Ecsegfalva 23 (Mateiciucová 2007, Tables 31.12-14., 31. 16-19.) are of any value in this regard, even though some additional information would be welcome. Anyway, owing to an overall technological correspondence and similarity of the raw material basis (see above), all the sites under discussion have provided us with appropriate comparative material. Comparisons carried out at the general level point clearly to the morpho-metrical unification of the lithic industry of the earliest agrarian communities in this wide area.

IV-3.2.3. *Débitage* fragmentation

Another emerging issue yet to be risen concerns the extent of fragmentation of the assemblage in question. To be adequate this question was addressed within two distinguished raw material groups separately. The whole analyzed set has been initially divided into cortical/non-cortical artefacts and basic *débitage* categories, i.e. blades/flakes (which allows to set them somehow within the processing cycle), then into tools and non-tools and finally into three classes of fragmented pieces. These three classes are as follows: I. group of whole pieces, consisting of [1.] wholly preserved pieces and [2.] pieces with a broken off small distal part; II. group of moderately fragmented pieces, consisting of [3.] mesio-proximal parts and [4.] mesio-distal parts; III. group of strongly fragmented specimens, consisting of [5.] proximal parts, [6.] mesial parts, [7.] distal parts, [8.] distal parts with a broken-off small distal part, [9.] longitudinally broken pieces⁵ (Tables 21 and 22).

The general index of fragmentation for obsidian, as measured by the ratio of broken pieces to the total number of finds, accounts for 68.9 % and is in striking juxtaposition with the same rate for the non-obsidian artefacts, reaching 36.2 %.

Having in mind considerably different frequencies of blades (which are apparently much more often fragmented intentionally and also subjected to unintentional fragmentation), some may deny any value of similar comparison between both the raw material groups by pointing to its irrelevance. It sounds plausible, especially if one realizes that this index of blade' fragmentation is not only very high, but also almost equal for obsidian (87.5 %) and non-obsidian (90.0 %). It is not within this morpho-technical group of the *débitage* where the definite explanation should be searched for yet.

As for flakes this ratio differs remarkably, being very low for non-obsidian pieces (10.9 %) and quite high in the case of obsidian (47.6 %). However, this time certain justifiable objections can be voiced as well. As already pointed out, fragmented obsidian flakes – being quite numerous (11 out of 21 specimens) – are of rather small dimensions and do not exceed 21,5 mm in width and 8 mm in thickness. If I intend to make appropriate comparison then, it ought to be carried out within comparable metrical groups. Having reassessed the problem from this point of view and re-examined the assemblage in question, I have come to similar results as previously. First of all, it must be noticed that the number of fragmented non-obsidian flakes within such a metrically narrowed group is quite substantial, comprising 46.5

⁵ It must be emphasized that these classificatory frames can be applied effectively and to the full extent in case of blades. The same division is much more blurred in regard to flakes, where the practical distinction between meso-proximal/meso-distal parts, on the one hand, and distal/proximal parts, on the other, is quite difficult.

% of the whole set of the non-obsidian flakes. If it was a matter of size then, it would have affected the general index of fragmentation considerably. Yet, it has not. It turned out that the number of fragmented flakes within such a metrically narrowed group rose slightly to 52.9 % for obsidian, accounting just for 21.2 % of the non-obsidian pieces.

Implements use intensity is another factor that must have its impact on the degree of the assemblage's fragmentation and therefore cannot be omitted here. Surprisingly, it is quite low as for non-obsidian (41.0 %) as for obsidian tools (54.5 %).

Summing up, there are two circumstances that have strongly affected the general structure of fragmentation: (1.) considerably higher ratio of blades among obsidian pieces, (2.) different fracture mechanics (brittleness) of both the considered raw material groups, which makes small obsidian flakes and scars extremely breakable. As to accidental breaks during the use-life of tools (3.), they appear to be of lesser importance in this regard.

IV-3.3. Debris

Debris comprises quite a substantial part of the assemblage under discussion, especially if pieces made of limnic quartzite are considered (see Table 1). Very high number of pieces of the kind (accounting for 20 %) and the fact that most of them bear cortical surfaces are indicative for the on-site production based on raw material that can be found within the closest range of the settlement. Obsidian pieces, being very few in number (4%), smaller and almost non-cortical, point to the opposite.

Although the term 'debris' refers to amorphous stone fragments, pieces themselves should not be mechanically identified with discard of no use because they were infrequently used as tool-blanks. I will bring the question up while analyzing the set of implements.

IV-3.4. Tools

The pit under consideration yielded 44 retouched pieces. Even though all the typological tools are listed in the table 23 and most of them are illustrated (pl. II-IV), few comments should be added to draw attention of the Reader to these characteristics that can remain unnoticed at first.

In the group of retouched blades there are hardly any specimens, which can be called *lamés retouches* (pl. IV/6-8). Discontinuous marginal use-retouches prevail (pl. III/2,4,6; IV/1, 3-5, 9-11). This makes me suspect prevalently mechanical genesis of retouches (formed in a use-time of tools or resulting from tramping). What is more, even invasive and intense retouches seem to affect neither the angle of cutting edge nor its delineation. Therefore, even if some of them were intentional, their primary purpose was rather to re-sharp than to re-shape the cutting-edge. It is also apparent that obsidian tools are much more intensively retouched. This, in turn, might be due to different raw material mechanics (compare Mateiciucová 2007, 695). These remarks can be referred only to some retouched flakes (pl. II/3,6,9), whereas others (scrapers) bear evident forming retouch (pl. II/4-5). As to other groups of the implements (trapezes and perforator), nothing peculiar can be revealed about their manufacture and design. There are, however, some general questions that should be risen here.

As it has been already pointed out, while discussing the total structure of the assemblage in question, numbers of morphologically definable tools within the two distinguished raw material groups differ considerably. Among the obsidian pieces tools account for 50.0 %, exceeding the same frequency for the non-obsidian artefacts by 34.2 %. However, the discussion on the matter cannot be confined to such general quantitative considerations because this problem has its qualitative dimensions as well. Having divided the set in question into flake- and blade-tools, one can easily infer that the first class of blanks prevails only among obsidian pieces (62.5 %, see Table 24), whereas the same proportion among limnic quartzite tools is almost balanced. Might it be an argument for a more expedient character of the limnic quartzite tool-set? Seemingly 'yes'. Yet, there are suggestions that the

difference might result from different quality of the raw materials (Mateiciucová 2007, 695, 715). Besides, it must be remembered that our 'etic' concepts of preferential blanks (blades) or appropriateness of blanks in general are always somehow irrelevant. I am referring not only to the already indicated problem of the so-called blade-like flakes. Two tools made on stone debris provide us with another compelling argument corroborating this statement. As it can be illustrated with the limnic quartzite one, that is the most heavily worn tool in the whole set, even this category cannot be treated as mere expedient tools of little or no value (pl. III/12). Although infrequent, there are further examples of similar tools (see e.g. Mateiciucová 2007, fig. 31.16. 4, 31.17. 6, table 31.29).

If there is any striking typological feature of the considered tool-set that should be brought up here, it is a puzzling absence of end-scrapers and truncations (leaving aside trapezes). Even though an absolute dominance of retouched blades and a high frequency of retouched flakes is a hallmark of the Starčevo-Criş lithic industry, end-scrapers and truncations appear in almost each larger assemblage of the time, usually being more numerous than trapezes (see, e.g. Mateiciucová 2007, 689-694, 716, Table 31.24.; Păunescu 1987, 77-89; Šarić 2008, 19-20; Starnini 1994, 38, 53, Table 3; Starnini, Szakmány 1998, 280). Of course, this peculiarity gives me no grounds whatever for suggestion of any chronological or territorial differences *sensu largo*. It seems rather to mirror some inter-site spatial diversity of technical activities of inhabitants of the Neolithic village, albeit by no means being homogenous from this point of view yet (there are no reasons for supposition of existence of any specialized workshop here). Regretfully, due to the scale of the area excavated (there has been just one pit discovered) and methodical constraints (there have been no microwear analysis undertaken as yet), the assemblage in question can neither be precisely set within nor profoundly contribute to the reconstruction of the taskscape of the Seini-Dagas settlement.

V Concluding remarks

Outcrops of limnic quartzite in the area closest to the site have not been discovered as yet, although there are good reasons for assuming that they must have been localized somewhere within easy reach of the settlement. As it has been already demonstrated, this raw material prevails in the assemblage under consideration. It is also clear that Early Neolithic community inhabiting the site exploited this raw material in a somehow wasteful manner (which can be contrasted with the use of obsidian). It is of no surprise, since the neighbouring mountain area (Munții Oaşului, Munții Ignişului) is very rich in this kind of raw material (albeit not recognized by archaeologists as yet⁶). Moreover, an intensive exploitation of local limnic quartzites by the people of the Starčevo-Criş Culture is confirmed by remains of lithic workshops based on this kind of stone material (Calineşti-Oaş-D.S.M. - unpublished⁷). I can even hypothesize that a similar workshop might have existed within the area of the Seini settlement itself (hopefully in the area still to be uncovered). Considering local exploitation of limnic quartzite on a more general level, I would like to emphasize that, so far, the role of North-Western Romania as an area of limnic quartzite procurement and exploitation, being already known (see remarks of Katalin Biró on the limnoquartzite outcrops in the Baia Mare area - BIRÓ 1998, 35), has been completely neglected in favour of more distant Hungarian

⁶ I would like to express my gratitude to Ciprian Astaloş, who kindly introduced me in the arcane of local raw materials.

⁷ Rich and important lithic material from the site of Calineşti-Oaş-D.S.M. [Dâmbul Sfintei Marii] is held by the County Museum in Satu Mare. So far results of a small excavations led by János Némethi and Ciprian Astaloş were just briefly reported (NÉMETHI, ASTALOŞ 2001). The paper on the chipped stone assemblage from the site was presented together with Ciprian Astaloş during the 5th Lithic Workshop of the SKAM Association, held in Lublin (Poland), on the 10-12th of October 2008 and is to be published in the forthcoming conference volume (*Calineşti Oaş - a Case Study on Developed Neolithic Chipped Stone Industry in the Upper Tisza Basin*).

outcrops (see, for instance, Mateiciucová 2007, 680, 682; Starnini 1994, 67, 69). This issue has yet to be addressed in detail then.

Turning to other local raw materials I have to devote few words to a gray hornfels, which was also exploited and used on the spot and seems to play similar role to that of limnic quartzite. This rock appears infrequently also at other Early Neolithic sites of the late phases (IIIB-IV) of the Starčevo-Criș Culture in Transylvania (Gura Baciului - Lazarovici, Maxim 1995, anexa 2, 232-234; Calinești-Oaș-D.S.M.). Even though hornstone artefacts are much fewer, the fact, that usefulness of this raw material had been already recognized by the people of the Starčevo-Criș Culture shall draw one's attention. It could have been much more important, as it is apparent in the Transylvanian Late Neolithic (see, for instance, Lazarovici 1991, 13/35).

Role of andesite, another igneous aphanatic rock used for production of implements, which was highly and widely appreciated by prehistoric people, is difficult to define. Albeit this stone is easy to process, due to the easiness it wears down, its possible use for chipped tools manufacture must have been to manage and remains puzzling⁸. It seems that generally it must have been connected with polished tools' production.

Due to general shortages of other high-quality raw materials obsidian quickly became a rock of strategic importance for the Early Neolithic communities in the Upper Tisza region. The assemblage under consideration, with its high frequency of volcanic glass, allows to firmly set the Seini settlement in the network of permanent (however not primary) circulation of obsidian. In spite of quite a considerable distance from the Slovakian outcrops localized in the Tokaj-Prešov area (ca 110-120 km as a crow flies), it was still the rock of utmost importance for every-day domestic economy. The relatively higher frequency of macroscopically distinguishable obsidian tools (as compared to limnic quartzite) seems to prove the point. The examined assemblage indicates that obsidian was exploited on the spot, most probably starting from pre-formed cores. However, the possibility of procurement strategy based on whole nodules, being a common pattern within the area of obsidian circulation in the Neolithic, cannot be excluded. It is also noticeable that no traces of intentional bipolar exploitation of obsidian have been detected, what confirms that inhabitants of the settlement rather have not suffered from shortages of this raw material.

As to the gamut of defined techniques (soft-hammer direct percussion, use of a punch), it was relatively no different from that recognized at other Early Neolithic sites in the region. There are also no reasons to indicate any considerable differences between techniques applied while processing of obsidian and non-obsidian pieces.

Even though the overall tool manufacture at Seini can be characterized as basing on blades and blade-like flakes, this group of blanks prevails only among obsidian implements, occurring less frequently among non-obsidian tools. It seems therefore, that the local raw material exploitation was of more expedient character.

All the defined types of implements that have been found at Seini are common for the Early Neolithic chipped stone industry, albeit the assemblage in question does not represent a full tool-spectrum of the Starčevo-Criș Culture. Turning to the distinguished raw material groups, the set under discussion is too small to prove any (hypothetical) functional differences between them on typological ground⁹.

⁸ It is tempting to suggest that andesite, being soft, not so sharp and therefore safe, might have been used in the process of learning of very young apprentices.

⁹ I would like to thank to Paweł Zagórski, who has kindly proofread the text.

References

- Biagi, Francesco, De Bocci 2007
Paolo Biagi, Anna Maria Francesco, Marco De Bocci, *New data on the archaeological obsidian from the Middle-Late Neolithic and Chalcolithic sites of the Banat and Transilvania (Romania)*, in: Kozłowski, J. K., Raczky, P. (eds.), *The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe*, Kraków, 2007, 309-323.
- Biró 1987,
Biró Katalin, *Chipped stone industry of the Linearband Pottery Culture in Hungary*, in: Szeląg, J. (ed.), *Chipped Stone Industries of the Early Farming Cultures in Europe*, *Archaeologia Interregionalis* 9, Warszawa, 1987, 131-167.
- Biró 1998
Biró Katalin, *Lithic implements and the circulation of raw materials in the Great Hungarian Plain during the Late Neolithic Period*, Budapest, 1998..
- Boroneanț 2005
Adina Boroneanț, *Early Neolithic Lithic Industries (The Banat and Transilvania)*, in: In honorem Silvia Marinescu-Bilcu 70 de ani, *CultCivDunărea de Jos* XXII, 2005, 19-35.
- Kaczanowska, Kozłowski 1997
Kaczanowska Małgorzata, Kozłowski Janusz Krzysztof, *Lithic Industries*, in: Kozłowski, J. K. (ed.), *The Early Linear Pottery Culture in Slovakia*, Kraków, 1997, 177-255.
- Kaczanowska, Kozłowski 2007
Kaczanowska Małgorzata, Kozłowski Janusz Krzysztof, *The Lithic Assemblages of Szarvas 8/23, Pits 3/3 1988 and 4/2 1988*, in: Makkay J., *The Excavations of the Early Neolithic Sites of the Körös Culture in the Körös Valley, Hungary: the Final Report, Volume I, The Excavations: Stratigraphy, Structures and Graves*, Società per la Preistoria e Protoistoria della Regione Friuli-Venezia Giulia, *Quaderno - 11*, Trieste, 2007, 237-246.
- Kaczanowska, Kozłowski, Makkay 1981
Kaczanowska Małgorzata, Kozłowski Janusz Krzysztof, Makkay János, *Flint hoard from Endrőd, site 39, Hungary (Körös Culture)*, *ActaArchCarpathica* 21, 1981, 105-117.
- Kozłowski 1989
Kozłowski Janusz Krzysztof, *The Lithic Industry on the Eastern Linear Pottery Culture in Slovakia*, *SlovArch* 37, 1989, 377-410.
- Lazarovici 1980
Gheorghe Lazarovici, *Cîteva probleme privind sferșitul neoliticului timpuriu din nord-vestul României*, *ActaMN* 17, 1980, 15-30.
- Lazarovici 1991
Gheorghe Lazarovici, *Grupul și stațiunea Iclod - Die Gruppe und Station Iclod*, Cluj-Napoca, 1991.
- Lazarovici, Maxim 1995
Gheorghe Lazarovici, Zoia Maxim 1995, *Gura Baciului. Monografie Arheologică*, *BiblMusNapocensis* 10, Cluj-Napoca, 1995.
- Mateiciucová, I. [Inna], 2007
Mateiciucová Inna, *Worked Stone: Obsidian and Flint*, in: Whittle, A. (ed.), *The Early Neolithic on the Great Hungarian Plain. Investigations of the Körös Culture Site of Ecsegfalva 23, County Békés, vol. I*, Budapest, 2007, 677-725.
- Maxim 1999
Zoia Maxim, *Neo-Eneolithic din Transilvania*, *BiblMusNapocensis* XIX, Cluj-Napoca, 1999.

- Németi, Astaloș 2001 Németi János, Astaloș Ciprian, *Călinești-Oaș – Dâmbul Sfintei Mării*, CronCercArh, campania 2000, București, 2001, 60-61.
- Păunescu Alexandru Păunescu, *Les industries lithiques du Néolithique ancien de la Roumanie et quelques considérations sur l'inventaire lithique des cultures du Néolithique moyen et cette contrée*, in: Kozłowski J. K., Kozłowski S. K. (eds), *Chipped Stone Industries of the Early Farming Cultures in Europe*, *Archaeologia Interregionalis* 9, pp. 75-94.
- Šarić 2008 Šarić Josip, *Typology of Chipped Stone Artefacts in the Early and Middle Neolithic in Serbia*, *Starinar* 56, 2008, 9-45.
- Schild 1980 Schild, Romuald, *Introduction to Dynamic Technological Analysis of Chipped Stone Assemblages*, in: Schild R. (ed.), *Unconventional Archaeology. New Approaches and Goals in Polish Archaeology*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1980, 57-85.
- Starnini 1994 Starnini Elisabetta, *Typological and technological analyses of the Körös Culture chipped, polished and ground stone assemblages of Méhtelek-Nádas (North-eastern Hungary)*, in: *Atti della Società per Preistoria e Protoistoria del Friuli-Venezia Giulia*, VIII, 1993, (1994), 29-96.
- Starnini, Szakmány 1998 Starnini Elisabetta, Szakmány György, *The lithic industry of the Neolithic sites of Szarvas and Endrőd (South-Eastern Hungary). Techno-typological and archaeometrical aspects*, *ActaArchHung* L/4, 1998, 279-342.

TOMASZ Jacek Chmielewski

Ph.D. Student of the *Institute for the Study and Valorification of the Transilvanian Patrimony in European Context*,

Lucian Blaga University of Sibiu

B-dul Victoriei nr 5-7, 550024 Sibiu, Romania;

e-mail: chmielewski.2007@gmail.com

Ansamblul de pietre cioplite din neoliticul timpuriu de la Seini-Dagas, județul Maramureș, România

(Rezumat)

Scopul acestui articol este de a descrie și discuta ansamblul de pietre cioplite din groapa aparținând fazei târzii (IIIB-IV) a culturii Starčevo-Criș din neoliticul timpuriu, descoperită la Seini-Dagas.

Complexul neolitic descoperit a furnizat o colecție de pietre cioplite destul de substanțială, cuprinzând 178 piese: 3 nuclee, 148 piese detașate (incluzând 92 așchii și fragmentele lor, și 56 lame, în mare parte fragmentare) și 27 spărturi. Dintre acestea, 44 piese au fost retușate. Colecția poate fi împărțită în două grupe distincte de materie primă: roci locale – dominate în special de cuarțite limnice, și obsidianul carpatic – originar cu precădere din surse slovace. Structura ansamblului în discuție reflectă dihotomia de bază dintre traiectoriile generale ale exploatarei suporturilor din obsidian pe de o parte și a celor din alte roci pe de alta.

Datorită lipsei în general a altor materii prime de calitate superioară, obsidianul a devenit repede o rocă de importanță strategică pentru comunitățile neolitice timpurii din bazinul Tisei superioare. Studiul ansamblului în discuție permite, datorită frecvenței ridicate a sticlei vulcanice, o amplasare fermă a așezării de la Seini în rețeaua permanentă (totuși nu și primară) a circulației obsidianului. În ciuda distanței destul de mari de la sursele din Slovacia localizate în regiunea Tokaj-Prešov (cca. 110-120 km în linie dreaptă), obsidianul a fost totuși roca cea mai importantă în economia domestică cotidiană. Această afirmație pare a fi dovedită de frecvența relativ mai ridicată a uneltelor din obsidian identificabile macroscopic, comparativ cu a celor din cuarțite limnice. Colecția analizată arată că obsidianul a fost prelucrat pe loc, foarte probabil pornind de la nuclee având deja o prelucrare primară.

Cuarțitul limnic a fost exploatat într-o manieră mai puțin economică, în contrast așadar cu modalitatea de utilizare a obsidianului. Faptul nu trebuie să surprindă întrucât regiunea montană din vecinătate (Munții Oașului, Munții Igrișului) este foarte bogată în această materie primă (deși încă nerecunoscută ca atare de arheologi). Mai mult, exploatarea intensă a cuarțitelor limnice locale de către comunitățile Starčevo-Criș este confirmată de existența atelierelor de prelucrare a acestei materii prime (Călinești Oaș – *Dâmbul Sfintei Mării*). Se poate chiar emite ipoteza că ateliere similare au existat inclusiv în arealul așezării de la Seini. O altă rocă exploatată și utilizată pe loc e corneanul (*hornfels*-ul) cenușiu, care pare să joace un rol similar cu al cuarțitului limnic. Această rocă apare de asemenea infrecvent și în alte situri neolitice timpurii din fazele târzii (IIIB-IV) ale culturii Starčevo-Criș din Transilvania (Gura Baciului, Călinești Oaș – *Dâmbul Sfintei Mării*). Chiar dacă piesele din cornean sunt mult mai puține, atrage atenția faptul că utilitatea acestei materii prime a fost recunoscută de către membrii comunității Starčevo-Criș.

În ce privește tehnicile utilizate în cioplirea pietrei (percuție directă cu percutor moale, percuție indirectă cu o piesă intermediară), sunt destul de asemănătoare celor înregistrate în alte situri neolitice timpurii din regiune (de ex. Ecsegfalva 23). De asemenea, nu sunt diferențe considerabile între tehnicile aplicate în procesarea obsidianului și cea a celorlalte roci. Chiar dacă în general confecționarea uneltelor de la Seini poate fi caracterizată ca bazându-se pe lame și așchii lamelare, acest grup de suporturi predomină numai între uneltele din obsidian și e mai puțin prezent printre uneltele din roci locale. Exploatarea materiilor prime locale pare să fi avut așadar un caracter mai expeditiv. Toate tipurile de unelte descoperite la Seini sunt comune industriei litice din neoliticul timpuriu deși colecția discutată nu conține întregul spectru de unelte din cultura Starčevo-Criș (trebuie subliniată absența ciudată a gratoarelor și a pieselor cu trunchiere).

Revenind asupra grupelor diferite de materie primă, colecția discutată este prea mică pentru a dovedi vreo (ipotetică) diferență funcțională între ele, pe baze tipologice.

Traducere în limba română: **Ciprian Astaloș**

total structure	obsidian	limnic quarzite	hornfels	andesite	Σ
flakes	15	54	3	2	74
blades	9	22	1	-	32
tools	24	19	1	-	44
cores	-	2	1	-	3
derbis	1	24	-	-	25
Σ	49	121	6	2	178

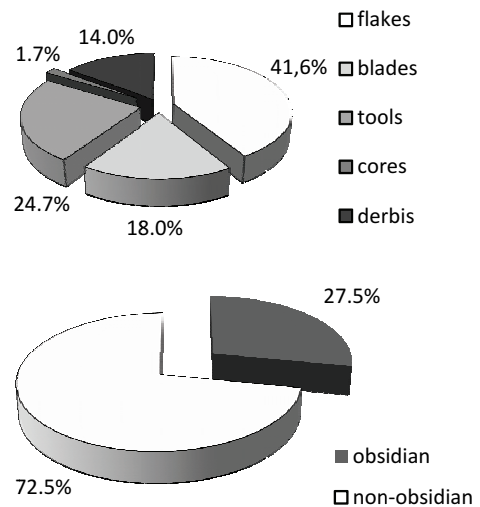

Table 1. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): general structure of the lithic assemblage in regard to different raw materials. Graphs to the right illustrate frequencies of artifacts within the main technological groups (top) and two basic raw-material groups (bottom).

	general					striking platform					
	raw material	blank type	size [mm]			orientation	shape	size [mm]		platform shaping	edge preparation
			L	W	H			L	W		
1.	limnic quarzite	nodule	19	29	33	face-oriented	elongated	18	29	technical	absent
2.	limnic quarzite	nodule	38	45	40	face-oriented	elongated	38	44	multiple removals	trimmed
3.	hornstone	nodule	35	45	40	face-oriented	elongated	27	38	multiple removals	absent

	striking face					tip		plates	remarks
	shape	size [mm]		edge preparation	serial removals	shape	character		
		W	H						
1.	random	29	30	absent	flakes	other	technical	-	-
2.	flat, narrowing	41	41	absent	blades	punctiform	technical	pl. I/1	reused as a hammerstone
3.	sub-cylindrical	42	41	absent	blades	flat	raw	pl. I/2	-

Table 2. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): cores.

flakes		platform preparation						Σ	
		undetermined	raw/cortical	raw/ unprepared	plain/ single blow	dièdre	facettèd		
butts									
blades									
platform shape	punctiform	4 -	1 -	2 -	- -	- -	- -	7 -	7
	linear	9 2	- -	- -	- -	- -	- -	9 2	11
	sub-triangular	- -	6 1	3 -	- 1	- -	4 5	13 7	20
	polyhedral	- -	10 -	5 -	- 1	- -	6 4	21 5	26
	winged/ sub- trapezoidal	- -	6 -	2 -	- 1	- -	2 5	10 6	16
	other	- -	10 -	5 -	- -	- -	1 -	16 -	16
Σ		13 2	33 1	17 -	- 3	- -	13 14	76 20	96
		15	34	17	3	-	27		

Table 3. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): butts of plain *débitage* and blanks in regard to two main morphological groups of *débitage*.

plain debitage		platform preparation						Σ	
		undetermined	raw/cortical	raw/ unprepared	plain/ single blow	dièdre	facetted		
butts									
tool blanks									
platform shape	punctiform	4 -	1 -	2 -	- -	- -	- -	7 0	7
	linear	10 1	- -	- -	- -	- -	- -	10 1	11
	sub-triangular	- -	5 2	1 2	1 -	- -	7 2	14 6	20
	polyhedral	- -	9 1	4 1	1 -	- -	8 2	22 4	26
	winged/ sub- trapezoidal	- -	6 -	2 -	- 1	- -	2 5	10 6	16
	other	- -	8 2	5 -	- -	- -	1 -	14 2	16
Σ		14 1	29 5	14 3	2 1	- -	18 9	77 19	
		15	34	17	3	-	27		96

Table 4. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): butts preparation in regard to plain *débitage* and tool-blanks.

I			Σ
	15	17	
	2	40	20
	40	9	
	-	11	
II			III

A

I			Σ
	1	1	
	-	8	10
	7	4	
	1	6	
II			III

B

I			Σ
	16	18	
	2	48	30
	47	13	
	1	17	
II			III

C

Tables 5A-C. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture). General structures of butts preparation in regard to: A) two main groups of plain *débitage* (flakes/blades); B) two main groups of tool-blanks (flakes/blades); C) two main groups of *débitage* in total (flakes/blades) in total. All the values are plotted as in the table 3.

flakes		angle de chase			Σ	
angle de chase		acute	right	obtuse		
blades						
technical group	II	27	11	8	46	48
		2	-	-	2	
III		8	4	1	13	30
		4	12	1	17	
Σ		35	15	9	59	78
		6	12	1	19	
		41	27	10		

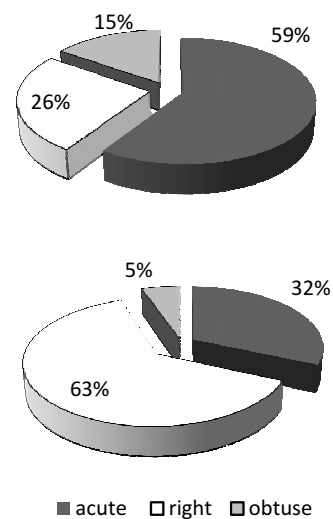

Table 6. Seini-Dagas, pit 2007 (Starčevo-Criș Culture): *angle de chase* in regard to main technical groups of *débitage*. Graphs illustrate frequencies of distinguished categories of striking angle among flakes (right-top) and blades (right-bottom).

flakes		fractures				Σ	
fractures		splintered	conchoidal	banded	undeter- mined		
blades							
technical groups	I	9	7	-	-	16	18
		2	-	-	-	2	
	II	4	41	2	-	47	
	-	1	-	-	1		
III		-	13	-	-	13	30
		-	16	-	1	17	
Σ		13	61	2	-	76	96
		2	17	-	1	20	
		15	78	2	1		

Table 7. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criș Culture): fractures in regard to main technical groups of *débitage*.

flakes lips blades		technical groups			Σ (groups I-III)		Σ (groups II & III)	
		I	II	III				
raw material	obsidian	1/4 0/2	1/3 0/0	3/6 6/8	5/13 6/10	11/23	4/9 6/8	10/17
	non-obsidian	1/11 0/1	27/44 1/1	7/7 7/9	35/62 8/11	43/73	34/51 8/10	42/61
Σ		2/15 0/3	28/47 1/1	10/13 13/17	40/75 14/21	54/96	38/60 14/18	52/78
		2/18	29/48	23/30				

Table 8. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): frequencies of lips in regard to the main technical groups of *débitage* and raw material (number of pieces with scar/total number of pieces of a given category).

plain <i>débitage</i> lips tool blanks		technical groups			Σ (groups I-III)		Σ (groups II & III)	
		I	II	III				
raw material	obsidian	1/4 0/2	1/3 0/0	5/6 4/8	7/13 4/10	11/23	6/9 4/8	10/17
	non-obsidian	1/12 0/0	23/37 5/8	12/14 2/2	36/63 7/10	43/73	35/51 7/10	42/61
Σ		2/16 0/2	24/40 5/8	17/20 6/10	43/76 11/20	54/96	41/60 11/18	52/78
		2/18	29/48	23/30				

Table 9. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): frequencies of lips among plain *débitage* and tool-blanks in regard to the main technical and raw material groups (number of pieces with scar/total number of pieces of a given category).

flakes <i>érrillure</i> scars blades		technical groups			Σ (groups I-III)		Σ (groups II & III)	
		I	II	III				
raw material	obsidian	2/ 4 0/ 2	0/ 3 0/ 0	0/ 6 4/ 8	2/ 13 4/ 10	6/23	0/ 9 4/ 8	4/17
	non-obsidian	5/ 11 0/ 1	18/ 44 1/ 1	5/ 7 4/ 9	28/ 62 5/ 11		33/73	
Σ		7/ 15 0/ 3	18/ 47 1/ 1	5/ 13 8/ 17	30/ 75 9/ 21	39/96		23/ 60 9/ 18
		7/18	19/48	13/30				

Table 10. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): frequencies of *érrillure* scars in regard to the main technical groups of *débitage* and raw material (number of pieces with scar/total number of pieces of a given category).

plain <i>débitage</i> <i>érrillure</i> scars tool blanks		technical groups			Σ (groups I-III)		Σ (groups II & III)	
		I	II	III				
raw material	obsidian	1/ 4 1/ 2	0/ 3 0/ 0	2/ 6 2/ 8	3/ 13 3/ 10	6/23	2/ 9 2/8	4/17
	non-obsidian	5/ 12 0/ 0	16/ 37 3/ 8	7/ 14 2/ 2	28/ 63 5/ 10		33/73	
Σ		6/ 16 1/ 2	16/ 40 3/ 8	9/ 20 4/ 10	31/ 76 8/ 20	39/76		25/ 60 7/ 18
		7/18	19/48	13/30				

Table 11. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): frequencies of *érrillure* scars among the plain *débitage* and tool-blanks in regard to the main technical and raw material groups (number of pieces with scar/total number of pieces of a given category).

		terminations			Σ	
		feather	hinged/ stepped	plunging		
non-obsidian						
terminations						
obsidian						
technical groups	I	8 2	3 -	0 1	11 3	14
	II	33 -	10 2	1 -	44 2	46
	III	3 6	2 -	- -	5 6	11
Σ		44 8	15 2	1 1	60 11	71
		52	17	2		

Table 12. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of *débitage* in regard to the main technical and raw material groups.

		terminations			Σ
		feather	hinged	plunging	
raw material	non-obsidian	52	17	1	70
	obsidian	23	2	1	26
Σ		75	19	2	96

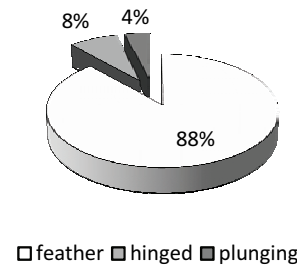
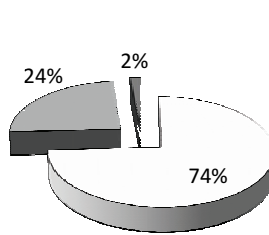
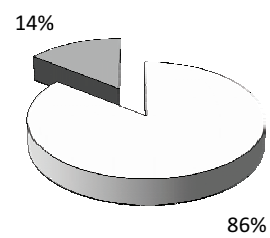
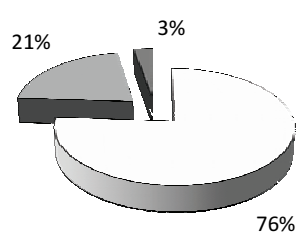

Table 13. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of *débitage* in regard to the main raw material groups. Graphs illustrate frequencies of different terminations within the main distinguished raw material groups: non-obsidian (left) and obsidian (right).

flakes		terminations			Σ	
		feather	hinged/ stepped	plunging		
blades						
technical groups	I	10	3	1	14	14
	II	32	12	1	45	
	III	7	1	-	8	
		-	-	-	-	
		1	-	-	1	46
		2	1	-	3	11
		49	16	2	67	71
		3	1	-	4	
Σ		52	17	2		

Table 14. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of flakes and blades in regard to the main technical groups of *débitage*.

terminations		terminations			Σ
		feather	hinged	plunging	
<i>débitage</i> group	flakes	57	16	2	75
	blades	18	3	-	21
Σ		75	19	2	96

□ feather ■ hinged ■ plunging

Table 15. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of *débitage* in regard to the main morpho-metrical groups of detached pieces. Graphs illustrate frequencies of different terminations within the main *débitage* groups: flakes (left) and blades (right).

plain debitage		terminations			Σ	
		feather	hinged/ stepped	plunging		
terminations						
tool blanks						
technical groups	I	10	3	1	14	14
	II	26	12	-	38	46
	III	6	1	-	7	11
Σ		42	16	1	59	
		10	1	1	12	
		52	17	2	71	

Table 16. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of tool-blanks and plain *débitage* in regard to the main technical groups.

terminations		terminations			Σ
		feather	hinged	plunging	
debitage group	plain debitage	56	17	1	74
	tool-blanks	19	2	1	22
Σ		75	19	2	96

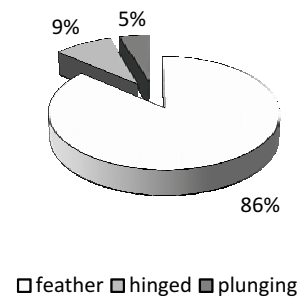
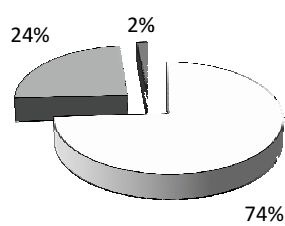

Table 17. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of plain *débitage* and tool-blanks. Graphs illustrate frequencies of different terminations within the mentioned groups: plain *débitage* (left) and tool-blanks (right).

non-obsidian dorsal patterns		dorsal patterns			Σ	
		wholly cortical	partially cortical	non-cortical		
technical group	I	3 0	7 1	1 6	11 7	18
	II	3 2	30 0	12 1	45 3	48
	III	0 1	3 4	13 9	16 14	30
Σ		6 3	40 5	26 16	72 24	96
		9	45	42		

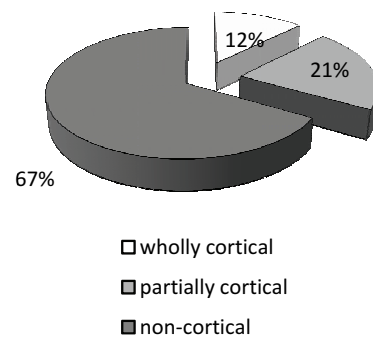
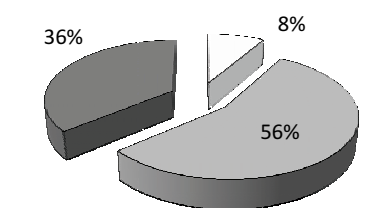

Table 18. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): dorsal patterns of *débitage* in regard to main technical and raw material groups. Graphs illustrate frequencies of distinguished generalized groups of dorsal patterns in regard to non-obsidian (top) and obsidian pieces (bottom).

flakes		dorsal patterns			Σ	
		wholly cortical	partially cortical	non-cortical		
dorsal patterns blades						
technical group	I	3 0	8 0	5 2	8 1	18
	II	5 0	29 1	12 1	46 2	48
	III	0 1	5 2	8 14	13 17	30
Σ		8 1	46 2	25 17	75 21	96
		9	45	42		

Table 19. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): dorsal patterns of flakes and blades according to the basic technical groups.

plain <i>débitage</i>		dorsal patterns			Σ	
		wholly cortical	partially cortical	non-cortical		
dorsal patterns tool-blanks						
technical group	I	3 0	7 1	7 0	17 1	18
	II	5 0	23 7	11 2	39 9	48
	III	0 1	4 3	16 6	20 10	30
Σ		8 1	34 11	34 8	76 20	96
		9	45	42		

Table 20. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): dorsal patterns of plain *débitage* and tool-blanks according to the basic technical groups.

dorsal surfaces									
A	B								
	non-cortical					cortical			
	24					21			
	flakes		blades			flakes		blades	
	8		16			13		8	
	t.	n.	t.	n.	t.	n.	t.	n.	
	2	6	9	7	6	7	6	2	
specification of cortical surfaces	wholly cortical				-	3	1	-	
	proximal cortex				-	-	-	-	
	lateral cortex (left)				1	-	3	-	
	lateral cortex (right)				1	4	2	2	
	distal cortex				3	-	-	-	
	central cortex				1	-	-	-	
fragmentation									
A	B								
I	1.	1	5	1	1	2	2	-	-
	2.	-	-	-	-	1	-	1	-
II	3.	-	1	3	3	-	1	1	-
	4.	-	-	1	2	1	2	3	1
III	5.	-	-	1	1	1	1	-	-
	6.	1	-	3	-	1	-	1	1
	7.	-	-	-	-	-	1	-	-
IV	8.	-	-	-	-	-	-	-	-
	9.	-	-	-	-	-	-	-	-

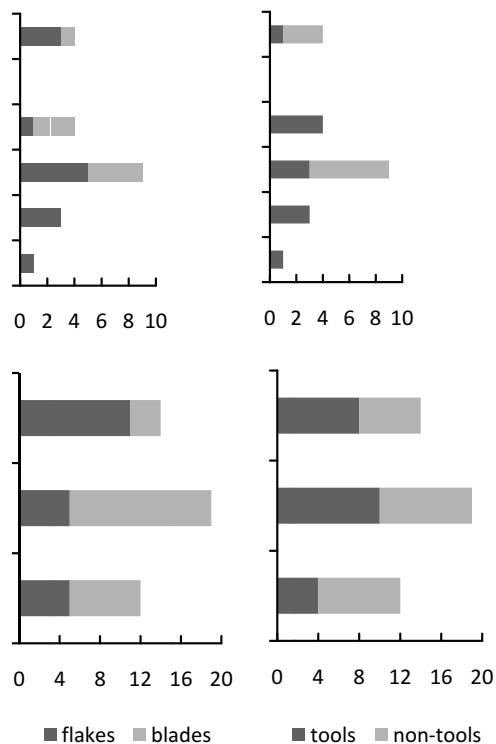
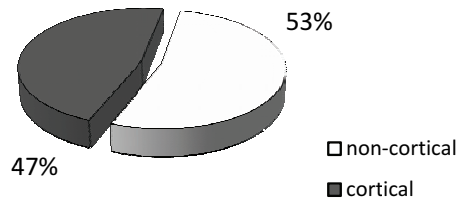

Table 21. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): detailed structures of dorsal patterns and fragmentation for obsidian *débitage*. Graphs illustrate: generalized frequencies of cortical and non-cortical artifacts (top); detailed structure of different cortical patterns in regard to basic morpho-metrical groups of debitage and tool-frequencies (middle); detailed structure of fragmentation in regard to the basic morpho-metrical groups of *débitage* and tool-frequencies (bottom).

dorsal surfaces									
A	B								
	non-cortical					cortical			
	40					54			
	flakes		blades			flakes		blades	
	19		21			45		9	
	t.	n.	t.	n.	t.	n.	t.	n.	
4	15	5	16	6	39	3	6		
specification of cortical surfaces	wholly cortical				-	6	-	-	
	proximal cortex				-	2	-	-	
	lateral cortex (left)				3	13	2	2	
	lateral cortex (right)				3	15	1	1	
	distal cortex				4	14	-	3	
	central cortex				1	6	-	-	
fragmentation									
A	B								
I	1.	2	11	1	-	6	36	1	1
	2.	-	1	-	-	-	1	-	-
II	3.	-	-	-	7	-	1	1	-
	4.	-	-	-	-	-	-	1	2
III	5.	1	-	4	1	-	-	-	1
	6.	1	-	3	-	1	-	1	1
	7.	-	-	-	-	-	1	-	-
	8.	-	-	-	-	-	-	-	-
IV	9.	1	1	-	-	-	-	-	-

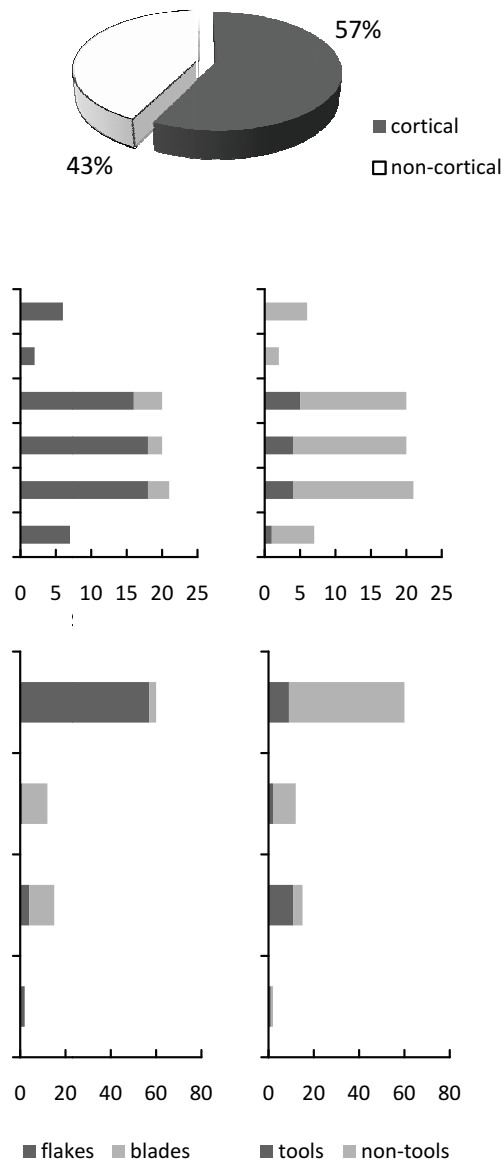
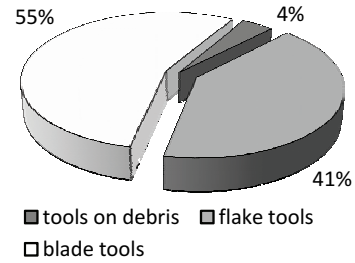

Table 22. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criș Culture): detailed structures of dorsal patterns and fragmentation for non-obsidian *débitage*. Graphs illustrate: generalized frequencies of cortical and non-cortical artifacts (top); detailed structure of different cortical patterns in regard to basic morpho-metrical groups of *débitage* and tool-frequencies (middle); detailed structure of fragmentation in regard to basic morpho-metrical groups of *débitage* and tool-frequencies (bottom).

tools	obsidian	limnic quartzite	hornfels	Σ	plates
retouched blades	14	4	-	18	III/2, 4; IV/3-11
retouched flakes	5	4	-	9	II/2, 6, 8; IV/2
scrapers	3	3	-	6	II/1, 3, 5, 7, 9
trapezes	1	2	1	4	III/7-11; IV/13
perforators	-	1	-	1	III/5
combined tools	-	2	-	2	II/4; III/6
other	1	1	-	2	III/12
undetermined	-	2	-	2	-
Σ	24	19	1	44	

tools	obsidian	non-obsidian	Σ
blade tools	15	9	24
flake tools	8	10	18
tools on debris	1	1	2
Σ	24	20	44

Tables 23 and 24. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criș Culture): types of tools in regard to different raw materials and basic morpho-metrical types of blanks. Graph illustrates tool frequencies in regard to different types of blanks.

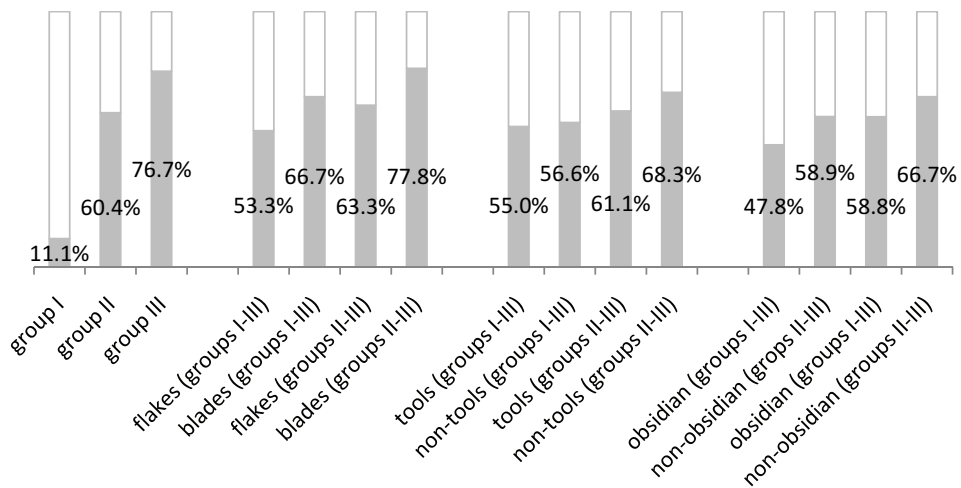

Figure 1. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criș Culture): frequencies of lipped butts. Graphs based on the tables 8 and 9.

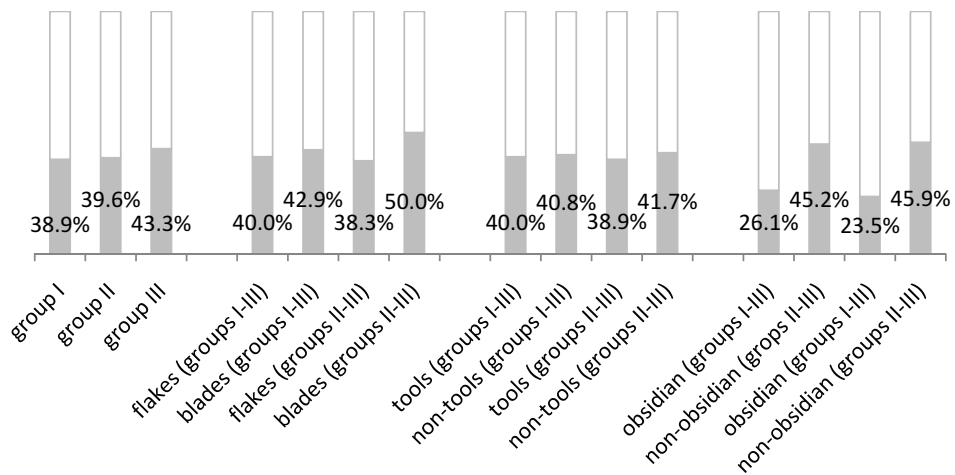

Figure 2. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criș Culture): frequencies of éraillure scars. Graphs based on the tables 10 and 11.

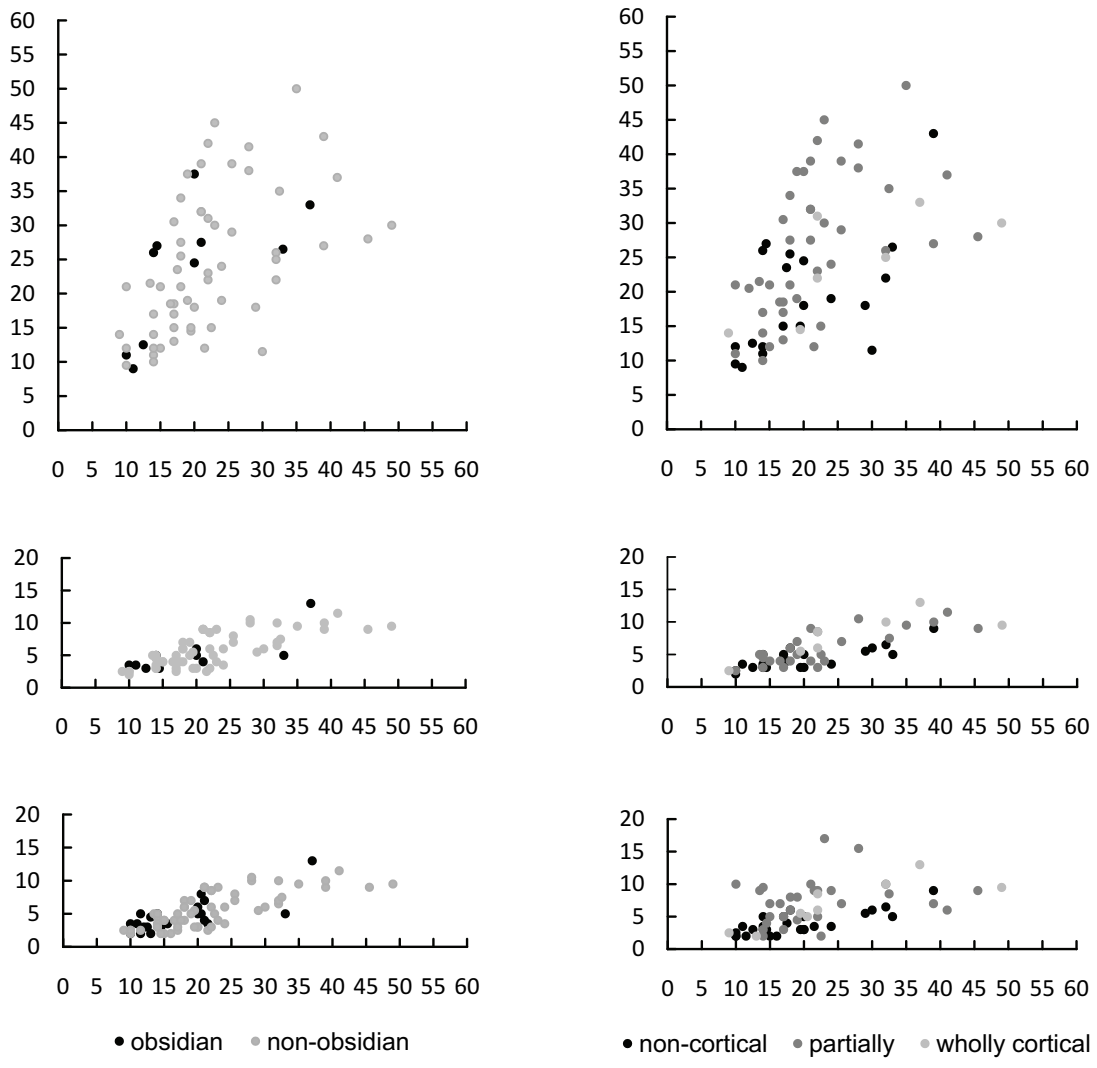

Figure 3. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criș Culture): scatterplots of width/length (top), width/thickness (middle and bottom) of flakes in regard to the basic raw material groups (left) and generalized dorsal patterns (right). Graphs at the top and in the middle are based on wholly preserved pieces, whereas scatterplots at the bottom on the whole set of flakes.

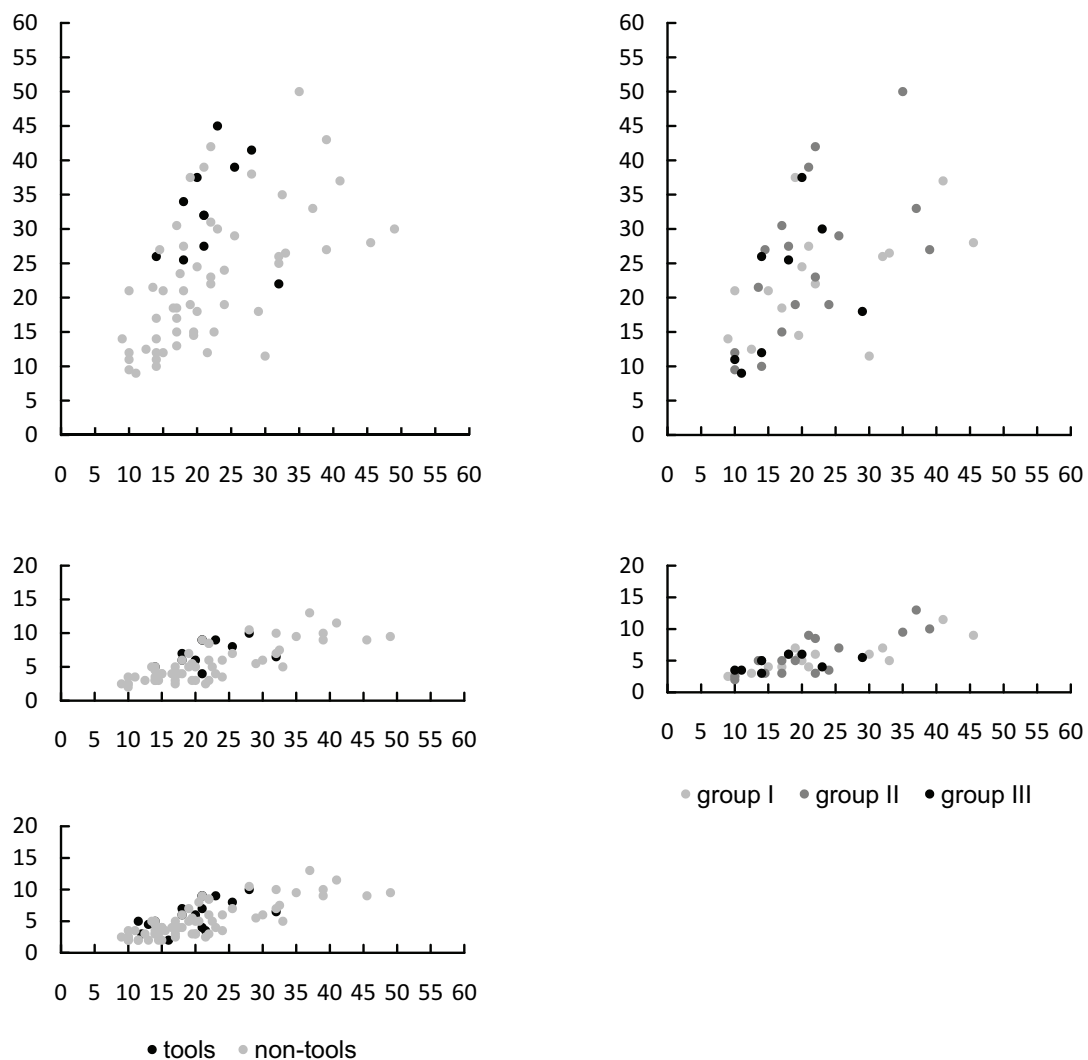

Figure 4. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criș Culture): scatterplots of width/length (top), width/thickness (middle and bottom) in regard to flake *debitagé* and flake tool-blanks (left) and the basic technical groups of *debitagé* (right). Graphs at the top and in the middle are based on wholly preserved pieces, whereas, scatterplot at the bottom on the whole set of flakes.

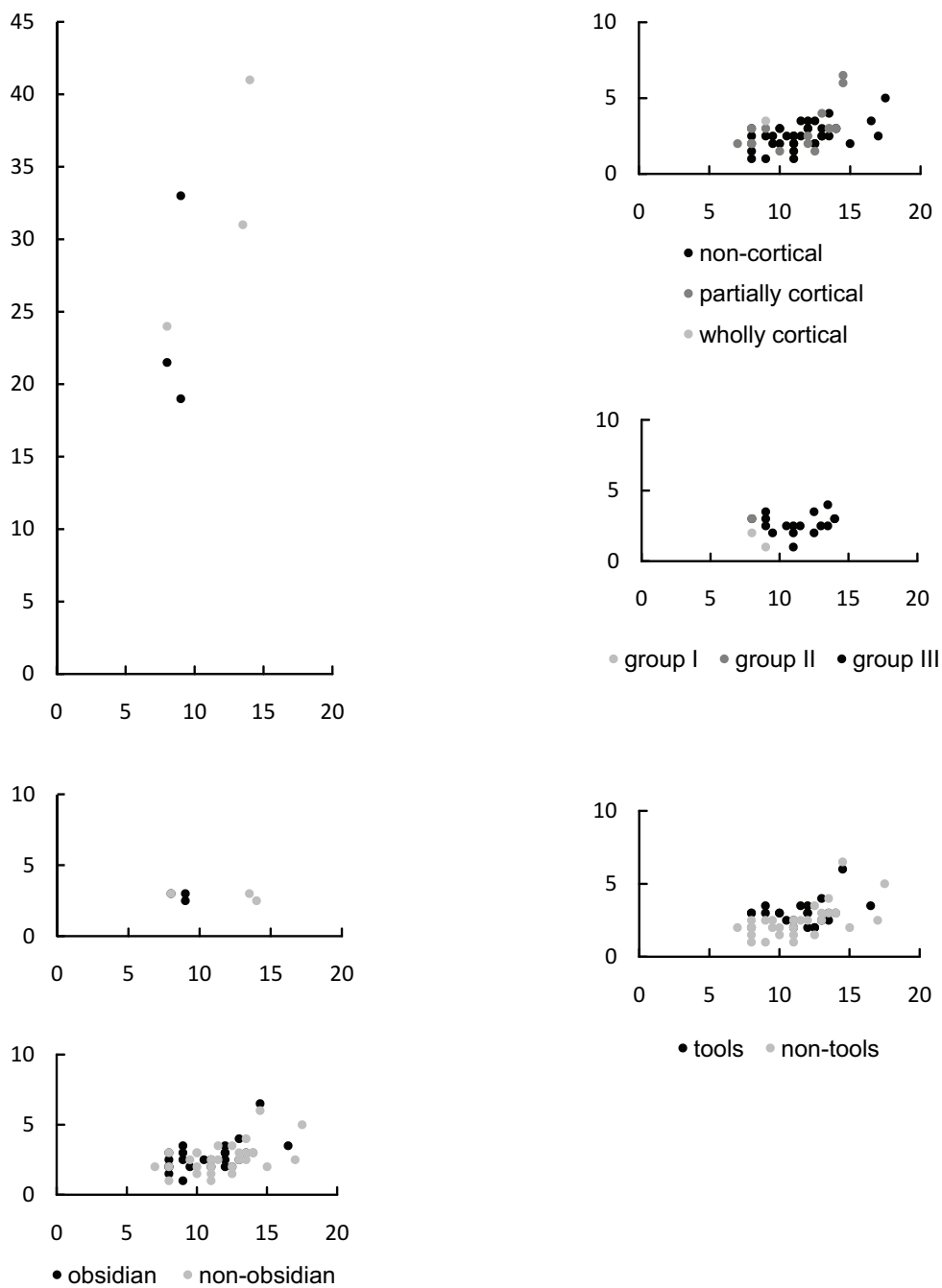

Figure 5. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): scatterplots of width/length (left-top), width/thickness (left-middle and bottom) of blades in regard to the basic raw material groups and width/thickness of blades in regard to the generalized dorsal patterns (right-top), basic technical groups (right-middle) and tool-blanks/plain *debitagé*.

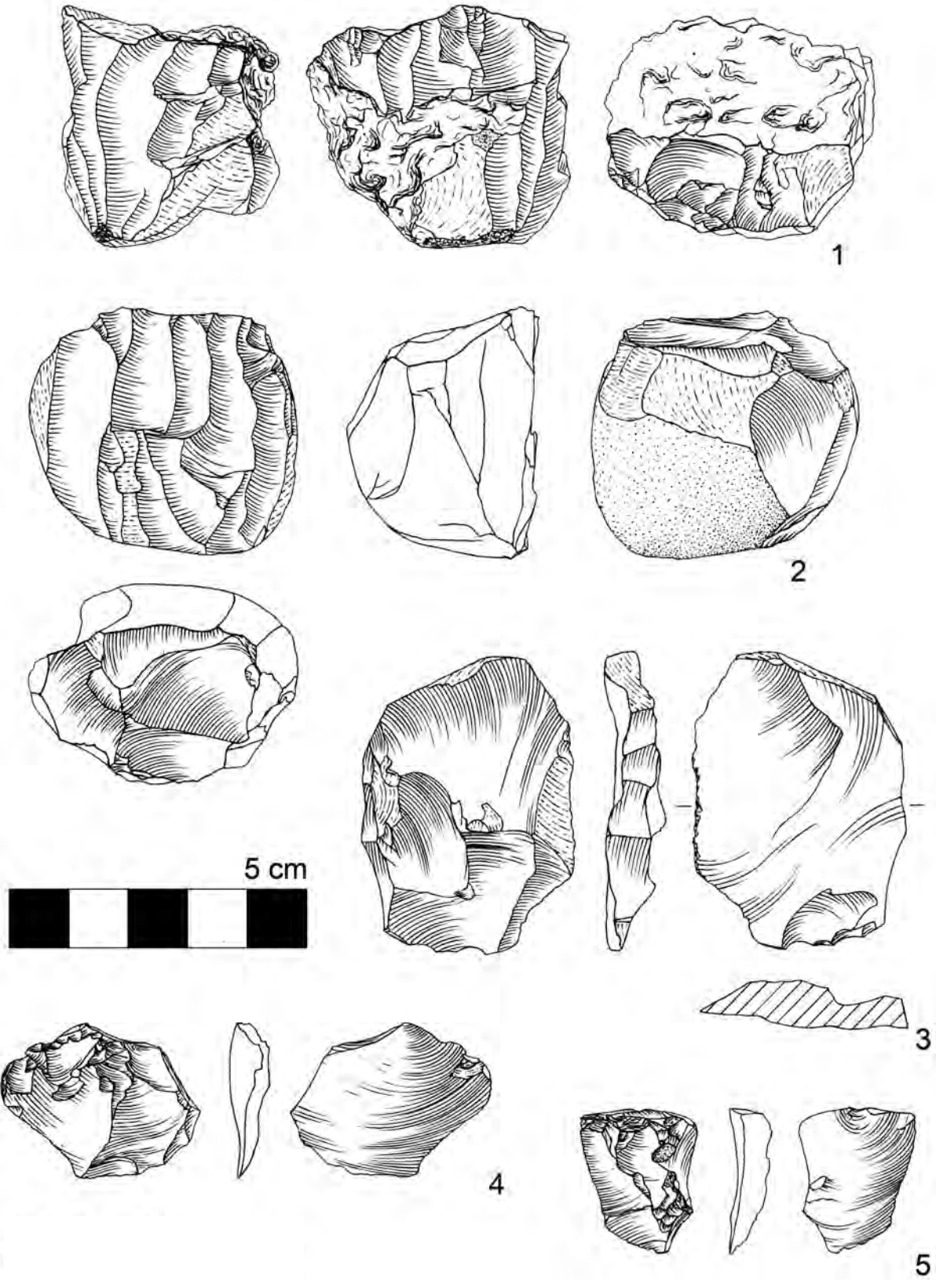

Plate 1. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): 1-2: cores; 3: tablet; 4: rejuvenation flake; 5: flake from a hammerstone (1: limnic quartzite; 2: hornfels; 3: andesite; 4-5: obsidian). Drawn by Tomasz Chmielewski.

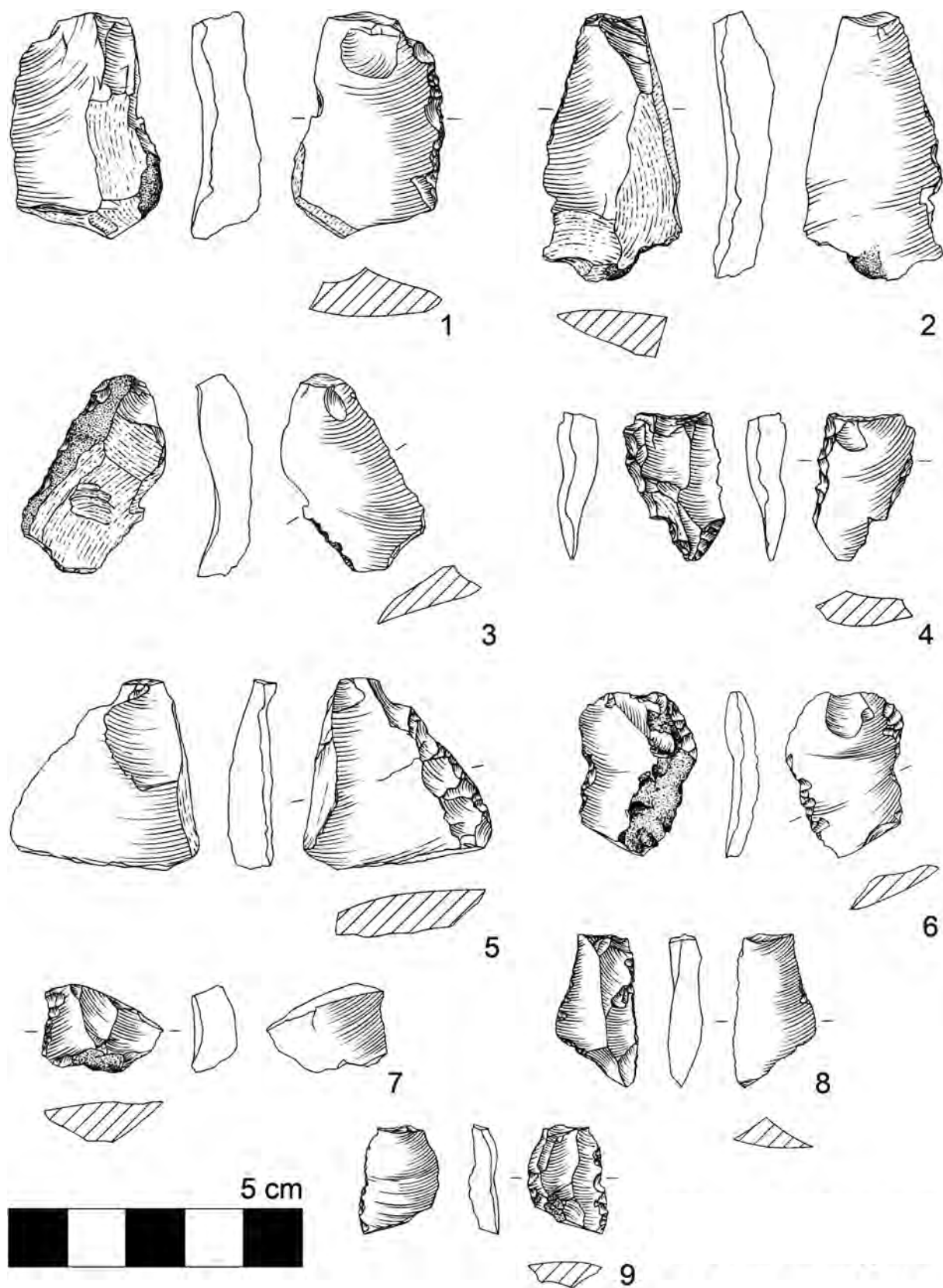

Plate 2. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): tools (1-5: limnic quartzite; 6-9: obsidian). Drawn by Tomasz Chmielewski.

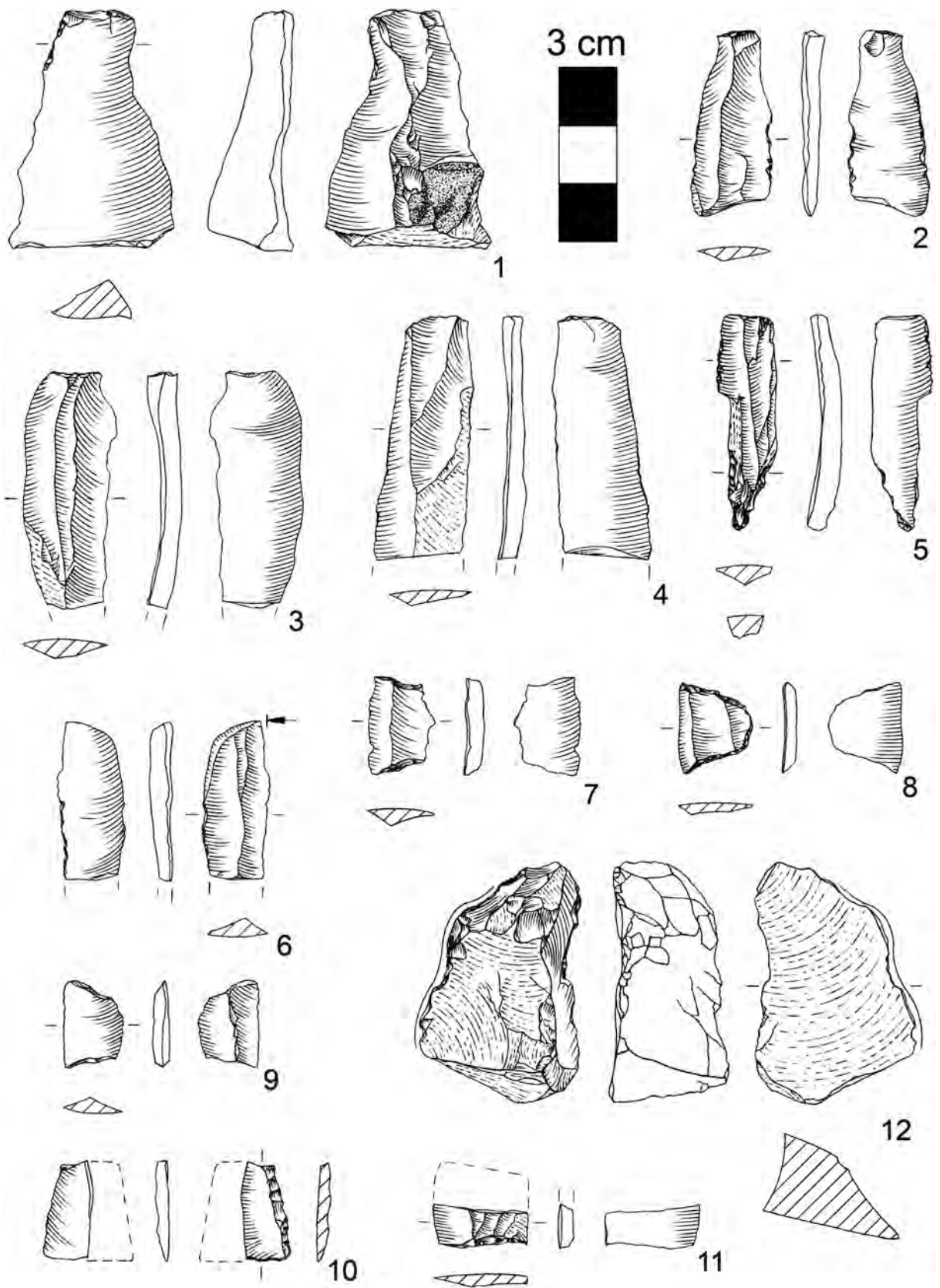

Plate 3. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criș Culture): tools and *débitage* (1-8, 10-12: limnic quartzite; 9: hornfels). Drawn by Tomasz Chmielewski.

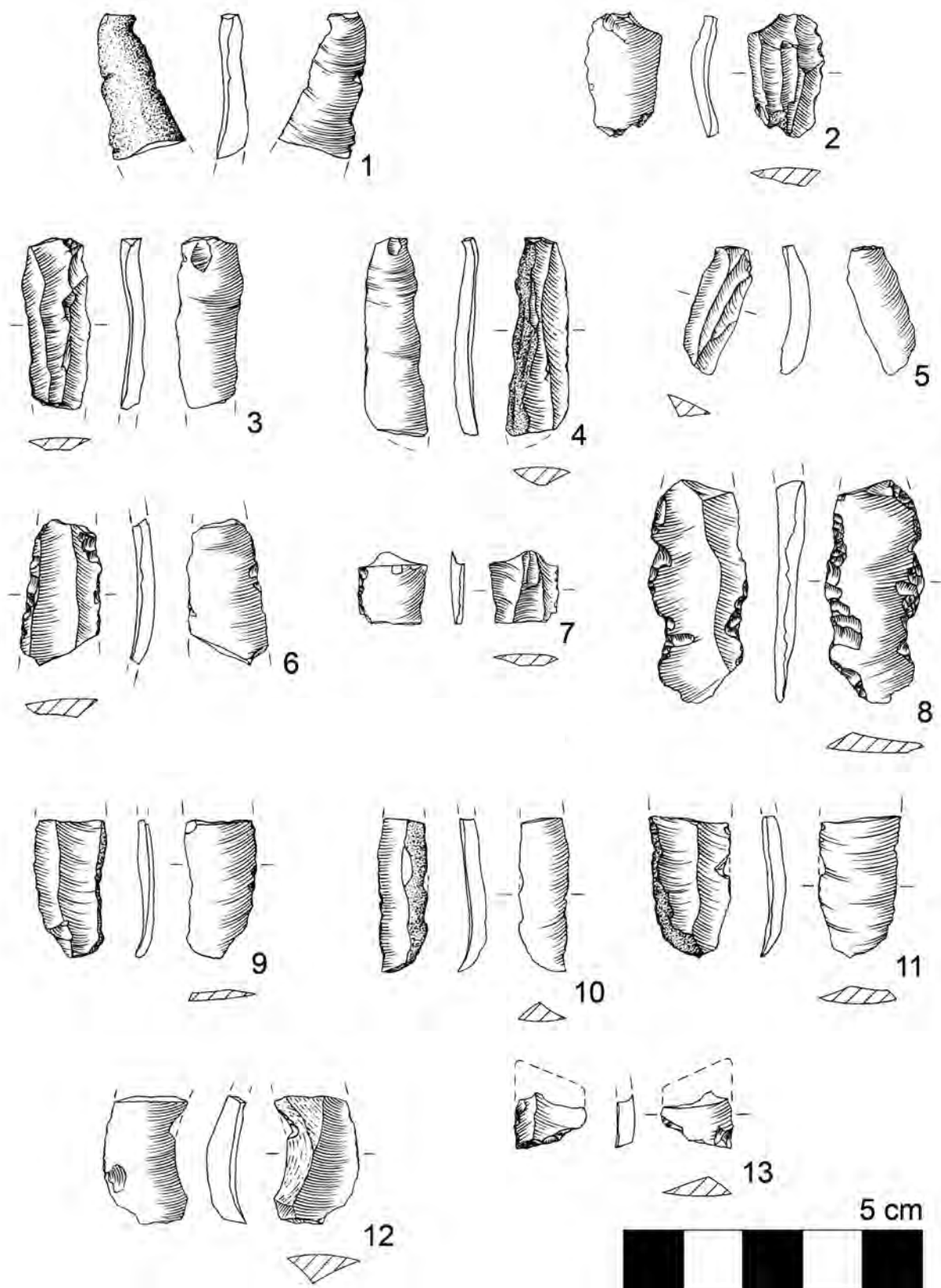

Plate 4. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criș Culture): tools and débitage (obsidian).
 Drawn by Tomasz Chmielewski.

Descoperirile din epoca bronzului de la Sarasău

CAROL KACSÓ

Pe teritoriul localității Sarasău, jud. Maramureș au fost identificate mai multe așezări, precum și un număr mare de piese de metal (depozite de bronzuri, piese izolate de bronz, tezaur de aur) din epoca bronzului.

Așezări:

-La marginea vestică a localității, în locul numit *Moara*, în imediata apropiere a clădirii morii, R. Popa a cules de la suprafață fragmente ceramice decorate cu incizii, caneluri, striuri și motive în relief (pl. 1, 2-5)¹. Pe baza acestora, așezarea poate fi atribuită culturii Suciului de Sus. Materialele s-au aflat la Institutul de Arheologie din București. Informație R. Popa.

Lit.: Kacsó, *Beiträge*, 59, nr. 21a, fig. 9, 12-15; Kacsó, *Noi descoperiri*, 139, nr.138.

-În locul numit *După Ștrec* (pl. 2), aflat la cca 300 m sud de punctul *Moară*, pe aceeași terasă din stânga Tisei, despărțite totuși de un pinden de deal ce înaintează mai mult înspre est, micșorând în acest fel lățimea terasei, au fost descoperite, cu prilejul instalării conductei de gaz metan, resturi de locuire din epoca bronzului. În primăvara anului 2005, în cadrul unor săpături de salvare, un colectiv al muzeului din Baia Mare a verificat stațiunea în mai multe puncte pe ductul conductei. În nici unul dintre aceste puncte nu s-au găsit aglomerări mai masive de artefacte sau urme de complexe, cu excepția unei vetre făcute, care a fost degajată doar parțial, și a unui posibil semibordei, de asemenea numai parțial cercetat.

Spre marginea așezării, situația stratigrafică se prezintă astfel: sub stratul vegetal se află un strat de lut negru, gros de 0,30-0,40 cm, cu fragmente ceramice, iar sub acesta apare un lut galben, lipsit de resturi arheologice. Într-un singur loc, pe o porțiune de 2,60 m, se constată o albiere destul de pronunțată a stratului de lut negru, aici fiind prezente un număr ceva mai mare de fragmente ceramice, precum și bucăți mici de cărbune. Este posibil ca aici să fi fost o locuință de tip semibordei.

În zona centrală a așezării, acolo unde terenul se înalță ușor, situația stratigrafică este diferită: sub stratul vegetal se află un strat de lut cenușiu deschis, de cca 0,20 m grosime, urmat de un strat de lut cenușiu negricios, gros de cca 0,10-0,15 m, ambele lipsite de urme arheologice; ele acoperă un strat de lut cenușiu deschis și un strat de lut cenușiu închis, fiecare având o grosime de cca 0,10-0,15 m, primul conținând doar sporadic materiale arheologice, al doilea o cantitate ceva mai mare; sub acestea se găsește un strat de pământ cu mult pietriș, lipsit de urme arheologice (pl. 3).

Câteva dintre fragmentele ceramice descoperite poartă tipicul decor incizat Suciului de Sus, iar altele sunt striate (pl. 4). A apărut și un număr mic de fragmente de culoare neagră în exterior, roșie în interior. Materialele se păstrează la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș din Baia Mare (în continuare Muzeul din Baia Mare).

Chiar dacă punctele *Moară* și *După Ștrec* sunt plasate pe aceeași terasă bine dezvoltată din stânga Tisei și se află la o distanță de numai 300 m unul de altul, descoperirile apărute acolo, deși reprezintă mărturiile aceleiași epoci și aceleiași culturi, aparțin, probabil, la două așezări diferite, eventual ușor diferențiate din punct de vedere cronologic. De altfel, între cele două puncte se interpune o porțiune ce pare lipsită complet de mărturii arheologice, după cum s-a constatat în urma verificării șanțului conductei de gaz.

-La nord-vest de localitate, în zona colinară, la cca 300 m în amonte de punctul *Zăpodie*, în locul numit *Lazu Mare*, au fost descoperite, cu prilejul unui sondaj de verificare efectuat de

¹ Desenele pieselor prezentate în acest studiu au fost realizate de către G. Moldovan și Z. Șomcutean.

M. Zdroba în 1966, urmele unei așezări din epoca bronzului. De aici au fost recoltate mai multe fragmente ceramice decorate cu striuri, ce aparțin, foarte probabil, culturii Suciului de Sus. În același punct au apărut și resturi de locuire medievale, asemănătoare celor de pe Zăpodie. Materialele erau păstrate la Institutul de Arheologie din București.

Lit.: **Kacsó, Beiträge**, 59, nr. 21b (informație R. Popa); R. Popa, R. Harhoiu, SCIVA 40, 1989, nota 7; Kacsó, *Noi descoperiri*, 139, nr. 139; Kacsó, *Mărturii arheologice*, CM 1, Baia Mare, 2004, 33.

-Dintr-un punct neprecizat de pe raza localității provin mai multe fragmente ceramice din epoca bronzului, dintre care unul ornamentat cu incizii (pl. 1, 1), ce aparțin culturii Suciului de Sus. Ele se păstrează la Muzeul Maramureșean din Sighetu Marmației (în continuare MMSM). Informație Gh. Todinca.

-La nord-vest de localitate, în zona în care culmile ce coboară din munți ajung foarte aproape de malul stâng al Tisei, formând o strâmtoare numită *Vaşcapău*, F. Nistor a cules, de la suprafață, numeroase fragmente ceramice din epoca bronzului (pl. 1, 6-12), marea majoritate atipice, dintre care multe arse secundar sau deformat. Două fragmente din partea inferioară a unor vase sunt ornamentate cu linii incizate. Ele indică prezența aici a unei așezări Suciului de Sus. Tot în acest punct au apărut două fragmente ceramice de culoare neagră în exterior, roșie în interior, care aparțin unei etape mai recente de existență a așezării. În colecția MMSM. Locul este menționat și de T. Bud.

Lit.: Bud, *Date*, 61; **Kacsó, Sarasău**, 379; Kacsó, *Noi descoperiri*, 116, 139, nr. 140. Informații suplimentare Gh. Todinca.

Depozite de bronzuri:

Datele cu privire la ele nu sunt suficient de clare, astfel că stabilirea conținutului lor este problematică, chiar și caracterul de depozit al unora dintre ele fiind nesigur.

A). Depozitul I, incert, i-am atribuit piesele care au fost descoperite, potrivit lui J. Hampel, la Sarasău în anul 1863: o brățară, un celt și o bară de bronz. După I. Mihályi, brățara și bara au fost descoperite în 1870, dar tot el menționează că bara a figurat în expoziția de la Paris din 1867.

Piesele s-au aflat în colecția Mihályi, în prezent fiind identificate cu siguranță doar brățara și bara, care se păstrează la muzeul din Baia Mare.

Descrierea pieselor:

1. Celt.

2. Brățară deschisă, secțiunea rotundă, ornamentată cu grupuri de creștături ce alternează cu grupuri de triunghiuri hașurate, alăturate, diam. interioare 6,2/6,5 cm, greut. 76 g. Nr. inv. 228.

3. Bara de bronz ușor îngroșată înspre mijloc, secțiunea pătrat-rotunjită, lung. 16,8 cm, 88 g. Nr. inv. 3967.

Analiza cantitativă a a piesei nr. 3 (după Junghans, Sangmeister, Schröder):

Sn	Pb	As	Sb	Ag	Ni	Bi	Au	Zn	Co	Fe
3,6	0,18	1,05	0,88	0,05	0,7	0,021	0	0	0,05	++

Lit.: *Catalogue spécial de l'exposition hongroise*, Paris, 1867, 207; **ArchÉrt** 10, 1876, 294; *Magyarorvosok*, 165; **Mihályi, Manuscris**, 15, 22; **Hampel, Trouvailles**, 98; **Hampel, Bronzkor II**, 137; Junghans et alii, *Kupfer u. Bronze 2, 3*, 256 sq., nr. 9114 („loc de descoperire neprecizat”); **Kacsó, Contribuții**, 135, 138, fig. 1, 8 și fig. 4, 2; Kacsó, *Depozit*, 21 sq.; **Petrescu-Dîmbovița, Arm- und Beinschmuck**, 49, nr. 335, pl. 35, 335; Kacsó, *Precizări*, 62.

B). Depozitul II, descoperit în 1872, în punctul *Vaşcapău*, era format dintr-un număr mare de piese, care s-au pierdut fără vreo urmă.

Lit.: **Mihályi, Diplome**, 139, nota 5; Kacsó, *Precizări*, 45, 62.

C). Depozitul III, format din topoare cu disc și spin, a ieșit la iveală în timpul arăturilor cu tractorul, în 1961, pe terasa superioară stângă a Tisei, la cca 300 m nord de șoseau națională Sighetu Marmației-Satu Mare (km 5-6), în vecinătatea drumului de care zis *Răstoace*, în

punctul *Coceniștea*, pe atunci proprietatea G.A.S. Sighetu Marmației (pl. 5). Piesele au fost recuperate de la descoperitori în mai multe rânduri de către F. Nistor. Ulterior, în apropiere de acest punct, în locurile numite *Pe Zănoage*, *Pe Țărmure*, respectiv în vecinătatea imediată a cimitirului de lângă calea ferată, au mai fost descoperite trei topoare, care au fost depuse la școala din localitate. Deși acestea din urmă au fost salvate din locuri diferite de *Coceniștea*, pare destul de probabil că ele aparțin depozitului descoperit în 1961. Pentru această probabilitate pledează mai ales patina lor, identică cu a celorlalte piese, anii când au fost identificați, 1969, 1971, respectiv o dată neprecizată după 1961, apropiați de anii de achiziționare a pieselor depozitului, precum și vecinătatea locurilor lor de apariție. Mai târziu, la aceeași școală au mai ajuns două topoare, despre care lipsesc orice fel de informații cu privire la condițiile și anul lor de descoperire, dar care, judecând după patina lor, s-ar putea să provină din același depozit. Desigur, nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca cele cinci topoare să reprezinte depuneri izolate în apropierea locului de depunere a unui depozit format din aceeași categorie de obiecte.

Depozitul se păstrează la MMSM (nr. inv. 4680-4689; cele cinci piese transferate de la Școala din Sarasău nu sunt încă inventariate).

Descrierea pieselor:

1. Topor cu disc și spin de tip B₃, varianta Cehăluț, nefinisat, lama deplasată față de axul central, puternic deteriorat la tubul de înmănușare, o parte a discului și vârful spinului rupte, tăișul deteriorat, lung. 23,4 cm, greutate. 421 g. Pl. 6, 1.

2. Topor de același tip și aceeași variantă, nefinisat, spinul ușor deteriorat, discul asimetric față de axul central și cu un defect de turnare, lung. 22 cm, greutate. 488,5 g. Pl. 6, 2.

3. Topor de același tip și aceeași variantă, nefinisat complet, vârful spinului rupt din vechime, defect de turnare pe disc, pe tăiș un rest de ciot de turnare, lung. 21 cm, greutate. 393,5 g. Pl. 6, 3.

4. Topor de același tip și aceeași variantă, nefinisat, partea cu disc și spin ruptă recent, defecte de turnare pe tubul de înmănușare, tăișul ușor îndoit prin batere cu ciocanul, lung. păstrată 16,1 cm, greutate. 303 g. Pl. 6, 4.

5. Topor de același tip și aceeași variantă, nefinisat, deteriorat la disc și la tăiș, acesta din urmă și cu un rest de la ciotul de turnare, lung. 23,4 cm, greutate. 420,5 g. Pl. 7, 1.

6. Topor de același tip și aceeași variantă, nefinisat, cu un rest al ciotului de turnare pe tăiș, lung. 22,1 cm, greutate. 468,5 g. Pl. 7, 2.

7. Topor de același tip și aceeași variantă, nefinisat, partea cu disc și spin și o porțiune din tăiș rupte din vechime, rest al ciotului de turnare pe tăiș, lung. păstrată 20,6 cm, greutate. 323 g. Pl. 7, 3.

8. Topor de același tip și aceeași variantă, nefinisat, discul puternic îndoit, ciotul de turnare neglijent îndepărtat, producând deteriorarea tăișului, lung. 22,7 cm, greutate. 495,5 g. Pl. 8, 1.

9. Topor de același tip și aceeași variantă, nefinisat, lama ruptă din vechime aproape de tubul de înmănușare, lung. păstrată 12,7 m, greutate. 363,5 g. Pl. 8, 2.

10. Topor de același tip, varianta Breb, finisat, fiind totuși vizibile cusăturile de turnare pe lamă, tubul de înmănușare și bara de sub disc, lama ușor îndoită, tăișul ascuțit, aici fiind prezent un rest al ciotului de turnare, lung. 22,9 cm, greutate. 419,5 g. Pl. 8, 3.

11. Topor de același tip, varianta Cehăluț, nefinisat, vârful spinului rupt recent, discul puternic deteriorat din vechime, lama ușor îndoită, tăișul neascuțit și cu un rest al ciotului de turnare, lung. 24,4 cm, greutate. 333 g. Pl. 9, 1.

12. Topor de același tip și aceeași variantă, nefinisat, o parte a discului, vârful spinului și o parte a tăișului rupte din vechime, cealaltă parte a tăișului ruptă recent, defect de turnare pe lamă, lung. 24,4 cm, greutate. 466 g. Pl. 9, 2.

13. Topor cu disc și spin de tip B₄, varianta Sarasău, nefinisat, restul ciotului de turnare vizibil pe tăișul neascuțit, o scurtă nervură pe una dintre fețele barei de sub disc, lung. 23,1 cm, greutate. 505,8 g. Pl. 10, 1.

14. Topor de același tip și aceeași variantă, parțial finisat, rupt în două din vechime imediat deasupra manșonului găurii de înmănușare, care este de asemenea rupt din vechime la unul din capete, aici fiind și deteriorat recent, restul ciotului de turnare vizibil pe tăișul neascuțit, trei nervuri pornite de la tăiș și prelungite până sub disc, lung. 21,8 cm, greutate. 426 g. Pl. 10, 2.

15. Topor de același tip și aceeași variantă, parțial finisat, partea superioară ruptă din vechime, ciotul de turnare îndepărtat neglijent, producând deteriorarea tăișului, lung. păstrată 20,3 cm, greutate. 377,5 g. Pl. 10, 3.

Lit.: Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 63; Nistor, *Vulpe, Bronzuri*, 182, fig. 1B și 2A; **Vulpe, Äxte I**, 85, nr. 424-429, 86, nr. 452, 91, nr. 497-499, pl. 30, 424-429, pl. 32, 452, pl. 36, 497-499 și pl. 81A; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 179; **C. Kacsó, N. Bura, ActaMusNap** 11, 1974, 1 sqq.; Petrescu-Dîmbovița, *Probleme*, 491, nr. 66 („Sarăsău II”); Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 68, pl. 63, 1-4; Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 106, nr. 65, pl. 44D; Müller-Karpe, *Handbuch IV*, 229; Kroeger-Michel, *Haches*, 198, Lista 10b, D-607, D-617, D-618, D-619, D-620, 202, Lista 13, E-931, E-932, E-939, fig. 23, a. b; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, 218, Lista 14, nr. 19; Hansen, *Metalldeponierungen*, 589, nr. 329; Kacsó, *Läschia*, în Soroceanu (ed.), *Bronzefunde I*, 134 sqq., Lista 1, nr. 19; Kacsó, *Depozit*, 16 sq.; Bader, *Bronzefunde I*, 279; **Kacsó, Precizări**, 64; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 16.

Descoperiri izolate de bronzuri:

1). Topor de cupru de formă rectangulară și cu marginile ușor ridicate, lung. 9,9 cm, greutate. 172 g. S-a considerat că provine din comitatul Maramureș sau din Transilvania de Nord. Se pare însă că el a fost descoperit la Sarasău, în 1871, cu ocazia construirii liniei de cale ferată., potrivit descrierii, totuși nu foarte clare, din studiul rămas în manuscris al lui I. Mihályi despre preistoria Maramureșului. A fost în colecția Mihályi, în prezent la Muzeul din Baia Mare (nr. inv. 3966, nr. vechi inv. 836, respectiv 1062).

Analiza cantitativă a piesei (după Junghans, Sangmeister, Schröder):

Sn	Pb	As	Sb	Ag	Ni	Bi	Au	Zn	Co	Fe
0	0	0,28	0	Urme	<0,01	0	0	0	0	0

Lit.: **Mihályi, Manuscris**, 12; Hampel, *Bronzkor III*, 38 (“Comitat Maramureș”); Junghans et alii, *Kupfer u. Bronze 2, 3*, 256 sq., nr. 9115 („loc de descoperire neprecizat”); **Vulpe, Äxte II**, 65, nr. 333, pl. 37, 333 (“Transilvania de Nord”); **Kacsó, Contribuții**, 135, fig. 1, 7.

2). Spadă lungă și lată, descoperită în 1863, nu departe de locul în care a ieșit la iveală tezaurul de aur. A fost în colecția Endre Csorba, în prezent pierdută.

Lit.: Rómer, *Szarvasszó, (scrisoarea lui I. Mihályi)*, 39; **Rómer, Krónika**, 182, nr. 925; **Kacsó, Contribuții**, 139, nota 15; **Kacsó, Precizări**, 65; **Kacsó, Spade**, 211, nr. 15.

3). Spadă cu disc la mânerul plin, cu garda deteriorată și refăcută în secolul XIX, când s-a și introdus, pentru o fixare mai bună, un material din stofă între gardă și lamă, aceasta din urmă fiind și scurtată, iar patina a fost îndepărtată, lung. 43,5 cm, greutate. 325 g. A fost în colecția Mihályi, acum la Muzeul din Baia Mare (nr. inv. 208).

Lit.: **ArchÉrt S.V.** 10, 1876, 294; **Hampel, ArchÉrt S.V.** 11, 1877, 51, fig. 10-11; *Magyarorvosok*, 165; **Mihályi, Manuscris**, 11; **Hampel, Trouvailles**, pl. 21, 7a, b; **Hampel, Bronzkor I**, pl. 21, 7a, b (“Sighetu Marmației”); **Hampel, Alterthümer**, pl. 21, 7a, b (“Sighetu Marmației”); Hampel, *Bronzkor II*, 84 sq. (“Comitat Maramureș”); Hampel, *Bronzkor III*, 87 (“Comitat Maramureș”), 103 (“Sighetu Marmației”); Pulszky, *Archaeologia I*, 154, pl. 44, 7a, b (“Sighetu Marmației”); **Kacsó, Contribuții**, 135, fig. 4, 4; **Bader, Schwerter**, 139, nr. 334, pl. 37, 334; **Kacsó, ArchKorr** 29, 1999, 52, fig. 4; **Kacsó, Precizări**, 65; **Kacsó, Spade**, 211, nr. 16.

4). Capăt de centură, descoperit în 1870, a fost în colecția Mihályi, acum la Muzeul din Baia Mare (nr. inv. 229); întrucât piesele de acest fel sunt prezente aproape în exclusivitate în depozite, ele lipsind din categoria descoperirilor izolate, este posibil ca și exemplarul de la Sarasău să fi aparținut unui depozit.

Lit.: **Mihályi**, *Manuscris*, 13; Roska, *Borév*, 544 ("Comitat Maramureș"); **Kacsó**, *Contribuții*, 135, 142, fig. 4, 3; Kacsó, *Precizări*, 65.

-Tezaur de aur:

Descoperit în primăvara anului 1847. Tezaurul a apărut, potrivit datelor furnizate de I. Mihályi, pe la mijlocul pantei unui deal, la sud de casa lui L. Mán, la 200 de pași de calea ferată. Acest loc se află la vest de localitate, pe dealul *Vâlcelușe*, înălțat în prelungirea terasei înalte din stânga Tisei și la cca 400 m sud-est de *Zăpodie*, în apropiere de valea Sarasăului. Dealul *Secătura*, unde am plasat locul de descoperire al tezaurului, potrivit unor informații primite de la localnici, se găsește în realitate doar în imediata apropiere a acestui loc. După unele date, împreună cu piesele de aur au apărut și obiecte de bronz. Cu ocazia unei cercetări de suprafață, pe care am efectuat-o, în mai 2001, împreună cu C. Gaiu, M. Rotea și D. Pop, am stabilit că locul de depunere s-a aflat fără îndoială în afara perimetrului vreunei așezări contemporane, totuși doar la câteva sute de metri sud-vest de așezarea din punctul *Moara*, respectiv nord-est de așezarea din punctul *Lazu Mare*. O parte a tezaurului a ajuns în colecția Muzeului Național din Budapesta, o altă parte la familia Mán, proprietara locului unde a ieșit la iveală descoperirea. Cea mai mare parte a sa a dispărut însă fără urmă, piesele fiind fie împărțite între locuitori ai Sarasăului și Sighetului care, la aflarea veștii apariției tezaurului, au răscolit locul descoperirii, fie înstrăinate chiar de autorități, care le-au confiscat fără acte oficiale. Se știe doar că numai de la primul descoperitor au fost confiscate obiecte de aur în greutate de 9 pfunzi (aproximativ 4,5 kg). După moartea lui L. Mán, survenită la puțin timp după descoperirea tezaurului, piesele ce i-au revenit au fost moștenite de cei trei copii ai săi. I. Mihályi afirmă că, în afara pieselor moștenite de mama sa, care au fost descrise de F. Rómer, tezaurului i-au mai aparținut două brățări masive, fiecare având diametrul de 7–8 cm, identice brățărilor de la Călinești, care au ajuns la ceilalți doi moștenitori. Soarta lor nu este cunoscută, în cadrul familiei Iurca – una dintre moștenitoare – se păstrează însă și astăzi amintirea piesei provenite de la Sarasău, despre care se crede că a fost transformată, pe la sfârșitul secolului XIX, în bijuterie (informație M. Dăncuș). Despre piesele aflate în colecția Mihályi s-a crezut, de asemenea, mult timp că sunt definitiv pierdute. Cele mai multe dintre acestea se păstrează însă și în prezent la Sighetu Marmației; după succesive moșteniri, ele au ajuns în proprietatea profesorului Petre Mihályi, iar după moartea acestuia, survenită în anul 2001, în proprietatea fiicei acestuia. O piesă din colecția Mihályi, și anume o verigă deschisă, decorată cu creștături dese până aproape de capete, diam. 2,2 cm, gros. 0,2 cm, a ajuns în colecția F. Nistor (informație A. Vulpe). Nu există date cu privire la locul său actual de păstrare.

Muzeul Național din Budapesta a achiziționat patru discuri spiralice, un fragment de la o placă terminală a unui disc spiralic, trei pandantive din placă, două verigi mai mari, dintre care una avea secțiunea rombică (în prezent neidentificabile), 86 de verigi crestate (în prezent se păstrează 81), 164 de perle de diferite dimensiuni (în prezent se păstrează 43).

În colecția Mihályi se găseau opt discuri spiralice (în prezent se păstrează șase), placa terminală a unui disc spiralic, opt verigi crestate (în prezent se păstrează trei), 452 de perle de diferite dimensiuni (în prezent se păstrează 250). Pl. 11.

F. Pulszky amintește o piesă – un disc spiralic – care ar fi ajuns, încă în secolul XIX, în colecția Forman din Anglia, aici figurând însă ca provenită de la Cumae.

Lit.: **Rómer**, *Szarvasszó*, 37 sqq.; Rómer, *Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra*. I. rész. Óskori műrégészeti, Pest, 1866, 41, 120, fig. 62, 66–67, 70–72; *Illustrierter Führer in der Münz- und Alterthumsabteilung des Ungarischen National Museums*, Budapest, 1873, 28, fig. nr. 139; C. Gooss, *Skizzen*, 491, 493, pl. 9, 8; *ArchÉrt* S.V. 10, 1876, 294; Gooss, *AVSL* 14, 1877, 64; *Magyarorvosok*, 165; Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Bucuresci, 1880, 814, fig. 27 și pl. F, 7. 9–10; **Mihályi**, *Manuscris*, 23; Mihályi, *Catalogu numunitoru antice*, ce sunt în colecțiunea subscrișului, *Manuscris în Arhiva Muzeului Maramureșean din Sighetu Marmației*, nr. 2–4; **Hampel**, *Trouvailles*, 97 sq., pl. 46; **Hampel**, *Bronzkor I*, pl. 46; **Hampel**, *Alterthümer*, pl. 46; G. Téglás, *OTTÉ* 12, 1887, 186; Téglás, *ArchÉrt* 8, 1888, 122; S. Márki, *Századok* 23, 1889, 72; Téglás, *Századok* 23, 1889, 389; **Hampel**,

Bronzkor II, 137 sqq.; Pulszky, Aranyleletek, în A Pallas nagylexikon, II, Budapest, 1893, 34; Pulszky, Archaeologia I, fig. 60; Pulszky, Archaeologia II, 74, nota 1; Téglás, Századok 31, 1897, 822; Mihályi, Diplome, 20 sq., nota 2; H. Schmidt, ZfE 36, 1904, 619, nota 1; Hampel, Führer in der Altertumsabteilung, Budapest, 1911, 60; Bud, Date, 61; **V. Pârvan, Getica. O protoistorie a Daciei**, București, 1926, 327, 329, 440 sq., 444, 447, 452, 758, 771, fig. 212-216; Roska, Borév, 544; Roska, Erdély régészeti repertórium. I. Óskor, Kolozsvár, 1942, 256, nr. 36; Mozsolics, Der Goldfund von Velem-Szentvid. Ein Beitrag zur Metallkunst der älteren Hallstattzeit, Praehistorica I, Basel, 1950, 39; **D. Popescu, Prelucrare**, 198, 228, fig. 141; E. Zaharia, Dacia N.S. 3, 1959, 126, fig. 13, 5; Popescu, SCIV 13, 1962, 404 („Sărăsău”); **Mozsolics, ActaArchHung** 18, 1966, 15 sqq.; Rusu, Lăpuș, în J. Filip (ed.), Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas 2 (1 - z), Prag, 1969, 678 („Sarácsău”); **Popa, SCIV** 22, 1971, 610; Mansfeld, Goldringe, 14 sq., Tabel 1, nr. 16 („Sărăsău”); **Rusu, ActaMusNap** 9, 1972, 48, nr. 52, pl. 2, 1 și pl. 3, 1; **Mozsolics, Bronze- und Goldfunde**, 206, pl. 91-92; Vl. Dumitrescu, Arta preistorică în România, București, 1974, 407, fig. 442; Popescu, Tibiscus 4, 1975, 48 sqq.; B. Hardmeyer, Prähistorisches Gold Europas im 3. und 2. Jahrtausend vor Christus, 1976, 127; T. Kovács, A bronzkor Magyarországon, Budapest, 1977, 97, pl. 64; **Kacsó, Sarasău**, 371 sqq., fig. 1-4; G. Schumacher-Matthäus, Studien zu bronzezeitlichen Schmucktrachten im Karpatenbecken. Ein Beitrag zur Deutung der Hortfunde im Karpatenbecken, MarbStudien 6, Mainz am Rhein, 1985, 78; Vl. Dumitrescu, A. Vulpe, Dacia înainte de Dromihete, București, 1988, 80; Kacsó, Comori, 30 sq.; **Kemenczei, Késő bronzkori arany kincsleletek**, în A Magyar Nemzeti Múzeum őskori aranykincsei, Budapest, 2000, 66, 73, 124, cat. 54, fig. de la p. 63 și fig. 40; Kacsó, Angustia 4, 1999, 59; Kacsó, Die späte Bronzezeit im Karpaten-Donau-Raum (14.-9. Jahrhundert v. Chr.), în Thraker und Kelten beidseits der Karpaten. Sonderausstellung September 2000–April 2001, Eberdingen, 2000/2001, 32 sq.; A. Husar, Dacia preromană. Între Orient și Occident, Cluj-Napoca, 2000, 113; V. Dergačev, Die äneolitischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien, PBF XX, 9, Stuttgart, 2002, 109; A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti kiállításának vezetője Kr. e. 400 000-Kr. u. 804, 2002, 65, fig. 43; M. Rotea, Preistoria, în I.-A. Pop, Th. Năgler (coord.), Istoria Transilvaniei (până la 1541), I, Cluj-Napoca, 2003, 48; Rotea, Non-ferrous Metallurgy in Bronze Age Transylvania, în L. Ruscu et alii (ed.), Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis, BiblMusNap 21, Cluj-Napoca, 2004, 706, fig. 5; Rotea, Pagini din preistoria Transilvaniei. Epoca bronzului, Cluj-Napoca, 2009, fig. 31.

-Descoperire izolată (?) de aur:

Este menționat și ilustrat un mic inel de aur cu capetele subțiate și apropiate, ornamentat cu creștături, care s-a aflat în colecția Mihályi. Deși este publicat separat de piesele din tezaurul descoperit în localitate în 1847, este posibil ca inelul să aparțină acestui tezaur.

Lit.: **Rómer, Krónika**, 197, nr. 1072, fig. a.

* *
*

Habitatul din epoca bronzului în Maramureș² este încă puțin cunoscut, deși numărul așezărilor identificate este destul de mare. Din păcate, doar puține dintre ele au făcut obiectul unor cercetări de mai mare amploare, cele mai multe fiind doar semnalate prin descoperiri de la suprafață. Fără excepție, așezările cercetate prezintă straturi subțiri de locuire, care nu depășesc grosimea de 0,40 m. Nu se cunosc așezări cu mai multe niveluri de locuire din epoca bronzului, ceea ce duce la concluzia că ele au fost locuite pentru perioade de timp relativ scurte.

Situația constatată la Sarasău cu privire la existența unor așezări plasate la distanțe mici una de alta se repetă și în alte localități maramureșene, de exemplu la Călinești și Sighetu

² Folosesc aici această denumire pentru a desemna teritoriul delimitat de Munții Maramureșului, Masivul Rodna, Munții Țibles-Gutâi-Oaș, având o deschidere doar înspre vest, fiind străbătut de cursul superior al Tisei. Din punct de vedere geografic, acest teritoriu reprezintă o depresiune, Depresiunea Maramureșului.

Marmației³. Deocamdată nu sunt precizate relațiile cronologice dintre așezările apropiate geografic, aflate pe aceleași coordonate cronologice, se poate presupune însă că între momentele lor de întemeiere există diferențe mai mari sau mai mici de timp, determinate de intervalele temporale deosebite necesare epuizării mijloacelor de subsistență din teritoriile pe care le controlau comunitățile. Este neîndoielnic că locurile de așezare erau alese nu numai pentru a satisface nevoia de siguranță a acestor comunități, ci și pentru că acestea ofereau accesul la variatele tipuri de resurse, respectiv permiteau controlul căilor ce duceau la acestea.

Despre tipurile de locuințe existente în așezările epocii bronzului din Maramureș dispunem, de asemenea, de puține date. Se pare că la Sarasău-După Ștrec a fost depistat un semibordei. Și la Giulești-Mestecăniș a fost pusă în evidență o locuință din epoca bronzului definită drept semibordei⁴ sau chiar bordei⁵. Chiar dacă această locuință a fost ușor adâncită în pământ, ea este totuși mai apropiată, ca de altfel și o parte a construcțiilor scoase la lumină la Solotvino (Slatina)⁶, de categoria locuințelor de suprafață.

În Maramureș nu au fost identificate până în prezent așezări din Bronzul timpuriu. Cele mai timpurii urme de locuire certe, încadrabile și cultural, aparțin culturii Suciu de Sus. Este posibil ca o parte a așezărilor Suciu de Sus din Maramureș să dateze din Bronzul mijlociu, cele mai multe se încadrează însă, foarte probabil, în Bronzul târziu. Tot în Bronzul târziu se încadrează și așezările cu ceramică neagră-roșie, decorată cu caneluri. O astfel de așezare este și cea de la Sarasău-Vaşcapău.

* *
*

Dintre obiectele de metal de la Sarasău, cel mai timpuriu este toporul plat cu marginile ușor ridicate confecționat din cupru. Acest tip de topor a fost datat de către A. Vulpe în Bronzul timpuriu, în perioada de evoluție a culturii Glina III⁷.

Este remarcabil faptul că toporul de la Sarasău este singurul obiect de metal din Maramureș care poate fi atribuit cu certitudine perioadei timpurii a epocii bronzului. Ar fi posibil ca și un ac găsit la Viškovo (Visc) înainte de 1904⁸, să fi aparținut acestei perioade.

Celelalte descoperiri de bronz și aur de la Sarasău descrise aici se datează în Bronzul târziu. Pare destul de probabil că în această perioadă se încadra și depozitul Sarasău II, despre al cărui conținut nu avem nici un fel de informații. Ar fi posibil ca acest depozit să fi ieșit la iveală pe teritoriul unei așezări contemporane, fiind printre puținele din Maramureș care ar putea fi legat de un obiectiv precizabil topografic.

Depozitul Sarasău I, de altfel cu o compoziție incertă, este nedatabil între limite mai restrânse. Bara de bronz este lipsită de valoare cronologică, iar brățara se întâlnește frecvent atât în depozitele fazei Bronz târziu 2, cât și în cele din Bronz târziu 3. M. Petrescu-Dîmbovița a atribuit această piesă categoriei de brățări rotunde cu secțiunea circulară, în care a inclus un număr mare de exemplare, extinse pe un spațiu mare într-un larg interval cronologic, de la Bronz D la Hallstatt B⁹. Eu cred totuși că brățara de la Sarasău aparține unei categorii mai reduse de podoabe, răspândite cu precădere în regiunea Tisei superioare în fazele Bronz târziu 2-3.

Piesele depozitului Sarasău I, dacă ele fac parte într-adevăr dintr-un ansamblu unitar, nu reprezintă decât o parte a unei descoperiri mai mari, ale cărei componente au fost dispersate, fără a fi consemnate în literatură.

În schimb, depozitul Sarasău III, chiar dacă există anumite semne de întrebare cu privire la compoziția sa, pare a fi fost în întregime salvat. Acest depozit este clar încadrabil atât

³ Vezi Kacsó, *Preistoria*.

⁴ Kacsó, *Preistoria*; Kacsó, *Maramureș*.

⁵ Popa, *Maramureș*, 43.

⁶ Vasiliev, *Lochbron*, 30 sq.

⁷ Vulpe, *Ăxte II*, 65 sq.

⁸ F. Lissauer, *ZfE* 36, 1904, 579 („Rudernadel mit langer, schmaller Kopfplatte”).

⁹ Petrescu-Dîmbovița, *Arm- und Beinschmuck*, 43 sq.

tipologic cât și cronologic. El aparține tipului Uriu-Ópályi¹⁰ și face parte din categoria depozitelor formate în exclusivitate din topoare cu disc și spin.

În lista depozitelor de acest fel, pe care am publicat-o în 1995¹¹, se găsesc 28 de descoperiri. Între timp au fost introduse în literatură informații cu privire la alte depozite de topoare cu disc și spin, respectiv au apărut noi depozite, astfel că în prezent numărul lor se ridică la 47. Firește, nu se poate exclude posibilitatea ca unele dintre ele să fi aparținut unor depozite mai mari, în care erau prezente, eventual, și alte categorii de obiecte. Există și anumite descoperiri cu conținut controversat, spre exemplu cea desemnată aici „Satu Mare, fostul comitat I” (nr. 36), căreia T. Bader îi mai adaugă, cu probabilitate, două celturi și un pandantiv în formă de barcă¹².

Câteva dintre depozite conțin un număr mare de topoare: Badalovo II peste 30, Iclod 27, Kvasovo II și Läschia câte 17, Sarasău III 15 (?), Kispalád I și Sârbi III câte 12, însă o foarte mare parte dintre ele, și anume 22, se compun doar din câte două piese: Beltiug II, Berehovo II, Budești, Câmpulung la Tisa I și II, Coldău, Dobrocina II, Fântânele Rus, Halmeu, Karcsa, Klynove II, Krajnikovo, Levelek, Muncel, Perișor II, Rohod, Satu Mare, fostul comitat I, Seini, Surduc, Turulung, „Ungaria”, Vima Mare. Fără îndoială, prezența numărului 2, respectiv a multiplilor săi, 4 (Mala Bihan’ III) și 6 (Ieud, Jánd, Magosliget, Rétközberencs, Șimișna), nu este întâmplătoare¹³. Și alte depozite au în compoziție un număr redus de topoare: Cehăluț II, Hajdúböszörmény, Kalyny, Suciul de Jos II câte trei, Căuș V și Medişa câte cinci, Livada opt, Satu Mare, fostul comitat II nouă.

Există depozite ce conțin aceeași variantă de topoare de tip B₃ (Lăpuș: Berehovo I, Fântânele Rus, Klynove I; Cehăluț: Budești, Cehăluț II, Coldău II, Ieud, Satu Mare, fostul comitat II, Surduc, Turulung; Târgușor: Perișor II) sau de tip B₄ (Șomcuta: „Ungaria”; Sarasău: Satu Mare, fostul comitat I; Rohod: Câmpulung la Tisa I, Rétközberencs; Uioara: Beltiug II, Läschia). Altele au în compoziție mai multe variante de topoare de tip B₃ (Dobrocina II, Halmeu, Kvasovo II) sau de tip B₄ (Levelek), respectiv prezintă o combinație de topoare de tip B₃ cu cele de tip B₄ (Căuș V, Kalyny, Livada, Magosliget, Sarasău III, Sârbi III, Vima Mare).

În acord cu concluzia lui A. Vulpe cu privire la existența unor diferențe cronologice între topoarele de tip B₃ și B₄, dar și între variantele tipologice ale celor două tipuri¹⁴, consider că depozitele de topoare cu disc și spin cele mai timpurii sunt cele ce conțin în exclusivitate topoare de tip B₃, iar cele mai recente sunt cele care au în compoziție doar topoare de tip B₄, între aceste două grupuri intercalându-se depozitele cu combinația celor două tipuri de topoare. O analiză care a dus la concluzii cronologice identice a fost făcută pentru depozitele mixte de tip Uriu-Ópályi din Maramureș¹⁵.

¹⁰ Am definit pentru prima dată această noțiune într-o lucrare publicată în 1990 (Kacsó, *Piese inedite*, 245 sqq.). Ideea prezenței pe teritoriul Transilvaniei a mai multor tipuri de depozite în perioada corespunzătoare cu faza Reinecke Bronz D, care erau, măcar parțial, sincrone, venea în contradicție cu ideea, potrivit căreia în faza Bronz D a existat în acest teritoriu o serie unitară de depozite, denumită de cei mai mulți cercetători seria (sau grupul) Uriu-Domănești. Kemenczei, *Spätbronzezeit*, 30 sqq. relatează, de asemenea, de un grup de depozite de tip Uriu-Ópályi. El considera însă că se impune despărțirea și în termeni tehnici a depozitelor din teritoriul culturii Berkesz de cele din teritoriile culturilor Lăpuș și Noua, primele fiind desemnate drept depozite de tip Ópályi, ultimele de tip Uriu. Existența depozitelor de tip Uriu-Ópályi este astăzi acceptată de mai mulți cercetători, vezi de ex. Bejinaru, *Bronzuri*, 17 sqq. sau L. Marta, *The Late Bronze Age Settlements of Petea-Csengersima*, Satu Mare, 2009, 97. Surprinde totuși faptul că în ultima dintre lucrările înșirate, alături de studii în care se dezbăteau problemele depozitelor de tip Uriu-Ópályi, a fost menționată și cartea lui M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, BiblThrac IV, București, 1993, deși aici se vorbea doar de depozite ale seriei Uriu-Domănești.

¹¹ Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1.

¹² Bader, *Epbronze*, 127, nr. 77. Într-o altă lucrare (Bader, *StComSatu Mare* 3, 1975, 29 sq.), același autor menționează ca descoperite în zona orașului, în 1872, doar celturile și pandantivul.

¹³ Vezi și Soroceanu, *Deponierungen*, 52 sq.

¹⁴ Vulpe, *Ăxte I*, 96 sqq.

¹⁵ Kacsó, *Piese inedite*, 247 sq.

Diferențele cronologice dintre depozite demonstrează și faptul că ele au fost depuse succesiv în pământ pe parcursul unui interval de timp mai îndelungat, foarte probabil în cadrul unor ceremonii religioase. Nu rareori, în timpul acestor ceremonii avea loc și deformarea în foc a topoarelor¹⁶ sau deteriorarea tășurilor lor¹⁷. Obiceiul fragmentării, deformării sau deteriorării pieselor de metal destinate depunerii era larg răspândit în epoca bronzului¹⁸.

În mai multe depozite mixte de tip Uriu-Ópályi, topoarele cu disc și spin reprezintă majoritatea pieselor depuse (vezi Anexa 2)¹⁹. Există însă și un număr foarte mare de topoare de acest fel care au fost găsite, de cele mai multe ori în afara perimetrului vreunui obiectiv (așezare sau mormânt) contemporan, fără a fi însoțite de alte piese. O bună parte a acestor descoperiri izolate reprezintă tot depuneri intenționate.

Preferința pentru depunerea topoarelor cu disc și spin se datorează valorii lor simbolice deosebite. Foarte probabil, încă din etapa de început a confecționării topoarelor cu disc, în secvența cronologică în care se încadrează depozitele de tip Hajdúsámson-Apa, acestea au fost semne de putere sau de distincție. Într-o anumită etapă din lunga lor perioadă de evoluție, topoarele cu disc au fost folosite, foarte probabil, și ca arme. Această funcție a dispărut însă treptat atunci când au apărut arme mai eficace, și anume noi variante de spade, pumnale și vârfuri de lance. Producția topoarelor cu disc și spin, începând cu varianta Cehăluț, a crescut însă simțitor. Nu ar fi exclus ca topoarele cu disc și spin să fi fost folosite și ca mijloace de plată, ceea ce nu ar fi în contradicție cu faptul că ele au fost depuse ca piese votive sau de ofrandă²⁰.

¹⁶ De exemplu piesele de la Läschia, vezi Kacsó, *Läschia*, în special topoarele fig. 4, 3-4, fig. 5, 1. 4-5.

¹⁷ De exemplu topoarele din depozitul II de la Ungureni, vezi Kacsó, *Ungureni*, în special topoarele pl. 1, 2-3. Deteriorarea tășurilor s-a practicat și la celelalte categorii de topoare prezente în depozit, vezi pl. 1, 1, pl. 4, 1-2.

¹⁸ Vezi pentru considerații generale L. Nebelsick, *Auf Biegen und Brechen. Ekstatische Elemente bronzezeitlicher Materialopfer- ein Deutungsversuch*, în A. Hänsel, B. Hänsel, *Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Europas*, Bestandskataloge 4, Berlin, 1997, 35-41; idem, *Rent asunder: ritual violence in Late Bronze Age hoards*, în C. Parre (ed.), *Metals Make the World Go Round. The supply circulation of Metals in Bronze Age Europe*, Oxford, 2000, 159-175. Pentru alte exemplificări din România vezi Chicideanu, SCIVA 39, 1988, 166 sq.; I. Motzoi-Chicideanu, G. Iuga, *Der Bronzefund von Bogdan Vodă, Kr. Maramureș*, în Sorocianu (ed.), *Bronzefunde I*, 157 sqq.

¹⁹ Depozite cu conținut majoritar de topoare cu disc apar deja în Bronzul mijlociu, vezi **Szeghalom**, Károlyderék, Békés m., Ungaria, care conține patru topoare cu disc, dintre care trei de tip A₂ (două exemplare decorate, unul nedecorat), unul de tip B₁, două topoare de tip Křtěnov, fragmente de apărător de braț într-un vas de lut. Muzeul Budapesta (nr. inv. 60.41. 1-8). Lit.: Mozsolics, *Bronzefunde*, 165, pl. 12, pl. 13, 1-2, pl. 14, 3-4; Vulpe, *Äxte I*, pl. 72, A; Mülle-Karpe, *Handbuch IV*, pl. 289, B; Kroeger-Michel, *Haches*, 187 sq., Lista I, A-13-15, Lista II ABB-1, pl. 35, pl. 48a, pl. 156a, 191; I. Bóna, *Bronzeguss und Metallbearbeitung bis zum Ende der mittleren Bronzezeit*, în Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit*, 56, fig. 26; M. Csányi, J. Tárnoki, *Katalog der ausgestellten Funde*, în Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit*, 200, Kat. 357; David, *Studien*, 418, NS 14-15, 419, NS 26, NS 31, 435, SR 62-63, 472, H 144, pl. 28, 2, pl. 29, 2, pl. 47, 2, pl. 81, 2, pl. 121-122; „**Turda**”, România. 12 topoare cu disc de tip B₁ (11 întregi și un fragment), dintre care un exemplar, ornamentat, aparține variantei Mezőberény, celelalte, unul fiind de asemenea ornamentat, variantei Ighiel, trei fragmente de turtă de bronz. Muzeul Viena (nr. inv. 35262-35267). Lit.: M. Hoernes, *ArchÉrt* 24, 1904, 210, fig. 4-6; Nestor, *Die verzierten Streitäxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien*, în E. Sprockhoff (ed.), *Marburger Studien. Gero Merhart von Bernegg gewidmet*, Darmstadt, 1938, 188; Roska, *Repertorium*, 284, nr. 62, fig. 342; Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, *BiblMNA* 2, București, 1944, 111 sq., fig. 48; D. Popescu, M. Rusu, *Dépôts de l'âge du bronze moyen*, *InvArchRoumanie* 1, 1966, R11a-c; Mozsolics, *Bronzefunde*, 171, pl. 72-74; B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, *BAM* 7-8, Bonn, 1968, 238, pl. 31; Vulpe, *Äxte I*, 71, nr. 303, pl. 21, 303, 72, nr. 314, pl. 21, 314, 73, nr. 304-313, pl. 21, 303-313; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 45, pl. 13, 4-5, pl. 14; Müller-Karpe, *Handbuch IV*, 803, nr. 296, pl. 319 H; Kroeger-Michel, *Haches*, 189 sq., Lista IIIa, B-102, Lista IIIb, B-204, B-207, Lista IIIc, B-306-309, B-311-314, pl. 30a, 54b, 55b, 165, 168, 183a-b; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; I. H. Crișan și alții, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, *BiblMusNap* 5, 1992, 409; David, *Studien*, 420, NS 58, 421, NS 72, 422 sq., NS 91-99, 482, RO 66, pl. 36, 1, pl. 131-132.

²⁰ Kacsó, *Läschia*, 135.

O foarte interesantă idee despre funcția topoarelor cu disc și spin a fost expusă de către S. Gerloff. Se afirmă că aceste piese, nefolosibile ca arme datorită diametrului prea mic al tocului de înmănușare, prezintă trăsături antropomorfe, ele fiind figuri îmbrăcate cu haine lungi, având pe cap pălării conice. Topoarele de tip B₃ și B₄ sunt considerate corespondente ale unor topoare din Scandinavia, interpretate ca reprezentări antropomorfe, în relație cu o divinitate. Topoarele sud-esteuropene ar putea fi, la fel ca și exemplarele scandinave, reprezentări stilizate sau „ascunse” de divinități²¹.

Depozitul III de la Sarasău, ca și celelalte depozite formate în exclusivitate sau în majoritate din topoare cu disc și spin, aparțin fazei Bronz târziu 2, corespunzătoare în linii mari cu faza Reinecke Bronz D sau cu faza timpurie a câmpurilor de urne (*Frühe Urnenfelderzeit*) din Europa Centrală. Astfel se datează și tezaurul de aur descoperit în localitate.

Tezaurul de la Sarasău este, fără îndoială, cea mai mare descoperire de aur din epoca bronzului găsită pe teritoriul României și una dintre cele mai mari apărute în Europa. Existența unei acumulări atât de masive de valori, alături de altele, de asemenea importante, cum sunt tezaurile de aur de la Sighetu Marmației²², Buștino²³ sau „Maramureș”²⁴, precum și

²¹ S. Gerloff, *Goldkegel, Kappe und Axt: Insignien bronzezeitliches Kultes und Macht*, în *Gold und Kult der Bronzezeit*, Nürnberg, 2003, 199 sq.

²² **Sighetu Marmației I**: o brățară și opt verigi mai mici, în greutate totală de 58 g. În Muz. Budapesta. Lit.: Hampel, *ArchÉrt* 18, 1898, 374; Roska, *Repertorium*, 171, nr. 142; **Rusu, Metaur**, 49, nr. 56; Hardmeyer, *Gold*, 127. **Sighetu Marmației II**: Un lanț format din, se pare, șapte verigi cordiforme, în greutate totală de 20 g. În Muz. Budapesta. Lit.: **Hampel, ArchÉrt** 14, 1894, 185; **Rusu, Metaur**, 49, nr. 56; Hardmeyer, *Gold*, 127. **Sighetu Marmației III**: 17 verigi, dintre care șase cu secțiunea rotundă, capete subțiate, decorate cu creștături, iar 11 cu secțiunea rombică, capetele subțiate apropiate sau suprapuse, în greutate totală de 269 g. În Muz. Viena. Lit.: S. Foltiny, *Goldfunde*, 703 sq., pl. 1; A. Hartmann, *Goldfunde*, 42, 44, Tabel 15, Au 1452-1454, 1459, 1464-1466, 1468, 1470, Tabel 18, Au 1450-1451, 1460-1463, 1467, 1469, pl. 45, Au 1450-1454, 1459-1470; Mansfeld, *Goldringe*, 14 sq., Tabel 1, nr. 14; **Rusu, Metaur**, 49, nr. 56; **Možsolics, Bronze- u. Goldfunde**, 199; Hardmeyer, *Gold*, 127.

²³ Tezaur descoperit în 1911 în punctual *Krovavoe pole*, cu prilejul aratului. Descoperirea a conținut inițial 11 inele de tâmplă și două brățări, dintre acestea fiind salvate și publicate doar trei inele de tip Tarpa. Lit.: **J. Eisner, Obzor prehistorický** 14, 1950, 389-391; Bernjakovič, *Hortfunde*, 352, nr. 17; **Možsolics, Bronze- und Goldfunde**, 192; **Možsolics, MAGW** 118/119, 1988/89, 171, fig. 4, 1-3; **Kobal', Depotfunde**, 76 sq., nr. 23, pl. 95, E.

²⁴ J. Hampel relatează într-o notă publicată în 1880 (1881) că în două ocazii, în cursul anului 1879, au fost oferite spre achiziționare Muzeului din Budapesta verigi de aur, despre care se susținea că provin din comitatul Maramureș. În primul lot de 15 piese, toate verigile aveau secțiunea rectangulară, în timp ce în cel de al doilea lot de 20 de piese întregi și una fragmentară, 13 aveau secțiunea rectangulară, șapte erau crestate, iar una avea suprafața netedă și secțiunea rotundă. J. Hampel este de părere că verigile din cele două loturi, în greutate totală de 500,35 gr, au făcut parte dintr-o descoperire unitară, ce a ieșit la iveală într-un punct neprecizat. La puține zile după data la care a fost făcută a doua ofertă, un al treilea comerciant de antichități prezenta la Muzeul din Budapesta 16 verigi asemănătoare, despre care susținea că provin probabil din regiunea Târgu Mureș. J. Hampel consideră însă că acestea, în greutate totală de 442,5 gr, aparțin aproape cert de descoperirea din care proveneau loturile anterior menționate. Același cercetător opinează că cele trei loturi de piese reprezintă doar părți dintr-o descoperire de mult mai mari dimensiuni, a cărei valoare este comparabilă cu cea a tezaurului de la Sarasău. Potrivit descrierii făcute de J. Hampel, cele 52 de verigi erau deschise, cu capetele subțiate ascuțite sau boante, apropiate sau suprapuse. Cele mai multe verigi aveau o formă neregulată, doar câteva erau circulare. Majoritatea, și anume 42 aveau secțiunea rectangulară, opt (șapte întregi și unul fragmentar) erau crestate, una avea suprafața netedă și secțiunea rotundă, iar una, în legătură cu care J. Hampel își exprimă îndoiala cu privire la apartenența sa la descoperire, avea secțiunea octogonală. Verigile cu diametrele interioare de 0,022-0,025 m - 34 de exemplare - aveau greutatea de 7,7, 9,7, 9,8, 9,9, 9,9, 9,9, 9,9, 9,95, 10, 10,1, 10,2, 10,3, 10,3, 10,3, 10,3, 10,4, 10,5, 10,5, 10,7, 10,7, 10,8, 10,8, 10,9, 11, 11, 11,2, 11,3, 11,4, 11,5, 11,6. 11,9, 13,6 gr (la o piesă nu s-a precizat greutatea), iar verigile cu diametrele mai mari (de asemenea neprecizate) - 9 exemplare - aveau greutatea de 20,1, 20,4, 20,5, 20,9, 20,9, 21, 21,4, 21,8, 21, 9 gr. Verigile mari (brățări ?) aveau greutatea de 31, 37, 39,4, 42, 52, 54, 59, 65,5 gr. Greutatea piesei fragmentare era de 3,5 gr. Muzeul din Budapesta a achiziționat 19 dintre verigi, 16 au ajuns în colecția Géza Kárász din Szeged, iar 17 au fost cumpărate de către profesorul Hochstätter pentru muzeul din Viena. J. Hampel tratează piesele celor trei loturi ca provenite dintr-o descoperire unitară. Chiar dacă nu există o certitudine în acest sens, o serie de argumente pledează totuși pentru o astfel de atribuire: asemănarea pieselor din cele trei loturi,

a numeroaselor depozite de bronzuri, sunt dovezi ale faptului că în secolele de sfârșit ale mileniului II î.e.n. a apărut și în Maramureș un important centru de putere. Acesta s-a creat și a funcționat datorită prezenței aici a unor importante resurse naturale, sarea, aurul și cuprul.

apartenența lor la același interval cronologic – Bronz târziu 2-3, datele apropiate în care ele au fost prezentate spre achiziționare. După J. Mihalik, cele 52 de verigi de aur, despre care s-a susținut că provin din Maramureș, s-ar putea să fi fost în realitate descoperite în comitatul învecinat Ugocsa. Tot el afirmă că dintr-un tezaur găsit pe un deal în localitatea Diakovo, în punctul *Kiserdő*, mai multe verigi și ace de aur au fost duse, în 1882 sau 1883, în Maramureș. Verigile erau, potrivit aceleiași surse, identice verigilor crestate publicate de J. Hampel ca descoperite în Maramureș. Datele comunicate de J. Mihalik sunt inexact citate de către J. Kobal'. Și S. Rákóczy menționează tezaurul presupus a fi provenit din Maramureș, spune însă că el a fost prezentat la Muzeul din Budapesta în 1880 și era format din 35 de verigi întregi și un fragment de verigă, greutatea totală a acestora fiind de 500 g. Potrivit lui M. Roska, piesele descrise aparțineau de fapt tezaurului de la Sarasău. După datele publicate de A. Mozsolics, în prezent se păstrează la Budapesta 21 de piese despre care se afirmă ca provin din Maramureș. Două dintre verigi însă, imposibil de selectat din ansamblul existent, nu aparțin tezaurului. 18 verigi au secțiunea rectangulară (greut. 9,86, 9,89, 9,95, 10,26, 10,26, 10,34, 10,46, 10,69, 10,68, 10,74, 10,83, 11,46, 11,25, 11,61, 11,84, 20,57, 21,74, 21,83 gr), iar trei sunt crestate (greut. 5,18, 10,69, 10,97 gr). St. Foltiny publică piesele din Maramureș achiziționate de NHMW ca descoperite la Sighetu Marmației (vezi mai sus nota 21), iar M. Rusu atribuie un număr mai mare de piese tezaurului decât pot fi deduse din informațiile primare ale lui J. Hampel și din datele furnizate ulterior de către A. Mozsolics și St. Foltiny. Este adevărat că J. Hampel, în lucrarea publicată în 1886, vorbește de 54 de verigi provenite din Maramureș (oricum mult mai puține decât enumeră M. Rusu). Era, evident, o cifră greșită, corectura făcând-o chiar autorul în corpus-ul din 1892. Lit.: **Hampel**, *ArchÉrt* S.V. 14, 1880 (1881), 29-32; Hampel, *Trouvailles*, 83 sq., pl. 51, 1-4; Hampel, *Bronzkor I*, pl. 51, 1-4; *ArchÉrt* 10, 1890, 94; Mihalik, *ArchÉrt* 11, 1891, 411 sq.; Hampel, *Bronzkor II*, 81 sqq.; Pulszky, *Archaeologia I*, 168 sq.; L. Márton, *ArchÉrt* 27, 1907, 64; Rákóczy, *BányKohLap* 43, 1910, 792 sq.; Nestor, *Der Stand*, nota 511b; Roska, *Repertorium* 256, nr. 36; Popescu, *Prelucrarea*, 227, fig. 137, 1. 3-4; **Mozsolics**, *Goldfunde*, 23; **Foltiny**, *Goldfunde*, 703 sq., pl. 1 ("Sighet"); Hartmann, *Goldfunde*, 42, 44, Tabel 15, nr. 1452-1454, 1459, 1464-1466, 1468, 1470, pl. 45 ("Sighet"); Rusu, *Metaur*, 47, nr. 39, pl. 1, 3. 5; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 198 sq.; Hardmeyer, *Gold*, 127; Kobal', *Depotfunde*, 79, nr. 35.

Anexa 1

Depozite „curate” de topoare cu disc și spin

1. Badalovo II, r. Berehovo, Ucraina Transcarpatică. Peste 30 de topoare cu disc și spin, dintre care este cunoscut doar un singur exemplar, un topor de tip B₃, varianta Târgușor. A fost în colecția Universității din Użgorod. Lit.: Kobal', *Depotfunde*, 75, nr. 18; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 2.

2. Beltiug II, jud. Satu Mare, România. Două topoare cu disc și spin aflate inițial în colecția Prefecturii din Satu Mare, le-am identificat cu două topoare de tip B₄, varianta Uioara din colecția muzeului din Baia Mare. Ele aparțin, probabil, unui depozit. Muzeul Baia Mare (nr. inv. 267, 270). Lit.: Popescu, *Şieu*, 145 sq., nota 2; Vulpe, *Ăxte I*, 95, nr. 533, 534, pl. 39, 533, 534 (“Satu Mare II”; patru topoare); Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 179 sq. (“Szatmár II”; patru topoare); Kacsó, *Contribuții*, 143, fig. 5, 1-2; Bader, *Epbronz*, 120, nr. 10; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121 („Jud. Satu Mare” II; patru topoare); Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 1; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 18 („Belțiug”).

3. Berehovo I, r. Berehovo, Ucraina Transcarpatică. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Lăpuș, descoperite înainte de 1874, când le-a achiziționat T. Lehoczky. Lit.: Hampel, *Antiquités*, pl. 17, 54; Lehoczky, *Adatok I*, 58 sq.; Kobal', *Depotfunde*, 74, nr. 9, pl. 17B; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 1.

4. Budești, jud. Maramureș, România. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Cehăluț. Muzeul Baia Mare (colecția Mihályi, nr. inv. [nr. inv. 212, 214]). Lit.: Mihályi, *Manuscris*, 16; Kacsó, *Contribuții*, 141, fig. 1, 5-6; Kacsó, *Depozit*, 11; Kacsó, *Precizări*, 62; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 2; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 29.

5. Căuaș V, jud. Satu Mare, România. Cinci topoare cu disc și spin, dintre care trei de tip B₃, varianta Cehăluț, unul de tip B₃, varianta Breb, unul de tip B₄, varianta Uioara, descoperite în punctul *Bogár*, locul *Kára*, pe un grind din valea mlăștinoasă a *Eriului* (1983). Muzeul Satu Mare (nr. inv. 31502-31506). Lit.: Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 2a; Bader, *Bronzefunde I*, 267, fig. 5-6, 1-2; J. Némethi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, *BiblThrac* 28, București, 1999, 18, nr 6 e; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 30.

6. Cehăluț II, jud. Satu Mare, România. Trei topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Cehăluț, descoperite în punctul *Telek* (1962). Muzeul Carei (nr. inv. 199, 722-723). Lit.: Vulpe, *Ăxte I*, 83, nr. 370 a-c, pl. 56A; Bader, *Dépôts*, R28; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 163 („Cehal”); Bader, *Epbronz*, 122, nr. 22, pl. 80, 6-8; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 579, nr. 73; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 3; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 3.

7. Câmpulung la Tisa I, jud. Maramureș, România. Două topoare cu disc și spin de tip B₄, varianta Rohod (pe baza ilustrației publicate de F. Rómer). Au fost în colecția muzeului din Budapesta. Lit.: Magyar Académiai Értesítő IV, 1844, 3 (febr. – apr.), 70; Rómer, *Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra*, Pest, 1866, 29, fig. 43-44; K. Torma, *Repertorium Dacia régiség- és felirattani irodalmához*, Budapest, 1880, 116, nr. 46; Kacsó, *Depozit*, 11; Kacsó, *Precizări*, 52.

8. Câmpulung la Tisa II, jud. Maramureș, România. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, probabil varianta Cehăluț. Muzeul Budapesta (nr. inv. 10. 1899. 1-2, în prezent neidentificabile). Lit.: Hampel, *ArchÉrt* 19, 1899, 377; *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1899. évi állapotáról*, Budapest, 1900, 29; J. Pasternak, *Ruské Karpaty v archeologii*, Prace, 1928, 167, nr. 17; Roska, *Repertorium*, 110, nr. 66; Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, BAM 7-8, Bonn, 1968, 192, Lista 52, nr. 13; Vulpe, *Ăxte I*, 84, pl. 27, 374 (“descoperire izolată”); Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 183; Kroeger-Michel, *Haches*, 197, Lista

X, D-569; Hansen, *Metalldeponierungen*, 580, nr. 88 ("descoperire izolată"); Kacsó, *Depozit*, 12; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 4; Kacsó, *Precizări*, 52; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 31.

9. Coldău II, jud. Bistrița-Năsăud, România. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Cehăluț, provin, probabil, dintr-un depozit. Muzeul Cluj (nr. inv. D. 177-178). Lit.: Roska, *Repertorium*, 300, nr. 45, fig. 361; Vulpe, *Ăxte I*, 84, nr. 380-381, pl. 27, 380-381; Kroeger-Michel, *Haches*, 199, Lista XI, D-721-722, pl. 30b, pl. 106b; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 5; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 32.

10. Dobrocina II, jud. Sălaj, România. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Dobrocina și Cehăluț, descoperite în punctul *La poieni*. Muzeul Cluj (nr. inv. D. 574, D. 576). Lit.: J. Kádár, *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája*, III, Deés, 1900, 348, nota 4; E. Orosz, *1-ső pótlék a „Szolnok-Dobokamegye őskori leleteinek repertoriumához”*, *ÉvkSzolnok-Doboka* 3, 1902, 57, nr. 20; Orosz, *ArchÉrt* 26, 1906, 370; Roska, *Repertorium*, 69, nr. 63, fig. 70; Vulpe, *Ăxte I*, 81, nr. 344, pl. 25, 344, 84, nr. 375, pl. 27, 374, pl. 75C; Lakó, *Repertoriu*, 74 sq., nr. 25b; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 6; Kacsó, *ColFloth*, 85; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 33.

11. Fântânele-Rus, jud. Sălaj, România. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Lăpuș. Descoperite pe versantul sudic al unui deal, într-un torent numit *Valea Soceșului*, la cca 100-150 m de vărsarea acestuia în pârâul *Valea Iepii* (19 iulie 1978). Muzeul Zalău (nr. inv. CC. 130/1978), colecție particulară în Dej. Lit.: Lakó, *Repertoriu*, 75, nr. 28, pl. 5, 1²⁵; Kroeger-Michel, *Haches*, 191, Lista Vb, CD-107, pl. 96; Bader, *Bronzefunde II*, 135, nr. 14²⁶; I. Bejinariu, V. D. Sana, *Un depozit de bronzuri de pe Valea Someșului, județul Sălaj* (ms.); Bejinariu, *Bronzuri*, 26.

12. Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar m., Ungaria. Trei topoare cu disc și spin, dintre care unul de tip B₄, varianta Rohod. Colegiul reformat Debrecen. Lit.: Hampel, *Trouvailles*, pl. 30, 4; Hampel, *Bronzkor I*, pl. 30, 4; Hampel, *Bronzkor II*, 57 sq.; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 140; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 7; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 12; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 34.

13. Halmeu, jud. Satu Mare, România. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, variantele Dobrocina și Cehăluț. Muzeul Czernowitz, unul pierdut. Lit.: Lehoczky, *Adatok I*, 157; Kobal', *Bronzezeitliche Metallfunde aus der Sammlung des Transkarpatischen Museums (Užgorod, Ucraina)*, în Soroceanu (ed.), *Bronzefunde II*, 246 sq., fig. 2, 1-2.

14. Iclod, jud. Cluj, România. 27 de topoare s-au aflat în colecția Montessori. Lit.: Roska, *Repertorium*, 193 sq., nr. 38²⁷; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 158; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 5.

15. Ieud, jud. Maramureș, România. Șase topoare cu disc și spin, dintre care se păstrează patru exemplare, toate tipul B₃, varianta Cehăluț, descoperite, în punctul *La runchi* (1867). Muzeul Baia Mare (colecția Mihályi, nr. inv. 209-211, 213). Lit.: Römer, *Krónika*, 189, nr. 1020; Mihályi, *Manuscris*, 16; Roska, *Repertorium*, 114, nr. 13; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 35; Vulpe, *Ăxte I*, 84 sq., nr. 419-420, 422-423, pl. 30, 419-420, 422-423; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 144; Kacsó, *Contribuții*, 132, 140 sq., fig. 1, 1-4; Petrescu-Dîmbovița, *Probleme*, 490, nr. 40; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 61, pl. 50, 11; Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 103, nr. 39, pl. 35C; Kroeger-Michel, *Haches*, 198, Lista Xb, D-603, D-604, 200, Lista 12, D-804, DDE-814; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 584, nr. 185; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 8; Kacsó, *Depozit*, 13 sq; Kacsó, *Precizări*, 62; Kacsó, *Sarea*, 101; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 6.

16. Jánd, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Șase topoare cu disc și spin, dintre care unul rupt. J. Hampel, apoi și alți autori, afirmă că piesele s-au aflat în colecția Mihályi din Sighetu Marmăției²⁸. Lit.: Hampel, *Trouvailles*, 76; Hampel, *Bronzkor II*, 60; Hampel, *Bronzkor III*, 113; Lehoczky, *Adatok I*, 81; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 142 sq.; Bóna, *Szabolcs-Szatmár*, 37; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 9.

²⁵ Este menționat un singur topor.

²⁶ Descoperire izolată.

²⁷ Se spune că n-ar fi exclus ca unul dintre topoarele din colecția Temesváry să aparțină acestei descoperiri.

²⁸ Colecționarul nu menționează în nici una dintre lucrările sale această descoperire.

17. Kalyny, r. Tjačevo, Ucraina Transcarpatică. Trei topoare cu disc și spin, două de tip B₃, varianta Cehăluț, și unul de tip B₄, varianta Rohod, descoperite în 1932. Cele trei piese s-au aflat, din 1934, la Muzeul Lehoczky din Mukačevo, dintre acestea două fiind păstrate la Muzeul Użhorod (nr. inv. B₃-48/1-2). Lit.: Bernjakovič, *Hortfunde*, 355, nr. 33; Пеняк, *Крива*, 112; Kacsó, *Depozit*, 14, fig. 3, 3-4 (informații suplimentare J. Kobaľ); Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 10; Kobaľ, *Depotfunde*, 81, nr. 51, pl. 16, B; David, *Nackenscheibenäxte*, 80, Lista B, nr. 56; Przybyła, *Epoka brązu*, fig. 2, 8-9; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 7.

18. Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén m., Ungaria. Două topoare cu disc și spin fragmentare de tip B₃, probabil varianta Cehăluț. Colecția Colegiului Reformat din Sárospatak (nr. inv. 1900, 1-2). Lit.: K. J. Dankó, P. Patay, *Régészeti leletek a sárospataki Református Kollégium tudományos gyűjteményeiben*, Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 2, Miskolc, 2000, 28, fig. 33.

19. Kispalád I, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. 12 topoare cu disc și spin, depuse într-un vas de lut cu pereții lustruiți, neornamentat, descoperite în punctul Szomoga. Dintre topoare au fost predate la muzeul din Nyíregyháza un exemplar în anul 1958 (nr. inv. 67. 117. 3), altul în 1967, trei în 1985 și încă unul în 1988, acesta din urmă împreună cu un fragment din vasul în care s-a aflat depozitul. Este pe scurt descrisă doar piesa ajunsă la muzeu în 1958 (un topor de tip B₃) și sunt ilustrate piesele recuperate în 1985 (trei topoare de tip B₃, varianta Cehăluț). Lit.: Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 147 („Kispalád IV”); Kroeger-Michel, *Haches*, 196, Lista Xa, D-502, D522-525, pl. 196a-b; Bóna, *Szabolcs-Szatmár*, 372⁹; E. Istvánovits, K. Kurucz, G. Lőrinczy, *A Tisza-Szamos közének története a kezdetektől az Árpád-kor végéig*, în *Szamosközi tanulmányok*, Fehérgyarmat, 1988, 49 sq., pl. 6; Bóna, *A honfoglalás előtti kultúrák és népek*, în *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája*, Nyíregyháza, 1993, 90; Hansen, *Metalldeponierungen*, 542, nr. 353 („Kispalád IV”); Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 11 („Kispalád IV”); Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 8.

20. Klyнове I, r. Vinohradove, Ucraina Transcarpatică. După J. Kobaľ, toporul cu disc și spin de tip B₄, varianta Rohod, provine, probabil, dintr-un depozit, T. Lehoczky și K. Bernjakovič vorbesc însă de o descoperire izolată. Muzeul Użhorod (nr. inv. B 3-127). Lit.: Lehoczky, *Adatok I*, 157; Bernjakovič, *Hortfunde*, 367, nr. 117, pl. 9, 3; Kobaľ, *Depotfunde*, 81, nr. 54, pl. 18B.

21. Klyнове II, r. Vinohradove, Ucraina Transcarpatică. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Lăpuș. Pierdute. Lit.: Ф. М. Потушняк, *Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті*, Ужгород, 1958, 25, pl. 15, 1; Kobaľ, *Depotfunde*, 81, nr. 55, pl. 18F.

22. Krajnikovo, r. Hust, Ucraina Transcarpatică. Două topoare cu disc și spin, dintre care se păstrează un exemplar, un topor de tip B₄, varianta Rohod, partea superioară lipsă. Muzeul Użhorod (nr. inv. A-767). Lit.: Kacsó, *Depozit*, 14, fig. 3, 5 (informații J. Kobaľ).

23. Kvasovo II, r. Berehovo, Ucraina Transcarpatică. 17 (?) topoare cu disc și spin întregi sau fragmentare, din care 16 de tip B₃, varianta Târgușor și un fragment probabil de tip B₃, varianta Dobrocina, descoperite cu prilejul arăturilor (între 1977 și 1982). Colecția Universității din Użgorod. Lit.: Кобаль, H33KM, I, 1995, 192 sqq., fig. 2-3; Kobaľ, *Skarby brązowe Zakarpacia (Ukraina) – problem interpretacji*, în W. Blajer (red.), *Beiträge zur Deutung der bronzezeitlichen Hort- und Grabfunde in Mitteleuropa. Materialien der archäologischen Konferenz „Bronzen und Menschen an der Schwelle der Urnenfelderzeit im östlichen Mitteleuropa“* Kraków, 05.-08. 02. 1996, Kraków, 1997, fig. 6A-6B; Kobaľ, *Chudl'ovo*, 43, Lista 2, nr. 37; Kobaľ, *Depotfunde*, 84, nr. 68, pl. 14B-15; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 9.

24. Läschia, jud. Maramureș, România. 17 topoare cu disc și spin de tip B₄, varianta Uioara, descoperite, în 1985, în punctul Gardul țarinii. Muzeul Baia Mare (nr. inv. 19243-19259). Lit.: Kacsó, *Läschia*; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 33.

25. Levelek, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Două topoare cu disc și spin de tip B₄, variantele Sarasău și Rohod, aparțin, probabil, unui depozit. Muzeul Nyíregyháza (nr. inv.

²⁹ Sunt amintite două depozite din această localitate (Kispalád II, Kispalád IV), fiecare cu câte 12 topoare.

58.39.1-2). Lit.: Jósa, *Östörténet*, 376; Jósa, Kemenczei, *Halmazleletek*, pl. 72, 63-64 (sunt menționate ca descoperiri izolate); Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 153 sq., pl. 42B; Kroeger-Michel, *Haches*, 195, Lista VIIIb, DEE-331; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 544, nr. 397; Kacsó, *Läschia*, 136 Lista 1, nr. 13; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 14; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 10.

26. Livada, jud. Satu Mare, România. Potrivit datelor comunicate de T. Bader, dintr-un depozit descoperit în 1894 și format din opt topoare cu disc și spin, patru exemplare au ajuns la muzeul din Satu Mare (nr. inv. 128-130): topor de tip B₃, varianta Cehăluț, topor de tip B₃, varianta Breb, topor de tip B₄, varianta Sarasău, topor de tip B₄, varianta Uioara. Dintre aceste piese se mai păstrează trei. A. Mozsolics afirmă că topoarele au fost achiziționate de muzeul din Satu Mare în anul 1894 de la J. Vécsey. Ea nu exclude posibilitatea ca topoarele să provină de fapt de la Prilog. Acestui depozit i-ar putea aparține și cele patru piese (trei topoare cu disc și spin și o turtă de bronz) aflate împreună cu alte nouă bronzuri asemănătoare în muzeul din Nagykálló, care au fost descrise și ilustrate de către J. Hampel, precum și cele două topoare din colecția Liceului reformat din Satu Mare, menționate de către D. Popescu. Lit.: Hampel, *Antiquités*, pl. XV, 13-16; Popescu, *Șieu*, 145 sq., nota 2; Rusu, *Bronzehorte*, 206, snr. 40; Vulpe, *Ăxte I*, 84, nr. 377, pl. 27, 377, 86, nr. 450, pl. 32, 450, 91, nr. 500, pl. 36, 500, 94, nr. 539, pl. 39, 539; Bader, *Dépôts*, R27; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 176; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 63, pl. 51, 22, pl. 52, 1-3; Bader, *Epbronz*, 125, nr. 53, pl. 80, 9-12; Kroeger-Michel, *Haches*, 197, Lista Xa, D-561, pl. 8a; Hansen, *Metalldeponierungen*, 584, nr. 204; Kacsó, *Läschia*, 136 Lista 1, nr. 14; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 35; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 11.

27. Magosliget, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Șase topoare cu disc și spin, dintre care cinci erau depuse în pământ în poziție verticală, iar al șaselea se afla lângă acestea. Se păstrează trei exemplare: două topoare de tip B₃, varianta Târgușor, un topor de tip B₄, varianta Uioara. Muzeul Debrecen (nr. inv. IV. 107-108/1930). Lit.: Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 154, pl. 29, 3-5; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, D-189; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 544, nr. 406; Kacsó, *Läschia*, 136 Lista 1, nr. 15; Kobal', *Chudl'ovo*, 42, Lista 2, nr. 9; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 12.

28. Mala Bihan' III, r. Berehovo, Ucraina Transcarpatică. Patru topoare cu disc și spin, dintre care unul de tip D și trei de tip E (după A. Mozsolics). Potrivit informației lui A. Mozsolics, piesele s-au aflat la muzeul din Užgorod, J. Kobal' afirmă însă că ele nu au fost în colecția de acolo. Lit.: Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 145 sq.; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, D-199, DDE-200; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Kacsó, *Läschia*, 136 Lista 1, nr. 16; Kobal', *Depotfunde*, 86, nr. 77; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 13.

29. Medișa, jud. Satu Mare, România. Cinci topoare cu disc și spin descoperite în punctul *În codru* (1939), din care un exemplar a ajuns în colecția D. Pop. Lit.: I. Berciu, *Apulum 1, 1939-1942 (1942)*, nota 10; Vulpe, *Ăxte I*, 101; Bader, *Epbronz*, 126, nr. 57; Hansen, *Metalldeponierungen*, 585, nr. 224; Kacsó, *Läschia*, 136 Lista 1, nr. 17; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 14.

30. Muncel, jud. Cluj, România. Două topoare (cu disc și spin ?) găsite în punctul *Moara lui Drăgan*. Un exemplar a ajuns în colecția Orosz, celălalt în colecția Jósa. Lit.: Orosz, *Repertorium I*, 27 sq., nr. 54; J. Martian, *Repertoriu I*, 39, 1909, 334, nr. 331; I. Marțian, *Repertoriu II*, 1920, 27, nr. 450 („două ciocane”); Roska, *Repertorium*, 126, nr. 158; Lakó, *Repertoriu*, 77, nr. 34 (“Gura Vlădesei, jud. Sălaj”); Crișan et alii, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, *BiblMusNap* 5, 1992, 285; Bader, *Bronzefunde II*, 136, nr. 20; Kacsó, *ColFloth*, 87; Bejinariu, *Bronzuri*, 18 (“Gura Vlădesei, jud. Sălaj”).

31. Perișor II, jud. Bistrița-Năsăud, România. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Târgușor, despre care au fost publicate date controversate³⁰, ar putea proveni dintr-un depozit. Muzeul Bistrița (nr. inv. 18954-18955). Lit.: G. G. Marinescu, *RevBistriței*, 16, 2002, 26 sqq., pl. 3, 1-2; Marinescu, *Urnenfelderzeitliche Bronzefunde aus dem Norden Siebenbürgens*, în

³⁰ La prima publicare a pieselor (Marinescu, *RevBistriței* 16, 2002), la p. 26 sq. se afirmă că „provin din același lot de piese”, iar la p. 36 că au fost „aflate la intervale mari de timp în puncte separate”.

Soroceanu (ed.), *Bronzefunde II*, 267 sq., fig. 6-7.

32. Peteritea I, jud. Maramureș, România. Mai multe topoare (cu disc și spin ?), au fost descoperite, înainte de 1900, în punctul *Sub deal*. Pierdute. Lit.: Kádár, *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája*, V, 450; Roska, *Repertorium*, 222 sq., nr. 37; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 169; Kacsó, *Marmatia* 5-6, 1979-1981, 120; Kacsó, *BronzDeprLăpuș*, 9.

33. Rétközberencs, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Șase topoare cu disc și spin de tip B₄, varianta Rohod. Muzeul Nyíregyháza (nr. inv. 58. 93. 1-5). Lit.: Jóna, *Óstörténet*, 376; Jóna, Kemenczei, *Halmazleletek*, 26, pl. 72, 1-6; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 170, pl. 30; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, DDE-172-175, DEE-191, pl. 83b; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Bóna, *Szabolcs-Szatmár*, 37; Hansen, *Metalldeponierungen*, 551, nr. 587; Kacsó, *Láschia*, 136 Lista 1, nr. 18; Kobal', *Chudl'ovo*, 42, Lista 2, nr. 12; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 19-23; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 15.

34. Rohod, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Două topoare cu disc și spin de tip B₄, varianta Rohod, au fost publicate împreună cu piese de bronz mai recente. Topoarele aparțin însă, în mod aproape cert, unei descoperiri separate. Muzeul Nyíregyháza. Lit.: I. Nestor, *Die verzierten Streitäxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien*, în E. Sprockhoff (ed.), *Marburger Studien. Gero Merhart von Bernegg gewidmet*, Darmstadt, 1938, pl. 72; Jóna, Kemenczei, *Halmazleletek*, pl. 52, 19-20 („Rohod II”); Vulpe, *Äxte I*, pl. 86A; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, DDE-181-182; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 24-25³¹.

35. Sarasău III, jud. Maramureș, România. Vezi textul.

36. Satu Mare, fostul comitat I, România sau Ungaria. Două topoare cu disc și spin de tip B₄, varianta Sarasău, lung. 27 cm. Găsite în albia râului Someș (martie 1871). Muzeul Budapesta (nr. inv. 45. 1871). Lit.: ArchÉrt 4, 1870-71, 234 sq., 305; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 178, pl. 28, 5-6; Kroeger-Michel, *Haches*, 194, Lista VII, DDE-284-285; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Soroceanu, *Die Fundumstände bronzzeitlicher Deponierungen—Ein Beitrag zur Hortdeutung beiderseits der Karpaten*, în Soroceanu, (ed.), *Bronzefunde I*, 33, 61 („Carei I”); Kacsó, *Láschia*, 136, Lista 1, nr. 22; I. Szathmári, *CommArchHung* 2005, 157, nr. 8; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 22.

37. Satu Mare, fostul comitat II, România sau Ungaria. Nouă topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Cehăluț. Au fost în colecția Muzeului Național de Antichități București (nr. inv. 3217-3226) și a Muzeului Militar Central (nr. inv. 13). Lit.: Vulpe, *Äxte I*, 84, nr. 387-395, pl. 28, 387-395; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 179; Bader, *Epbronze*, 128, nr. 78; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Kacsó, *Láschia*, 136, Lista 1, nr. 20; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 17.

38. Sârbi III, jud. Maramureș, România. 12 topoare cu disc și spin a fost descoperite cu prilejul lucrărilor agricole din 1947, pe locul săteanului P. Iurca, în punctul *Pe vale*, pe malul drept al *Văii Popii*, lângă locul numit *Vârtoapele*, la adâncimea de 0,50 m, sub o grămadă de bolovani. Dintre cele 12 topoare, zece sunt de tip B₃, varianta Cehăluț, unul de tip B₃, varianta Breb, iar unul de tip B₄, varianta Sarasău. Muzeul Sighetu Marmăției (nr. inv. 4690-4701). Lit.: Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 66; Nistor, Vulpe, *Bronzuri*, 182, fig. 2B și 3A; Vulpe, *Äxte I*, 84, nr. 403-412, 86, nr. 454, 91, nr. 505, pl. 29, 403-412, pl. 32, 454 și pl. 36, 505; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 180; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 69, pl. 64, 7-11 („Sîrbi, com. Fărcașa”); Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 106, nr. 70, pl. 46B („Sîrbi, Gem. Fărcașa”); Kroeger-Michel, *Haches*, 194, Lista VIIb, DEE-236, 198, Lista 10b, D-606, D-621, D-622, D-623, D-624, D-625, 200, D-803, DDE-832, pl. 197a. b; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Kacsó, *Comori*, 32; Hansen, *Metalldeponierungen*, 590, nr. 362; Kacsó, *Depozit*, 17; Kacsó, *Láschia*, 136, Lista 1, nr. 21 („Sîrbi II”); Kacsó, *Precizări*, 63; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 21.

39. Seini, jud. Maramureș, România. Potrivit unei informații transmise de către D.

³¹ Vezi și Kemenczei, *Spätbronzezeit*, 181 sq., nr. 53 („Rohod a”); A. Mozsolics, *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte Hajdúböszörmény, Románd und Bükkzentlászló*, PAS 17, Kiel, 2000, 69 sq. („Fund IV: Rohod-Somogyi”).

Popescu, în muzeul din Baia Mare s-au aflat două topoare cu disc și spin provenite din această localitate. Ele aparțin, probabil, unui depozit. În prezent neidentificabile. Lit.: Popescu, *Șieu*, 145 sq., nota 2.

40. Suciul de Jos II, jud. Maramureș, România. Trei topoare cu disc și spin descoperite, în 1960, pe terasa superioară a râului *Suciu (Tibles)*, în punctul *Grădina curții*. Dintre acestea sunt cunoscute două exemplare, ambele de tip B₃, unul varianta Dobrocina, celălalt varianta Cehăluț. Colecția F. Nistor și Muzeul Cluj. Lit.: Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 6; Vulpe, *Ăxte I*, 82, 84, pl. 26, 364, pl. 27, 376 și pl. 75E; Mozsolics, *Bronze u. Goldfunde*, 118; Petrescu-Dîmbovița, *Probleme*, 491, nr. 74; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 69, pl. 65, 17; Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 107, nr. 74, pl. 48A; Kroeger-Michel, *Haches*, 199, Lista XI, D-716; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 591, nr. 378; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 23; Kacsó, *BronzDeprLăpuș*, 10; Kacsó, *RevBistriței* 17, 2003, 47; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 23.

41. Surduc, jud. Sălaj, România. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Cehăluț. Colecția Liceului de Matematică și Fizică Jibou. Lit.: Lakó, *Repertoriu*, 89, nr. 81, pl. 14, 5³²; Bader, *Bronzefunde II*, 133, fig. 2-3; I. Bejinariu, *Marmatia* 8/1, 131 sq.³³.

42. Șimișna, jud. Sălaj, România. Șase topoare cu disc și spin, dintre care unele de dimensiuni foarte mari, descoperite în 1927, se aflau într-un vas de lut. Lit.: Roska *Repertorium*, 244, nr. 45; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 71; Vulpe, *Ăxte I*, 102; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 176; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 70; Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 107, nr. 76; Lakó, *Repertoriu*, 86, nr. 70a; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 590, nr. 352; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 25; Bader, *Bronzefunde II*, 135, nr. 15; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 19; Bejinariu, *Bronzuri*, 18.

43. Tiream, jud. Satu Mare, România. Cel puțin trei topoare cu disc și spin, dintre care două au ajuns la muzeul din Carei. Depozit inedit. Informație J. Némethi și L. Marta.

44. Turulung, jud. Satu Mare, România. Două topoare cu disc și spin de tip B₃, probabil varianta Cehăluț, descoperite înainte de 1899. Au fost în Muzeul Budapesta. Lit.: Hampel, *ArchÉrt* 19, 1899, 428; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 185, pl. 29, 1-2; Bader, *Epbronz*, 129, nr. 95; Hansen, *Metalldeponierungen*, 592, nr. 423; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 26; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 25.

45. "Ungaria". Două topoare cu disc și spin de tip B₄, varianta Șomcuta. Muzeul Budapesta (nr. inv. 57. 1860. 1-2). Lit.: Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 186, pl. 28, 7-8; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 27; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 26.

46. Vima Mare, jud. Maramureș, România. Două topoare cu disc și spin, unul de tip B₃, varianta Dobrocina, celălalt de tip B₄, varianta Șomcuta, descoperite în punctul *Vâlceaaua roșie* (1963). Muzeul Satu Mare (nr. inv. 6383-6384). Lit.: Vulpe, *Ăxte I*, 82, 90, pl. 26, 370, pl. 35, 493 și pl. 79B; Bader, *Dépôts*, R29; Mozsolics, *Bronze u. Goldfunde*, 184 sq.; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 73, pl. 72, 7-8; Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 108, nr. 86, pl. 52C; Kroeger-Michel, *Haches*, 199, Lista XI, D-749, 201, Lista XII, DEE-854; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 594, nr. 442; Kacsó, *Läschia*, 136, Lista 1, nr. 28; Kacsó, *BronzDeprLăp*, 14; David, *Nackenscheibenäxte*, 78, Lista A, nr. 17; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 27.

47. Zmiivka I, r. Berehovo, Ucraina Transcarpatică. J. Kobal' afirmă că la începutul anilor '90 ai secolului XIX au fost descoperite mai multe topoare cu disc și spin, dintre care unul, potrivit descrierii și ilustrației lui Lehoczky, pare să fi aparținut tipului B₃. Lit.: Lehoczky, *Adatok I*, 83 sq.; Bernjakovič, *Hortfunde*, 369, nr. 146 („descoperire izolată”); Пеняк, *Круба*, 112; Kobal', *Depotfunde*, 100, nr. 160; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 28.

³² Este menționat și ilustrat un singur topor cu disc și spin, dar este prezentat, din aceeași colecție și un celt.

³³ Se adaugă descoperirii celtul deja ilustrat de E. Lakó, pe care T. Bader îl datează într-o perioadă mai recentă decât cea căreia îi aparțin cele două topoare.

Anexa 2

Depozite cu conținut majoritar de topoare cu disc și spin

1. Ajak I, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. 39 de topoare cu disc și spin de tip B₃, variantele Cehăluț și Târgușor, spadă cu mânerul în formă de evantai, celt-ciocan. Au fost depuse într-un vas de lut, spada fiind înfășurată în formă de spirală. Descoperit cu prilejul plantării de pomi (1968). Muzeul Kisvárda (nr. inv. 68. 22. 1-5). Lit.: Kroeger-Michel, *Évk Nyíregyháza* 11, 1968 (1969), 63 sqq.; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 117, pl. 37A-38; Bóna, *Kultúrák*, 90; Hansen, *Metalldeponierungen*, 531, nr. 15; Kobaľ, *Chudl'ovo*, 42, Lista 2, nr. 1.

2. Császló, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. 13 topoare cu disc și spin, patru apărătoare de braț. Piese se aflau într-un vas de lut (2008). Muzeul Nyíregyháza. Informație E. Istvánovits.

3. Csegöld, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. 18 topoare cu disc și spin, trei celturi, celt-ciocan, șase brățări. Topoarele sunt de tip B₃, variantele Lăpuș (1 ex.), Dobrocina (2. ex.), Cehăluț (7 ex.), Breb (1 ex.), Târgușor (1 ex.) și de tip B₄, variantele Șomcuta (1 ex.), Sarasău (1 ex.), Rohod (2 ex.), Uioara (1 ex.), precum și un fragment. Muzeul Budapesta (nr. inv. 1. 1945. 1-28). Lit.: Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 125 sq., pl. 35-36; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, D-158, 194, Lista VII varianta Szamos/Someș DDE-290, 195 sq., Lista IX, D-404, DDE-410, 196 sq., Lista Xa, D-508, D-571, 200, Lista XII, D-811, D-815-817, 201 sq., Lista XIII, D-903-904, DDE-908-910, E-930; Kobaľ, *Chudl'ovo*, 42, Lista 2, nr. 2; Hansen, *Metalldeponierungen*, 536, nr. 150; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 6-7.

4. Dračnyy, r. Svaljava, Ucraina Transcarpatică. Trei topoare cu disc și spin, topor cu ceafa de formă semilunară. Un topor în Muzeul Uțhorod (nr. inv. B 3-130). Lit.: Lehoczky, *Beregvármegye monographiája I*, 1881, 99, pl. 3, 26; Hampel, *Bronzkor II*, 164 sq.; Lehoczky, *Adatok I*, 141; Bernjakovič, *Hortfunde*, 368, nr. 143-144, pl. 9, 5; Пеняк, *Крива*, 112; Mozsolics, *Bronze-u. Goldfunde*, 14; Kobaľ, *Depotfunde*, 80, nr. 43, pl. 95, A.

5. Hajdúhadház-Poroszlópuszta, Hajdú-Bihar m., Ungaria. 17 topoare cu disc și spin, topor de tip Drajna, celt într-un vas de lut. Depozitul a apărut la adâncimea de 2,5 picioare, topoarele fiind depuse cu tăișul îndreptat în sus. Dintre topoarele cu disc și spin trei sunt de tip B₃, varianta Cehăluț, unul de tip B₃, varianta Târgușor, unul de tip B₄, varianta Rohod. Muzeul Budapesta (nr. inv. 103. 1870. 1-5), Muzeul Debrecen (nr. inv. 1907. 829), Muzeul Nyíregyháza. Lit.: Hampel, *Trouvailles*, 91; Hampel, *Bronzkor I*, pl. 12, 5, pl. 30, 5-6; Hampel, *Bronzkor II*, 119; Mozsolics, *Bronze u. Goldfunde*, 140, pl. 42, A; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VII, D-159, 196 sq., Lista Xa, D-515, D-576-577, 203, Lista XVI, Dg-25, pl. 127, pl. 192b; Hansen, *Metalldeponierungen*, 540, nr. 279; Kobaľ, *Chudl'ovo*, 42, Lista 2, nr. 6.

6. Jibou, jud. Sălaj, România. Șase topoare cu disc și spin, din care s-a păstrat un exemplar de tip B₃, varianta Cehăluț, bucată de bronz brut, găsite în punctul Pogor alja. Celelalte piese au fost topite. Muzeul Zalău (colecția Wesselényi-Teleki, nr. inv. 79/1958). Lit.: Roska, *Repertorium*, 312, nr. 5; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 36; Vulpe, *Ăxte I*, 84, nr. 382 („descoperire izolată”); Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 189; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 62³⁴, Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 103, nr. 42; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 584, nr. 193; Bader, *Bronzefunde II*, 136, nr. 35a; Bejnariu, *Bronzuri*, 56, pl. 7.

7. Kispalád II, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Nouă topoare cu disc și spin, dintre care cinci sunt de tip B₃, varianta Cehăluț, trei de tip B₃, varianta Târgușor, unul de tip B₄, varianta Sarasău, topor de tip Drajna, trei discuri spiralice într-un vas de lut, la 0,40 m adâncime (1940). Muzeul Debrecen. Lit.: J. Sőregi, *ÉvkDebrecen 1939-40*, 103, fig. 15; Mozsolics,

³⁴ Sunt menționate mai multe bucăți de bronz brut.

Bronze- u. Goldfunde, 147, pl. 39; Kroeger-Michel, *Haches*, 192, Lista VIIa, D-142-145, 196, Lista Xa, D-522-525, 203, Lista XVI, Dg-2, pl. 7a; Bóna, *Szabolcs-Szatmár*, 37; Bóna, *Kultúrák*, 90; Kacsó, *Ungureni*, 278, Lista 1, nr. 11.

8. Kryva, r. Hust, Ucraina Transcarpatică. 19 topoare cu disc și spin, dintre care patru sunt de tip B₃, varianta Cehăluț, opt de tip B₃, varianta Kriva, trei de tip B₃, varianta Târgușor și patru de tip B₄, varianta Rohod, opt apărătoare de braț, două fragmente de la obiecte cu destinație neprecizată, depuse într-un vas de lut. Descoperit în punctul *Sokoliv Kamin*, un deal înalt deasupra Tisei (1966). Muzeul Użhorod (nr. inv. A-468-487. 693-698, 700. 701. 704. 707). Lit.: Пеняк, *Крива*; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 183; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, D-197, 198; Kacsó, *Depozit*, 14; Kobaľ, *Chudl'ovo*, 43, Lista 2, nr. 36; Kobaľ, *Depotfunde*, 83, nr. 65, pl. 5B-9; David, *Nackenscheibenäxte*, 80, Lista B, nr. 58-59; Przybyła, *Epoka brązu*, fig. 5, 8.

9. Mali Hejevci, r. Użhorod, Ucraina Transcarpatică. Într-un vas de lut două topoare cu disc și spin de tip B₂, topor cu disc și spin de tip B₃, varianta Cehăluț, topor de tip Drajna, spadă, mâner de bronz (1977). Lit.: E. A. Балагурі, В. І. Бідзіля, С. І. Пеняк, *Давні металурги Українських Карпат*, Ужгород, 1978, fig. de la p. 27; Kobaľ, *Skarby*, fig. 12; Kobaľ, *Depotfunde*, 86 sq., nr. 81, pl. 4, B-5, A; Kacsó, *Ungureni*, 278, Lista 1, nr. 14.

10. Olešnik IV, r. Vinogradovo, Ucraina Transcarpatică. Patru topoare cu disc și spin, dintre care unul de tip B₃, varianta Cehăluț, două de tip B₄ (sau tip E după Mozsolics), trei brățări ornamentate. Lit.: Пеняк, *Крива*, 112; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 180; Kobaľ, *Depotfunde*, 92, nr. 106, pl. 95, G.

11. Peteritea II, jud. Maramureș, România. Din conținutul depozitului aflat într-un vas de lut sunt menționate cinci topoare (cu disc și spin ?), o spirală de aur rotundă în formă de brățară și o spirală de bronz (1885). Se precizează că un topor cu lungimea de 18,5 cm (potrivit analogiei prezentate un topor cu manșonul prelungit în dreptul cefii de tip Ungureni [Șanț]) a ajuns la ing. Serlegi, iar un altul în colecția ing. Viktor Pataky. Acesta din urmă ar fi fost achiziționat de muzeul din Debrecen. Se presupune că acestui depozit i-ar fi putut aparține și un topor, care a ajuns în colecția Temesváry din Gherla. Temesváry, *ArchÉrt* 17, 1897, 433; OTTÉ 26, 1901, 35; K. Tagányi, L. Réthy, J. Pokoly, *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája*, I, Deés, 1901, 117; Orosz, *Repertorium I*, 33, nr. 83; Roska, *Repertorium*, 222 sq., nr. 37; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 53; Rusu, *Depozite*, 243; Vulpe, *Äxte I*, 58, nr. 261; Mozsolics, *Bronze u. Goldfunde*, 169; Petrescu-Dîmbovița, *Probleme*, 491, nr. 59; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 66; Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 105, nr. 58; Kacsó, *Marmatia 5-6*, 1979-1981, 120; Kroeger-Michel, *Haches*, 199, Lista XI, D-749; Hansen, *Metalldeponierungen*, 587, nr. 281; Kacsó, *BronzDeprLáp*, 9 sq.; David, *Nackenscheibenäxte*, 78, Lista B, nr. 37; Kacsó, *Bronzefunde mit Goldgegenständen im Karpatenbecken*, în J. Kobaľ, *Bronzezeitliche Depotfunde – Problem der Interpretation. Materialien der Festkonferenz für Tivodor Lehoczky zum 175. Geburtstag. Ushhorod, 5.-6. Oktober 2005*, Użhorod, 2006, 81 sq.; Kacsó, *ColFloth*, 87.

12. Prilog, jud. Satu Mare, România. 12 sau 13 topoare cu disc și spin, din care sunt cunoscute 11 (patru de tip B₃, varianta Cehăluț, șapte de tip B₄, variantele Șomcuta [1 ex.], Sarasău [1 ex.], Rohod [5 ex.]), trei bare de bronz, șapte turte rotunde, bucăți de zgură și lemn. Descoperit într-un loc spălat de apă (1868). Muzeul Nyíregyháza (nr. inv. 58. 110. 1-11). Lit.: J. Vécsey, *ArchÉrt* 2, 1870, 132 sq.; Hampel, *Trouvailles*, 53; Hampel, *Bronzkor II*, 129 sq.; A. Vende, *Szatmár Vármegye őskora*, în S. Borovszky (ed.), *Magyarország Vármegyei és Városai. Szatmár Vármegye*, Budapest, f.a. (1908), 409; Roska, *Szatmár*, 12; Roska, *Repertorium*, 239, nr. 60; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 56; Vulpe, *Äxte I*, 84, nr. 399-402, pl. 28, 399-402, 90, nr. 492, pl. 35, 492, 91, nr. 504, pl. 36, 504, 93, nr. 508-512, pl. 37, 508-512, pl. 80; Bader, *Dépôts*, R26a-c; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 173, pl. 58, B; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 66, pl. 59, 5-14, pl. 60, 1-2; Bader, *Epbronze*, 127, nr. 72, pl. 78; Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 105, nr. 60, pl. 42; Kroeger-Michel, *Haches*, 194, Lista VIIb, DEE 234-235, 199, Lista XI, D-761, 200 sq., Lista XII, D-813, E-858, 201 sq., Lista XIII, DEE-919, DEE-922; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 588, nr. 296; David, *Nackenscheibenäxte*, 78, Lista A, nr. 9; Vachta, *Studien*, 28, fig. 14.

13. Rebrișoara I, jud. Bistrița-Năsăud, România. Șase topoare cu disc și spin, dintre care cinci de tip B₃, unul varianta Dobrocina, celelalte varianta Breb, precum și un exemplar de tip B₄, varianta Șomcuta, trei celturi, topor cu aripioare mediane, vârf de lance. Depozitului i-a aparținut, probabil, și o spadă. Pe un platou, pe malul pârâului *Gheja*, aproximativ 1000 de pași deasupra Someșului (1876). Muzeul București (nr. inv. 1998-2008, transfer de la Muzeul Năsăud). Lit.: Gooss, AVSL 13, 1876, 247; Gooss, *Skizzen*, 474; Hampel, *Trouvailles*, 93; G. Téglas, OTTÉ 12, 1887, 302, nr. 315; Hampel, *Bronzkor II*, 126; Téglas, ArchÉrt 12, 1892, 406; Martian, ArchÉrt 23, 1903, 286; Martian, *Repertoriu I*, 334, nr. 335; Marțian, *Repertoriu II*, 32, nr. 547; Nestor, *Der Stand*, nota 525k; Roska, *Repertorium*, 128, nr. 193; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 58; Rusu, ArhMold 2-3, 1964, 237 sqq., fig. 1; Alexandrescu, *Schwerter*, 189, nr. 301; Vulpe, *Äxte I*, 86, nr. 441-445, pl. 31, 441-445, 90, nr. 491, pl. 35, 491, pl. 82, A; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 148, pl. 669; Vulpe, *Äxte II*, 74, nr. 383, pl. 40, 383; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 67, pl. 60, 6-16; Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 106, nr. 63, pl. 43, C-44, A; Bader, *Schwerter*, 170, nr. 437; Hansen, *Metalldeponierungen*, 588, nr. 305; David, *Nackenscheibenäxte*, 78, Lista A, nr. 10.

14. Sighetu Marmației IV, jud. Maramureș, România. Trei topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Cehăluț, fragment de seceră cu cârlig. În partea nord-vestică a dealului *Solovan*, în imediata apropiere a izvoarelor pârâului *Spicu*, aproximativ la altitudinea de 615 m, la o adâncime de 0,10-0,15 m (vara 1985). Muzeul Sighetu Marmației (nr. inv. 16202-16205). Lit.: Kacsó, *Depozit*, 5, fig. 1, pl. 1, 1-4; Soroceanu, *Deponierungen*, 31, 72.

15. Solotvino I, r. Tjačevo, Ucraina Transcarpatică. 17 topoare cu disc și spin întregi și fragmentare de tip B₃, variantele Dobrocina și Cehăluț, fragment de topor cu gaură de înmănușare transversală și de tip Ungureni (Șanț)-Dragomirești, daltă cu toc, două celturi. Muzeul Baia Mare (nr. inv. 215-226). Lit.: Roska, *Repertorium*, 12, nr. 13; Vulpe, *Äxte I*, 65, nr. 282 ("jud. Maramureș"), 81, nr. 249-354. 356-358 (nr. 355 nu aparține de acest lot), 84, nr. 385, pl. 18, 282, pl. 25, 349-354. 356-358, pl. 27, 385; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 117 (în loc de daltă cu toc este menționat un celt); Kacsó, *Contribuții I*, 132, fig. 2, 1-12; Kroeger-Michel, *Haches*, 199, Lista XI, D-743-747; Hansen, *Metalldeponierungen*, 585, nr. 214 ("Maramureș"); Kacsó, *Depozit*, 17 sq.; Kacsó, *Precizări*, 62; Kobal', *Depotfunde*, 95, nr. 126, Taf. 16, A (trimiterile la lucrările lui Hampel sunt greșite); Ю. Малеев, Ы. Кобаль, НЗЗКМ 7, 2005, 232; Kacsó, *Sarea*, 101.

16. Târgușor, jud. Bihor, România. Șase topoare cu disc și spin, dintre care patru de tip B₃, varianta Dobrocina (2 ex.) și varianta Târgușor (2 ex.), două de tip B₄, varianta Rohod, fragment de lamă de spadă. Descoperite la adâncimea de 0,60 m în timpul amenajării șinelor de cale ferată (1962). Muzeul Cluj. Lit.: Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 73; Alexandrescu, *Schwerter*, 175, nr. 75, pl. 13, 9; Vulpe, *Äxte I*, 81, nr. 362. 363, pl. 26, 362. 363, 87, nr. 459. 460, pl. 33, 459. 460, 93, 521. 522, pl. 38, 521. 522, pl. 78B; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 70, pl. 66, 1-6; Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 107, nr. 77, pl. 47D; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Bader, *Schwerter*, 120, nr. 302, pl. 29, 302; Hansen, *Metalldeponierungen*, 592, nr. 397.

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

- Alexandrescu, *Schwerter* A. D. Alexandrescu, *Die Bronzeschwerter aus Rumänien*, Dacia N.S. 10, 1966, 117-189.
- Bader, *Dépôts* T. Bader, *Dépôts de l'âge du bronze tardif du nord-ouest de la Transylvanie*, InvArchRoumanie 6, 1971.
- Bader, *Epbronz* T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, București, 1978.
- Bader, *Schwerter* T. Bader, *Die Schwerter in Rumänien*, PBF IV, 8, Stuttgart, 1991.
- Bader, *Bronzefunde I* T. Bader, *Neue Bronzefunde in Nordwestrumänien*, în T. Kovács (ed.), *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Gebieten. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag*, Budapest, 1996, 265-301.
- Bader, *Bronzefunde II* T. Bader, *Bronzefunde von Surduc, Bez. Sălaj, Rumänien. Bemerkungen zu den bronzezeitlichen Paßfunden im Samosch-Engpaß*, în N. Boroffka, T. Soroceanu (ed.), *Transilvanica. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropa. Gedenkschrift für Kurt Horedt*. IntArch Studia honoraria 7, Rahden/Westf., 1999, 133-141.
- Bejinariu, *Bronzuri* I. Bejinariu, *Bronzuri preistorice din Sălaj (colecțiile Szikszai, Wesselényi-Teleki, Aszodi și descoperiri izolate aflate în colecția Muzeului din Zalău)*, Cluj-Napoca, 2008.
- Bóna, *Szabolcs-Szatmár* I. Bóna, *Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I*, în *A Szabolcs-Szatmár megye műemlékei, I*, Budapest, 1986, 15-91.
- Bóna, *Kultúrák* I. Bóna, *A honfoglalás előtti kultúrák és népek*, în *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája*, Nyíregyháza, 1993, 63-137.
- Bud, *Date* T. Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parochiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, 1911.
- Bernjakovič, *Hortfunde* K. Bernjakovič, *Bronzezeitliche Hortfunde vom rechten Ufergebiet des oberen Theisstales (Karpatoukraine USSR)*, SlovArch 8, 1960, 325-392.
- David, *Studien* W. David, *Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson-Apa-Ighiel-Zajta*, BiblMusApulensis 18, Alba Iulia, 2002.
- David, *Nackenscheibenäxte* W. David, *Südbayern als westliche Verbreitungsgrenze ostkarpatenländischer Nackenscheibenäxte der Mittel- und Spätbronzezeit*, în *Popelnicová pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. Konference, České Budějovice 22.-24. 9. 2004*, Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 1, 61-89.
- Foltiny, *Goldfunde* S. Foltiny, *Einige spätbronzezeitliche Goldfunde aus Siebenbürgen im Naturhistorischen Museum*, AnnNaturhistorMusWien 72, 1968, 703-711.
- Hampel, *Antiquités* J. Hampel, *Antiquités préhistoriques de la Hongrie*, Esztergom, 1876-77.
- Hampel, *Trouvailles* J. Hampel, *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, Budapest, 1886.
- Hampel, *Bronzkor I-III* J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban, I-III*, Budapest, 1886, 1892, 1896.
- Hampel, *Alterthümer* J. Hampel, *Alterthümer der Bronzezeit in Ungarn*, Budapest, 1887.

- Hansen, *Metalldeponierungen* S. Hansen, *Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken*, UPA 21, Bonn, 1994.
- Hardmeyer, *Gold* B. Hardmeyer, *Prähistorisches Gold Europas im 3. und 2. Jahrtausend vor Christus*, 1976.
- Hartmann, *Goldfunde* A. Hartmann, *Prähistorische Goldfunde aus Europa. Spektralanalytische Untersuchungen und deren Auswertung*, SAM 3, Berlin, 1970.
- Jósa, *Óstörténet* A. Jósa, *Szabolcs Vármegye őskora*, in *Szabolcs Vármegye*, Budapest, 1900, 369-397.
- Jósa, Kemenczei, *Halmazleletek* A. Jósa, T. Kemenczei, *Bronzkori halmazleletek – Depotfunde aus der Bronzezeit*, JAMÉvk 6-7, 1963-1964 (1965), 19-45.
- Junghans et alii, *Kupfer u. Bronze* S. Junghans, E. Sangmeister, M. Schröder, *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas. Katalog der Analysen Nr. 985-10040*, SAM 2, 3, Berlin, 1968.
- Kacsó, *Contribuții* C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea metalurgiei cuprului și bronzului în nord-vestul României – About the knowledge of the metallurgy of copper and bronze in the North-Western part of Romania*, Apulum 15, 1977, 131-154.
- Kacsó, *Sarasău* C. Kacsó, *Date noi cu privire la tezaurul de aur de la Sarasău – Neue Daten bezüglich des Goldfundes von Sarasău*, SCIVA 32, 1981, 371-381.
- Kacsó, *Beiträge* C. Kacsó, *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suci de Sus-Kultur*, Dacia N.S. 31, 1987, 51-75.
- Kacsó, *Piese inedite* C. Kacsó, *Piese inedite din depozitul de bronzuri de la Crăciunești – Unveröffentlichte Stücke aus dem Bronzefund von Crăciunești*, SCIVA 41, 1970, 235-250.
- Kacsó, *Comori* C. Kacsó, *Comori preistorice din Țara Maramureșului*, Baia Mare, 1992 (catalog de expoziție).
- Kacsó, *Läschia* C. Kacsó, *Der Hortfund von Läschia*, Kr. Maramureș, in Soroceanu (ed.), *Bronzefunde I*, 131-140.
- Kacsó, *Depozit* C. Kacsó, *Al patrulea depozit de bronzuri de la Sighetu Marmației – Das vierte Bronzedeponat von Sighetu Marmației*, RevBistriței 9, 1995, 5-48.
- Kacsó, *Precizări* C. Kacsó, *Precizări cu privire la descoperirile de bronzuri din Maramureș – Bemerkungen zu den Bronzefunden in Maramureș*, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, 45-70.
- Kacsó, *Preistoria* C. Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureșului – Neue Daten zur Vorgeschichte in der Maramureș*, Angustia 4, 1999, 55-70.
- Kacsó, *Spade* C. Kacsó, *Spade de bronz din Maramureș – Bronzezeitliche Schwerter in der Maramureș*, Angustia 5, 2000, 209-220.
- Kacsó, *BronzDeprLăp* C. Kacsó, *Descoperiri de bronzuri în Depresiunea Lăpușului – Bronzefunde in der Lăpuș-Niederung*, RevBistriței 16, 2002, 7-24.
- Kacsó, *Noi descoperiri* C. Kacsó, *Noi descoperiri Suci de Sus și Lăpuș în nordul Transilvaniei – Neue Suci de Sus- und Lăpuș-Funde im Norden Siebenbürgens*, Marmatia 7/1, 2003, 105-182.
- Kacsó, *Ungureni* C. Kacsó, *Der zweite Depotfund von Ungureni*, in C. Kacsó (ed.), *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu*

- den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag Baia Mare 10.-13. Oktober 2001, *BiblMarmatia* 2, 2003, 267-300.
- Kacsó, Maramureș C. Kacsó, *Radu Popa și cercetarea arheologică din Maramureș*, în D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (coord.), *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european*, *BiblMuzBistrița, Seria Historica* 7, Cluj-Napoca, 2003, 25-40.
- Kacsó, Sarea C. Kacsó, *Date cu privire la exploatarea timpurii de sare din Maramureș*, în V. Cavruc, A. Chiricescu (ed.), *Sarea, Timpul și Omul*, Sfântu Gheorghe, 2006, 97-121.
- Kacsó, ColFloth C. Kacsó, *Descoperiri de bronzuri din nordul Transilvaniei (I). Colecția Ferenc Floth*, SCM 2, Baia Mare, 2007.
- Kemenczei, Spätbronzezeit T. Kemenczei, *Spätbronzezeit Nordostungarns*, *ArchHung* 51, Budapest, 1984.
- Kobal', Chudl'ovo J. Kobal', *Der Depotfund von Chudl'ovo (Kr. Uschhorod, Transkarpaten, Ukraine)*, *JAMÉvk* 39-40, 1997-1998 (1998), 33-53.
- Kobal', Depotfunde J. V. Kobal', *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*, PBF XX, 4, Stuttgart, 2000.
- Kroeger-Michel, Haches E. Kroeger-Michel, *Les haches à disque du Bassin des Carpathes*, Paris, 1983.
- Lakó, Repertoriu E. Lakó, *Repertoriul topografic al epocii bronzului și al Hallstattului timpurii în județul Sălaj – The topographical catalogue of the Bronze Age and Early Iron Age in Sălaj district*, *ActaMP* 7, 1983, 69-100.
- Lehoczky, Adatok I-II T. Lehoczky, *Adatok hazánk archeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére I-II*, Munkács 1892, 1912.
- Magyarorvosok *Magyar orvosok és természetoizsgálók 1876 augusztus 22-től egész 28-ig Máramaros-Szigeten tartott XIX. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai*. Budapest, 1878.
- Mansfeld, Goldringe G. Mansfeld, *Siebenbürgische Goldringe von der Heuneburg ?*, *Germania* 49, 1971, 8-20.
- Martian, Repertoriu I J. Martian, *Archäologisch-prähistorisches Repertorium für Siebenbürgen*, *MAGW* 39, 1909, 321-358.
- Marțian, Repertoriu II I. Marțian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița*, 1920.
- Meier-Arendt (ed.), Bronzezeit W. Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*, Frankfurt a. M., 1992.
- Mihályi, Manuscris J. Mihályi, *A történet előtti Máramaros*, Manuscris la Direcția județeană Maramureș a Arhivelor Naționale, Baia Mare.
- Mihályi, Diplome I. Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900.
- Mozsolics, Bronzefunde A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás*, Budapest, 1967.
- Mozsolics, Bronze- u. Goldfunde A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*, Budapest, 1973.
- Müller-Karpe, Handbuch IV H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte. Vierter Band Bronzezeit*, München, 1980.

- Nestor, *Der Stand* I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, BerRGK 22, 1932 (1933), 11–181.
- Nistor, *Vulpe, Bronzuri* F. Nistor, A. Vulpe, *Bronzuri inedite din Maramureş în colecția prof. Francisc Nistor din Sighetul Marmației – Bronzes inédits appartenant à la collection du Professor Francisc Nistor de Sighetul Marmației*, SCIV 20, 1969, 181–194.
- Orosz, *Repertorium I* E. Orosz, *Szolnok-Dobokamegye őskori leleteinek repertoriuma*, ÉvkSzolnok-Doboka 1, 1900, 17–44.
- Petrescu-Dîmbovița, *Probleme* M. Petrescu-Dîmbovița, *Einige Probleme der Bronzehortfunde vom Ende der Bronzezeit und Beginn der frühen Hallstattzeit im Karpaten-Donauraum*, în *Festschrift für Richard Pittioni zum siebzigsten Geburtstag*. I. Urgeschichte, ArchAus, Beiheft 13, 1976, 471–497.
- Petrescu-Dîmbovița, *Depozite* M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.
- Petrescu-Dîmbovița, *Corpus* M. Petrescu-Dîmbovița, *Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, PBF XVIII, 1, München, 1978.
- Petrescu-Dîmbovița, *Arm- und Beinschmuck* Petrescu-Dîmbovița, *Die Arm- und Beinschmuck in Rumänien*, PBF X, 4, Stuttgart, 1998.
- Popa, *Maramureş* R. Popa, *Țara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, BiblIst 25, București, 1970.
- Popescu, *Şieu* D. Popescu, *Bronzehort (?) von Şieu (Maramureş)*, Dacia 7-8, 1937-1940 (1941), 145–146.
- Popescu, *Prelucrarea* D. Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania. IV. Prelucrarea aurului din Transilvania înainte de cucerirea romană*, Materiale 2, 1956, 196–250.
- Przybyła, *Epoka brązu* M. S. Przybyła, *Początki późnej epoki brązu w dorzeczu Sanu i Cisy – chronologia, obraz kulturowy i transkarpacie powiązania – Die Anfänge der Spätbronzezeit im Sam- und Theiß-Raum – Chronologie, Kulturbild und transkarpatische Beziehungen*, în J. Chochorowski (red.), *Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdziesiątą rocznicę pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, 2007, 571–640.
- Pulszky, *Archaeologia I-II* F. Pulszky, *Magyarország archaeológiája*, I-II, Budapest, 1897.
- Roska, *Borév* M. Roska, *Der Bronzedepotfund von Borév*, Mannus 24, 1932, 540–547.
- Roska, *Repertorium* M. Roska, *Erdély régészeti repertoriuma. I. Óskor*, Kolozsvár, 1942.
- Rómer, *Szarvasszó* F. Rómer, *A két hazában talált régi arany műemlékről, különösen a szarvasszói-Mármaros-megyei-arany kincséről*, ArchKözl 5, 1865, 29–45.
- Rómer, *Krónika* F. Rómer, *Magyar régészeti krónika*, ArchKözl 7, 1868, 76–82, 181–190.
- Rusu, *Bronzehorte* M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transilvanien vom Ende der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit*, Dacia N.S. 7, 1963, 177–210.
- Rusu, *Metaur* M. Rusu, *Considerații asupra metalurgiei aurului din Transilvania în Bronz D și Hallstatt A – Zur Goldmetallurgie in der Bronze D und Hallstatt A-Zeit*, ActaMN 9, 1972, 29–63.
- Schumacher-Matthäus, *Studien* G. Schumacher-Matthäus, *Studien zu bronzezeitlichen Schmucktrachten im Karpatenbecken. Ein Beitrag zur Deutung der Hortfunde im Karpatenbecken*, MarbStudien 6, Mainz am Rhein, 1985.

- Soroceanu (ed.), *Bronzefunde I* T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 10, Berlin, 1995.
- Soroceanu, *Deponierungen* T. Soroceanu, *Die Fundumstände bronzzeitlicher Deponierungen–Ein Beitrag zur Hortdeutung beiderseits der Karpaten*, în Soroceanu (ed.), *Bronzefunde I*, 15–80.
- Soroceanu (ed.), *Bronzefunde II* T. Soroceanu, *Brozefunde aus Rumänien II. Beiträge zur Veröffentlichung und Deutung bronze- und älterhallstattzeitlicher Metallfunde in europäischem Zusammenhang*, BiblMuzBistrița Seria Historica 11, Bistrița, Cluj-Napoca, 2005.
- Vachta, *Studien* T. Vachta, *Studien zu den bronzzeitlichen Hortfunden des oberen Theissgebietes*, UPA 159, Bonn, 2008.
- Vasiliev, *Locbronz* V. Vasiliev, *Locuirea din epoca bronzului*, în V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. A. Balaguri, C. Cosma, *Solotvino – “Cetate” (Ucraina Transcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din eoul mediu timpuriu*, BiblThracologica XXXIII, Cluj-Napoca, 2002, 29-45.
- Vulpe, *Äxte I* A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien I*, PBF IX, 2, München, 1970.
- Vulpe, *Äxte II* A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF IX, 5, München, 1975.
- Пеняк, *Крива* С. І. Пеняк, *Бронзовий скарб села Крива Хустського району Закарпатської області*, în І. М. Гранчак (ред.), *Дослідження стародавньої історії Закарпаття*, Ужгород, 1972, 106-113.

Dr. Carol KACSÓ
e-mail: carolkacso@yahoo.com

Bronzezeitliche Funde in Sarasău

(Zusammenfassung)

Auf dem Territorium der Ortschaft Sarasău, Bez. Maramureş wurden mehrere bronzezeitlichen Siedlungen sowie eine große Anzahl von Metallfunden (Bronzedepts, bronzene Einzelfunde, Goldfund) identifiziert.

Nur eine der Siedlungen von Sarasău, und zwar jene von der Flur *După Ştec* wurde durch eine Rettungsgrabung teilweise erforscht. Es wurden hier keine Häuser entdeckt, nur ein Herd, der außer einem Haus lag. Auf Grund der entdeckten mit Ritzlinien und Besenstrich verzierten Keramikscherben werden diese Siedlung, aber auch andere aus Sarasău zur Suci de Sus-Kultur zugeschrieben.

Es ist möglich, dass manche der Suci de Sus-Siedlungen aus der Maramureş in die mittlere Bronzezeit datiert werden, aber der größte Teil wird, sehr wahrscheinlich, in die Spätbronzezeit eingereiht. In diese Periode ordnet sich auch die Siedlung von Sarasău-*Vaşcapău* ein, woher schwarz-rotfarbige, kannelierte Keramik entstammen.

Unter den Metallfunden aus Sarasău, ist der früheste das kupferne schmale Randleistenbeil. Dieses Beil wurde von A. Vulpe in die Frühbronzezeit, in die Entwicklungsperiode der Glina III-Kultur datiert.

Es ist bemerkenswert, dass das Beil von Sarasău das einzige Metallstück in der Maramureş ist, das gewiss der ersten Periode der Bronzezeit zugeschrieben werden kann. Es ist nicht ausgeschlossen, dass auch die Rudernadel von Viškovo (Visc) derselben Periode gehörte.

Die anderen im Aufsatz beschriebenen Bronze- und Goldfunde werden in die Spätbronzezeit datiert. Sehr wahrscheinlich, gliederte sich auch das zweite Depot von Sarasău, über deren Zusammensetzung haben wir keine Informationen, in diese Periode ein.

Das erste Depot von Sarasău (Tüllenbeil, Armring, Bronzebarre), ist undatierbar in eine begrenzte Zeitspanne, besonders weil die Form des Beiles unbestimmt ist. Die Bronzebarre hat keinen chronologischen Wert und der Armring ist eine häufige Präsenz sowohl in den Funden der Spätbronzezeit 2 als auch in jenen der Spätbronzezeit 3.

Es scheint, wenn auch es einige Fragezeichen hinsichtlich deren Zusammensetzung gibt (siehe 1. Anhang – Sarasău III), dass das dritte Depot von Sarasău vollständig gerettet wurde. Dieses Depot besteht aus Nackenscheibenaxten und gehört zu dem Depotypus Uriu-Ópályi.

In der Liste der reinen Nackenscheibenaxtdepots, die ich 1995 publiziert habe, erscheinen 28 Funde. Inzwischen nahm deren Anzahl zu, so dass heute 47 solche Depots verzeichnet werden können (1. Anhang). Selbstverständlich, ist es gar nicht ausgeschlossen, dass die Daten über manche Funde ungenau geliefert wurden. Es gibt also die Möglichkeit, dass einige Funde, die jetzt in der Kategorie der reinen Nackenscheibenaxtdepots registriert sind, eigentlich zu anderen Depots gattungen gehören.

Es gibt Depots mit einer großen Anzahl der Äxte: Badalovo II über 30, Iclod 27, Kvosovo II und Lăschia je 17, Sarasău III 15 (?), Kispalád I und Sârbi III je 12, trotzdem bestehen die meisten Funde nur aus wenigen Stücken, 22 Depots (Beltiug II, Berehovo II, Budeşti, Câmpulung la Tisa I und II, Coldău, Dobrocina II, Fântânele Rus, Halmeu, Karcsa, Klynove II, Krajnikovo, Levelek, Muncel, Perişor II, Rohod, Satu Mare, ehem. Komitat I, Seini, Surduc, Turulung, „Ungarn“, Vima Mare) aus zwei, vier (Cehăluţ II, Hajdúböszörmény, Kalyny, Suci de Jos II) aus drei, ein (Mala Bihan' III) aus vier, zwei (Căuș V, Medişa) aus fünf, fünf (Ieud, Jánd, Magosliget, Rétközberencs, Şimişna) aus sechs, ein (Livada) aus acht, ein (Satu Mare, ehem. Komitat II) aus neun.

Einige Depots enthalten dieselben Axtvarianten vom Typus B₃ (*Lăpuş*: Berehovo I, Fântânele Rus, Klynove I; *Cehăluţ*: Budeşti, Cehăluţ II, Coldău II, Ieud, Satu Mare, fostul comitat II, Surduc, Turulung; *Târguşor*: Perişor II) oder vom Typus B₄ (*Şomcuta*:

„Ungaria”; *Sarasău*: Satu Mare, fostul comitat I; *Rohod*: Câmpulung la Tisa I, Rétközberencs; *Uioara*: Beltiug II, Lăschia). Andere haben in der Zusammensetzung verschiedene Varianten vom Typus B₃ (Dobrocina II, Halmeu, Kvasovo II) oder vom Typus B₄ (Levelek), bzw. zeigen eine Kombination der Äxte vom Typus B₃ und vom Typus B₄ (Căuaş V, Kalyny, Livada, Magosliget, Sarasău III, Sârbi III, Vima Mare).

Ich bin mit der A. Vulpe's Meinung einverstanden, dass es zwischen den Äxten vom Typus B₃ und B₄, aber auch zwischen den verschiedenen Varianten chronologische Unterschiede gibt. Man kann behaupten, dass die älteren Nackenscheibenaxtdepots jene sind, die ausschließlich Äxte vom Typus B₃ enthalten. Die jüngeren solchen Depots sind jene die in ihrer Zusammensetzung nur Äxte vom Typus B₄ haben. Zwischen diesen chronologischen Fundgruppen befinden sich die Depots, die sowohl aus Äxten vom Typus B₃ als auch aus jenen vom Typus B₄ bestehen. Eine Analyse mit denselben chronologischen Schlußfolgerungen wurde auch für die gemischten Depots vom Typus Uriu-Ópályi aus der Maramureş durchgeführt.

Die chronologischen Unterschiede zwischen den Depots beweisen auch die Tatsache, dass sie sukzessiv in einer längeren Zeitspanne deponiert wurden, sehr wahrscheinlich im Rahmen einiger religiösen Zeremonien. Nicht selten fand binnen dieser Zeremonien auch die Deformierung durch Feuer der Äxte oder die Beschädigung deren Schneiden statt.

In mehreren gemischten Depots vom Typus Uriu-Ópályi stellen die Nackenscheibenäxte die Mehrzahl der Stücke dar (siehe 2. Anhang). Es gibt auch zahlreiche Einzelfunde von Nackenscheibenäxten. Ein großer Teil dieser Funde wurde ebenfalls absichtlich niedergelegt.

Die Nackenscheibenäxte hatten auch einen besonderen symbolischen Wert, deswegen waren sie in der Spätbronzezeit bevorzugte Deponierungsstücke.

Das III. Depot von Sarasău, ebenso wie die anderen reinen Nackenscheibenaxtdepots oder jene mit mehrheitlichem Anteil an Nackenscheibenäxten, datiert sich in die Stufe Spätbronzezeit 2, die im großen und ganzen der mitteleuropäischen Stufe Reinecke Bz D oder der frühen Urnenfelderzeit entspricht. Dieselbe Datierung hat auch den 1847 entdeckten Hort von Sarasău, einer der größten bronzzeitlichen Goldfunde aus Europa.

Die Erforschung der Bronzezeit befindet sich in der Maramuresch im Anfangsstadium. Es gibt noch sehr wenige Daten bezüglich der Siedlungen und gar nicht über die Gräberfelder. Am besten sind die Metalldeponierungen dokumentiert. Sie beweisen die Anwesenheit einer dichten bronzzeitlichen Bevölkerung in einem in Salz und Erze reichen Gebiet. Das beträchtliche Wachstum der spätbronzezeitlichen Bevölkerung, aber auch der Deponierungen ist fast sicher im Zusammenhang mit der Entdeckung der hiesigen Naturalressourcen und deren Betrieb. Wie in den benachbarten Gebieten erschien auch in der Maramureş ein Machtzentrum mit Eliten, die die Salz- und Erzvorkommen beherrschten und zu Tage förderten.

1. Anhang

Reine Nackenscheibenaxtdepotfunde

1. Badalovo II, Kr. Berehovo, Transkarpatien. Über 30 Nackenscheibenäxte, u.a. eine Axt vom Typ B₃, Variante Târgușor, die in die Slg. der Universität von Užgorod aufbewahrt wurde.

2. Beltiug II, Bez. Satu Mare, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte, die sich in der Slg. der Prefectura von Satu Mare befanden, habe ich mit zwei Äxten vom Typ B₄, Variante Uioara vom Mus. Baia Mare identifiziert; sie gehören wahrscheinlich zu einem Depotfund. Mus. Baia Mare (Inv.-Nr. 267, 270).

3. Berehovo I, Kr. Berehovo, Transkarpatien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Lăpuș, entdeckt vor 1874, als sie von T. Lehoczky gekauft wurden.

4. Budești, Bez. Maramureș, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Cehăluț. Mus. Baia Mare (Slg. Mihályi, Inv.-Nr. 212, 214).

5. Căuaș V, Bez. Satu Mare, Rumänien. Fünf Nackenscheibenäxte: drei vom Typ B₃, Variante Cehăluț, eine vom Typ B₃, Variante Breb, eine vom Typ B₄, Variante Uioara. Entdeckt im Gewann *Bogár*, Grundstück *Kára*, am Ufer des *Eriu*-Kanals (1983). Mus. Satu Mare (Inv.-Nr. 31502-31506).

6. Cehăluț II, Bez. Satu Mare, Rumänien. Drei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Cehăluț, entdeckt in der Flur *Telek* (1962). Mus. Carei (Inv.-Nr. 199, 722-723).

7. Cămpulung la Tisa I, Bez. Maramureș, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₄, Variante Rohod (auf Grund der von F. Römer veröffentlichten Abbildung). Ehem. im Mus. Budapest.

8. Cămpulung la Tisa II, Bez. Maramureș, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, wahrscheinlich Variante Cehăluț. Mus. Budapest (Inv.-Nr. 10. 1899. 1-2, z. Z. nicht auffindbar).

9. Coldău II, Bez. Bistrița-Năsăud, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Cehăluț, stammen, wahrscheinlich, aus einem Depotfund. Mus. Cluj (Inv.-Nr. D. 177-178).

10. Dobrocina II, Bez. Sălaj, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Dobrocina und Cehăluț, entdeckt in der Flur *La poieni*. Mus. Cluj (Inv.-Nr. D. 574, D. 576).

11. Fântânele-Rus, Bez. Sălaj, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Lăpuș. Entdeckt auf dem südlichen Abhang eines Hügels, in einem *Valea Soceșului* genannten Torent, cca 100-150 m entfernt von seiner Mündung in Bach *Valea Iepii* (19. Iulie 1978). Mus. Zalău (Inv.-Nr. CC. 130/1978), Privatslg. in Dej.

12. Hajdúböszörmény, Kom. Hajdú-Bihar, Ungarn. Drei Nackenscheibenäxte, eine vom Typ B₄, Variante Rohod. Slg. des Ref. Kollegiums Debrecen.

13. Halmeu, Bez. Satu Mare, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Varianten Dobrocina und Cehăluț. Mus. Czernowitz, eine verschollen.

14. Iclod, Bez. Cluj, Rumänien. 27 (Nackenscheiben ?)äxte befanden sich in der Slg. Montessori.

15. Ieud, Bez. Maramureș, Rumänien. Sechs Nackenscheibenäxte, daraus noch vier erhalten werden, alle vom Typ B₃, Variante Cehăluț, entdeckt in der Flur *La runchi* (1867). Mus. Baia Mare (Slg. Mihályi, Inv.-Nr. 209-211, 213).

16. Jánd, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Sechs Nackenscheibenäxte. J. Hampel, aber auch andere Autoren, behaupten, dass die Fundstücke in die Slg. Mihályi von Sighetu Marmăției gelangten. Der Sammler berichtete nie über diesen Fund.

17. Kalyny, Kr. Tjačevo, Transkarpatien. Drei Nackenscheibenäxte, zwei vom Typ B₃, Variante Cehăluț, eine vom Typ B₄, Variante Rohod (1932). Die Fundstücke befanden sich, seit 1934, im Mus. Lehoczky aus Mukačevo, z. Z. zwei Exemplare im Mus. Užhorod (Inv.-Nr. B₃-48/1-2).

18. Karcsa, Kom. Borsod-Abaúj-Zemplén, Ungarn. Zwei fragmentarische Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, wahrscheinlich Variante Cehăluț. Slg. des Ref. Kollegiums von Sárospatak (Inv.-Nr. 1900, 1-2).

19. Kispalád I, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. 12 Nackenscheibenäxte in einem Gefäß, entdeckt in der Flur *Szomoga*. Von den Äxten gelangten ins Mus.

Nyíregyháza je ein Exemplar in den Jahren 1958 (Inv.-Nr. 67. 117. 3) und 1967, drei in 1985 und noch eines in 1988, das Letzte zusammen mit einem Gefäßfragment. Es wurde nur die Axt beschrieben, die 1958 ins Museum gelangte (Axt vom Typ B₃) und wurden die 1985 geretteten Äxte abgebildet (drei Exemplare vom Typ B₃, Variante Cehăluț).

20. Klyнове I, Kr. Vinohradove, Transkarpatien. Laut J. Kopal', stammt die Nackenscheibenaxt vom Typ B₄, Variante Rohod, wahrscheinlich, aus einem Depotfund, aber T. Lehoczky und K. Bernjakovič sprechen über einen Einzelfund. Mus. Užhorod (Inv.-Nr. B 3-127).

21. Klyнове II, Kr. Vinohradove, Transkarpatien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Lăpuș. Verschollen.

22. Krajnikovo, Kr. Hust, Transkarpatien. Zwei Nackenscheibenäxte, daraus nur ein Exemplar, eine fragmentarische Axt vom Typ B₄, Variante Rohod, erhalten geblieben ist. Mus. Užhorod (Inv.-Nr. A-767).

23. Kvasovo II, Kr. Berehovo, Transkarpatien. 17 (?) vollständige oder fragmentarische Nackenscheibenäxte, 16 vom Typ B₃, Variante Târgușor und ein Fragment, wahrscheinlich Typ B₃, Variante Dobrocina, entdeckt beim Acker (zwischen 1977 und 1982). Slg. Universität Užhorod.

24. Lăschia, Bez. Maramureș, Rumänien. 17 Nackenscheibenäxte vom Typ B₄, Variante Uioara, entdeckt in der Flur *Gardul țarinii*. Mus. Baia Mare (Inv.-Nr. 19243-19259).

25. Levelék, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₄, Varianten Sarasău und Rohod, gehören, wahrscheinlich, zu einem Depotfund. Mus. Nyíregyháza (Inv.-Nr. 58.39.1-2).

26. Livada, Bez. Satu Mare, Rumänien. Laut der Mitteilungen von T. Bader, wurden in dieser Ortschaft acht Nackenscheibenäxte gefunden, daraus vier Exemplare ins Mus. Satu Mare (Inv.-Nr. 128-130) gelangten: Axt vom Typ B₃, Variante Cehăluț, Axt vom Typ B₃, Variante Breb, Axt vom Typ B₄, Variante Sarasău, Axt vom Typ B₄, Variante Uioara. A. Mozsolics behauptet, dass das Mus. Satu Mare 1894 von J. Vécsey die Fundstücke erwarb. Sie schließt die Möglichkeit nicht aus, dass die Nackenscheibenäxte eigentlich von Prilog entstammen. Vielleicht gehören zu diesem Fund auch die von J. Hampel beschriebenen und abgebildeten Fundstücke (drei Nackenscheibenäxte und ein Gußkuchen), die zusammen mit anderen neun ähnlichen Bronzen im Mus. Nagykálló aufbewahrt wurden, sowie auch die zwei von D. Popescu erwähnten Nackenscheibenäxte aus der Sammlung des ref. Lyzeums von Satu Mare.

27. Magosliget, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Sechs Nackenscheibenäxte, daraus wurden fünf mit der Schneide senkrecht in die Erde gesteckt, eine lag daneben. Es werden drei Äxte erhalten: zwei vom Typ B₃, Variante Târgușor, eine vom Typ B₄, Variante Uioara. Mus. Debrecen (Inv.-Nr. IV. 107-108/1930).

28. Mala Bihan' III, Kr. Berehovo, Transkarpatien. Vier Nackenscheibenäxte, eine vom Typ D und drei vom Typ E (nach A. Mozsolics). Laut der Information von A. Mozsolics, befanden sich die Äxte im Mus. Užhorod, aber J. Kopal' behauptet, dass diese nicht in der Slg. des Museums waren.

29. Medișa, Bez. Satu Mare, Rumänien. Fünf Nackenscheibenäxte, entdeckt in der Flur *În codru* (1939). Ein Exemplar gelangte in die Slg. D. Pop.

30. Muncel, Bez. Cluj, Rumänien. Zwei (Nackenscheiben ?)äxte, entdeckt in der Flur *Moara lui Drăgan*. Ein Exemplar gelangte in die Slg. Orosz, das andere in die Slg. Jôsa.

31. Perișor II, Bez. Bistrița-Năsăud, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Târgușor, darüber umstrittenen Informationen publiziert wurden, stammen eventuell aus einem Depotfund. Mus. Bistrița (Inv.-Nr. 18954-18955).

32. Peteritea I, Bez. Maramureș, Rumänien. Mehrere (Nackenscheiben ?)äxte, wurden, vor 1900, in der Flur *Sub deal* entdeckt. Verschollen.

33. Rétközberencs, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Sechs Nackenscheibenäxte vom Typ B₄, Variante Rohod. Mus. Nyíregyháza (Inv.-Nr. 58. 93. 1-5).

34. Rohod, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₄, Variante Rohod, wurden zusammen mit jüngeren Bronzestücken publiziert. Mus. Nyíregyháza.

35. Sarasău III, Bez. Maramureş, Rumänien. Zehn Nackenscheibenäxte kamen beim Ackern 1961 auf der hohen, linken Terasse der Theiß, ungefähr 300 m nördlich von der Landstraße Sighetu Marmaţiei–Satu Mare (km 5–6), in der Nähe von der Dorfstraße *Răstoace*, in der Flur *Coceniştea* vor. F. Nistor hat die Fundstücke von den Entdeckern bei mehreren Gelegenheiten gekauft. Später, in der Nähe der erwähnten Flur, an der *Pe Zănoage*, *Pe Țărmure* genannten Stellen, bzw. neben dem heutigen Friedhof, wurden andere drei Nackenscheibenäxte entdeckt, die in die lokale Schulsammlung gelangten. Obwohl wurden diese Äxte aus anderen Stellen als *Coceniştea* gerettet, scheint trotzdem recht wahrscheinlich, dass sie zu dem 1961 entdeckten Fund gehören. Dafür plädieren ihre Patina und Entdeckungsjahre sowie die Nachbarschaft der Fundstellen. Ebenfalls in die Schulsammlung gelangten in den 80 Jahren des 20. Jahrhunderts noch zwei Nackenscheibenäxte. Es fehlen irgendwelche Informationen bezüglich ihrer Fundumstände, aber es ist möglich, angesichts ihrer Patina, dass diese ebenfalls aus demselben Depotfund stammen. Selbstverständlich kann nicht auch die Möglichkeit ausgeschlossen werden, dass die fünf später entdeckten Nackenscheibenäxte Einzeldeponierungen in der Nähe einer aus Äxten gebildeten Mehrstückdeponierung darstellen. Unter den 15 Äxten, 11 gehören zum Typ B₃, Variante Cehăluţ, eine zum Typ B₃, Variante Breb, drei zum Typ B₄, Variante Sarasău. Mus. Sighetu Marmaţiei (Inv.-Nr. 4680-4689; die von der Schule aus Sarasău transferierten Stücke sind noch nicht inventarisiert).

36. Satu Mare, ehem. Komitat I, Rumänien oder Ungarn. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₄, Variante Sarasău. Im Flußbett *Someş* (März 1871). Mus. Budapest (Inv.-Nr. 45. 1871).

37. Satu Mare, ehem. Komitat II, Rumänien oder Ungarn. Neun Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Cehăluţ. Muzeul Naţional de Antichităţi Bucurest (Inv.-Nr. 3217-3226) und Militärisches Zentralmus. Bukarest (Inv.-Nr. 13).

38. Sârbi III, Bez. Maramureş, Rumänien. 12 Nackenscheibenäxte, entdeckt gelegentlich der landwirtschaftlichen Arbeiten in der Flur *Pe vale*, am rechten Ufer des Baches *Valea Popii*, in der Nähe der *Vârtoapele* genannten Stelle, unter einem Gesteinshaufen, in der 0,50 m Tiefe (1947). Unter den 12 Äxten sind zehn vom Typ B₃, Variante Cehăluţ, eine vom Typ B₃, Variante Breb, eine vom Typ B₄, Variante Sarasău. Mus. Sighetu Marmaţiei (Inv.-Nr. 4690–4701).

39. Seini, Bez. Maramureş, Rumänien. Laut einer Mitteilung von D. Popescu, im Mus. Baia Mare befanden sich zwei Nackenscheibenäxte, die aus dieser Ortschaft stammen. Sie gehören wahrscheinlich zu einem Depot. Z. Z. nicht identifizierbar.

40. Suci de Jos II, Bez. Maramureş, Rumänien. Drei Nackenscheibenäxte, entdeckt auf der hohen Terasse des *Suciu (Țibleş)*-Flusses, in der *Grădina curții* genannten Stelle (1960). Zwei Exemplare sind bekannt, beide vom Typ B₃, Varianten Dobrocina bzw. Cehăluţ. Slg. F. Nistor und Mus. Cluj.

41. Surduc, Bez. Sălaj, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Cehăluţ. Slg. des Lyzeums für Mathematik und Physik Jibou.

42. Şimişna, Bez. Sălaj, Rumänien. Sechs Nackenscheibenäxte, darunter einige von sehr großen Dimensionen, befanden sich in einem Tongefäß (1927).

43. Tiream, Bez. Satu Mare, Rumänien. Wenigstens drei Nackenscheibenäxte, daraus zwei ins Mus. Carei gelangten.

44. Turulung, Bez. Satu Mare, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, wahrscheinlich Variante Cehăluţ, entdeckt vor 1899. Mus. Budapest (z. Z. nicht auffindbar).

45. "Ungarn". Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₄, Variante Şomcuta. Mus. Budapest (Inv.-Nr. 57. 1860. 1-2).

46. Vima Mare, Bez. Maramureş, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte, eine vom Typ B₃, Variante Dobrocina, die andere vom Typ B₄, Variante Şomcuta, entdeckt in der Flur *Vâlceaua roşie* (1963). Mus. Satu Mare (Inv.-Nr. 6383-6384).

47. Zmiivka I, Kr. Berehovo, Transkarpatien. J. Kobal' behauptet, dass am Anfang der 90 Jahren des 19. Jahrhunderts mehrere Nackenscheibenäxte entdeckt wurden, darunter dürfte eine, laut der Lehoczky's Beschreibung und Abbildung, dem Typ B₃ nahestehen.

2. Anhang

Depotfunde mit mehrheitlichem Anteil an Nackenscheibenäxten

1. Ajak I, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. 39 Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Varianten Cehăluț und Târgușor, Schwert mit fächerförmigem Knauf, zu einer Spirale eingerollt, Beilhammer. Die Fundstücke befanden sich in einem Tongefäß. Entdeckt beim Baupflanzen (1968). Mus. Kisvárdá (Inv.-Nr. 68. 22. 1-5).

2. Császló, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. 13 Nackenscheibenäxte, vier Handschutzspiralen. Die Bronzestücke wurden in einem Tongefäß deponiert (2008).

3. Csegöld, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. 18 Nackenscheibenäxte, drei Tüllenbeile, Beilhammer, sechs Armringe. Die Äxte sind vom Typ B₃, Varianten Lăpuș (1 Ex.), Dobrocina (2 Ex.), Cehăluț (7 Ex.), Breb (1 Ex.), Târgușor (1 Ex.) und vom Typ B₄, Varianten Șomcuta (1 Ex.), Sarasău (1 Ex.), Rohod (2 Ex.), Uioara (1 Ex.), sowie ein Fragment. Mus. Budapest (Inv.-Nr. 1. 1945. 1-28).

4. Dračyny, Kr. Svaljava, Transkarpatien. Drei Nackenscheibenäxte, Schaftröhrenaxt. Eine Axt im Mus. Užhorod (Inv.-Nr. B 3-130).

5. Hajdúhadház-Poroszlópuszta, Kom. Hajdú-Bihar, Ungarn. 17 Nackenscheibenäxte, Nackenknaufaxt vom Typ Drajna, Tüllenbeil in einem Tongefäß. Der Fund kam in 2¹/₂ Fuß Tiefe. Die Äxte lagen mit der Schneide nach oben. Unter den Nackenscheibenäxten drei sind vom Typ B₃, Variante Cehăluț, eine vom Typ B₃, Variante Târgușor, eine vom B₄, Variante Rohod. Mus. Budapest (Inv.-Nr. 103. 1870. 1-5), Mus. Debrecen (Inv.-Nr. 1907. 829), Mus. Nyíregyháza.

6. Jibou, Bez. Sălaj, Rumänien. Sechs Nackenscheibenäxte, daraus ein Exemplar vom Typ B₃, Variante Cehăluț, Bronzeklumpen, entdeckt in der Flur *Pogor alfa*. Fünf Äxte und der Bronzeklumpen wurden nach der Entdeckung eingeschmolzen. Mus. Zalău (Slg. Wesselényi-Teleki, Inv.-Nr. 79/1958).

7. Kispalád II, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Neun Nackenscheibenäxte (fünf vom Typ B₃, Variante Cehăluț, drei vom Typ B₃, Variante Târgușor, eine vom Typ B₄, Variante Sarasău), Nackenknaufaxt vom Typ Drajna, zwei Spiralscheiben in einem Tongefäß, in 0,40 m Tiefe (1940). Mus. Debrecen.

8. Kryva, Kr. Hust, Transkarpatien. 19 Nackenscheibenäxte (vier vom Typ B₃, Variante Cehăluț, acht vom Typ B₃, Variante Kriva, drei vom Typ B₃, Variante Târgușor und vier vom Typ B₄, Variante Rohod), acht Handschutzspiralen, zwei unbestimmbare, fragmentarische Bronzegegenstände, in einem Tongefäß. Entdeckt in der Flur *Sokoliv Kamin* (1966), auf einer Anhöhe über der Theiß. Mus. Užhorod (Inv.-Nr. A-468-487. 693-698, 700. 701. 704. 707).

9. Mali Hejevci, Kr. Užhorod, Transkarpatien. In einem Tongefäß zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B₂, Nackenscheibenaxt vom Typ B₃, Variante Cehăluț, Nackenknaufaxt vom Typ Drajna, Schwert, Bronzegriff (1977).

10. Olešnik IV, Kr. Vinogradovo, Transkarpatien. Vier Nackenscheibenäxte (eine vom Typ B₃, Variante Cehăluț, zwei vom Typ B₄ [oder Typ E nach Mozsolics]), drei verzierte Armringe.

11. Peteritea II, Bez. Maramureș, Rumänien. Aus dem Inhalt des Depotfundes sind folgende Stücke angeführt: fünf (Nackenscheiben ?)äxte, armringförmige Goldspirale, Bronzespirale, die sich in einem Tongefäß befanden (1885). Es wird präzisiert, dass eine Axt von 18,5 cm Länge (laut der erwähnten Analogie wahrscheinlich eine Schaflochaxt vom Typ Ungureni [Șanț]) gelangte in die Slg. Ing. Serlegi, eine andere Axt in die Slg. Ing. Viktor Pataky. Man vermutet, dass eine Axt aus der Slg. Temesváry ebenfalls zu diesem Fund gehörte.

12. Prilog, Bez. Satu Mare, Rumänien. 12 oder 13 Nackenscheibenäxte, daraus sind 11 bekannt (vier vom Typ B₃, Variante Cehăluț, sieben vom Typ B₄, Varianten Șomcuta [1 Ex.], Sarasău [1 Ex.], Rohod [5 Ex.]), drei Stangenbarren, sieben runde Gußkuchen, Schlacke- und Holzstücke. Entdeckt an einer von Wasser angespülten Stelle (1868). Mus. Nyíregyháza (Inv.-Nr. 58. 110. 1-11).

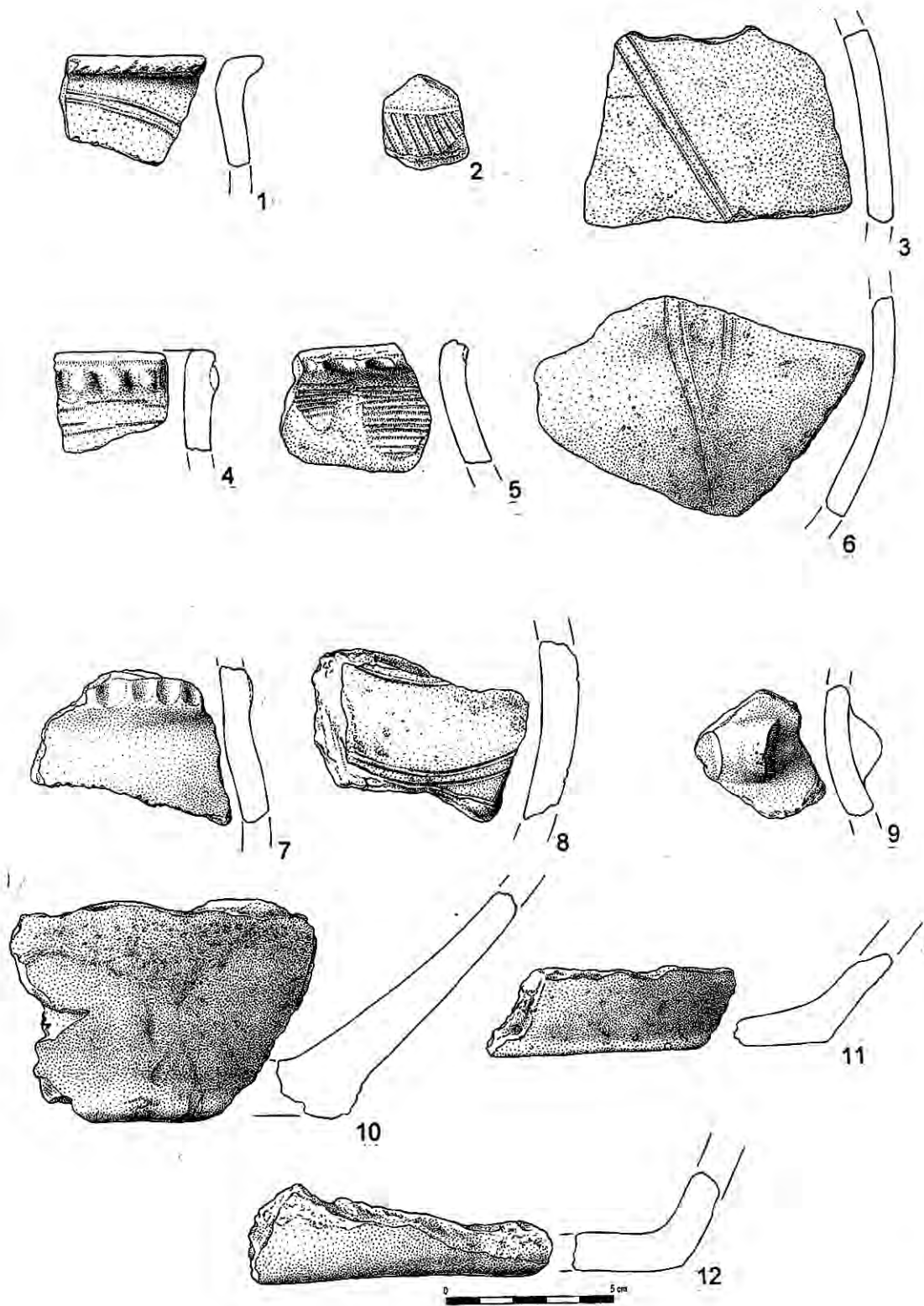
13. Rebrisoara I, Bez. Bistrița-Năsăud, Rumänien. Sechs Nackenscheibenäxte (fünf vom Typ B₃, Variante Dobrocina [1 Ex.] und Variante Breb [4 Ex.] sowie eine vom Typ B₄, Variante Șomcuta), drei Tüllenbeile, Lappenbeil, Lanzenspitze. Dem Fund gehörte wahrscheinlich auch ein Schwert. Auf einem Plateau, am rechten Ufer des Baches *Gheja*,

etwa tausend Fuß über dem *Someş*-Fluß (1876). Mus. Bukarest (Inv.-Nr. 1998-2008, vom Mus. Năsăud).

14. Sighetu Marmaţiei IV, Bez. Maramureş, Rumänien. Drei Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Variante Cehăluţ, Hakensichelfragment. Im nordwestlichen Teil des *Solovan*-Hügels, ganz in der Nähe der Quellen des *Spicu*-Baches, ungefähr auf der 615 m Höhe, in 0,10-0,15 m Tiefe (Sommer 1985). Mus Sighetu Marmaţiei (Inv.-Nr. 16202-16205).

15. Solotvino I, r. Tjačevo, Transkarpatien. 17 vollständige oder fragmentarische Nackenscheibenäxte vom Typ B₃, Varianten Dobrocina und Cehăluţ, Schaftlochaxtfragment vom Typ Ungureni (Şant)-Dragomireşti, Tüllenmeißel, zwei Tüllenbeile. Mus. Baia Mare (Inv.-Nr. 215-226).

16. Târguşor, Bez. Bihor, Rumänien. Sechs Nackenscheibenäxte (vier vom Typ B₃, Variante Dobrocina [2 Ex.] und Variante Târguşor [2 Ex.], zwei vom Typ B₄, Variante Rohod), Schwertklingenfragment. Entdeckt während des Gleisbaus, in die 0,60 m Tiefe (1962). Mus. Cluj.

Pl. 1. Sarasău. Fragmente ceramice. 1. Punct de descoperire necunoscut. 2-5. Moara. 6-12. Vașcapău.

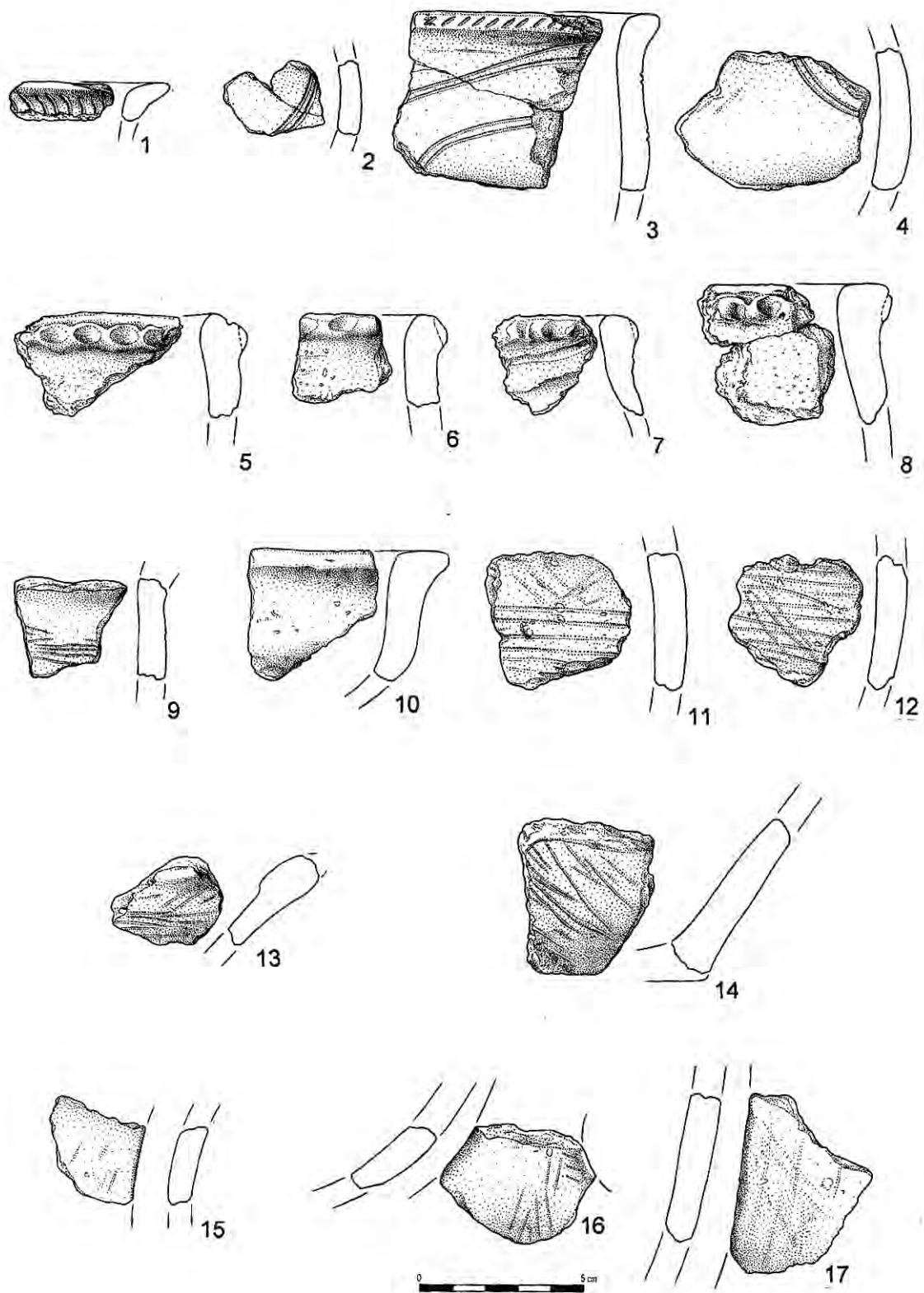
Taf. 1. Sarasău. Keramikbruchstücke. 1. Unbekannte Fundstelle. 2-5. Moara. 6-12. Vașcapău.

Pl. 2. Sarasău-După Ștrec. Vedere dinspre est (foto C. Kacsó).
Taf. 2. Sarasău-După Ștrec. Blick von Osten (Foto C. Kacsó).

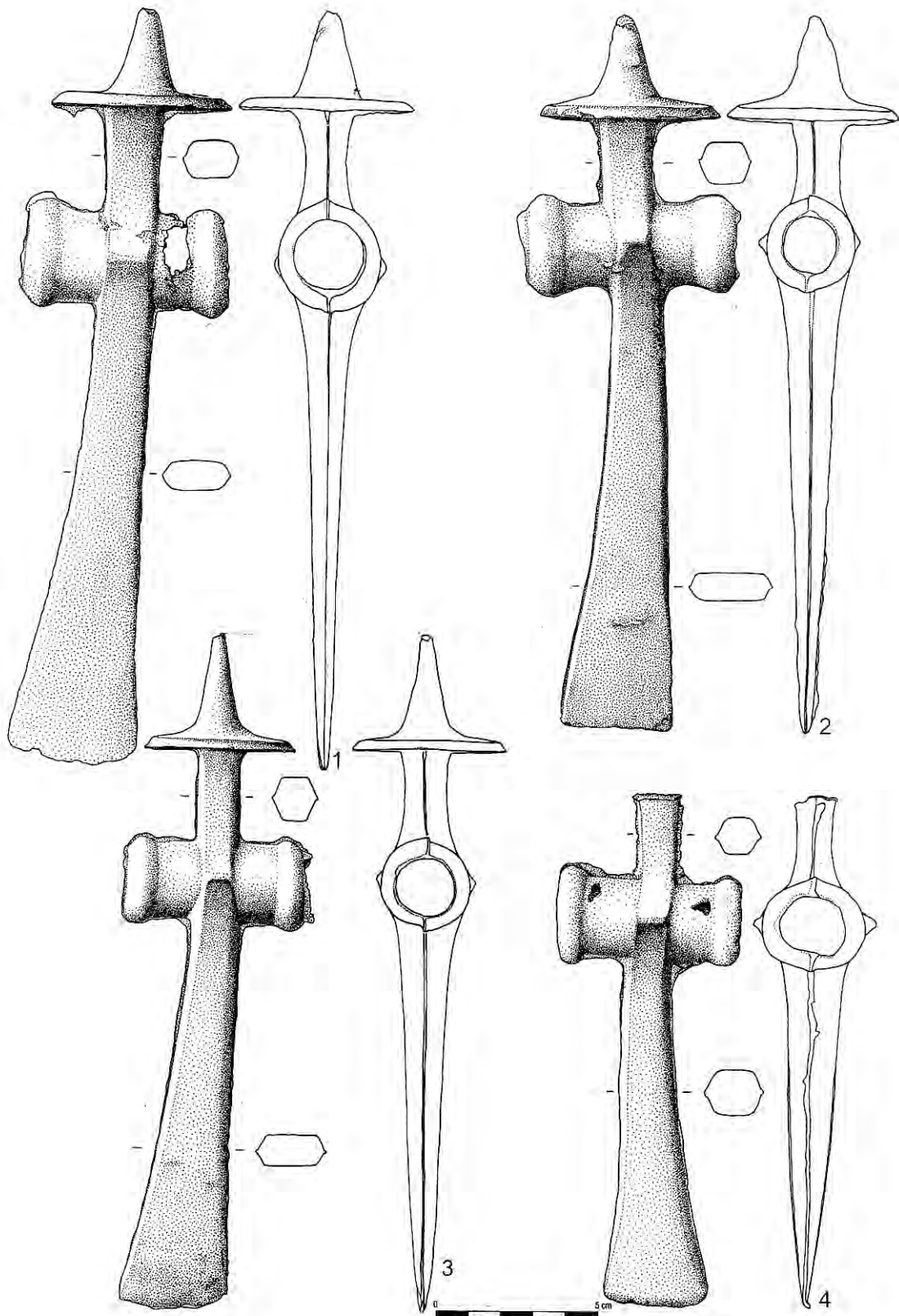
Pl. 3. Sarasău-După Ștrec. Aspect de săpătură (foto C. Kacsó).
Taf. 3. Sarasău-După Ștrec. Grabungsaspekt (Foto C. Kacsó).

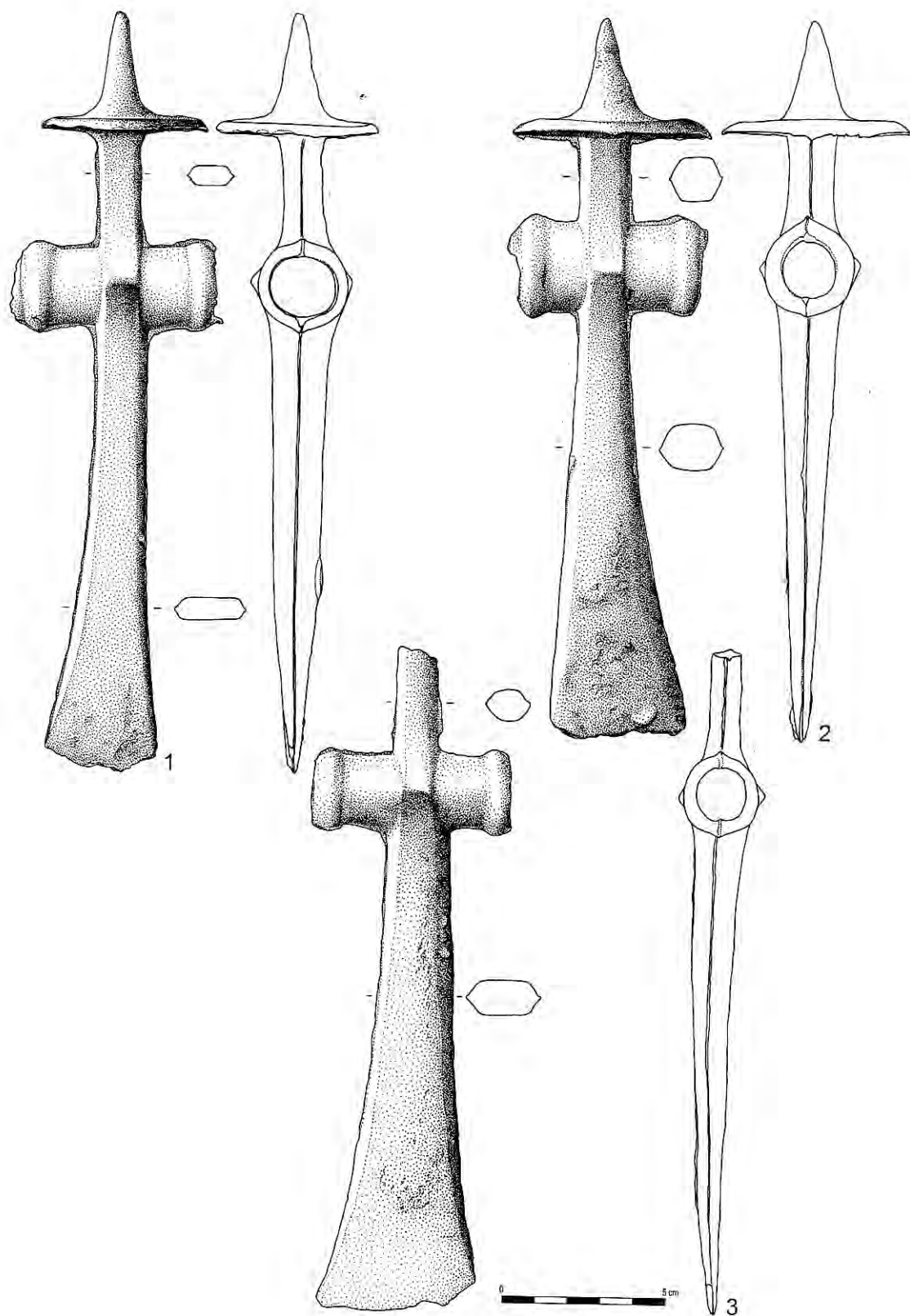
Pl. 4. Sarasău-După Ștrec. Fragmente ceramice.
 Taf. 4. Sarasău-După Ștrec. Keramikbruchstücke.

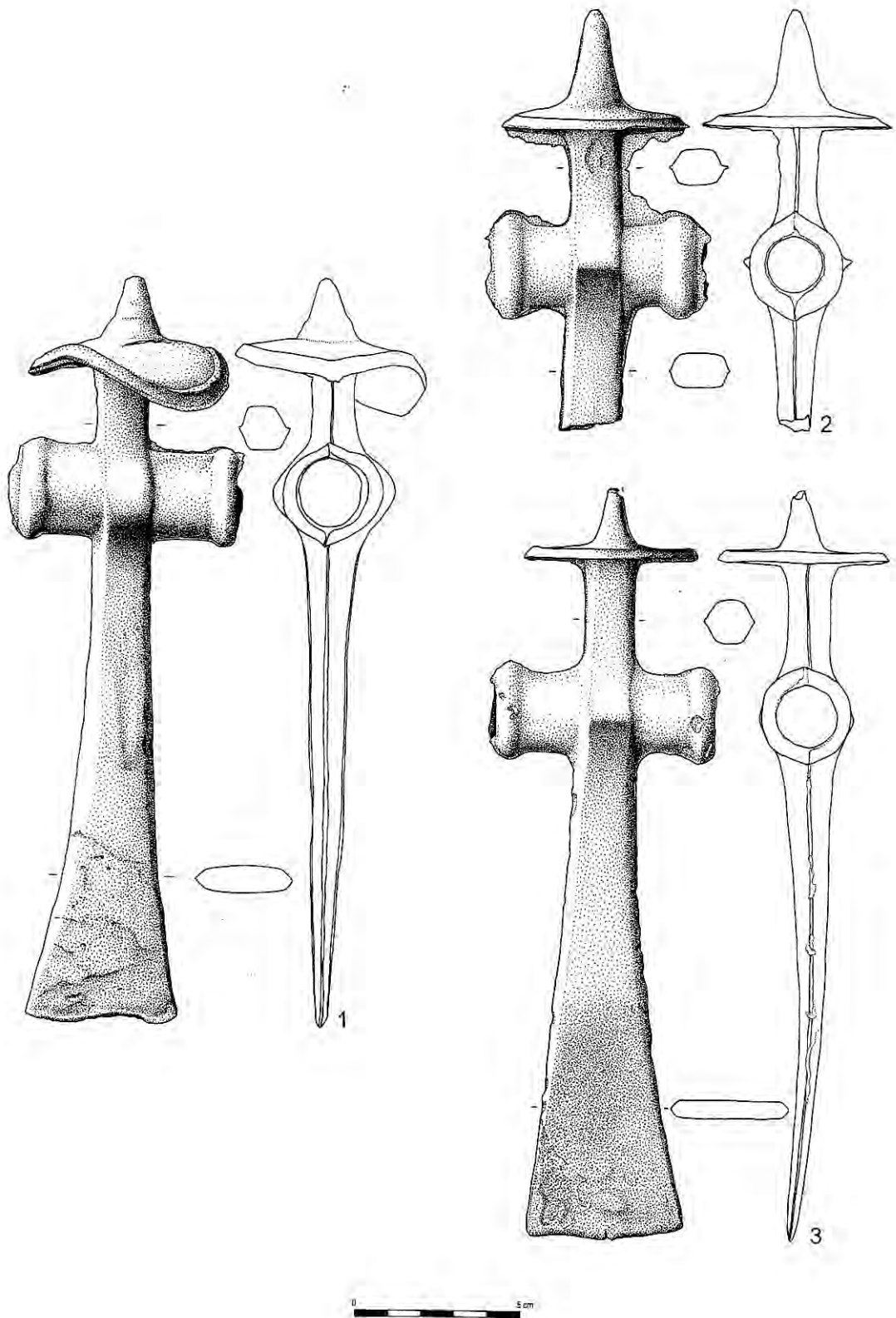
Pl. 5. Sarasău-Coceniște. Locul de descoperire a depozitului III (foto C. Kacsó).
Taf. 5. Sarasău-Coceniște. Fundstelle des III. Depots (Foto C. Kacsó).

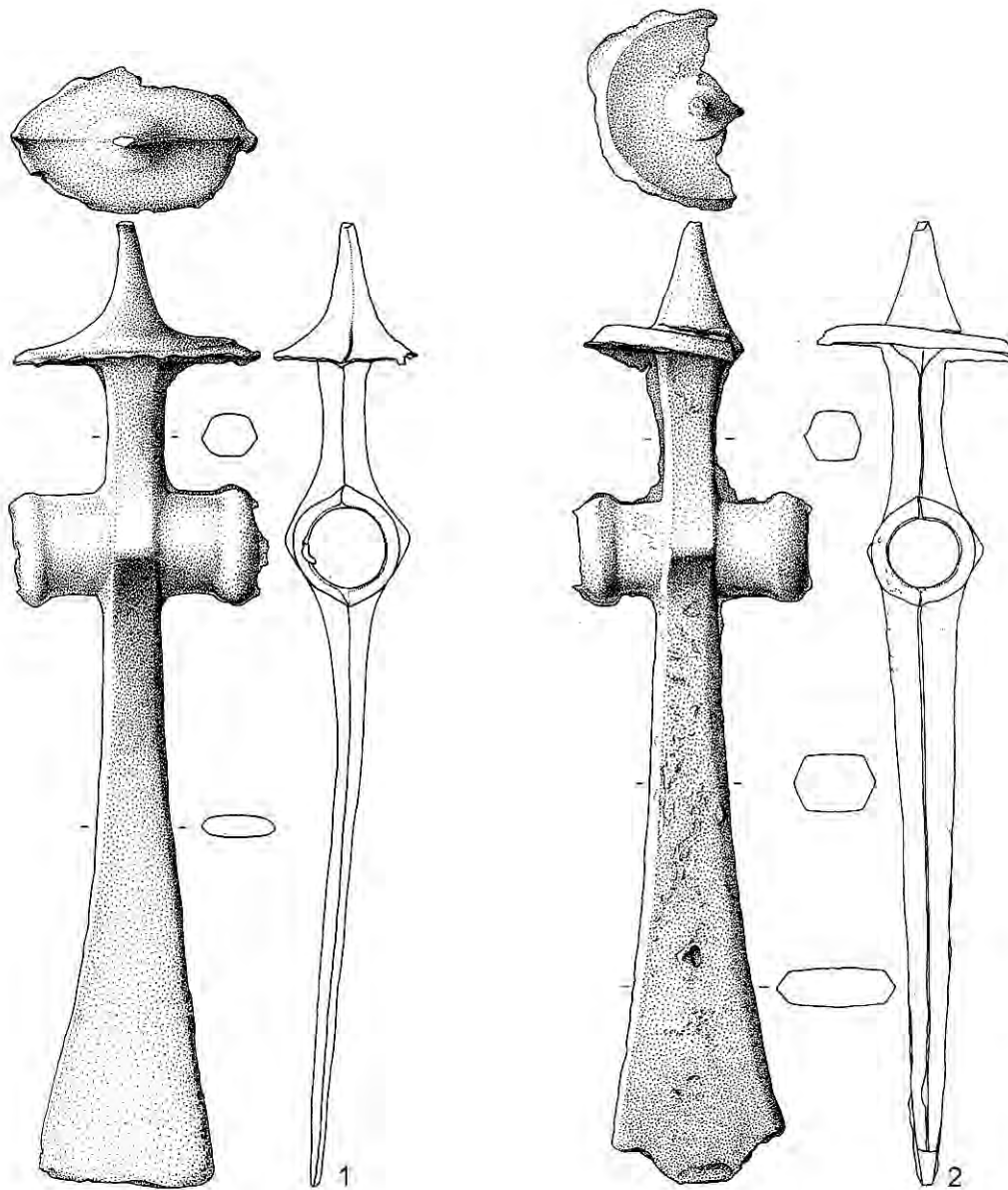
Pl. 6. Depozitul III de la Sarasău.
 Taf. 6. III. Depot von Sarasău.

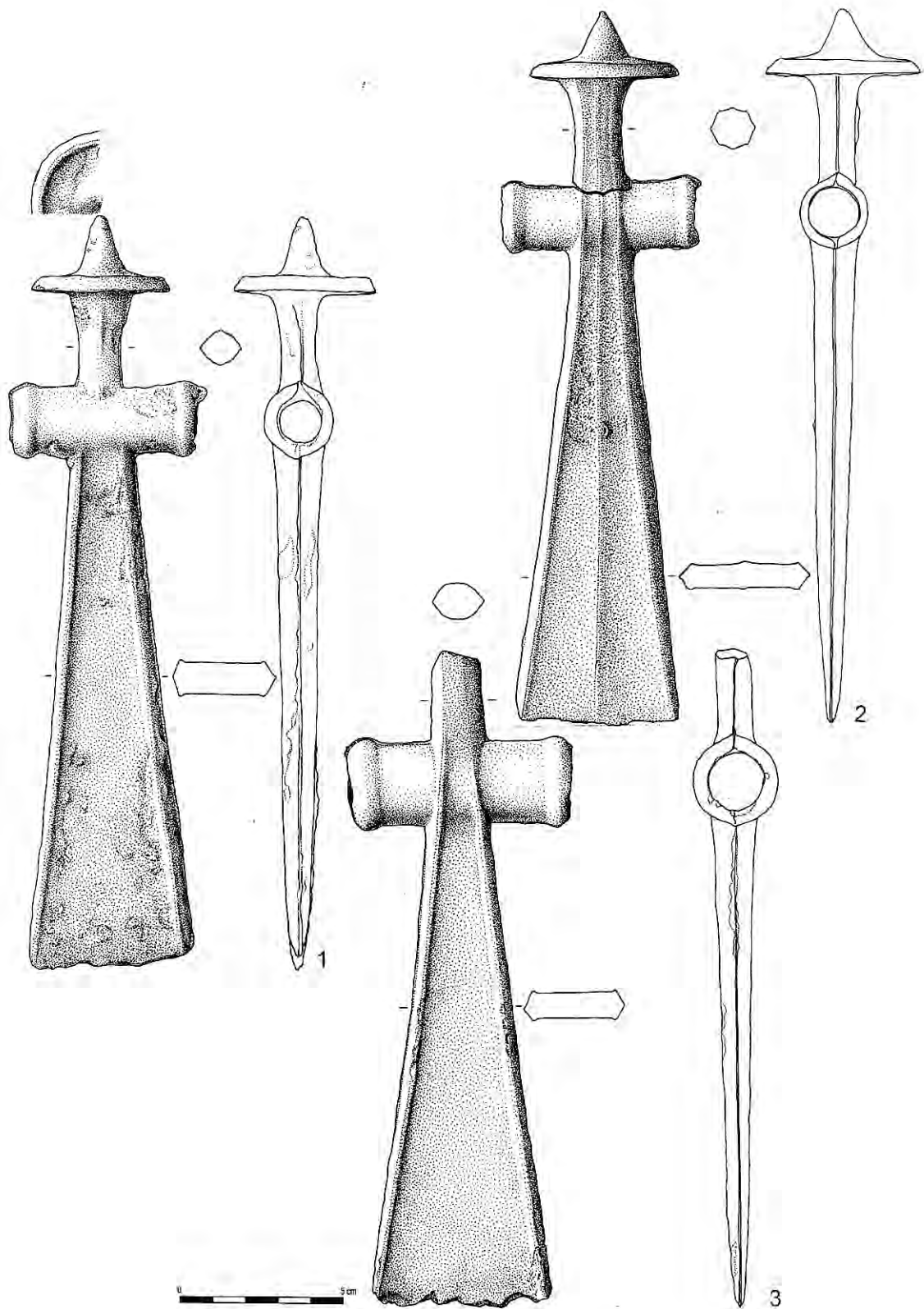
Pl. 7. Depozitul III de la Sarasău.
Taf. 7. III. Depot von Sarasău.

Pl. 8. Depozitul III de la Sarasău.
Taf. 8. III. Depot von Sarasău.

Pl. 9. Depozitul III de la Sarasău.
Taf. 9. III. Depot von Sarasău.

Pl. 10. Depozitul III de la Sarasău.
Taf.1 0. III. Depot von Sarasău.

Pl. 11. Tezaurul de aur de la Sarasău. Piese din colecția Mihályi (foto K. Török).
Taf. 11. Goldfund von Sarasău. Stücke aus der Slg. Mihályi (Foto K. Török).

Comments on the State of Research of Suci de Sus culture and Lăpuș group*

DAN POP

As can be noticed from the archaeological literature in Romania, by the term "state of research" it is usually meant a synthesis of the archeological data gathered up to a certain date, regarding an epoch, an archeological culture (group or cultural aspect, ceramic style, etc) with all the elements pertaining to its definition, such as distribution area, settlements, funeral practices etc, or one or several elements of these. However, in most of the cases the "state of research" is reduced only to a simple enumeration of the discoveries known from the literature and/or new ones, without a critical evaluation of the data in this literature on which theories and hypotheses are built and conclusions are drawn¹.

Further bellow we will discuss several issues on the quantity and quality of the informations available so far on the Suci de Sus culture and Lăpuș group.

A. Preliminary Considerations²

1. Suci de Sus Culture

In 1886, J. Hampel had published one vessel characteristic to what was later defined as the Suci culture (now in the collection of the National Museum in Budapest), but without mentioning its context of discovery. The first informations on the archeological research carried out by D. Teleki and J. Szendrei at Suci de Sus, in "Poduri" and "Troian" places, where they excavated a flat cemetery and a tumular one, are dating back to 1887. At the beginning of the 20th century, M. Roska resumed the research at Suci de Sus and Lăpuș, and in 1940 he used for the first time the term "ceramics of Felsőszöcs type"/Suci de Sus. The similar finds in the Ukraine were united under the name of Stanovo, following the excavations carried out in 1931 by the Zatlukál brothers in a flat cremation cemetery discovered there.

In the more than 100 years that have passed since the beginning of research, the archeological excavations have revealed the fact that Suci de Sus sites are spread in the plain area, in south-east of Slovakia, south-west of the Ukraine (Transcarpathian Ukraine), north-east of Hungary and north-west of Romania. The research of these sites has been carried out by the following archaeologists: J. and E. Zatlukál (Stanovo), J. Jankovich (Diakovo), F. M. Potuchniak (Beregovo, Čopivcy, Diakovo, Holmci, Kliáčeanovo, Lochovo), E. A. Balaguri (Čepa, Diakovo) and more recently J. Kobal' and V. Vasiliev, A. Rustoiu (Solotvino) for the Transcarpathian Ukraine; K. Andel (Budkovce), S. Demeterová (Zemplínské Kopčany), J. Vizdal (Veľke Raskovce, Zemplínské Kopčany) for eastern Slovakia; T. Bader (Boinești, Culciu Mare, Culciu Mic, Medieșu Aurit), C. Kacsó (Copalnic Mănăștur, Lăpușel, Oarța de Jos, Oarța de Sus, Vad) and L. Marta (Lazuri, Petea) for the north of Romania; K. Almássy, E. Istvánovits (Csengersima) for eastern Hungary.

Of about 215 sites known up to now only the one at Boinesti is fortified, the others being open-settlements. The sites more intensively researched are those at Boinesti, Culciu Mare "Sub Grădini", Diakovo "Ferma" and "Virágvár", Medieșu Aurit "Șuculeu", Oarța de Jos

* Varianta în limba română a prezentului studiu a fost publicată în StComSatu Mare 22/1, 2005 (2008), 61-92.

¹ For examples of a critical state of research see Oanță-Marghita 2003 and Motzoi-Chicideanu 2004.

² For literature on Suci de Sus and Lăpuș see especially Kacsó 1975 45-68; Vulpe 1975, 69-75; Kacsó 1987, Vulpe 1995, 394-395; Vulpe 1997, 309; Vulpe 2001, 261, 280-281; Kacsó 2003a, 105-181; Kacsó 2005b, 436-443; Kacsó 2007, 43-62; Vulpe 2008, 269-273.

"Vâlceaua Rusului", Oarța de Sus "Oul Făgetului". The archeological excavations at the flat cemeteries and tombs from Suciul de Sus, Stanovo, Zemplínské Kopčany, Brakovce, Budkovce, Lastovce, as well as the tumular ones from Suciul de Sus "Troian" and Medieșu Aurit revealed the fact that the dead were cremated, their ash being deposited either in fragmentary or complete pots/urns covered by up-side-down placed bowls, or being left at the cremation place.

Following the archeological excavations, a large quantity of "Felsőszöcs type ceramics" has resulted, easy to identify as such by the ornaments made by excision and not only. The most frequent shapes are: (1) *pots* with bicone-trunk bodies, conical neck, open rims, straight bottom; small tubular handles - in twos or fours - may be placed on the neck, at its basis, on the pot shoulder or on the maximum diameter; (2) *cups* of various dimensions, with bicone-trunk or spherical body, the handle in band does not overrun the rim; small cups may have a straight bottom or circular leg; cups with bicone-trunk or spherical body, the rim bent outwards, straight bottom, handle with overband; (3) *open bowls* with large rims, often with a small handle in band situated under the rim; with straight bottom or with ring leg; cone-trunk shaped bowls with rounded bodies finished with their straight margin slightly drawn inwards, straight bottom, no handles; cone-trunk shaped bowls, with short necks, the place where the neck joins the body being rounded up, the margin very large and pressed obliquely inwards; (4) *bowls* with bicone-trunk shaped or spherical form, large margin, with a handle under the margin, straight bottom; (5) *hearth-pots* (pyraunoi) of various shapes; (6) *rytha* pots; (7) *pots in the shape of sacks* with various dimensions, with their body more or less rounded, large or straight margin, straight bottom; some of them, under their rim or drawn out of it have two tubular handles; (8) *trays* with short body, straight walls, rim straight or rounded, straight bottom and plane-oval section; (9) sieves of various forms like pot, glass, and frying pan; (10) conical or flat lids with holding button or circular handle.

The vessels are decorated with various **relief** motifs: alveolar or carved bands, applied mostly on the types made of coarse paste, usually under the rim. On pots of various sizes there are zoomorphic representations placed under the handles. **Striations (Besenstrich)** are frequent on pots made of coarse paste and often cover the entire surface of the vessels. Made by **incision**, there are motifs such as: spirals with hooks, simple, joined, or false spirals, incised lines or small channels, successions of vertical or semi-circular lines. By **excision** there are simple or combined spirals, random lines, small and large circles, concentric circles, vegetal motifs; this decoration technique, achieved by digging part of the pot's surface was related to the adorning of wood that is the shift of wood motifs to ceramics. Channellings are rather rarely met and are present on cups, bigger cups and bowls, and placed on the belly of the pots in an oblique position.

There is a great variety of decorative motifs, carried out by various techniques, especially by excision, that do not characterize the entire area of the culture. For instance, excised and grooved decorations are not known in eastern Slovakia, and are present in a relatively small number in the Ukraine and eastern Hungary, here being very well represented instead the ceramics decorated by incision.

Along with the increased number of sites and, implicitly, of the archeological material, there have been a series of attempts to divide the period into chronological stages, starting exclusively from the pots decoration, and the technique by which the decoration was achieved. T. Bader established three periods in the development of Suciul de Sus culture: the first is called "**Medieșu Aurit phase**" and is characterized by the presence of ceramics decorated by incision; this phase has been dated to the Reinecke B1 period, and considered to be contemporary with the Otomani II and Wietenberg II. In the second period, called "**Culciu Mic phase**", along with the incised ceramics there is a small number of pots decorated by excision. The discovery of a half-moon shaped mould at Culciu Mic, and of a bracelet at Boinești led to the dating of this phase in the Reinecke C period. The third period, called "**Culciu Mare**", considered to be the classical phase of the culture, is characterized by excised

pottery. This phase was dated in the Reinecke D period based on the bronze objects found in the Culciu Mare "*Sub Grădini*" settlement. In an article from 1979, the same author has changed the dating of the first phase to Bronze A2-B.

A two-phase division has been proposed by C. Kacsó who, observing important similarities between the first and the second phases established by T. Bader, joins them into a single one calling it Suciul de Sus I. This phase is characterized by grooved and incised ceramics (Culciu Mic, Boinești, Giulești, Seini, Bârsana "*Cetățuia*" and Sarasău "*Moară*"). Based on the mould found at Culciu Mic and the bracelet from Boinești, Kacsó dated this phase to the Reinecke B1 period. At the same time, starting from the observations that at Oarța de Jos a Wietenberg II layer is overlapped by a Suciul I one, and that the vessel hoard at Valea lui Mihai (Otomani III) contains early Suciul pots, C. Kacsó proposed the synchronism of phase Suciul I with Wietenberg III and Otomani III. The second phase, in which find incised and excised elements ceramics are present, is dated in the Maramureș and Lăpuș area, to the Reinecke B2-C period.

In one of his studies, published in 1975, A. Vulpe proposed in the development of Suciul de Sus culture three periods: the first one, characterized by the presence of decorated ceramics with vegetal motifs (this kind of findings are known at the plane necropolis of Suciul de Sus); the second phase, recognizable by the geometrical ornaments made by excision and incision technique (Culciu Mare, the settlement of Medieșu Aurit, Nyíregyháza-Morgó); the third phase, characterized by the tumular tombs of the first phase from Lăpuș tumular necropolis. The first two phases are dated in the second half of middle bronze age and the third in the late bronze. The second phase of Lăpuș tumular necropolis is dated in Ha A. In the later on articles the same considerations are present and the author maintains his opinion according to which the third phase of Suciul de Sus culture is characterized by the tumular tombs of the first phase from Lăpuș tumular necropolis (in the manner of C. Kacsó's definition).

Recently, Fl. Gogâltan has stated that the materials he found in the settlement at Cășeu cannot be included in any of the stages defined up to now, implying the existence of a phase after Suciul II and anterior to phase Lăpuș I.

Part of the materials initially attributed to the Suciul de Sus culture are today attributed to the Berkesz and Lăpuș groups. The authors who have created the two groups believe that these were born from the Suciul culture: they still keep a series of its characteristics, but there are also new elements that make them different. In relation to the moment the two groups were born, they date back to the end of the Suciul de Sus culture, somewhere along the late bronze.

2. The Lăpuș Group

The first excavations carried out in the tumular cemetery of Lăpuș date back to the end of the 19th century, with the same characters: J. Szendrei (in 1890) and D. Teleki. The archeological research was resumed in 1961 and is still ongoing, despite some interruptions. In this period 28 mounds have been excavated – three by M. Rusu and I. Ordentlich, and 25 by C. Kacsó – mounds situated in various points on the Podanc terrace. Following these excavations C. Kacsó established three main types of funeral practices within the tumuli: 1. cremation fire places on which the mounds were erected; 2. cremations fire places and depositions of burned remains; 3. depositions of burned remains.

In the case of the first two types, the cremated human remains were placed either in the urn, or on the fire place. With only one exception, in the mounds belonging to the third type there are no cremated human remains, but in several cases cremated animal bones are present.

Both the ceramics and the metal objects found have been used by the same author to define the two phases of the "Lăpuș group". The first phase is characterized by the practice of cremation and the deposition of the ash in urn or on the fire place (types 1 and 2), the ceramics being represented by large pots of "Lăpuș type", with large rims, conical or cylindrical neck and cone-trunk shaped body decorated with incised-excised motifs.

These pots have on their maximum diameter realistically modelled animal or phallic knobs. The bowls with large margins, slightly curved body, and a small handle under the margin are decorated using the same technique, but the spiral motifs are more often used. Along with these we find small cups with bi-cone trunk shaped rim, and raised handles, as well as pots so-called hearth-vessels, lids, etc. In the mounds of the second phase (type 3), there are large pots decorated by channels and double-coloured, red in the interior and black in the exterior. There are also other ceramic types and decorating motifs, some of them common to both phases of Lăpuş Group, and others similar with those of the Suci de Sus culture, such as the ceramics decorated by stripes, for example. The first phase is dated not later than the late Bronze 2, and is contemporary with the final phase of the Suci de Sus culture, while the beginning of the second phase is dated in the late Bronze 3.

The Lăpuş Group is known due to the research of funeral mounds: the tumular cemeteries at Lăpuş "*Podanc*", Bicăz "*Togul Nemţilor*" and Suci de Sus "*Troian*", the later being more recently included by C. Kacsó in this group; funeral features: Lăpuş "*Gruitul Târgului*" and Libotin "*Dâmbu Crucii*" and the settlements of Lăpuş "*Arini*", Oarţa de Sus "*Oul Făgetului*" and "*Făget*", Suci de Sus "*Pe Şes*", etc. At Oarţa de Sus "*Oul Făgetului*" there was observed the stratigraphic sequence of the phases Lăpuş I and Lăpuş II that comes to confirm the horizontal stratigraphy established for the cemetery at Lăpuş.

Recently, starting from the published material³, B. Teržan separated three groups within the tumular cemetery of Lăpuş. The first group is composed of the tombs (with spread ash) in the western part of the cemetery, among whose grave-goods there are large pots of the Lăpuş type and bowls decorated by incision-excision, together with bronze weapons and gold objects. According to the author these tombs belong to men-warriors. The second group, located in the south-eastern part of the cemetery has as characteristic features the urn graves, the channeled vessels, the pots decorated by incision-excision and the bronze ornaments, the tombs being interpreted as belonging to women. The third group, situated in the north-eastern part of the cemetery may belong to people related to the metallurgical activity. In the mounds of this group no human remains were discovered, but there were animal bones, many sherds, burnt clay, stone moulds, metal objects that can be related to metallurgical activity. The author considers that the cemetery was in use during the Hänsel SD I and probably Ha A1 period.

3. From my point of view, the manner in which the western area (Hungary)⁴ of the Suci de Sus culture has been researched and presented so far does not contribute to a better understanding; also, there are numerous confusions and unclear issues regarding several Suci de Sus sites from Ukraine⁵. Therefore, in the present text I will take into consideration only part of the Suci de Sus sites, namely those from Transylvania (Romania).

4. There are many sites (47), most of them identified during the fieldwalking or by chance, where have been found only materials common to both Suci de Sus culture and Lăpuş group, such as ceramics decorated with stripes, and which, consequently, can not be classified culturally with certitude. At the same time, from more than half of the sites (94) nothing has been published. These are some of the reasons why in the present catalogue both Suci de Sus and Lăpuş sites are alphabetically and not culturally ordered (map 5).

5. The Sites

C. Kacsó has recently published a new repertoire that includes 186 points⁶, this being the fifth repertoire for the Suci de Sus culture in the space of Transylvania⁷, and the first that jointly

³ With the exception of the Kacsó 1981 b.

⁴ Kalicz 1960; Kovács 1966-1967, 27-58; Kemenczei 1963, 182-183; Kemenczei 1984, 28-39.

⁵ Balaguri 1974; Balaguri 1976; Balaguri 1990; Balaguri 2001; Kobal' 1997; Kobal' 2007.

⁶ Kacsó 2003a, 134-141; annex 1 includes a 185-points list to which it should be added the settlement at Oarţa de Sus "*Făget*" which is mentioned only in the text.

examines the findings at Suciul de Sus and Lăpuș. He mentions the most important settlements and funeral sites, and their features: houses, fire places, funeral rite and ritual, as well as references to ceramics, burnt clay objects, metal objects etc.

5.1. The present study is based on a catalogue of 183 points (map 1) and 186 sites⁸: settlements, graves/cemeteries, single finds⁹, cultic deposit (?) in cave, Suciul de Sus (106) and Lăpuș (33) unclassifiable finds, and sites which can not be attributed with certainty to Suciul de Sus culture or Lăpuș group (47).

5.2. For the cultural attributes of the finds (map 6), I have taken into account the characteristics of each phase of evolution as defined in the literature. Of great use has been the illustrated archeological material while, in the case of the unillustrated artifacts, their description in the text. When neither of these, I kept the classifications made by the authors (map 5). The results of this approach have to be regarded with precaution due to the fact that cultural assignments are not unitary.

5.3. Seven sites mentioned in C. Kacsó's repertoire have not been included here for the following reasons: the site of Ariniș "*Dealul Baronului*" is the same as "*Mocira*"¹⁰, except that the local people use two different names for the parcels of land on which the settlement lies; the sherd found at Ciolt "*Arinde*" is on a secondary position¹¹; the settlement at Doh "*Izvoare*" belongs to the Cehăluț group, among the materials belonging to this group there being some imports of Suciul de Sus II¹²; the ceramic fragments found at Lăpuș in the points "*Mlacă / Sub Mlacă*", "*Tinoasa*", "*Gura Tinoasei*" belong to the tumular cemetery, while those at "*Răstoci*" belong to the settlement at "*La Arini*".

No doubt, there are good reasons for which the site at Săpânța¹³ is no longer included by C. Kacsó in his repertoire, and, therefore, we will not include it either.

5.4. I have added several sites: Livada, Odoreu, Poienile de sub Munte and Sarasău "*După ștrec*".

5.5. Several issues related to the findings and the archeological research carried out at the end of the 19th century and at the beginning of the next century, such as the identification of the sites in the field or the attribution of the archeological material to one or another of these sites is, if not impossible, very difficult today. M. Roska mentions in the eponymous locality several points in which Suciul de Sus artifacts were found: "*Tabăra*"¹⁴, "*Șesu*", and "*Valea Groșilor*"¹⁵. These topographical names can no longer be found in the oral tradition of the inhabitants of the respective area, and therefore the older data cannot be correlated with the newer findings. We can not exclude the possibility that the same archeological site should have two different

⁷ Roska 1940; Bader 1972; Bader 1978; Bader 1979; Kacsó 2003a.

⁸ In the settlements of Oarța de Sus "*Oul Făgetului*", Oarța de Jos "*Vâlceaua Rusului*" and Petea "*Vamă*" there are dwelling periods of both Suciul de Sus and Lăpuș.

⁹ A cup was discovered by a student, on the bank, in the area of the "Someș" swimming pool in Satu Mare. As there no informations on the context of discovery, or on the existence of other associated objects, we consider it to be a single find. The fact that the cup was found almost complete, only its handle being missing, could be an additional argument for its provenance from a grave.

¹⁰ Kacsó 2003a, 108 no.1a and b, 134 no. 8 and 9. The author does not exclude the possibility that the materials collected in the two points might belong to one and the same settlement.

¹¹ Kacsó 2003a, 109 no.6b, 135 no.37. The author believes that the fragment might have been in a secondary position.

¹² Bejinariu, Lakó, Sana 2004, 111-131.

¹³ Kacsó 1981a, 379.

¹⁴ Roska 1942, 90-91 no.78, 91; Kacsó 2003b, 50 no.10.

¹⁵ Roska 1940, 6-7 no.9; according to Kacsó 2003b, 50 no. 11 "*Valea Groșilor*" and "*Șesu*" could be identical to the Troian point.

names depending on the period in which research was carried out. Because of these reasons I have excluded from my analysis the three sites mentioned by Roska. I also believe that the "Poduri" point in the same locality must be related to "Poduri pe coasta"¹⁶.

5.6. The results of fieldwalking in 2005 in Sighetu Marmației "Cămara Cireghii" does not confirm the existence in this place of a tumular cemetery mentioned in literature¹⁷.

5.7. The presence of the Căprioara site in the repertoire of Suciul de Sus culture must be regarded with reserve. For the time being, the illustrated material indicates a greater similarity with the first phase of Suciul de Sus culture - the presence of ceramics decorated with striations-Besenstrich and joined spirals made of double incised lines - than to the second phase (according to Lazarovici) or B (according to Boroffka) of the Wietenberg culture¹⁸.

B. The character of findings, research, and the use of material

I. Settlements (map 2-4; table 1-6). Out of the 186 sites, 169 (90, 71%) are settlements that can be classified as follows: 157 are open settlements, 11 are probably also open settlements, and only one settlement is fortified, the one at Boinești. Most of the settlements (101) are known due to fieldwalking, archeological digging was carried out in 56 settlements, 6 are stray finds, and for other 6 we do not have the necessary information. For the relation between fieldwalking and stray finds, on the one hand, and archaeological excavations, on the other, I have taken into account the fact that in the case of some settlements that have several moments of occupation from various periods, such as those at Cășeu and Nadiș "Buia Mitrului"¹⁹, the initial excavations did not have in view the Bronze Age layers. Lacking data, it is difficult to say whether the excavations carried out in such multi-period settlements had later pursued the research of Bronze Age layers or limited themselves only to the study of Roman or medieval periods, as in the case of the two sites before mentioned.

The material resulted, mainly ceramics, from the various types of research has been published (to a greater or lesser extent) in 78 of the cases (46.15%), while in 91 (53.84%) of the cases it has remained unpublished. The relation between the artifacts illustrated and the type of research shows that materials from 52.72 % of the settlements in which excavations were carried out and 40.74 % of the settlements found either after fieldwalking or by chance, have been published.

If we look at the quantity, the ratio above mentioned is the following: out of approximately 2165 pots and ceramic fragments illustrated in the literature, 1755 (81.06 %) come from settlements. Out of these, 975 (55.55 %) come from excavated settlements 722 (41.13%) from fieldwalking, and 58 (3.30 %) are stray finds.

Regarding the site documentation, we have a much less optimistic situation, that is: out of 56 archeological excavations carried out, only for 10 settlements (18.18%) have been published plans of the site, of sectors, trenches, profiles, etc., but even in these cases the plans either do not have the arrow indicating the north, or they lack the scale:

1. Boinești "Coasta Boineștilor" [21] -a plan of the site and a profile without orientation and without scale from the 1970 campaign (out of two different excavation seasons, the second one in 1970);
2. Cășeu "Cetățele" [33] -a plan of a sector of the settlement, and a profile up to 1995 excavations (out of 20 excavation seasons, the last one in 2001);

¹⁶ Kacsó 2003b, 47 no.3; Kacsó 2003a, 140 no.161.

¹⁷ Ivanciuc 1990, 116-117.

¹⁸ Lazarovici 1977, 35-37, fig. 1/3, 7, 9-14; 2/5; Kacsó 1987, 51 no.7, 73; Boroffka 1994, 27-28 no.97;

¹⁹ In the settlement at Lazuri "Lubi tag" the systematic excavations carried out since 1993 had in view the Bronze Age settlement too.

3. Culciu Mare "*Sub grădini*" [48] – a plan of the settlement from 1972 excavations, without orientation and without scale (out of 19 excavations seasons, the last one in 1988);
4. Culciu Mic "*La gropi de siloz*" [50] – a plan of the site from 1973 without scale (one excavation season);
5. Giulești "*Valea Mestecăniș*" [57] – a profile without orientation from the 1966 excavation season (the last one in 1968);
6. Halmeu "*Vamă*" [63] – a plan of the settlement from 2000 (two excavation seasons, the last one in 2003);
7. Lăpușel "*Ciurgău*" [87] – a plan of the settlement from 1993 (for research campaigns, the last one in 2000);
8. Medieșu Aurit "*Cioncaș*" [96] – a plan of the site, profiles of sections from 1964 (two different excavation seasons, the second one in 2003);
9. Medieșu Aurit "*Șuculeu*" [97] – a plan of the settlement from 1966 (two different excavation seasons – in 1975 and 1996);
10. Petea "*Vamă*" [124] – a plan of a sector of the site and its profile from 1998 (the second excavation season in 1999);

In addition, there is a profile with no orientation from the settlement at Moftinu Mic, where there was no archeological digging, the profile being most probably made on straightening one of the excavated walls by the builder.

I. 1. Houses of various types were found in some of the settlements of Suciul de Sus (at least 46) and Lăpuș (probably only one at Petea "*Vamă*"). I mention that in what follows I have used the term "unpublished" only when I referred to the documentation (plans and profiles) and various archaeological features (houses, pits, hearths, graves), and not for the artifacts found in association with these contexts. Here with is the information available so far.

I.1.a. Surface houses

1. Călinești "*Rogoaze*" [28] – one (unpublished).
2. Culciu Mare "*Sub grădini*" [48] – 34 dwelling places (unpublished).
3. Homorodu de Jos [65] – number not mentioned (unpublished).
4. Lazuri "*Lubi Taș*" [74] – two (unpublished).
5. Lăpușel "*Ciurgău*" [87] – "several" (unpublished).
6. Medieșu Aurit "*Șuculeu*" [97] – four houses (unpublished).
7. Oarța de Jos "*Vâlceaia Rusului*" [111] – "several" (unpublished).
8. Petea "*Vamă*" [124] – "several", out of which one can be attributed to the Lăpuș group²⁰ (unpublished).
9. Vad "*Poduri*" [177] – "several" (unpublished).

I.1.b. Pit-houses

1. Culciu Mic "*La gropi de siloz*" [50] – one (unpublished).
2. Giulești "*Valea Mestecăniș*" [57] – one (unpublished).
3. Lăpușel "*Mociar*" [90] – one (unpublished).
4. Oarța de Sus "*Dealul Stremțului*" [117] – one (unpublished).

I.1.c. "Houses"

1. Medieșu Aurit "*Cioncaș*" [96], one (unpublished)²¹.
2. Oarța de Sus "*Oul Făgetului*" [114], "houses" (unpublished).
3. Sâncraiu Silvaniei [146]; "several" (unpublished).

²⁰ Marta 2005, 78, 80, pl.3/11-12.

²¹ With the observation that this might belong to the Otomani culture.

I.2. *Hearths*, either inside or outside the houses, are mentioned at:

1. Călinești "Rogoaze" [28] - a hearth in the north-western part of a surface house (unpublished).
2. Culciu Mare "Sub grădini" [48] - four open-air hearths, one of which near house no. 4 with sizes of 0.95 x 0.70 m (unpublished).
3. Oarța de Jos "Vâlceaia Rusului" [111] - "several" in houses and one in open-air (unpublished).
4. Oarța de Sus "Dealul Stremțului" [117] - two open-air hearths (unpublished).
5. Petea "Vamă" [124] - "hearths" (unpublished).
6. Sîncraiu Silvaniei [147] - "several" houses with hearths (unpublished).
7. Tăuții Măgherauș [171] - a hearth (unpublished).
8. Vad "Poduri" [176] - one hearth in a house and "several" open-air ones (unpublished).
9. Vad "Știurdina" [177] - one open-air hearth (unpublished).

I.3. *Pits* of various shapes and sizes are mentioned at:

1. Călinești "Rogoaze" [28] - three pits, one of which has a rounded shape and a 1.50 m diameter of the margin (unpublished).
2. Culciu Mare "Sub grădini" [48] - "several" (unpublished).
3. Halmeu "Vamă" [63] - a pit with plan and profile.
4. Lazuri "Drumul Dorolț" [75] - two pits (unpublished).
5. Lăpușel "Ciurgău" [87] - "several pits" of small sizes (unpublished).
6. Lăpușel "Mociar" [90] - one rounded pit (unpublished).
7. Medieșu Aurit "Cioncaș" [96] - "pits" (unpublished).
8. Moftinu Mic [101] - one incompletely excavated pit, with profile-drawing but without plan-drawing.
9. Oarța de Sus "Oul Făgetului" [114] - a narrow pit (unpublished).
10. Petea "Vamă" [124] - "pits" (unpublished).
11. Românași [136] - one pit (unpublished).
12. Suci de Sus "Pe Șes" [166] - two pits (unpublished).
13. Vad "Poduri" [176] - "several" (unpublished).

II. *Funeral sites* (maps 2-4; tables 1, 3-4, 6-8). Out of the 186 sites, nine (4.83%) belong to the funeral arena and can be classified as follows: tumular cemeteries (3) and isolated mounds (1), flat cemeteries (1), groups of flat graves (1) and single flat graves (1), and "funeral features" (2). One site is known due to fieldwalking, and in 8 sites archaeological excavations have been carried out on a smaller or larger scale.

In eight of the cases (99%) the artifacts found have been published; only 317 (14.64%) ceramic fragments out of 2165 pots or sherds have not been published - 307 (96.84) of them were found during the excavations and 10 (3.15%) during fieldwalking²².

II.1 Flat cemeteries

Suci de Sus "Poduri pe coastă" [161] - 12-13 urn-graves (unpublished).

II. 2 Groups of flat graves

Medieșu Aurit "La Leșu" [98] - 2 urn-graves one of which is destroyed (unpublished)²³.

II.3. Single flat graves

²² Other 55 sherds from Lăpuș "Mlacă", "Sub Mlacă", and "Tinoasa" are published (Kacsó 2003a, 113 no.14h, j, pl.16/4-17; 17-18; 19/1-2; pl.20), but from my point of view they come from the destroyed mounds in the tumular cemetery at Lăpuș "Podanc".

²³ The Bronze Age graves do not figure on the plan published by Dumitrascu, Bader 1967, 443, fig. 21.

Suciu de Jos "*Vârful carpănului*" [160] –an urn-grave (unpublished).

II.4. Tumular cemeteries²⁴

1. Bicz "*Togul Nemților*" [18] - composed of about 31 mounds (unpublished).
2. Lăpuș "*Podanc*" [84] - composed of about 60-70 mounds out of which 28 were excavated; the plan of the cemetery is published, and in a paper of narrow circulation we find both the planes and the profiles of the mounds excavated between 1967-1974²⁵.
3. Suciu de Sus "*Troian*" [163] - 15-20 mounds (unpublished).

II.5. Single Mounds

Medieșu Aurit "*Togul lui Schweizer*" [99] –one mound; published plane and profile.

II.6. Funeral Features

1. Lăpuș "*Gruitul Târgului*" [85] –plan of the site and plan of the feature, but both of them without scale.
2. Libotin "*Dâmbu crucii I*" [92] –one excavation season; plan of the settlement and plans of the features, but no profiles.

III. Cult deposits ? (maps 2-4, figures 1-3)

In this category we might include the site from Valenii Șomcutei, the Valea Rea Cave [181]²⁶. Some Suciu de Sus ceramic fragments have been found in the valley crossing the cave (sixty are published). Two interpretations have been advanced for these materials: cult deposit or secondary position of the ceramic fragments. In the latter case, the sherds might have reached the cave from a presumed settlement located on the plateau above the cave, in the moment when part of the plateau crumbled²⁷. However, during the fieldwalking carried out in 2003, on the respective plateau, there were neither ceramic fragments nor visible traces of a crumbling.

IV. Unclassifiable finds (map 2; figures 1-3, 10)

There are six sites (3.22%) which can not be precisely included in the domestic or the funeral categories. Five of them have been found during fieldwalking, while for another one there are no data available. Materials from three of the sites have been published, summing up 32 sherds that is 1.55%. It might be possible that part of the materials in the Teleki collection (at present in Târgu Mureș County Museum), gathered during the research carried out in the 19th century at Suciu de Sus, to come from the "Mocira" point.

The six stations are:

1. Lăpuș "*Cioncaș*" and "*Sub Cioncaș*" [76]
2. Lăpuș "*Podul Hotarului II*" [77]
3. Lăpuș "*Valea Herții*" [81]
4. Lăpuș "*Cioncaș II*" [86]
5. Suciu de Sus "*Troian II*" [164]
6. Suciu de Sus "*Mocira*" [165]

As C. Kacsó also has mentioned²⁸, the finds at Lăpuș "*Cioncaș*", "*Sub Cioncaș*", and "*Cioncaș II*" may belong to the tumular cemetery because they are relatively close (200-250 m south) to the mounds that compose (or composed) the first group within the cemetery.

²⁴ Seven mounds are mentioned in the literature at Sighetu Marmației "*Cămara Cireghii*" (Ivanciuc 1990, 116-117); however, after the fieldwalking carried out in 2005, my opinion is that there is no tumular cemetery there.

²⁵ Kacsó1981b.

²⁶ The plan of the cave has been published.

²⁷ Kacsó 1999b; Kacsó 2003a, 122; Kacsó 2004c, 71; Kacsó 2006, 79-81, 83.

²⁸ For each of the points mentioned here, see the references in the Appendix.

Unfortunately, today the terrain is flat and the presence of possible mounds in these places can no longer be recognised. We can presume the same situation in the case of the finds in the points of “*Podul Hotarului II*” and “*Valea Herții*”.

Even more unclear is the situation at Suciul de Sus: from the “*Mocira*” place there is a ceramic fragment from the excavations at the end of the 19th century, but the point could not be identified on the field, thus being presumed that the sherd may come from the settlement identified in the point “*Pe Șes*”²⁹. For the finds in “*Troian II*” point we can presume, as in the case of the Lăpuș finds (previously enumerated), that they rather belong to the tumular cemetery than to a settlement, being also very close to the place where the cemetery is thought to have been³⁰.

Conclusions

From those presented above, we can conclude that to understand the so-called Suciul de Sus and Lăpuș material culture, the available data are more than insufficient. The depth of interpretations depends on the clarity, quantity, and quality of the informations obtained through the archeological fieldwork. The absence of essential details regarding the geographic location of the sites, their size, the spatial distribution of the houses and other features within the settlements or of the graves in the cemeteries, as well as the relationship between the domestic space and the funeral one, drastically limits the interpretative process, and a comparative approach (with other “cultures”, for example).

The scarce informations provided by the Romanian archaeologists on the features they excavated and the too often absence of the site documentation in the published texts are a warning for those who use the data regarding the Suciul de Sus culture and Lăpuș group. With only 10 settlements having the site documentation published (partially), with many houses mentioned without details and documentation, it is no wonder that the conclusions cannot overcome this level either. Even when the estimated sizes of the settlements are expressed, the excavated area can not be estimated, as the technical data have not been published³¹. Thus, the possibility to evaluate and interpret the excavation methodology, as well as the relation between the size of the settlement and the excavated area becomes impossible. At the same time, the absence of the site plans hinders general and particular observation regarding the relations (geographical, spatial, etc.) between the domestic space, the funeral space and the one for depositions (bronze hoards, for example), as it could be observed at: **Lăpuș** with the settlement at “*La Arini*”, the tumular cemetery of “*Podanc*” and the bronze hoard from “*Secătura Savului*”; **Bicaz** with the settlement at “*Făget*”, the “*Togul Nemților*” tumular cemetery, and the bronze hoards at “*Valea Unghiului*”; **Medieșu Aurit** with the “*Cioncaș*” settlement, the “*Togul lui Schweizer*” mound, and the bronze hoard at Apa “*Junreis*”.

The situation is not better in the case of houses either, as the available data do not exceed the general information level, of simply mentioning their presence without further details and without graphic documentation; in other words, for the “Transylvanian” area not even a single house has been published. Due to such omissions a series of important aspects related to the architecture of the settlements, the distribution of the houses and other adjacent constructions within the settlements, remain almost unknown. Some of the pits have been interpreted as refuse-pits, while others are considered to have a special function – religious, cultic – as it has been proposed for the pits at Culciu Mare “*Sub Grădini*” and Oarța de Sus “*Oul Făgetului*”³². Given the fact that the number of the pits can not be estimated, that only a

²⁹ Bader 1976, 39 n.10, 43 n.19, pl.5/1; Kacsó 1993, 32 and note 14; Kacsó 2003b, 50 no.13.

³⁰ Kacsó 1987, 59 no. 24b; Kacsó 2003b, 49 no.8.

³¹ The settlement at Culciu Mare “*Sub grădini*” has “several” hundreds of meters in length and 50-60 m in width; the one from Mediesu Aurit “*Șuculeu*” has a length of 150-200 m and a width of 60-80 m; at Culciu Mic the settlement at “*La gropi de siloz*” is 200 m long and 50-60 m wide; the fortified settlement at Boinești is 100 m long and 40-45 m wide.

³² Bader 1978, 67; Kacsó 2003a.

plan and two profiles have been published, that there are no clear informations on the contexts (houses, pits, etc.) from which the published materials comes from, there is not much to be said.

From the archeological research carried out at the end of the 19th century in the cemeteries from Suciul de Sus "*Troian*", "*Poduri pe coastă*", and Lăpuș, only a few sketchy descriptions were left regarding the findings; the materials were mixed in such a way that today it is hard to attribute them to one site or another. For the later excavations at Lăpuș and Medieșu Aurit "*Togul lui Schweizer*" the available informations are more substantial and, consequently, the working hypotheses are more numerous and detailed³³. However, none of the 23 excavated mounds (in 1961, 1967-1974) at Lăpuș has the technical data and all the grave goods published. Moreover, the anthropological and archeozoological analyses are a rarity.

The review of the literature on Suciul de Sus and Lăpuș material culture clearly shows that most often than not the features and the artifacts found during the archeological research (fieldwalking, excavations) are not published, but only mentioned. Based on the data we have up to this moment, several remarks can be made on the type of research and the manner in which the findings have been treated. As I have already mentioned, the informations come mainly from the archeological excavations and fieldwalking (figure 11)³⁴. As regards the archeological excavations (systematic, rescue, or soundings), after the initial period, between the end of the 19th century and the '1960s, when the excavations were sporadic, their number has increased, being relatively constant up to today. It is worth noting *the blossoming* of excavations in the mid '1960s and in the late '1970s (in comparison with those undertaken in the '1980s); in this period the excavations at Lăpuș and Culciu Mare started, two of the most intensively researched sites, each of them with 19 excavation seasons. Beside these two sites, there are those of Cașeiu and Lazuri, with 20 and 14 excavation seasons respectively. All the other sites have been rarely excavated for a longer period of time: five excavation seasons at Medieșu Aurit "*Șuculeu*", four at Oarța de Sus "*Vâlceaia Rusului*", Lăpușel "*Ciurgău*", or three at Călinești "*Rogoaze*", etc. The explanations for which more than half of the Suciul and Lăpuș sites have been excavated during one or two seasons only are not known, but some of the reasons can be presumed. Beside objective reasons - such as the lack of funds, the involvement of archeologists in too many projects, and thus the impossibility to continue the research, the imperative to complete the excavation in short period of time (in the case of rescue excavations) -, there are also numerous subjective reasons: more "spectacular" discoveries that determined the archaeologist to abandon the already started excavations, the "unsatisfactory" results of the first excavation seasons, the lack of "directing fossils" (diagnostic sherds or, even more important, metal objects to be used for cultural classification) or, the other way around, the presence of diagnostic artifacts that raised too many problems to be solved.

The surface research followed a similar path as the archeological excavations. Unfortunately I could not include in figure 11 all the fieldwalkings because in the case of the sites where excavations have been carried out, the years of fieldwalking (or stray findings) are very rarely mentioned. Due to this reason the figure 11 should be interpreted with caution. The "small number" of fieldwalkings between the '1960s and '1970s may be explained by the fact that they were followed by excavations, soundings especially, and therefore they were not counted in figure 11 as "fieldwalkings" but as "excavations". This observation also reveals an interesting aspect related to the research manner of that period, namely the sounding of the sites after identification (figure 11); however, the method is abandoned (at least according to

³³ For the more recent excavations in the tumular cemetery at Lăpuș see: Kacsó 2001, 231-278; for a different perspective see Biba Teržan 2005, 241-261. For bibliography regarding the cemetery from Lăpuș see Kacsó 2005b, 439-443.

³⁴ For figure 11 I have taken into account all years when excavations were carried out; the fieldwalkings are mentioned only if no excavations followed (excepting those from Oarța de Sus "*Dealul Stremțului*" and Giurtelecu Hododului).

the available data) at the end of the '1980s, either due to the significant increase of sites resulting after fieldwalkings, or as a consequence of reduced financial resources, or due to a change in methodology, perhaps determined by the inefficiency of the sounding method. I should also mention that the rescue excavations carried out in Suciul de Sus and Lăpuș sites do not follow the course above mentioned; such excavations characterize the beginning of the 21st century.

Being considered the most useful category of materials for solving issues related to chronology, ceramics has enjoyed a privileged status compared to other aspects of the archeological research (houses, pits, hearths, etc), and therefore it is better known. I mention though that this knowledge does not refer to technological issues at all: clay sources, temper, modelling, firing temperature, the technological differences between sites, between settlements and cemeteries, or between various types of pots, etc. I also have to underline that both for Suciul de Sus and Lăpuș there is still no repertoire of shapes and decorating motifs.

As regards the illustration (figures 13-14), the very small number of artifacts published is obvious, probably being the result of the subjective selections operated by the archaeologists in order to support their chronological schemes. Regardless the type of research, or the context of discoveries, the number of illustrated artifacts rarely exceeds 20.

Starting only from the ceramic material illustrated in literature (map 6), dividing it according to the Suciul de Sus culture periodization (i.e. two periods) and mapping the data thus obtained, there results that the early Suciul sites/"incised decorated ceramics" concentrate in the north and north-west of Transylvania: on the upper course of the Someș river, up to its confluence with Lăpuș river, on the middle course of Crasna river, and in the upper and middle course of river Tur, and the upper course of river Iza. A problem regarding the early discoveries of the Suciul de Sus culture is raised by the materials found in the settlement at Căprioara. If we agree that the material belongs to the Suciul de Sus culture, then, they can be interpreted either as an intrusion of Suciul I into Wietenberg area (probably Wietenberg B), or as a imports into the same area. It might also be possible that the entire material from the settlement of Căprioara to belong to Wietenberg culture, as N. Boroffka believes³⁵.

Uncertain for the moment are the Suciul II findings in the upper basin of Lăpuș and in Maramureș depression.

The settlement at Cășeu³⁶ does not have a place in the defined periods of Suciul de Sus culture and it may rather be related to the first phase of the Lăpuș group, but the latter is very little known outside the eponymous cemetery.

In the next period, the Lăpuș group still covers the eastern areas (Lăpuș Country) in the upper basin of river Lăpuș, and also the western ones (Codru Country) in the Salaj basin. Equally important is the fact that between the two areas there are several sites that can not precisely be attributed for the moment to Suciul de Sus culture or to Lăpuș group, and that might belong to the latter. In the near future I intend to bring into discussion the interpretations proposed along the 120 years since the archeological sites we call Suciul de Sus and Lăpuș have been researched. And also how much money and other resources have been spent for this knowledge.

³⁵ Boroffka 1994, 27-28 no.97.

³⁶ Characterized by the scarcity of fragments decorated by excision, channeling, and of the black-red ones with channels, on the one hand, and the massive presence of undecorated pots of fine and semi-fine fabrics, and pots of course fabric decorated with striations/Besenstrich and alveolar bands.

Appendix

In this Appendix the data on the Suciu and Lăpuș sites are presented in the following order:

- a. site ID number – used on maps and in figures
- b. site name: the village, county (shortened between brackets)³⁷ and the local name of the exact place of discovery (if mentioned).
- c. the type of sites:
 - c.1. settlements, fortified settlements, single finds and cultic deposit (?)³⁸.
 - c.2. funeral sites³⁹.
- d. the type of research: it is common knowledge that the archeological sites are identified either by fieldwalking, or by chance, followed in some cases by small-size archeological excavations (rescue excavations or soundings) or large-scale fieldwork (systematic excavations). Considering that the excavations carried out in a certain site provide more plausible data, I have decided, in certain cases, not to mention the type of research that led to the identification of the site (fieldwalking or stray finds), nor the year/s and the author/s of the site identification⁴⁰. I have mentioned these details only in the cases in which the different types of research led to different interpretations, new data, or the results of the excavations are unknown.
 - d.1. excavations⁴¹.
 - d.2. fieldwalking.
 - d.3. stray finds⁴².
 - d.4. no data.
- e. the year(s) in which research was carried out.
- f. the author(s) who carried out the research.
- g. a large part of the published material is represented by ceramics (sherds and complete pots); sometimes, in the absence of ceramics, I have mentioned between brackets other categories of artifacts (metal and stone objects, etc.) that have been found in the Suciu de Sus or Lăpuș layers; I have not taken into account the published materials that come from the earlier research carried out at Lăpuș and Suciu de Sus, nowadays being mixed in various collections, the very reason why it can not be established with certainty if they belong to one site or another⁴³.
- h. for the cultural attribution of the sites I have used the published material, the result corresponding, with a few exceptions, to the cultural attribution mentioned in the literature; in the case of the sites from where no materials have been published, I have kept for the Appendix and map no. 2 the attributions mentioned in the literature – “Suciu de Sus”, “Suciu de Sus or Lăpuș” and “Lăpuș” –, but without plotting them on map no. 5.
- i. bibliography – includes only those works where information related to the demonstration comes from⁴⁴.

³⁷ That is: CJ – Cluj, MM – Maramureș, SJ – Sălaj, SM – Satu Mare.

³⁸ X ? – probably settlement; Fs – fortified settlement; DepC – deposit in cave; IsD – single find.

³⁹ X ? – probably funeral; FC – funeral feature; TN – tumular cemetery; TT – mound grave; PN – flat cemetery; PT – flat grave.

⁴⁰ I was not my intention to evaluate the activity of one archeologist or another who has studied the “cultural aspects” discussed here; the manner in which the results of the research have been published is of interest in this case.

⁴¹ I have mentioned the types of excavations as found in the literature, using the following abbreviations: Syst – systematic excavations; Excav – excavation; Sound – sounding; Resc – rescue excavation.

⁴² Including findings made by non-specialists, the places in discussion not being checked by archeologists afterwards.

⁴³ Mozsolics 1960, pl.71/1-3, 5; pl. 72; Daicoviciu H. 1967, fig.7; Bader 1976; Kacsó 2003b.

⁴⁴ For bibliography on the Suciu de Sus culture and Lăpuș group, see especially Kacsó 2003a, 105-181; Kacsó 2005b, 436-443.

ID No	Site name	Settlements, isolated finds, etc	Funeral sites	Excavations	Fieldwalking	Stray finds	With data	Years of research	Authors of research	Published	Suciu de Sus	Suciu/Lăpuș	Lăpuș	Bibliography
1	Adrian (SM) <i>Cerii mari</i>		-	-	X	-	-	1965-66	T. Bader	-	X	-	-	Bader 1978, 119 no. 3, pl. 37/2; 95/3.
2	Adrian (SM) <i>Câmpia morii</i>	X	-	-	X	-	-	1965-66	T. Bader	-	X	-	-	Bader 1978, 119 no. 3, pl. 37/2; 95/3.
3	Aluniș Benesat (SJ) <i>Secătura / Secături</i>	X	-	-	X	-	-	1997	I. Bejinariu, H. Pop, J. Stobbe.	5	X	-	-	Bejinariu 2003, 66 no. 1, pl.5/2-6.
4	Apa (SM) punct neprecizat	X	-	-	-	-	X	-	-	-	X	-	-	Kacsó 2003a, 134 no. 4; Assignment from Liviu Marta.
5	Apateu (SM)	X	-	-	-	-	X	-	T. Bader	-	X	-	-	Bader 1979, 28.
6	Ardud (SM) <i>Szölk / Vii</i>	X	-	-	X	-	-	-	J. Némethi	-	X	-	-	Némethi, Molnár 2002, 110 no. 6.
7	Ardud (SM) <i>Vár / Cetate</i>	X	-	-	X	-	-	1998	J. Némethi	-	X	-	-	Némethi 1999, 124; Némethi, Molnár 2002, 110 no. 6.
8	Ardusat (MM) <i>Sub pădure</i>	X	-	-	X	-	-	1977	C. Kacsó	-	X	-	-	Kacsó 1987, 51 no.1, 66; Stanciu 1992, 171-172 no. 1.
9	Ariniș (MM) <i>Subt ogrăzi</i>	X	-	-	X	-	-	1975	C. Kacsó	15	X	-	-	Kacsó 1980, 39-40 no. 10, 46 fig.2/15-30.
10	Ariniș (MM) <i>Mocira.</i>	X	-	-	X	-	-	2002	C. Kacsó, D. Pop	18	X	-	-	Kacsó 2003a, 108 no. 1a, 134 no. 8, pl.1.
11	Baia Mare (MM) <i>Dealul Morgău</i>	X	-	Resc	-	-	-	1966	C. Kacsó	45	X	-	-	Kacsó 1987, 51 no. 2, 66, pl.1; Kacsó 2005a, 155, fig.2-6.
12	Băsești (MM) <i>Piatra Frunturii</i>	X	-	-	X	-	-	2000	D. Pop	-	X	-	-	Pop D. 2003, 83 n. 2.
13	Bărsana (MM) <i>Celățuia</i>	X	-	Sound	-	-	-	1968	C. Kacsó	-	X	-	-	Kacsó 1971, 369; Kacsó 1987, 51 no. 4a, 66, 68.
14	Bărsana (MM) <i>Podul Miresei</i>	X	-	-	X	-	-	1966	R. Popa, M. Zdroba and later C. Kacsó	-	-	X	-	Kacsó 1987, 51 no. 4b, 66; RepArhMaramureș.
15	Bezded (SJ) <i>La halauă</i>	X	-	-	X	-	-	1976	Al. V. Matei	-	X	-	-	Bejinariu 2003, 66 no. 2.
16	Bicaz (MM) <i>Igoaie</i>	X	-	Excav	-	-	-	1990	C. Kacsó, I. Stanciu	-	-	X	-	Kacsó, Stanciu 1996, 13 no. 17; Kacsó 2004c, 56.
17	Bicaz (MM) <i>Ciurgău</i>	X	-	-	X	-	-	1990	I. Stanciu	-	-	-	X	Kacsó 2003a, 108 no. 3a, 135 no.16.
18	Bicaz (MM) <i>Togul Nemților I</i>	-	TN	Excav	-	-	-	1978	C. Kacsó	-	-	-	X	Kacsó 1980, 38 no. 7, 42-43.
19	Bicaz (MM) <i>Togul Nemților II</i>	X ?	-	-	X	-	-	1978	C. Kacsó	4	-	-	X	Kacsó 2003a, 108 no. 3b, 135 no. 18, pl.2/1-4.

COMMENTS ON THE STATE OF RESEARCH OF SUCIU DE SUS AND LĂPUȘ GROUP

20	Bogdan Vodă (MM) <i>La podeț</i>	X	-	-	X	-	-	1978	C. Kacsó, M. Dăncuș, G. M. Iuga, J. Béres	-	-	X	-	Kacsó 1987, 51 no. 5, 66; RepArh-Maramureș.
21	Boinești (SM) <i>Coastia Boineștilor</i>		-	Syst	-	-	-	1892 / 1970	J. Mihálik / T. Bader	30 cca.	X			Bader 1978, 14, 17, 64-66, 75-76, 87, 99-101, 114, 121 no. 15, pl. 37/43; 40-41; 42/56; 47-49; 88/35; 95/15.
22	Bozânta Mică (MM) <i>Grind</i>	X	-	-	X	-	-	1992	I. Stanciu	10	X			Stanciu 2003, 279 no. 21; Kacsó 2003a, 109 no. 4a, 135 no. 21, pl.2/5-14.
23	Bozânta Mică (MM) <i>Movile</i>	X	-	-	X	-	-	1992	I. Stanciu	-		X		Kacsó 2003a, 109 no. 4b, 135 no. 22.
24	Bozânta Mică (MM) <i>Unchiu Popii</i>	X	-	-	X	-	-	1992	I. Stanciu	-		X		Kacsó 2003a, 109 no. 4c, 135 no. 23.
25	Bulgari (SJ) <i>La izvoare</i>	X	-	-	X	-	-	1972, 1979	Al. V. Matei	11	X			Kacsó 1980, 37-38 no. 2, fig.1/9-19; Lakó 1983, 71 no. 12.
26	Bușag (MM) <i>Pe tog</i>	X	-	-	X	-	-	1989, 1994	I. Stanciu, C. Kacsó	4	X			Kacsó 2003a, 109 no. 5a, 135 no. 25, pl.3/1-4.
27	Bușag (MM) <i>Grădina lui V. Zoicaș</i>	X	-	-	X	-	-	1989, 1995, 2001	I. Stanciu, C. Kacsó, D. Pop	-		X		Kacsó 2003a, 109 no. 5b, 135 no. 26.
28	Călinești (MM) <i>Rogoaze</i>	X	-	Sound	-	-	-	1971 / 1978-1979	R. Popa, C. Kacsó / L. Nemoianu, Gh. Todincă	37	X			Nemoianu, Todincă 1981, 66-69; Kacsó, 1999a, 57-58, fig.5/1-5, 8-11, 13-17, 21-22; 6/2-4, 8-11, 14-16, 19-20, 22; 7/3, 6-9, 13-15, 17.
29	Călinești (MM) <i>Grajdurile CAP</i>	X	-	-	X?	-	-	1984	-	26		X		Kacsó, 1999a, 58, fig.5/6-7, 12, 18-20, 23-24; 6/1, 5-7, 12-13, 17-18, 21; 7/1-2, 4-5, 10-12, 16; RepArhMaramureș.
30	Călinești (MM) <i>Mănăstirea</i>	X	-	Sound	-	-	-	1979	L. Nemoianu, Gh. Todincă	-	X			Nemoianu, Todincă 1981, 67-68.
31	Căprioara (CJ) <i>Sălște</i>	X	-	-	X	-	-	1968	Gh. Lazarovici	19 cca.	X			Lazarovici 1977, 35-37, fig. 1/3, 7, 9-14; 2/5; Kacsó 1987, 51 no.7, 73; Boroffka 1994, 27-28 no.97.
32	Cărășeu (SM) punct neprecizat	X?	-	-	-	-	X	-	T. Bader	-	X			Bader 1979, 28.
33	Cășeu (CJ) <i>Celățele</i>	X	-	Syst	-	-	-	1928-1929 / 1980-1981, 1986-2001	Em. Panaitescu / D. Isac, A. Isac	91	X?		X?	Gogăltan, Isac 1995, 5-26; Gogăltan 2001, 191-214.
34	Ceaca (SJ) <i>Ponoare</i>	X	-	-	X	-	-	2000	I. Bejinariu, D. Tamba	-	X			Bejinariu 2003, 66-67 no. 3.

35	Cidreag (SM) <i>pe malul stâng al pârâului Negru</i>	X ?	-	-	-	X	-	1959	-	1	X		Bader 1972, 511 no. 8, fig. 2/8; 16/7.
36	Ciocmani (SJ) <i>Dâmbu Luchii</i>	X	-	-	X	-	-	1987	D. Tamba, I. Bajusz	3		X	Bajusz, Tamba 1988, 94 no. 11b, pl. 1/24; 6/1; 22/5-7.
37	Ciolt (MM) <i>Cioltișor</i>	X	-	-	X	-	-	2000, 2002	C. Kacsó, D. Pop	93	X		Kacsó 2003a, 109 no. 6a, 135 no. 39, pl.3/5-19; 4-8.
38	Cliț (SJ) <i>Dealul Grindului</i>	X	-	-	X	-	-	1987	D. Tamba, I. Bajusz	5		X	Bajusz, Tamba 1988, 93-94 no. 6, pl. 1/16; 8/2; 18/7-11.
39	Copalnic Mănăstur (MM) <i>Poiana</i>	X	-	Excav	-	-	-	1975, 1979	C. Kacsó	11	X		Kacsó 1987, 51 no. 8a, 58, 66, 69, pl.2.
40	Copalnic Mănăstur (MM) <i>Pe mal</i>	X	-	-	X	-	-	1979	C. Kacsó	-		X	Kacsó 1987, 58 no. 8b, 66; RepArhMaramu- reș.
41	Corni (MM) <i>Băbțișoara</i>	X	-	-	X	-	-	2000, 2003	C. Kacsó, D. Pop	12	-	X	Kacsó 2003a, 110 no. 7, 136 no. 41, pl.9.
42	Corod (SM) punct neprecizat	X	-	-	-	-	X	-	-	-	X		Bader 1979, 28.
43	Coruia (MM) <i>Cărarea Morii-</i>	X	-	-	X	-	-	2003	C. Kacsó	-		X	Kacsó 2003a, 110 no. 8, 136 no.43.
44	Crăciunești (MM) <i>Mohelca</i>	X	-	Excav	-	-	-	1972, 1976	R. Popa, C. Kacsó, R. Harhoiu, G. M. Iuga (R. Popa, C. Kacsó)	-	X		Kacsó 2003a, 110 no. 9, 136 no.44.
45	Crăciunești (MM) <i>pe terasa joasă din stânga Tisei</i>	X	-	-	X	-	-	2000	V. Vizauer, T. Ivanciuc	-	X		Kacsó 2003a, 141 no. 185.
46	Cuceu (SJ) <i>Pe lab</i>	X	-	-	X	-	-	1979	E. Lakó	6	X		Lakó 1983, 74 no. 22a; Kacsó 1987, 58 no. 9a, 66, pl. 4/1-6.
47	Cuceu (SJ) <i>Cuceul Sec</i>	X	-	-	X	-	-	1980	E. Lakó	9	X		Lakó 1983, 74 no. 22a; Kacsó 1987, 58 no. 9b, 66, pl. 4/7-15.
48	Culciu Mare (SM) <i>Sub grădini</i>	X	-	Syst	-	-	-	1969, 1971- 1988	T. Bader	95 cca.	X		Bader 1972, 512 no. 11, 520-522, 528, 532, fig. 2/11; pl. 1/1, 3, 5, 7-9; 2-11; 12/1-7; Bader 1978, 17, 64, 66-68, 75, 99, 114, 123-124 no. 31; pl.37/7; 38; 42/1-2, 4; 50/1-7, 9-12, 14; 51-52; 53/1-2, 4-9; 55-56; 57/ 1-3, 5; 58; 62/24; 95/31; Iercoșan 1992- 1993, 83 no. 14a.
49	Culciu Mare (SM) <i>Kendervető</i>	X	-	Sound	-	-	-	1972	T. Bader	-	X		Bader 1972, 512 no. 11, 520, fig.2/11.

COMMENTS ON THE STATE OF RESEARCH OF SUCIU DE SUS AND LĂPUȘ GROUP

50	Culciu Mic (SM) <i>La gropi de siloz</i>	X	-	Excav	-	-	-	1973	T. Bader	23 (1)	X		Bader 1978, 17, 64-69, 75-76, 84, 87, 99, 107, 124 no. 32; pl.37/9; 39; 45-46; 54; 62/25; 95/32.
51	Dămăcușeni (MM) <i>Obreja</i>	X	-	-	X	-	-	1974	C. Kacsó	-		X	Kacsó 1987, 59 no. 10, 66; RepArhMaramureș.
52	Dorolț (SM) <i>Nagyhomokos / Pescarie</i>	X	-	Resc	-	-	-	2001	L. Marta	-	X		Marta 2002, 129 no. 86. Assignment from L. Marta
53	Dragu (SJ) <i>La bulbuc</i>	X	-	-	X	-	-	1974	Al. V. Matei	-		X	Kacsó 1987, 59 no. 12, 66; Bejinariu 2003, 67 no. 4.
54	Gârbou (SJ) <i>casa ing. Vultur</i>	X	-	-	-	X	-	-	-	-		X	Lakó 1983, 76 no. 32b; Kacsó 1987, 59 no. 14, 66, 69.
55	Gârcei (SJ) <i>la Glimeie</i>	X	-	-	X	-	-	1999	Al. V. Matei. I. Bejinariu, H. Pop, S. and D. Băculeț	-	X		Bejinariu 2003, 67 no. 5.
56	Gherța Mică (SM) <i>Dealul Bocaghița</i>	X ?	-	-	-	-	X	-	-	-	X		Bader 1978, 125 no. 41, pl.37/12; 45/41.
57	Giulești (MM) <i>Valea Mestecăniș</i>	X	-	Excav	-	-	-	1966 / 1968	R. Popa, M. Zdroba / C. Kacsó	48	X		Kacsó 1987, 59 no. 13, 66, 68; pl.5-7; Kacsó 2003c, 133, fig.1/3.
58	Giurtelecu Hododului (SJ) <i>Dealul nucilor</i>	X	-	Excav	X	-	-	1999-2000 / 2000	M. Rotea / M. Rotea, C. Kacsó, D. Pop	12	X		Kacsó 2003a, 110 no. 10, 136 no. 58, pl.10; Assignment from M. Rotea. Only artifacts from surface research are publish.
59	Groși (MM) <i>Între pâraie</i>	X	-	-	X	-	-	2000, 2004	D. Pop, C. Kacsó, R. Cardoș	-		X	Kacsó 2003a, 110 no. 11, 136 no. 59.
60	Groșii Țibleșului (MM) <i>Tăușor</i>	X	-	-	X	-	-	1989	C. Kacsó, I. Stanciu	9		X	Kacsó 1993, 33, 48, pl.13/5-14.
61	Groșii Țibleșului (MM) <i>Ograde</i>	X	-	Sound	-	-	-	1989	C. Kacsó, I. Stanciu	14		X	Kacsó 1993, 33, pl.12.
62	Groșii Țibleșului (MM) <i>Valea Obrejei</i>	X	-	-	X	-	-	1989	C. Kacsó, I. Stanciu	-		X	Kacsó 2003a, 111 no. 12, 136 no. 62.
63	Halmeu (SM) <i>Vamă-</i>	X	-	Resc	-	-	-	2000, 2003	L. Marta, C. Astaloș	19	X		Marta 2004a, 39-46; Marta 2004b, 133-134 no.83.
64	Halmeu (SM) <i>Királydomb</i>	X	-	Sound	-	-	-	2002	L. Marta, C. Astaloș, C. Virag	-	X		Marta, Virag 2003, 140-141 no. 89; Marta 2004a, 39.
65	Homorodu de Jos (SM) <i>Togul popii</i>	X	-	-	X	-	-	1966	T. Bader	-	X		Bader 1972, 513 no. 18, 520, fig. 2/18; Bader 1978, 68, 125 no.45.
66	Homorodu de Sus (SM) <i>Ograda borzului</i>	X ?	-	-	X	-	-	-	T. Bader	-	X		Bader 1978, 125 no. 46, pl.37/14; 45/46.

67	Homorodu de Sus (SM) <i>grădina lui Soreanu</i>	X	-	-	X	-	-	-	T. Bader	-	X		Bader 1978, 125 no. 46.
68	Ieud (MM) <i>Podul de la gura Gârbovei</i>	X	-	Sound		-	-	1971	R. Popa, C. Kacsó	-		X	Kacsó 1987, 59 no. 14; RepArhMaramureş.
69	Ieud (MM) <i>Podereiu Dumbrăviţei</i>	X	-	-	X	-	-	1985, 2000	M. Dăncuş, C. Kacsó	13	X		Kacsó 2003a, 111 no. 13, 137 no. 69, pl.11.
70	Ileanda (SJ) <i>Pe coastă</i>	X	-	-	X	-	-	1987	D. Tamba, I. Bajusz	2		X	Bajusz, Tamba 1988, 94 no. 8a, pl.1/18; 19/5-6.
71	Ileanda (SJ) <i>Dealul Măguriţa</i>	X	-	-	X	-	-	1987	D. Tamba, I. Bajusz	4	X		Bajusz, Tamba 1988, 94 no. 8b, pl.7/1; 19/1-4;
72	Iojib (SM) <i>Podul Şarului</i>	X	-	Excav	-	-	-	1975	T. Bader	-	X		Bader 1978, 64, 75, 125 no. 50, pl.37/15; 45/50.
73	Jibou (SJ)	X?	-	-	-	X	-	-	-	6	X		Kacsó 1987, 59 no. 16, 66, 69, pl.8/1-6.
74	Lazuri (SM) <i>Lubi tag</i>	X	-	Syst	-	-	-	1977-1978, 1984/1993-2003	Gh. Lazin / Gh. Lazin, J. Némethi, C. Kacsó, I. Stanciu, L. Marta	2 (4)		X	Némethi 1997, 78-86; Stanciu 1999, 115; Stanciu 2003, 177-182 no. 110; Stanciu, Marta 2004, 173-176 no. 100 (with older literature); Puskás 1997, fig.12.
75	Lazuri (SM) <i>Drumul Doroiţ</i>	X	-	Resc	-	-	-	2000	L. Marta	-	X		Marta 2001, 126 no. 102.
76	Lăpuş (MM) <i>Cioncaş şi sub Cioncaş</i>	X?	X?	-	X	-	-	beginning to XX centuries /and '90	M. Roska / C. Kacsó	23		X	Roska 1942, 209 no. 23; Kacsó 2003a, 111 no. 14a, 137 no. 76, pl.12-13.
77	Lăpuş (MM) <i>Podul Hotarului II</i>	X?	X?	-	X	-	-	1970	C. Kacsó	8		X	Kacsó 2003a, 111 no. 14b, 137 no.77, pl.14.
78	Lăpuş (MM) <i>La arini</i>	X	-	-	X	-	-	1988, 1995-2004	C. Kacsó, M. Voinaghi, D. Pop, R. Cardoş	15		X	Kacsó 2003a, 111-112 no. 14c, 137 no. 78, pl.15.
79	Lăpuş (MM) <i>Tuliceasca</i>	X	-	-	X	-	-	1996	C. Kacsó	3		X	Kacsó 2003a, 112 no.14e, 137 no. 80, pl.16/1-3.
80	Lăpuş (MM) <i>Valea Cerţiului</i>	X	-	-	X	-	-	1996	C. Kacsó, D. Pop	9		X	Kacsó 2003a, 112 no. 14f, 137 no. 81, pl.19/3-11.
81	Lăpuş (MM) <i>Valea Herţii</i>	X?	X?	-	X	-	-	1996	C. Kacsó	-		X	Kacsó 2003a, 112 no. 14f (?), 137 no. 82.
82	Lăpuş (MM) <i>Lacuri</i>	X?	-	-	X	-	-	1996	D. Pop	-		X	Kacsó 2003a, 112-113 no. 14g, 137 no. 83.
83	Lăpuş (MM) <i>Dumbrăviţa</i>	X?	-	-	X	-	-	1998	C. Kacsó, D. Pop	-		X	Kacsó 2003a, 113 no. 14i, 137 no. 85.

COMMENTS ON THE STATE OF RESEARCH OF SUCIU DE SUS AND LĂPUȘ GROUP

84	Lăpuș (MM) <i>Podanc, Podancul Mare, Podul Hotarului I</i>	-	TN	Syst	X	-	-	end of XIX centuries / 1961 / 1967-1974 / 1995-1998, 2000-2007	J. Szendrei / M. Rusu / C. Kacsó / C. Kacsó / D. Pop, R. Cardoș / C. Kacsó, C. Metzner – Nebelsich.	189 cca			X	Kacsó 2001, 231-278. (here older literature); Kacsó 2003a, 111-113, pl.16/4-17, pl.17-18, 19/1-2, pl.20; Motzo-Chicideanu, Kacsó 2005b, 439-443; Teržan 2005, 241-261; Kacsó, Pop 2007, 215-216, no. 106, pl.46; Kacsó, Metzner – Nebelsich, 177-181, no.90.
85	Lăpuș (MM) <i>Gruicul Târgului</i>	-	FC	Sound	-	-	-	1969	C. Kacsó	27			X	Kacsó 1994, 9-21.
86	Lăpuș (MM) <i>Cioncaș II</i>	X?	X?	-	X	-	-	2003	C. Kacsó	-			X	Kacsó 2003a, 113 no. 141, 137 no. 90.
87	Lăpușel (MM) <i>Ciurgău</i>	X	-	Syst	-	-	-	1992-1994 / 2000	C. Kacsó, I. Stanciu / C. Kacsó, I. Stanciu, D. Pop	75	X			Stanciu 1994, fig.2; Kacsó 1995, 83-99; Kacsó, Stanciu, D. Pop 2001, 130-131 no. 104; Kacsó 2004 c, 72-73.
88	Lăpușel (MM) <i>Tedeș</i>	X	-	-	X	-	-	1992, 2000	I. Stanciu, C. Kacsó, D. Pop	22	X			Kacsó 2003a, 113-114 no. 15a, 137 no. 92, pl.21.
89	Lăpușel (MM) <i>Hodșițau</i>	X	-	-	X	-	-	1992	I. Stanciu	-		X		Kacsó 2003a, 114 no. 15b, 137 no. 93.
90	Lăpușel (MM) <i>Mociar</i>	X	-	Resc	-	-	-	2000	D. Pop	-	X			Kacsó, Stanciu, D. Pop 2001, 131-132 no. 105.
91	Letca (SJ) <i>deal în apropiere de borna kilometrică 118+6</i>	X	-	-	X	-	-	1987	D. Tamba, I. Bajusz	9		X		Bajusz, Tamba 1988, 94 no. 10, pl.1/21; 7/2; 21.
92	Libotin (MM) <i>Dâmbu Crucii I</i>	-	FC	Syst	-	-	-	1976	C. Kacsó, G. M. Iuga	75			X	Kacsó 1990, 79-98.
93	Libotin (MM) <i>Dâmbu Crucii II</i>	X ?	-	-	X	-	-	1976	C. Kacsó	-			X	Kacsó 1987, 59 no. 17a; RepArhMaramureș.
94	Libotin (MM) <i>Podoroiu Mare</i>	X	-	-	X	-	-	1976	C. Kacsó	-			X	C. Kacsó 1987, 59 no. 17b, 66; RepArhMaramureș.
95	Livada (SM)	X ?	-	-	X	-	-	-	T. Bader	-	X ?			Bader 1978, 125 no. 53.
96	Medieșu Aurit (SM) <i>Cioncaș</i>	X	-	Excav	-	-	-	1964 / 2003	S. Dumitrașcu, T. Bader / L. Marta, R. Gindele, C. Astaloș, Cadas Z.	2	X			Bader, Dumitrașcu 1970, 127-136; Marta, Gindele, Astaloș, Cadas 2004, 191-195 no. 120.

97	Medieșu Aurit (SM) <i>Șuculeu</i>	X	-	Syst	-	-	-	1964-1966, 1975 / 1996	S. Dumitrașcu, T. Bader / S. Dumitrașcu	17 cca.	X		Dumitrașcu, Bader 1967, 18, 28, fig.1, 3, 12; Bader 1972, 514 no. 21, 520-522, fig.2/21; pl.12/8; 13-15; Bader 1978, 64-66, 68, 75, 126 no. 55, pl.37/16; 50/15; 53/3; 59; Iercoșan 1992-1993, 86 no. 24; Dumitrașcu 1997, 35-36 no. 60;
98	Medieșu Aurit (SM) <i>La Leșu</i>	-	PT	Syst	-	-	-	1965	S. Dumitrașcu, T. Bader	(1)	X		Dumitrașcu, Bader 1967, 43, fig.1, 21; Bader 1972, 514 no. 21, 522, fig. 2/21; pl.12/8.
99	Medieșu Aurit (SM) <i>Togul lui Schweizer</i>	-	TT	Excav	-	-	-	1968 and / or 1969 / 2003.	T. Bader / L. Marta, R. Gindele, C. Astaloș, Kadas Z.	12	X		Bader 1978, 17, 68-70, 74, 81, 91, 114-115, 126 no. 55; pl.37/17; 42/3; 43; 44/1-6, 8-13; 95/55; Bader 1982, 153; Marta, Gindele, Astaloș, Kadas 2004, 191-195 no. 120.
100	Mesteacăn (MM) <i>La parhon și Valea caselor</i>	X	-	Syst	-	-	-	1978-1979	G. M. Iuga, Gh. Lazin	23	X		Kacsó 1987, 59 no. 18, 66, 69, pl.5/7-19; 9/1-11; Iuga 1981, 151.
101	Moftinu Mic (SM) <i>marginea Drumului Național Carei-Satu Mare</i>	X	-	-	X	-	-	1982	J. Némethi	13	X		Némethi 1986-1987, 109 no. 5, fig.16; 17/3, 5-8; Némethi 1999, 80-81.
102	Moisei (MM) <i>Tarnița Purcărețului</i>	X	-	-	X	-	-	1987, 1988	M. Dăncuș, J. Béres, Gh. Todincă	-		X	Kacsó 1993, 48.
103	Muncel (SJ) <i>grădina lui Al. Toma</i>	X	-	Sound	-	-	-	1976	Al. V. Matei	2		X	Bejinariu 2003, 67-68 no. 6, pl.5/1; 6/2-3.
104	Nadiș (SJ) <i>Dealul Bal</i>	X	-	-	-	X	-	-	-	1	X		Bejinariu 2003, 68 no. 7, pl.3/3.
105	Nadiș (SJ) <i>Buia Mitrului</i>	X	-	Excav	-	-	-	1966-1967	M. Zdroba, I. Iuga	6		X	Kacsó 2003a, 114 no. 16, 138 no. 107. Kacsó 2004a, 78, 5/2-7.
106	Nadișu Hododului (SM) <i>în stânga drumului dintre Nadișu Hododului și Hodod</i>	X	-	-	X	-	-	1978	J. Némethi	-	X		Némethi 1999, 88 no. 78.
107	Necopoi (SM) <i>Lângă Gara CFR</i>	X	-	-	X	-	-	-	T. Bader	-	X		Bader 1978, 126 no. 62, pl.37/19; 95/62.
108	Negreni (SJ) <i>Șesul Mic</i>	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	-		X	Bajusz, Tamba 1988, 93 no. 4a.
109	Negreni (SJ) <i>Arie</i>	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	6		X	Bajusz, Tamba 1988, 93 no. 4c, pl.18/1-6.
110	Noroieni (SM) <i>sud-est de sat, pe malul stâng al pâraului Șar</i>	X	-	-	X	-	-	-	T. Bader	-	X		Bader 1978, 126 no. 64, pl.37/20; 95/64.

COMMENTS ON THE STATE OF RESEARCH OF SUCIU DE SUS AND LĂPUȘ GROUP

111	Oarța de Jos (MM) <i>Valceaua Rusului</i>	X	-	Syst	-	-	-	1971, 1977-1979	C. Kacsó, G. M. Iuga	91	X		X	Kacsó 1980, 39 no. 9a; Kacsó 1987, 66, 69, 62 pl.20-21; Kacsó 2004b, 327-340.
112	Oarța de Jos (MM) <i>Alac</i>	X	-	-	X	-	-	1977	C. Kacsó	-	X			Kacsó 1980, 39 no. 9b
113	Oarța de Sus (MM) <i>Făget</i>	X	-	-	X	-	-	-	C. Kacsó	25			X	Kacsó 2003a, 115 no. 18c, pl.26-27.
114	Oarța de Sus (MM) <i>Oul Făgetului</i>	X	-	Sound / Syst	-	-	-	1977 / 1987	C. Kacsó	14	X		X	Kacsó 1980, 39 no. 8b, 43, fig.2/1-14; Kacsó 1990, 95 and note 18. Lăpuș artifacts are unpublsh.
115	Oarța de Sus (MM) <i>Mânzata, Costișa și Citere</i>	X	-	-	X	-	-	1978	C. Kacsó	-			X	Kacsó 1980, 39 no. 8c, 43.
116	Oarța de Sus (MM) <i>Dealul Crucii</i>	X	-	-	X	-	-	'80	C. Kacsó	-			X	Kacsó 2003a, 115 no. 18b; RepArhMaramureș.
117	Oarța de Sus (MM) <i>Dealul Stremțului</i>	X	-	Sound	X	-	-	2003-2004 / 2002	C. Kacsó, D. Pop, R. Cardoș	67	X			Kacsó 2003a, 114-115 no. 18a, pl.22-25. (Only artifacts from surface research made in 2002 are publish)
118	Odoreu (SM) <i>nu departe de pădurea Gâmbaș</i>	X	-	Excav	-	-	-	1965	T. Bader	-	X			Bader 1972, 514 no. 24, fig.2/24.
119	Odoreu (SM) <i>la nord de localitate</i>	X	-	Sound	-	-	-	1987	T. Bader, Gh. Lazin	-	X			Iercoșan 1993, 84 no. 17.
120	Oncești (MM) <i>Pe corni</i>	X	-	-	X	-	-	1973	R. Popa, R. Harhoiu, C. Kacsó	-			X	Kacsó 1981a, 374 note 18; Kacsó 1987, 59 no. 19.
121	Oncești (MM) <i>Cetățuie</i>	X	-	-	X	-	-	'50	Fr. Nistor	-	X			Kacsó 2003a, 115 no. 19, 139 no. 121.
122	Orțița (MM) <i>Pe lab</i>	X	-	-	X	-	-	1987, 2002-	Tr. Rus, C. Kacsó, D. Pop	2			X	Kacsó 2003a, 115 no. 20a, 139 no.22, pl.29/1-2; RepArhMaramureș.
123	Orțița (MM) <i>Țempe</i>	X	-	-	X	-	-	1985	C. Kacsó	8			X	Kacsó 2003a, 115 no. 20b, 139 no.123, pl.28.
124	Petea (SM) <i>Vamă</i>	X	-	Resc	-	-	-	1998-1999	J. Némethi, Gh. Lazin, L. Marta, R. Gindele, C. Astaloș	40	X		X	Némethi, Lazin, Gindele, Marta 2000, 74 no. 104; Marta 2005, 75-94.
125	Podișu (SJ) <i>Pe lab</i>	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	4	X			Bajusz, Tamba 1988, 92 no. 2a, pl.1/nr1; 2/2; 9/5-8.
126	Podișu (SJ) <i>Pe Inat</i>	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	5			X	Bajusz, Tamba 1988, 92 no. 2d, pl.1/no.5; 3/1; 12/1-5.
127	Poienile de sub Munte (MM) <i>Zarika</i>	X	-	-	X	-	-	2005	Aug. Coroian	-			X	Unpublsh.

128	Popeni (SJ) <i>Pogor</i>	X	-	Sound	-	-	-	1980	Al. V. Matei	-	X			Bejinariu 2003, 68 no. 8.
129	Prislop (MM) <i>Fântâna boului</i>	X	-	-	X	-	-	-	G. M. Iuga	-		X		Kacsó 1987, 59 no. 20.
130	Prislop (MM) <i>Ograde și Valea boului</i>	X	-	Excav	-	-	-	1984, 1988	G. M. Iuga	38	X			Kacsó 2003a, 116 no. 21, 139 no.130, pl.29/3- 24; 30; RepArh- Maramureș.
131	Racăș (SJ) <i>Gura Jernăului</i>	X	-	-	X	-	-	-	Fl. Gogâltan, I. Popescu	26	X			Kacsó 2003a, 107, 139 no. 131; Bejinariu 2003, 68 no. 9; Kacsó 2004a, 78-79, fig.3/2-12; 4/1-16.
132	Rogna (SJ) <i>Bulbuc</i>	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	6		X		Bajusz, Tamba 1988, 92-93 no. 3a, pl.1/6; 8/1; 13/1-6.
133	Rogna (SJ) <i>Coasta lui Nicolae</i>	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	6		X		Bajusz, Tamba 1988, 93 no. 3f, pl.1/10; 4/2; 16; 17/1-6.
134	Rogoz (MM) <i>Șesurile Rogozului</i>	X	-	-	X	-	-	2002	C. Kacsó, D. Pop	-			X	Kacsó 2003a, 116 no. 22, 139 no. 134.
135	Rohia (MM) <i>Poderei</i>	X	-	-	X	-	-	2002	C. Kacsó	-			X	Kacsó 2003a, 116 no.23, 139 no. 135.
136	Românași (SJ) <i>Stația de carburanți S. C. Comeso</i>	X	-	Resc	-	-	-	1996	I. Bejinariu	2		X		Bejinariu 2003, 68-69 no. 10, pl.4/1-3.
137	Rus (SJ) <i>Șesul lui Măican</i>	X	-	-	X	-	-	1992	I. Muscă	-		X		Bejinariu 2003, 69 no. 12.
138	Sarasău (MM) <i>Moară</i>	X	-	-	X	-	-	'70	R. Popa	4	X			Kacsó 1987, 59 no. 21a, 66, 68, 56 pl.9/12-15; RepArh- Maramureș.
139	Sarasău (MM) <i>Lazu Mare</i>	X	-	Sound	-	-	-	1966	M. Zdroba	-		X		Kacsó 1987, 59 no. 21b, 66; RepArh- Maramureș
140	Sarasău (MM) <i>Vaşcapău</i>	X	-	-	X	-	-	1965-1970	Fr. Nistor	-	X			Kacsó 2003a, 116 no. 24, 139 no.140.
141	Sarasău (MM) <i>După ștrec</i>	X	-	Resc	-	-	-	2005	C. Kacsó, D. Pop, R. Cardoș	-	X			Unpublish.
142	Satu Mare (SM) <i>Ștrandul Someș</i>	IsD	-	-	-	-	-	1969	-	1	X			Bader 1975, 28- 29, pl.4/1; Bader 1978, 127-128 no. 77, pl.37/24; 44/7; 95/77.
143	Satulung (MM) <i>în apropierea drumului dintre Satulung și Finteșu Mic</i>	X	-	Sound	-	-	-	beginning to XX centuries.	A. Vende	1	X			Kacsó 2003a, 116-117 no. 25, 139 no. 142.
144	Satulung (MM)	X	-	-	X	-	-	-	E. Kovács	6	X			Bader 1972, 515 no. 30, 519 fig.2/30, pl.16/1-6;
145	Săsar (MM) <i>Dâmbul Morii</i>	X	-	-	X	-	-	1989	I. Stanciu	46	X			Kacsó 2003a, 117 no. 26, 139 no. 144, pl.31-33.

COMMENTS ON THE STATE OF RESEARCH OF SUCIU DE SUS AND LĂPUȘ GROUP

146	Sâncraiu Silvaniei (SJ) <i>Barâzdahát</i>	X	-	-	X	-	-	1979	E. Lakó, Al. V. Matei	8	X			Kacsó 1980, 37 no. 1, 45 fig.1/1-8; Lakó 1983, 87 no. 72.
147	Sâncraiu Silvaniei (SJ) <i>Lazuri</i>	X	-	Sound	-	-	-	1984	Al. V. Matei	-	X			Bejinariu 2003, 69 no. 12.
148	Sârbi (MM) <i>Valea Popii</i>	X	-	Sound	-	-	-	1965	Fr. Nistor	-	X			Kacsó 2003a, 117 no. 27, 139 no. 135.
149	Seini (MM) <i>IAS Ferma 7</i>	X	-	-	-	X	-	1985	-	47	X			Kacsó 1987, 59 no. 22, 66, 68, pl.10-13
150	Seini (MM) <i>Dagas</i>	X	-	Excav	X	-	-	1989, 1991 / 2007	I. Stanciu, C. Kacsó, D. Pop	30	X			Kacsó 2003a, 117-118 no. 28, 140 no. 146, pl.34-36.
151	Sighetu Marmației (MM) <i>Cămara Cireghi</i>	X	-	Sound	X	-	-	1988 / 2005	C. Ivanciuc, T. Ivanciuc / C. Kacsó, D. Pop, R. Cardoș, T. Ivanciuc	-		X		Ivanciuc C. 1990, 116-117.
152	Sighetu Marmației (MM) <i>Cearda-Țărmuri</i>	X	-	-	X	-	-	1988-1996 / 2005	T. Ivanciuc / C. Kacsó, D. Pop, R. Cardoș, T. Ivanciuc.	11	X			Ivanciuc T. 1999, 15-22.
153	Sighetu Marmației (MM) <i>str. Avram Iancu</i>	X	-	-	X	-	-	-	Fr. Nistor	-		X		Kacsó 2003a, 118 no. 29a, 140 no. 149.
154	Sighetu Marmației (MM) <i>Biserica reformată</i>	X	-	Excav		-	-	1983	R. Popa	-	X			Kacsó 2003a, 118 no. 29b, 140 no. 150.
155	Someș-Uileac (MM) <i>Bicirig</i>	X	-	-	X	-	-	2000	D. Pop, C. Kacsó, M. Rotea	83	X			Pop D. 2003, 83-104.
156	Stremț (MM) <i>Dealul Buii</i>	X	-	-	X	-	-	1990	I. Stanciu	-	X			Kacsó 2003a, 118 no. 30, 140 no. 155.
157	Suciu de Jos (MM) <i>Izvorăște</i>	X	-	-	X	-	-	1971, 2003	C. Kacsó, D. Pop	-		X		Kacsó 2003b, 46 no. 1.
158	Suciu de Jos (MM) <i>Gura Boii</i>	X	-	-	X	-	-	'70	C. Kacsó	-		X		Kacsó 1987, 59 no. 23b, 66; RepArhMaramureș.
159	Suciu de Jos (MM) <i>Muncei</i>	X	-	-	X	-	-	2003	C. Kacsó, D. Pop	-		X		Kacsó 2003b, 46-47 no. 3.
160	Suciu de Jos (MM) <i>Vârful Carpănului</i>	-	PT	-	X	-	-	1998	C. Kacsó, N. Palincaș, Fl. Gogâltan, D. Pop	10			X	Kacsó 2003a, 118 no. 31a, 140 no. 159, pl.37
161	Suciu de Sus (MM) <i>Poduri pe coastă I</i>	-	PN	Sound / Resc	-	-	-	end of XIX centuries / 1913 / 1961	D. Teleki, J Szendrei / M. Roska / M. Rusu	2 ?	X			Roska 1942, fig.113; Mozsolics 1960, pl.71/1; Bader 1972, 516-517 no. 34, 522, fig.2/34; Daicovicu 1967, fig.7.
162	Suciu de Sus (MM) <i>Poduri pe coastă II</i>	X	-	-	X	-	-	'70	C. Kacsó	-	X			Kacsó 1987, 59 no. 24a; RepArh-Maramureș

163	Suciu de Sus (MM) <i>Troian I</i>	-	TT	Sound	-	-	-	end of XIX centuries	D. Teleki, J Szendrei	1	X		Mozsolics 1960, 115-116, 119, pl.72; Bader 1976, 37-45, pl.3/1.
164	Suciu de Sus (MM) <i>Troian II</i>	X?	X?	-	X	-	-	-	C. Kacsó	-		X	Kacsó 1987, 59 no. 24b; Kacsó 2003b, 49 no.8.
165	Suciu de Sus (MM) <i>Mocira</i>	X?	X?	-	-	-	X	-	-	1		X	Bader 1976, 39 n.10, 43 n.19, pl.5/1; Kacsó 1993, 32 and note 14.
166	Suciu de Sus (MM) <i>Pe șes</i>	X	-	Sound	-	-	-	1968, 1989	C. Kacsó, I. Stanciu	140		X	Kacsó, 1993, 29-33, pl.1-11; Kacsó 2004c, 50 here are mentioned year 1969.
167	Suciu de Sus (MM) <i>Pe râț</i>	X?	-	-	X	-	-	1989	C. Kacsó, I. Stanciu	-		X	Kacsó 2003a, 119 no. 32, 140 no. 166.
168	Supuru de Jos (SM) <i>Dealul Sențului</i>	X	-	-	X	-	-	1977	J. Némethi	3		X	Roska 1940, 4 no. 2, fig.2; Némethi 1978, 114 no. 8, fig.5/5-7; Kacsó 2003a, 119 no.33, 140 no. 167.
169	Tămășești (MM) <i>Dealul Tămășeștilor</i>	X	-	-	X	-	-	2002	C. Kacsó, D. Pop	-		X	Kacsó 2003a, 119 no. 34, 140 no. 168.
170	Tătărești (SM) <i>Dealul Tătăreștilor</i>	X	-	-	X	-	-	1997	Gh. Lazin, S. Pop	12	X		Lazin, Pop S. 1997, 75-84.
171	Tăuți Măgherăuș (MM) <i>Ville Tăuți</i>	X	-	-	X	-	-	before to 1980	C. Kacsó	-		X	Kacsó 1987, 66 no. 25; RepArh-Maramureș.
172	Tihău (SJ) <i>La Cernle</i>	X	-	Resc	-	-	-	2001	I. Bejinariu	3	-	X	Bejinariu 2003, 69-70 no. 13, pl.2/4-6; 3/1-2, 5.
173	Tg. Lăpuș (MM) <i>Întorsura</i>	X	-	-	X	-	-	1973	C. Kacsó	-		X	Kacsó 1987, 66 no. 26; RepArh-Maramureș.
174	Tg. Lăpuș (MM) <i>Eghereș</i>	X	-	-	X	-	-	1978	C. Kacsó	-		X	Kacsó 1987, 66 no. 26; RepArh-Maramureș.
175	Turulung-Vii (SM) <i>malul Turului</i>	X	-	Resc	-	-	-	1975	T. Bader	-	X		Bader 1978, 75, 130 no. 96, pl.37/30; 95/96; Iercoșan 1993, 84 no. 19
176	Vad (MM) <i>Poduri</i>	X	-	Excav	-	-	-	1973, 1975, 1979	C. Kacsó	38	X		Kacsó 1987, 66 no. 27a; pl.14-15.
177	Vad (MM) <i>Știurdina</i>	X	-	Excav	-	-	-	1975	C. Kacsó	-	X		Kacsó 1987, 66 no. 27b.
178	Valea Vinului (MM) <i>valea Lipăuțului</i>	X	-	-	X	-	-	-	A. Pop	13	X		Pop S., Pop A. 1999, 35-44.
179	Vama (MM) <i>Dealul Mare</i>	X	-	-	-	-	X	-	-	-	X		Bader 1978, 130 no. 100, pl.37/33; 95/100.
180	Vădurele (SJ) <i>Curături</i>	X	-	-	-	X	-	-	-	3	X		Bejinariu 2003, 70 no. 14, pl.3/4, 6-8.
181	Vălenii Șomcutei (MM) <i>Peștera Valea Rea</i>	Dep C	-	-	X	-	-	1980, 1990, 2003	G. M. Iuga, C. Kacsó, I. Emödi, J. Dany, G. Szabó, D. Pop	60	X		Kacsó 1999b, 113-126; Kacsó 2006, 79-81, 83, fig.10-13

COMMENTS ON THE STATE OF RESEARCH OF SUCIU DE SUS AND LĂPUȘ GROUP

182	Vălenii Șomcutei (MM) <i>Valea lui Ștefan</i>	X	-	Sound	-	-	-	1980	G. M. Iuga	63	X			Kacsó 1999b, 114, 118; fig.2-9; Kacsó 2006, 81- 82, fig.10-13.
183	Vălenii Șomcutei (MM) <i>Ograda Budenilor</i>	X	-	Sound	-	-	-	1992	G. M. Iuga	-	X			Kacsó 1999b, 118 și n.4.

REFERENCES

- Bader 1972 T. Bader, *Cultura Suciului de Sus în nord-vestul României – Die Suciului de Sus-Kultur im Nordwesten von Rumänien*, SCIV 23, 1972, 509-535.
- Bader 1975 T. Bader, *Contribuții la cunoașterea istoriei orașului Satu Mare. Descoperiri arheologice (I) – Beiträge zur Kenntnis der Geschichte der Stadt Sathmar. Archäologische Funde*, StComSatu Mare 3, 1975, 19-45.
- Bader 1976 T. Bader, *O veche colecție de ceramică aparținând culturii Suciului de Sus în Muzeul județean Mureș – Eine alte Keramiksammlung aus der Suciului de Sus Kultur im Kreismuseum Mureș*, Marisia 6, 1976, 37-47.
- Bader 1978 T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, București, 1978.
- Bader 1979 T. Bader, *Die Suciului de Sus-Kultur in Nordwestrumänien*, PZ 54, 1979, 3-31.
- Bader 1982 T. Bader, *Săpăturile arheologice din județul Satu Mare (Partea I-a) – Die archäologische Grabungen im Kreis Satu Mare*, StComSatu Mare 5-6, 1981-1982, 143-158.
- Bader, Dumitășcu 1970 T. Bader, S. Dumitășcu, *Săpăturile arheologice la așezarea de tip Otomani de la Medieșul Aurit – Les fouilles archéologiques dans l'établissement de type Otomani de Medieșul Aurit*, Materiale 9, 1970, 127-136.
- Bajusz, Tamba 1988 I. Bajusz, D. Tamba, *Contribuții la topografia arheologică a văii Someșului (sectorul Căpîlna-Jibou) – Beiträge zur archäologischen Topographie des Someștals*, ActaMP 12, 1988, 91-120.
- Balaguri 1974 E. A. Balaguri, *Do pitanja pro doslidčennja pam'jatok pizn'obrozovoi dobo u Vinogradov'skomu raioni Zakarpats'koi oblast. Zbornik Metodičnii Posibnik dlja Studentiv z Archeologii*, Užgorod, 1974, 25-47.
- Balaguri 1976 E. A. Balaguri, *Novje dannje k istorii pozdnej bronzy Zakarpatja, Eneolit i bronzovij vek Ukrainy*, Kiev, 1976, 240-256.
- Balaguri 1990 E. A. Balaguri, *Procesele cultural-istorice din zona Tisei superioare din a doua jumătate a mileniului II îen și începutul mileniului I îen pe baza materialelor expediției transcarpatice a universității din Ujgorod*, SympThrac 8, 1990, 121-122.
- Balaguri 2001 E. A. Balaguri, *Naselenie verhnego potisia v epohu bronzî*, Ujgorod, 2001, 243-288.
- Bejinariu 2003 I. Bejinariu, *Noi descoperiri ale culturii Suciului de Sus din județul Sălaj – New discoveries belonging to the Suciului de Sus culture from Sălaj county*, Marmatia 7/1, 2003, 65-81.
- Bejinariu, Lakó, Sana 2004 I. Bejinariu, Eva Lakó, D. V. Sana, *Materiale arheologice din epoca bronzului de la Doh (com. Măieriște), jud. Sălaj – Bronze Age archeologic materials from Doh (the Măieriște commune, Sălaj county)*, ActaMP 26, 2004, 111-131.
- Boroffka 1994 N. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, UPA 19, Bonn, 1994.
- Daicoviciu H. 1967 H. Daicoviciu (red.), *Muzeul de Istorie din Cluj*, București, 1967, fig.7.
- Dumitășcu 1997 S. Dumitășcu, *Medieșu Aurit "Cioncaș", jud. Satu Mare*, CronCercArh Campania 1996, București, 1997, 35-36, no. 60.

- Dumitrașcu, Bader 1967 S. Dumitrașcu, T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșu Aurit (I)*, Satu Mare, 1967.
- Gogâltan 2001 Fl. Gogâltan, *The settlement of Cășeiu and some problems concerning the Late Bronze Age in the center and northern Transylvania*, în C. Kacsó (ed.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7.-10. Oktober 1998*, BiblMarmatia 1, Baia Mare, 2001, 191-214.
- Gogâltan, Isac 1995 Fl. Gogâltan, Adriana Isac, *Die spätbronzezeitliche Siedlung von Cășeiu*, *EphemNap* 5, 1995, 5-26.
- Hampel 1886 J. Hampel, *A bronzkor emlékei magyarhonban I*, Budapest 1886.
- Iercoșan 1993 N. Iercoșan, *Săpăturile arheologice din județul Satu Mare (1971-1990) – Les fouilles archéologiques du département de Satu Mare (1971-1990)*, *StComSatu Mare* 9-10, 1992-1993, 77-90.
- Iuga 1981 Georgeta Maria Iuga, *Cercetări de suprafață din zona Chioar – Recherches archéologiques de surface dans de Chioar*, *Marmatia* 5-6, 1979-1981.
- Ivanciuc C. 1990 C. Ivanciuc, *Date privind cultura Suciului de Sus în N-V dep. Maramureș*, *SympThrac* 8, 1990, 16-17.
- Ivanciuc T. 1999 T. Ivanciuc, *Noi dovezi privind locuirea Maramureșului în protoistorie. – New discoveries concerning the habitat of Maramureș-Protohistory*, în *Maramureș vatră de istorie milenară. Lucrările celui de-al patrulea Simpozion Maramureș, Bucovina și Moldova. Ieud, Săliștea de Sus, Cârlibaba, Rădăuți, Putna, 28 iunie-2 iulie 1998*, Cluj - Napoca, 1999, 15-22.
- Kacsó 1971 C. Kacsó, *Bârsana "Cetățuia"*, în *Cronica săpăturilor arheologice efectuate de Muzeul județean Maramureș în perioada 1968-1970 – Chronik der Ausgrabungen des Bezirksmuseums Maramureș für den Zeitraum 1968-1970*, *Marmatia* 2, 1971, 369.
- Kacsó 1975 C. Kacsó, *Contributions à la connaissance de la culture de Suciului de Sus à la lumière des recherches faites à Lăpuș*, *Dacia N.S.* 19, 1975, 45-68.
- Kacsó 1980 C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului în Depresiunea Sălajului – Entdeckungen der Bronzezeit in der Sălaj-Niederung*, *ActaMP* 4, 1980, 38-46.
- Kacsó 1981a C. Kacsó, *Date noi cu privire la tezaurul de aur de la Sarasău – Neue Daten bezüglich des Goldfundes von Sarasău*, *SCIVA* 32, 3, 1981, 371-381.
- Kacsó 1981b C. Kacsó, *Necropola tumulară de la Lăpuș, teză de doctorat*, Cluj - Napoca, 1981
- Kacsó 1987 C. Kacsó, *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciului de Sus-Kultur*, *Dacia N.S.* 31, 1987, 51-75.
- Kacsó 1990 C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Libotin – Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Libotin*, *Thraco-Dacia* 11, 1990, 79-98.
- Kacsó 1993 C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Suciului de Sus și Groșii Țibleșului – Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Suciului de Sus und Groșii Țibleșului*, *RevBistriței* 7, 1993, 29-48.
- Kacsó 1994 C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Lăpuș – "Gruiful Târgului" – Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Lăpuș-Gruiful Târgului*, *Crisia* 24, 1994, 9-21.

- Kacsó 1995 C. Kacsó, *Noi date cu privire la prima fază a culturii Suciului de Sus – Neue Angaben zum Anfang der Suciului de Sus Kultur*, *Apulum* 32, 1995, 83-99.
- Kacsó 1999a C. Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureșului – Neue Daten zur Vorgeschichte in der Maramureș*, *Angustia* 4, 1999, 55-70.
- Kacsó 1999b C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului în peștera Valea Rea de la Vălenii Șomcutei – Bronzezeitliche Funde in der Valea Rea-Höhle bei Vălenii Șomcutei*, *SCIVA* 50, 1999, 113-126.
- Kacsó 2001 C. Kacsó, *Zur chronologischen und kulturellen Stellung des Hügelgräberfeldes von Lăpuș*, în C. Kacsó (ed.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7.-10. Oktober 1998*, *BiblMarmatia* 1, Baia Mare, 2001, 231-278.
- Kacsó 2003a C. Kacsó, *Noi descoperiri Suciului de Sus și Lăpuș în nordul Transilvaniei – Neue Suciului de Sus und Lăpuș – Funde im Norden Siebenbürgens*, *Marmatia* 7/1, 2003, 105-181.
- Kacsó 2003b C. Kacsó, *Contribuții la topografia arheologică a Depresiunii Lăpușului. Descoperirile de la Suciului de Sus și împrejurimi – Beiträge zur archäologischen Topographie der Lăpuș-Senke. Die Funde von Suciului de Sus und der Umgebung*, *RevBistriței* 17, 2003, 45-54.
- Kacsó 2003c C. Kacsó, *Radu Popa și cercetarea arheologică din Maramureș – Radu Popa und die archäologischen Forschungen in der Maramureș*, în D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (coord.), *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european*, Cluj-Napoca, 2003, 25-40.
- Kacsó 2004a C. Kacsó, *Contribuții la topografia arheologică a județului Sălaj – Beiträge zur archäologischen Topographie des Bezirkes Sălaj*, *ActaMP* 26, 2004, 77-87.
- Kacsó 2004b C. Kacsó, *Zu den Problemen der Suciului de Sus-Kultur in Siebenbürgen*, în J. Batora, V. Furmánek, L. Veliáčik (Hrsg.) *Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Josef Vladár zum 70. Geburtstag*, Nitra 2004, 327-340.
- Kacsó 2004c C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004.
- Kacsó 2005a C. Kacsó, *Descoperiri pre - și proto istorice la Baia Mare – Vor - und frühgeschichtliche funde in Baia Mare*, *Marmatia* 8/1, 2005, 153-181.
- Kacsó 2005b C. Kacsó, *Expoziția "Comori ale epocii bronzului din nordul Transilvaniei" la Muzeul de Arheologie și Istorie din Baia Mare*, *Marmatia* 8/1, 2005, 421-451.
- Kacsó 2006 C. Kacsó, *Noi date cu privire la descoperirile din epoca bronzului de la Vălenii Șomcutei – Neuen Daten bezüglich der bronzezeitliche Funde von Vălenii Șomcutei*, *RevBistriței* 20, 2006, 79-102.
- Kacsó 2007 C. Kacsó, *"Importuri" Suciului de Sus în culturile epocii bronzului din Transilvania – Suciului de Sus "importe" in den bronzezeitlichen kulturen transsilvaniens*, *RevBistriței* 21/1, 2007, 43-62.
- Kacsó, Pop D., Stanciu 2001 C. Kacsó, D. Pop, I. Stanciu, *Lăpușel, com. Recea, jud. Maramureș. Punct: Ciurgău și Mociar*, *CronCercArh Campania* 2000, București, 2001, 130-132, no. 104-105.
- Kacsó, Stanciu 1996 C. Kacsó, I. Stanciu, *Bicaz, "Igoaie", jud. Maramureș*, în: *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, 13, no. 17.
- Kacsó, Pop 2007 C. Kacsó, D. Pop, *Lăpuș, "Gura Tinoasei", jud., Maramureș*, în *CronCercArh Campania* 2006, București, 2007, 215-216, no. 106, pl.46.

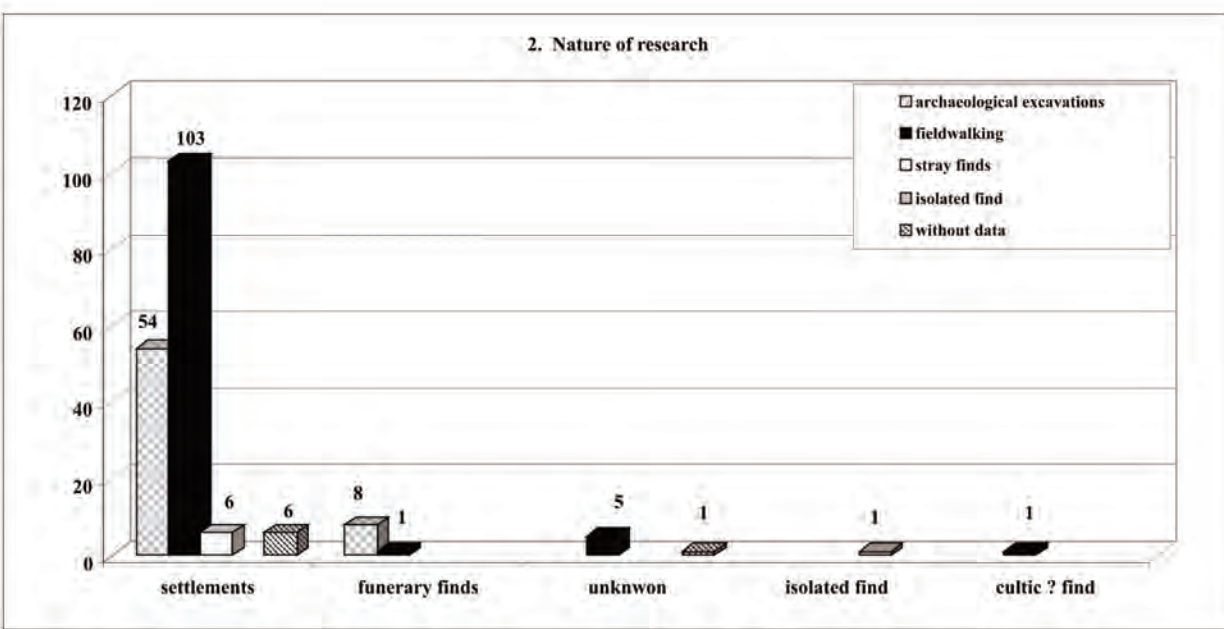
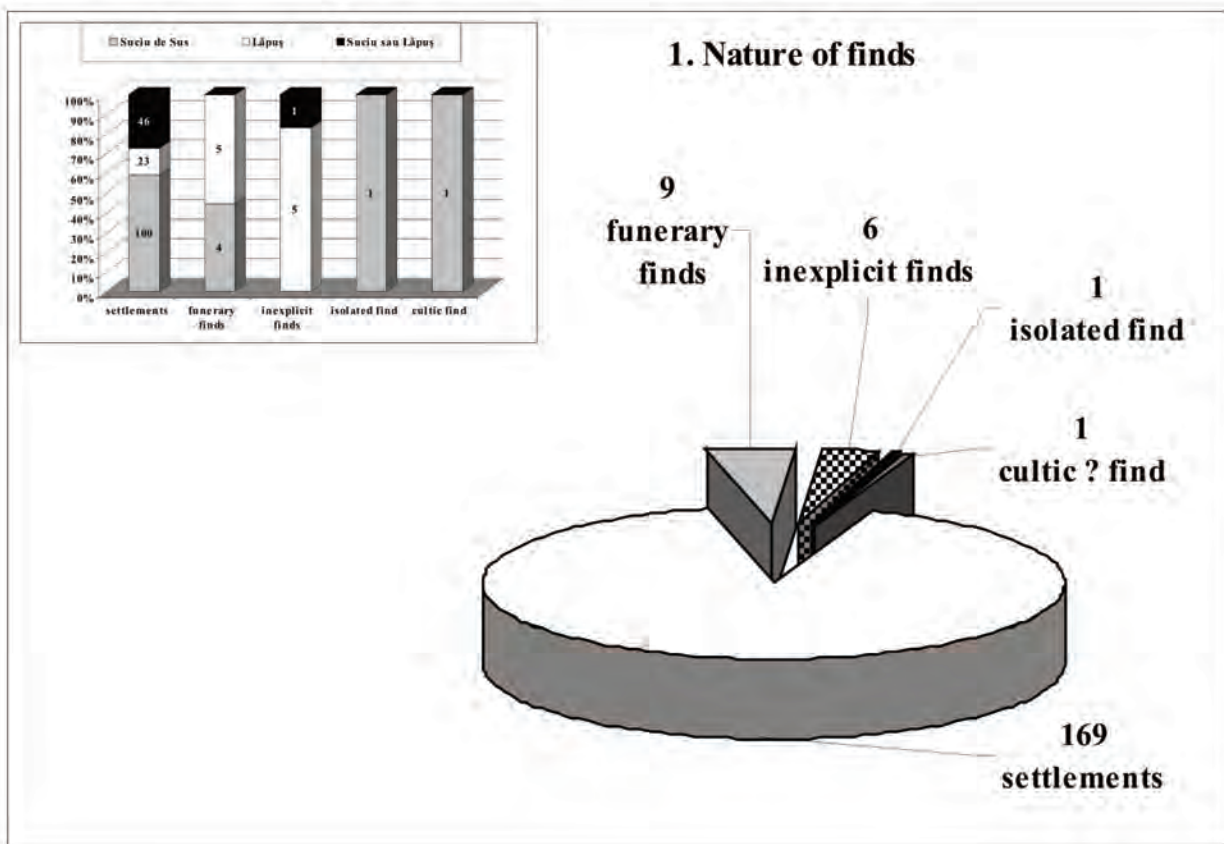
- Kacsó, Metzner – Nebelsich 2008 C. Kacsó, C. Metzner – Nebelsich, *Lăpuș, Podanc, jud. Maramureș*, în *CronCercArh Campania* 2007, București, 2008, 177-181, no.90.
- Kalicz 1960 N. Kalicz, *A későbronzkori felsőszőcsi csoport leletei és kronológiai helyzete – Funde und chronologische Situation der Felsőszőcs-Gruppe der Spätbronzezeit*, *ArchÉrt* 87, 1960, 3-15
- Kemenczei 1963 T. Kemenczei, *Adatok Észak Magyarország későbronzkori történéhez – Angaben zur Geschichte der Spätbronzezeit in Nordungarn*, *ArchÉrt* 90, 1963, 169-188.
- Kemenczei 1984 T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, Budapest, 1984.
- Kobaľ 1997 J. Kobaľ, *Preliminary report on the results of archaeological research on the multi-level fortified settlement of "Chitattia" (near Solotvino / Akanaszlatina, Transcarpathian region, Ukraine) by the Expedition of the Transcarpathian Museum of Local History – Előzetes jelentés a Szolotvinó / Akanszlatina (Ukrajna. Kárpátalja) környéki "Csitattja" többretegű erődített telepen a Kárpátalja Honismereti Múzeum által szervezett régészeti feltárás eredményeiről*, *JAMÉvk* 37-38, 1995-1996 (1997), 115-151.
- Kobaľ 2007 J. Kobaľ, *Do pytanja pro hronologiju ta periodyzaciju kul'tury Stanove*, in: *Zapysky naukovogo tovarystva imeni Ševčenka*, Tom 253, *Praci Arheologičnoj komisii*, L'viv 2007, 583-599.
- Kovács 1967 T. Kovács, *Eastern connections of North Eastern Hungary in the late bronze age*, *FolArch* 18, 1966-1967, 27-58.
- Lakó 1983 Eva Lakó, *Repertoriul topografic al epocii bronzului și al Hallstattului în județul Sălaj – The topographical catalogue of the Bronze Age and Early Iron Age in Sălaj district*, *ActaMP* 7, 1983, 69-100.
- Lazarovici 1977 Gh. Lazarovici, *Cercetări arheologice de suprafață la hotarele județelor Cluj-Sălaj – Archäologische Oberflächeforschungen in der Kontakt-Zone der Bezirke Cluj und Sălaj*, *ActaMP* 1, 1977, 35-39.
- Lazin, Pop S. 1997 Gh. Lazin, Seranța Pop, *O nouă descoperire aparținând culturii Suciului de Sus (Așezarea de la Tătărești, jud. Satu Mare) – A new discovery belonging to the culture of Suciului de Sus (The settling of Tătărești, Satu Mare county)*, *StComSatu Mare* 14, 1997, 75-84.
- Marta 2001 L. Marta, *Lazuri, com. Lazuri, jud. Satu Mare. Punctul: Drumul Dorolț*, *CronCercArh Campania* 2000, București, 2001, 126, no. 102.
- Marta 2002 L. Marta, *Dorolț, com. Dorolț, jud. Satu Mare. Punctul: Pescărie*, *CronCercArh Campania* 2001, București, 2002, 128, no. 186.
- Marta 2004a L. Marta, *Un complex arheologic din epoca mijlocie a bronzului descoperit la Halmeu – A Middle Bronze Age Dwelling Discovered at Halmeu*, *StComSatu Mare* 17-21/1, 2000-2004, 39-46.
- Marta 2004b L. Marta, *Halmeu, com. Halmeu, jud. Satu Mare. Punctul: Vamă*, *CronCercArh Campania* 2003, București, 2004, 133-134, no. 83.
- Marta 2005 L. Marta, *Der bronzene Nadeldepotfund von Petea, Kr. Satu Mare – Depozitul de ace din bronz descoperit la Petea, jud. Satu Mare*, în T. Soroceanu (Hrsg.) *Bronzefunde aus Rumänien II. / Depuneri de bronzuri din România II, Bistrița / Cluj Napoca*, 2005, 75-94.
- Marta, D. Pop 2008 L. Marta, D. Pop, *Călinești – Oaș, jud. Satu Mare. Punctul Strada Horburilor*, *CronCercArh Campania* 2007, București, 2008, 90-91, no. 34.

- Marta, Gindele, Astaloş, Kadas 2004 L. Marta, R. Gindele, C. Astalos, Z. Kadas, *Medieşu Aurit, com. Medieşu Aurit, jud. Satu Mare. Punctul: conducta de gaz, CronCercArh Campania 2003, Bucureşti, 2004, 1191-195, no. 120.*
- Motzoi-Chicideanu 2004 I. Motzoi-Chicideanu, *Privire la descoperirile funerare ale grupei Verbicioara – Commentaries concerning the Verbicioara funerary discoveries, European Archaeology-online 2004.*
- Motzoi-Chicideanu 2001 I. Motzoi-Chicideanu, *Ein neuer Fund vom Beginn der Hallstattzeit aus der Kleinen Walachei, Dacia N.S. 43-45, 1999-2001, 197-229.*
- Mozsolics 1960 Amália Mozsolics, *Der Tumulus von Nyírkarász-Gyulaháza, ActaArchHung 12, 1960, 113-123.*
- Németi 1978 I. Németi, *Descoperiri de la sfârşitul epocii bronzului din jurul Careiului – Découvertes de la fin de l'époque de bronze aux environs de Carei, SCIVA 29, 1978, 99-122.*
- Németi 1987 I. Németi, *Descoperiri arheologice din teritoriul localităţii Moftinu Mic (jud. Satu Mare) – Archäologische Entdeckungen auf dem Gebiet des Dorfes Moftinu Mic (Kreis Satu Mare), StComSatu Mare 7-8, 1986-1987, 101-137.*
- Németi 1997 J. Németi, *Descoperirile arheologice de la Lazuri – "Lubi-tag" (jud. Satu Mare) din anii 1995-1996 – Archaeological discoveries from Lazuri-Lubi-tag (Satu Mare county) in 1995-1996, Cercetări arheologice în aria nord-tracă II, Bucureşti, 1997, 78-86.*
- Németi 1999 J. Németi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului, Bucureşti, 1999.*
- Németi, Lazin, Gindele, Marta 2000 J. Németi, Gh. Lazin, R. Gindele, L. Marta, *Petea, com. Dorolţ, jud. Satu Mare. Punct: Vamă, CronCercArh Campania 1999, Bucureşti, 2000, 74, no. 104.*
- Németi, Molnár 2002 Németi J., Molnár Zs., *A tell telepek elterjedése a nagykarolyi síkságon és az Ér völgyében, Kolozsvár, 2002.*
- Nemoianu, Todincă 1981 Larisa Nemoianu, Gh. Todincă, *Şantierul arheologic Călineşti, jud. Maramureş – Le site archéologique de Călineşti, dép. de Maramureş, CercArh 4, 1981, 66-69.*
- Oanţă-Marghitu 2003 S. Oanţă-Marghitu, *The "Cernavoda III-Boleraz Phenomenon": after 30 Years, European Archaeology-online 2003.*
- Pop D. 2003 D. Pop, *Aşezarea din epoca bronzului de la Someş-Uileac – The Bronze Age settlement from Someş – Uileac, Maramureş county, Marmatia 7/1, 2003, 83-104.*
- Pop S., Pop A. 1999 Speranţa Pop, A. Pop, *Descoperiri arheologice în perimetrul localităţii Valea Vinului – Archaeological Discoveries in the Neighbourhood of Valea Vinului locality, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, 35-44.*
- Puskás 1997 Eva Puskás, *Restaurarea şi punerea în valoare a unor obiecte descoperite pe şantierul arheologic Lazuri (judeţul Satu Mare) – The resoration of a few objects discovered on the archaeological site of Lazuri (Satu Mare county), StComSatu Mare 14, 1997, 443-450.*
- RepArhMaramureş Roska 1940 C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al judeţului Maramureş, în pregătire.*
M. Roska, *A kimetszett díszű agyagművesség Erdélyben – Die kerbschnittverzierte Keramik in Siebenbürgen, KözI Debrecen 1, 1940, 1-26.*
- Roska 1942 M. Roska, *Erdély régészeti repertórium I. Óskor, Kolozsvár, 1942.*
- Stanciu 1992 I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.Chr. şi mileniul I d.Chr. în judeţul Maramureş – Les découverts provenant de la seconde moitié de 1-er millénaire av.JC et du 1 –er millénaire av. JC dans le dép. de Maramureş, EphemNap 2, 1992, 169-191.*

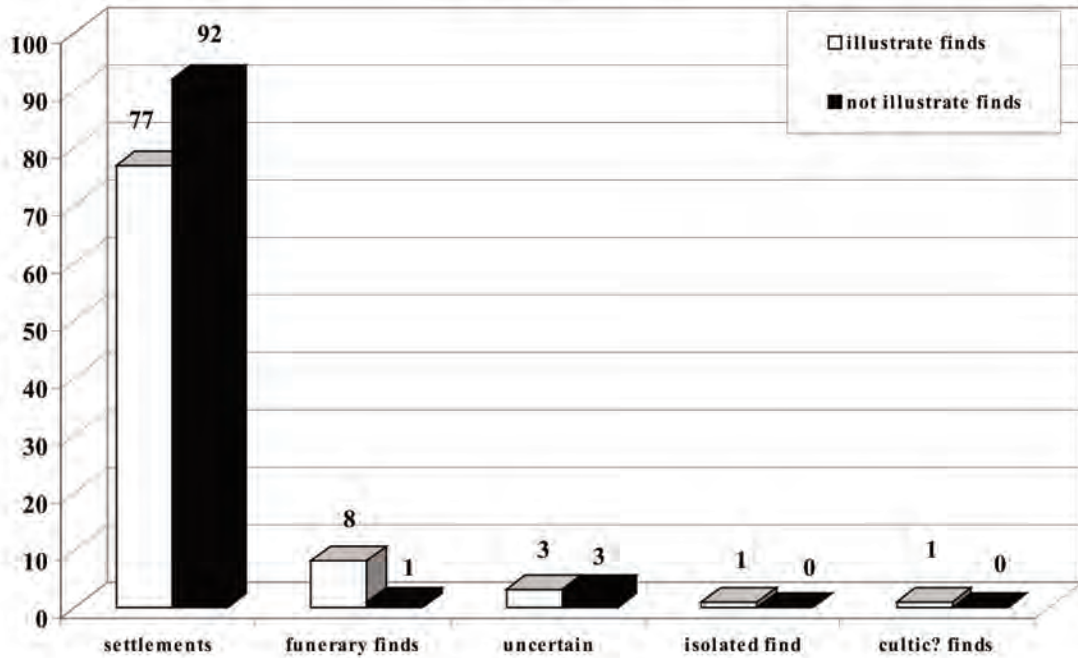
- Stanciu 1993 I. Stanciu, *Sondajele efectuate la Bicaz, jud. Maramureș (1990, 1991) – Les sondages entrepris à Bicaz, département de Maramureș (1990, 1991)*, EphemNap 3, 1993, 261-272.
- Stanciu 1994 I. Stanciu, *Așezarea prefeudală de la Lăpușel, jud. Maramureș (Cercetări arheologice din anii 1992, 1993) – The Early Medieval Settlement at Lăpușel, Maramureș county (Archaeological Excavations 1992, 1993)*, EpemNap 4, 1994, 267-322.
- Stanciu 1999 I. Stanciu, *Așezarea slavă timpurie de la Lazuri “Lubi Tag” jud. Satu Mare (Cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuții la cunoașterea secolelor VI-VII în zona Tisei Superioare – Die frühslawische Siedlung von Lazuri Lubi Tag Kreis Satu Mare (die archäologischen Forschungen der Jahre 1977, 1993-1995) Beiträge zum Kennen der VI-VII Jh. im oberen Theiss-Gebiet*, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, 115-266.
- Stanciu, Marta 2003 I. Stanciu, L. Marta, *Lazuri, com. Lazuri, jud. Satu Mare. Punctul: Lubi Tag*, CronCercArh Campania 2002, București, 2003, 177-182 no. 110.
- Stanciu, Marta 2004 I. Stanciu, L. Marta, *Lazuri, com. Lazuri, jud. Satu Mare. Punctul: Lubi Tag*, CronCercArh Campania 2003, București, 2004, 173-176 no. 100.
- Teržan 2005 Biba Teržan, *Metamorphose – eine Vegetationsgottheit in der Spätbronzezeit*, în B. Horejs, R. Jung, E. Kaiser, B. Teržan (Hrsg.) *Interpretationsraum Bronzezeit. Bernhard Hänsel von seinen Schülern gewidmet*, UPA 121, Bonn, 2005, 241-261.
- Vulpe 1975 A. Vulpe, *Einige Bemerkungen über die mittlere und die späte Bronzezeit in Norden Rumäniens*, Dacia N.S. 19, 1975, 69-76.
- Vulpe 1995 A. Vulpe, *Stand und Aufgaben der Urnenfelderforschung im Karpatenraum*, in: *Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, RGZM 35, 1995, 389-397.
- Vulpe 1997 A. Vulpe, *Die Nackenscheibenaxt von Bogata in Mittelsiebgürgen (Rumänien)*, in: Cornelia Becker, Marie-Luise Dunkelmann, Carola Metzner-Nebelsick, Heidi Peter-Röcher, Manfred Roeder, Biba Teržan (Hrsg.) *Χρόνος – Beiträge zur Prähistorischen Archäologie zwischen Nord – und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel*, Espelkamp, 1997, 303-311.
- Vulpe 2001 A. Vulpe, *Epoca metalelor*, in: Mircea Petrescu-Dimbovița, Alexandru Vulpe (coord.) *Istoria românilor*, vol. I, cap.3, 2001, 261, 280-281.
- Vulpe 2008 A. Vulpe, *Zu den Grabsitten den älteren Hallstatzeit in Rumänien*, in: Frank Verse, Benedikt Knoche, Jan Graefe, Martin Hohlbein, Kertin Schierhold, Claudia Siemann, Marion Uckelmann, Gisela Woltermann (Hrsg.) *Durch die Zeiten ...Festschrift für Albrecht Jockenhövel zum 65. Geburtstag*, Rahden/Westf., 2008, 269-273.

Dan POP

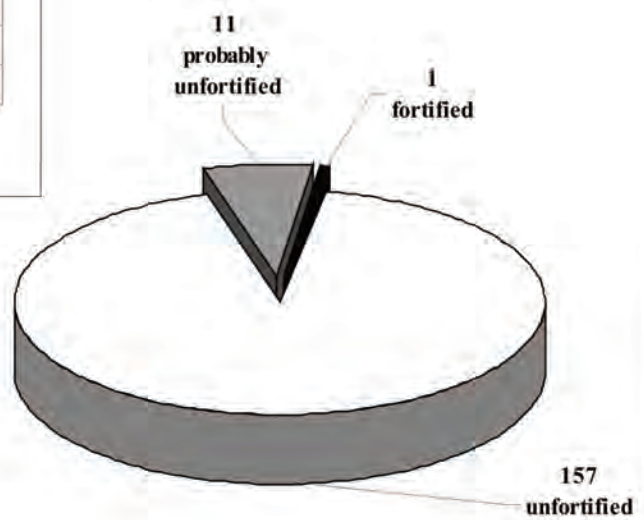
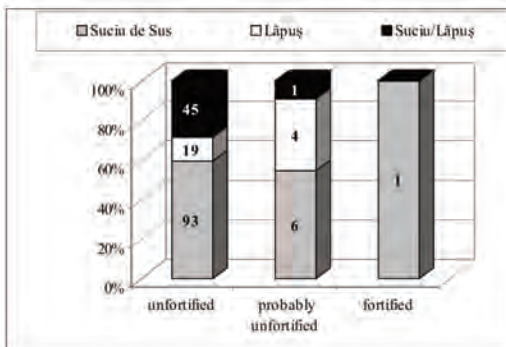
Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
Baia Mare
Monetăriei street, no.1-3
Maramureș county
dannpopp@gmail.com

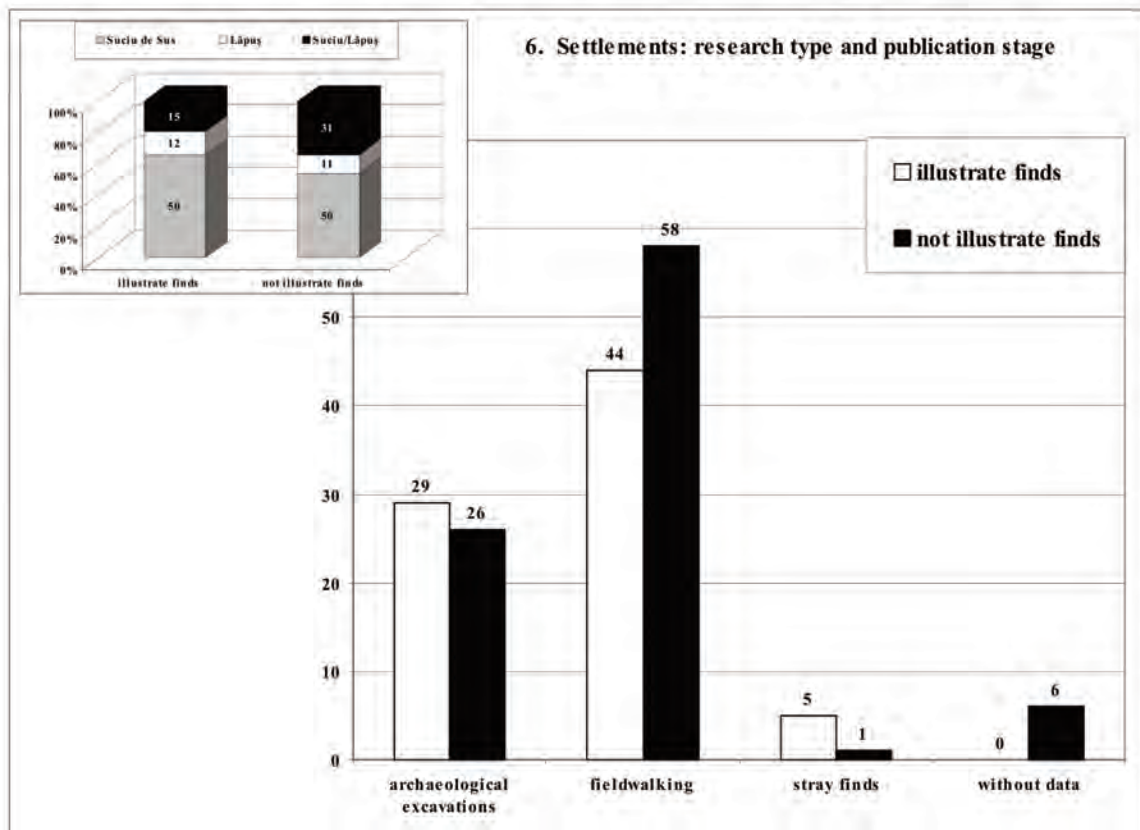
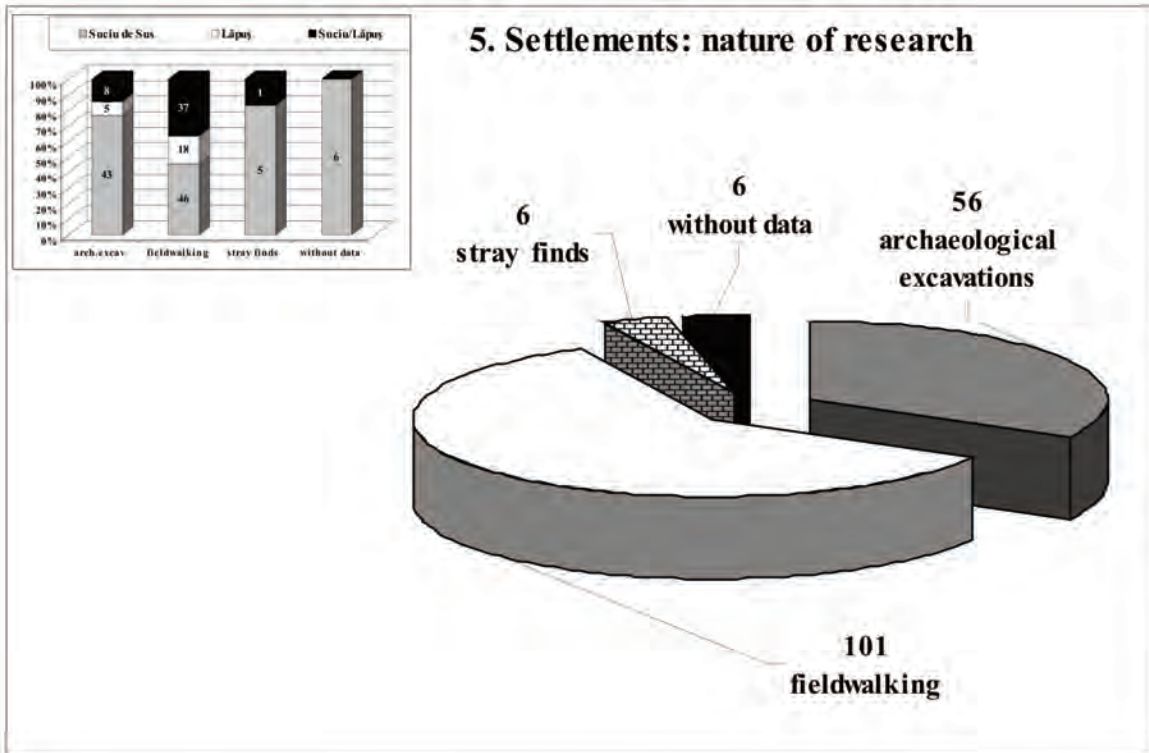

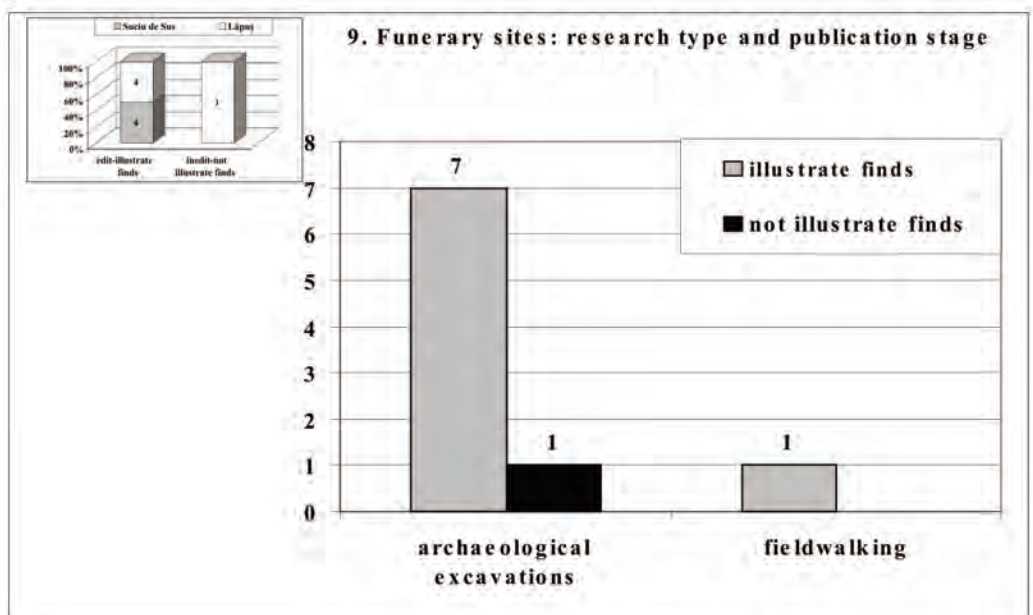
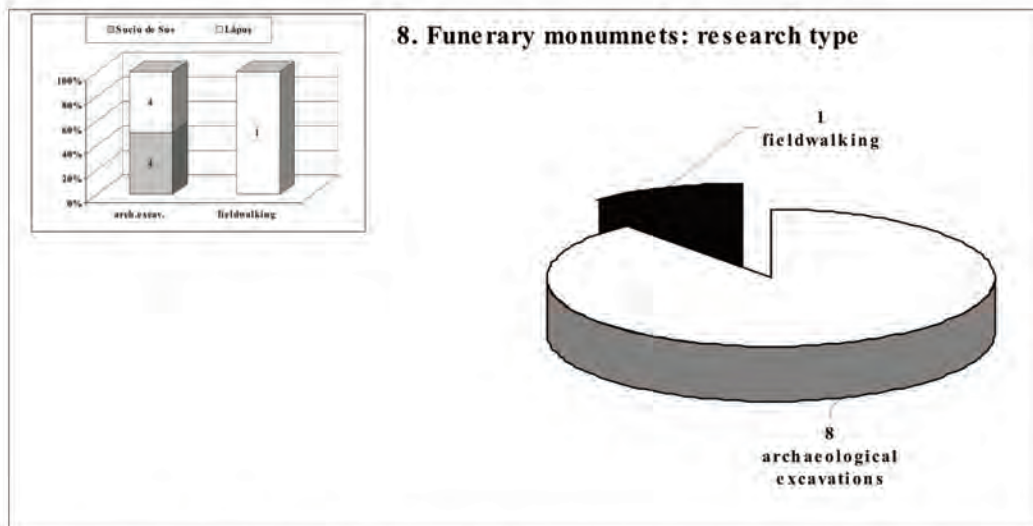
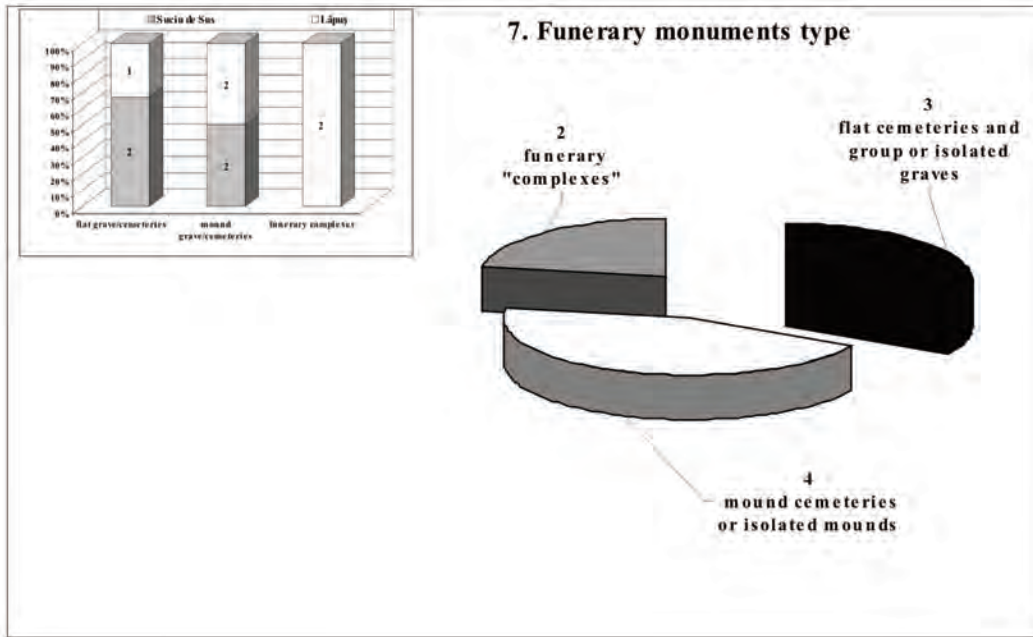
3. Stage of publication

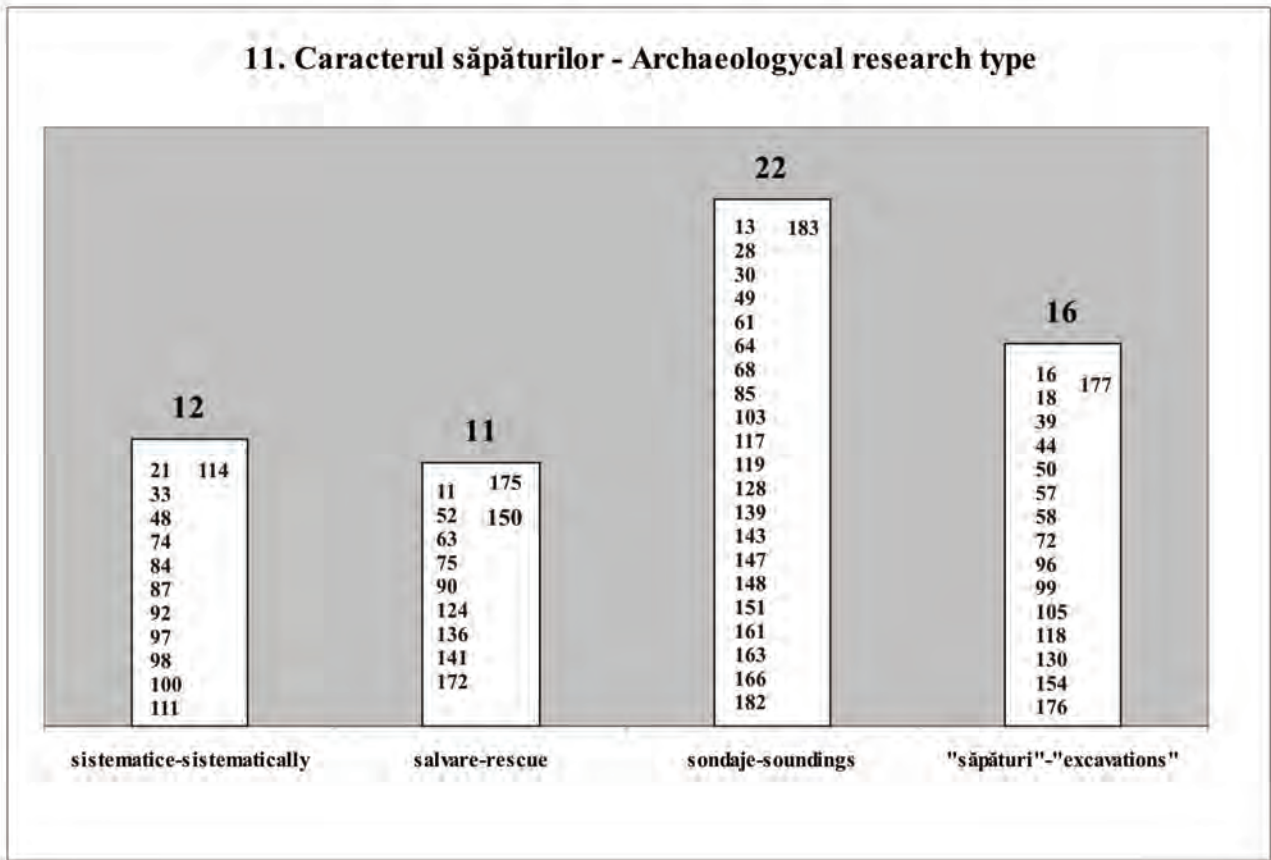
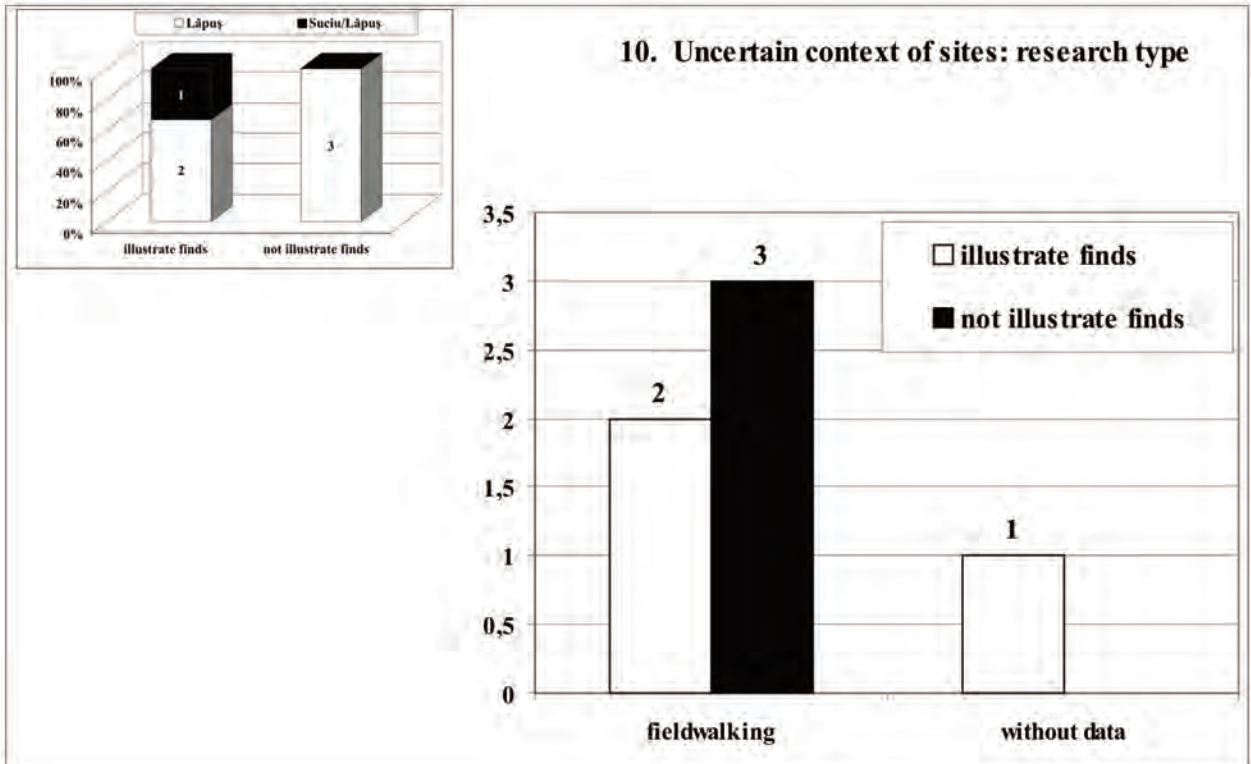

4. Settlements type

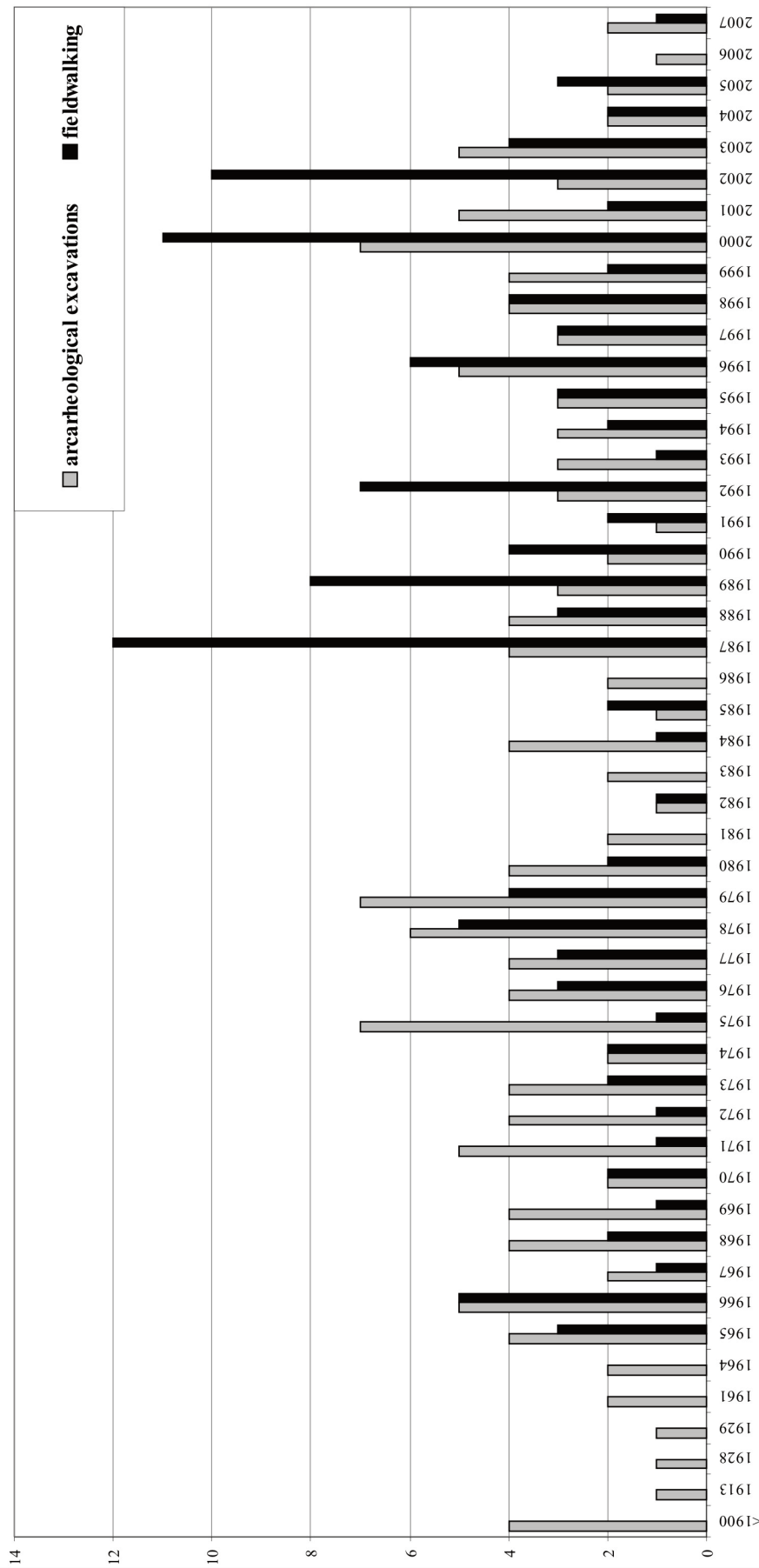

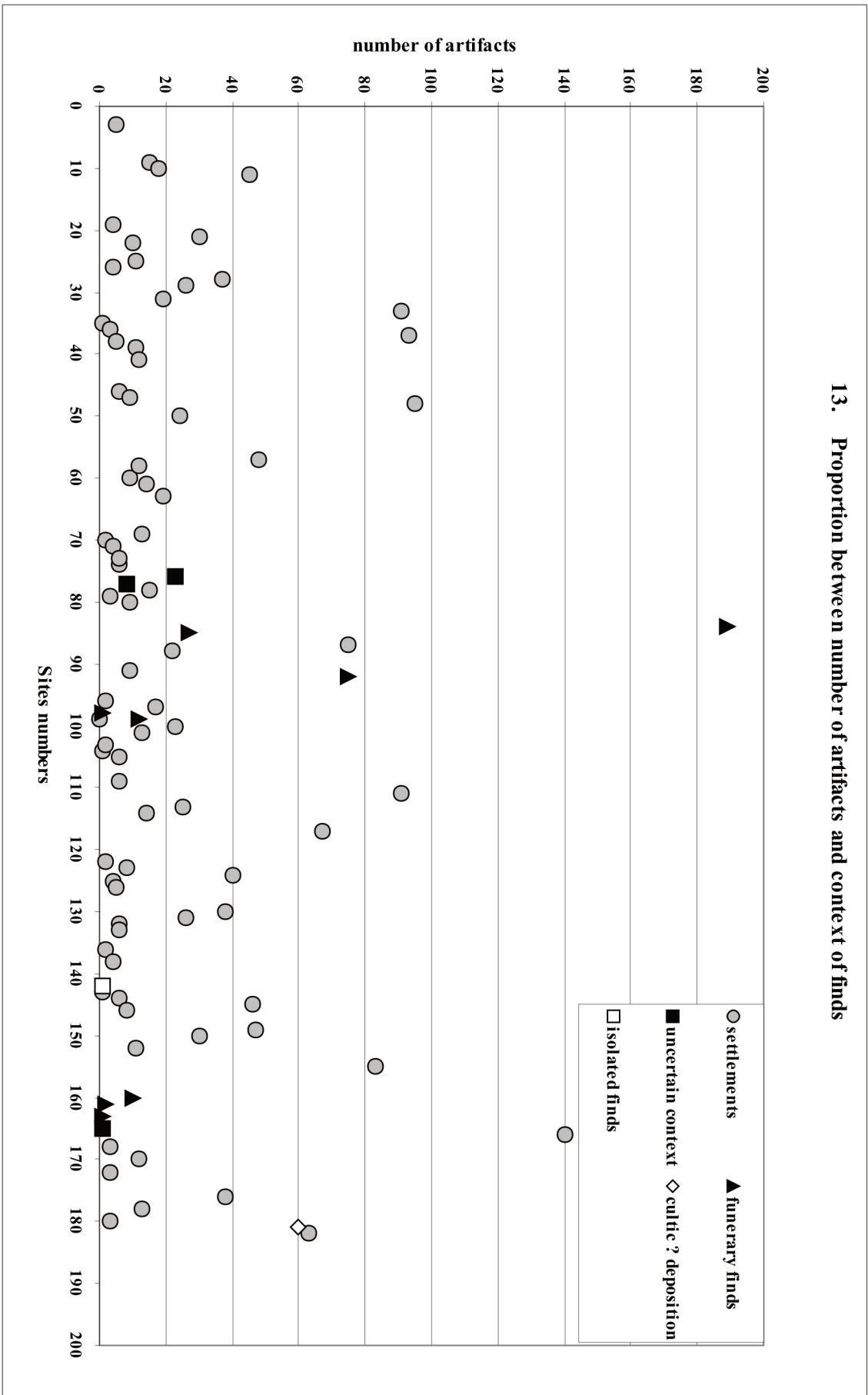

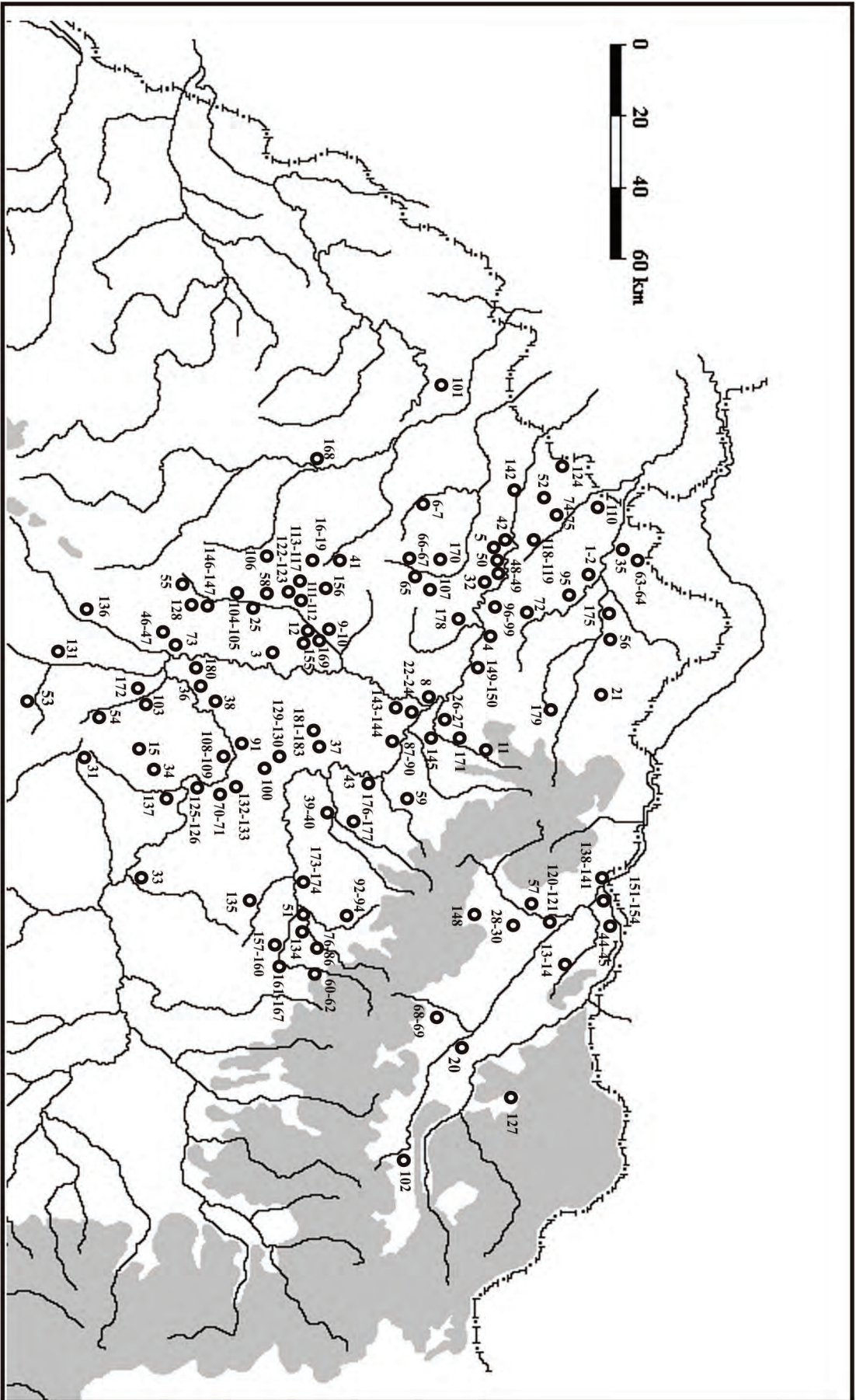

12. Archaeological research by years

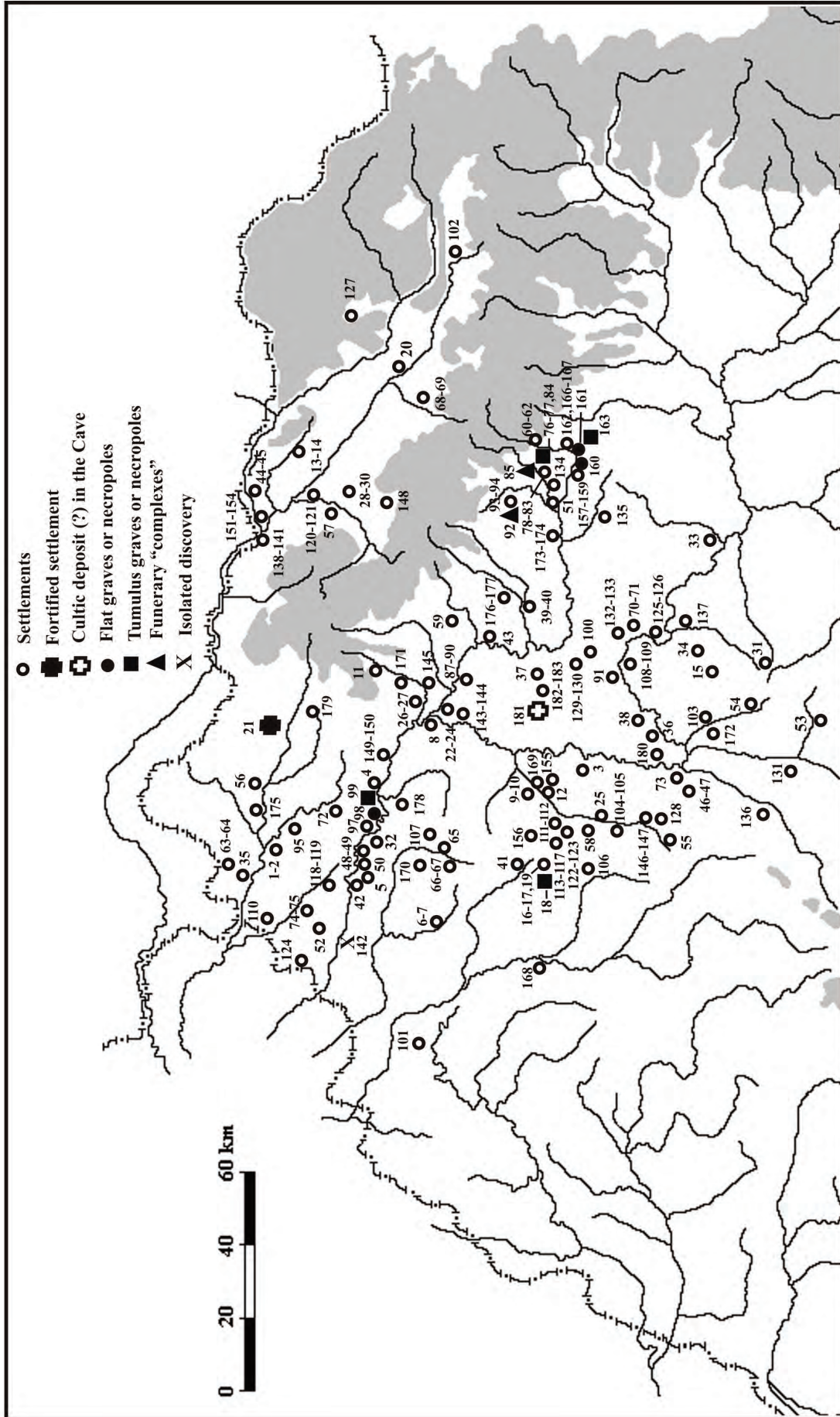

13. Proportion between number of artifacts and context of finds

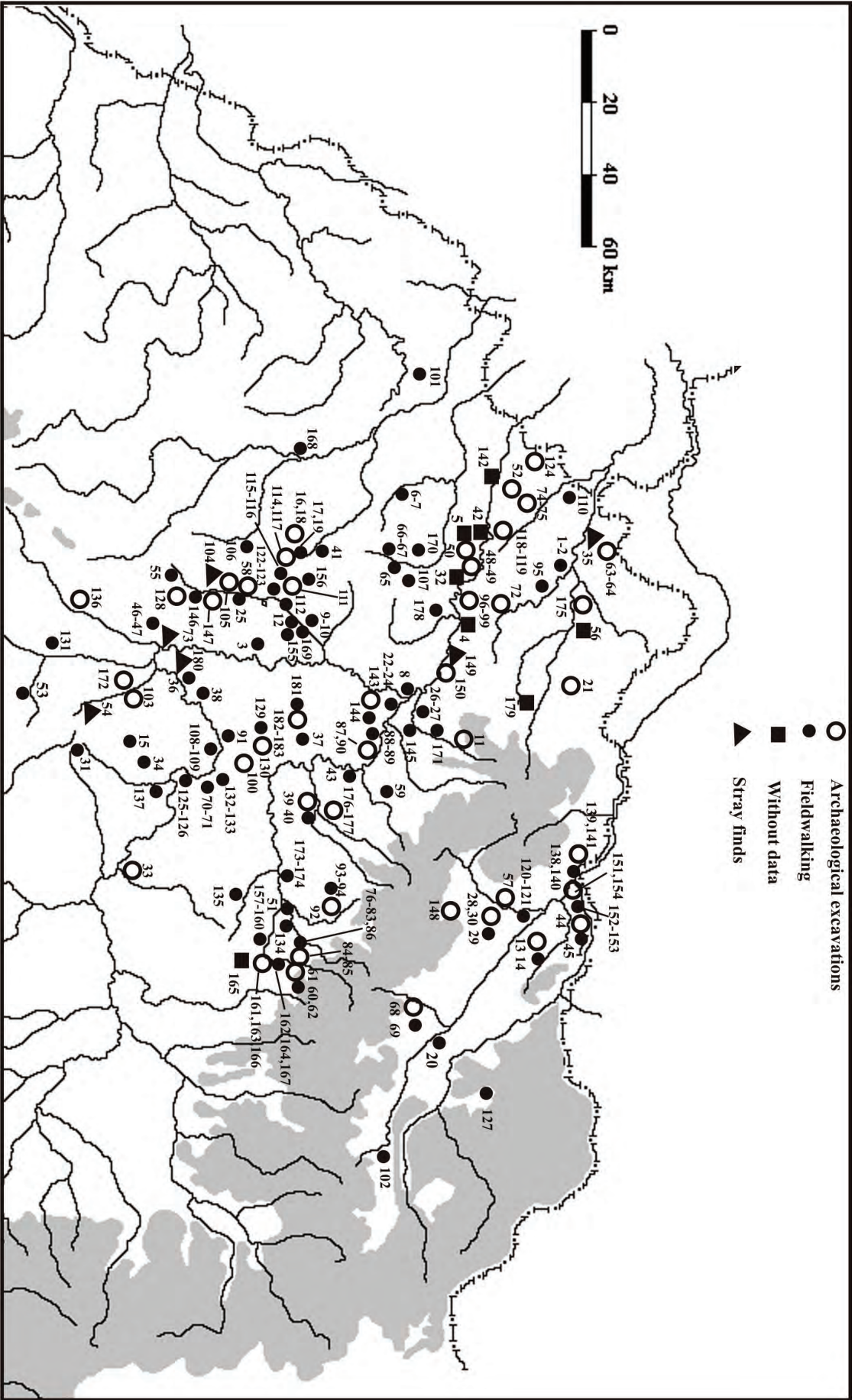

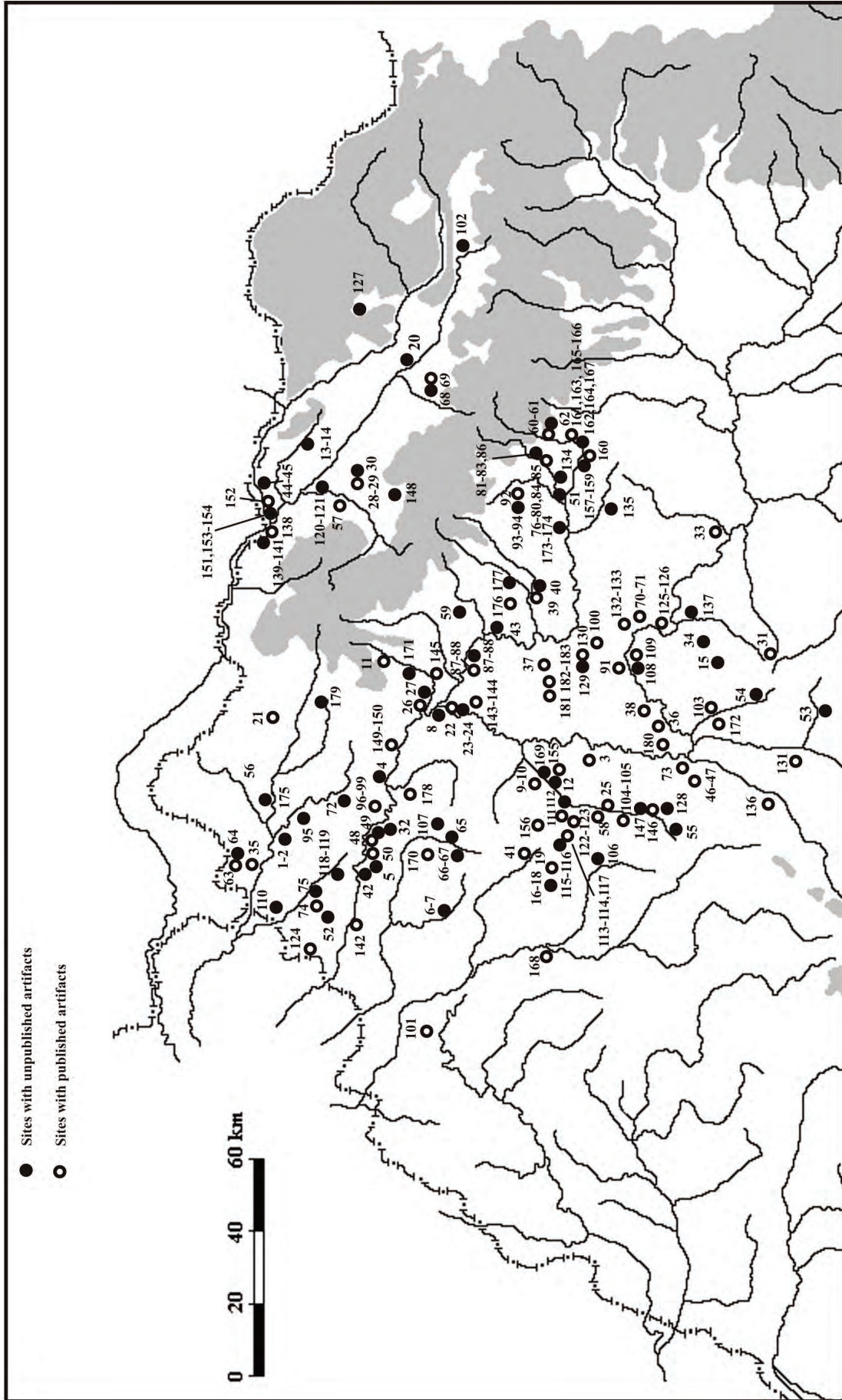
Map 1. Suciu de Sus and Lăpuș sites from Transylvania

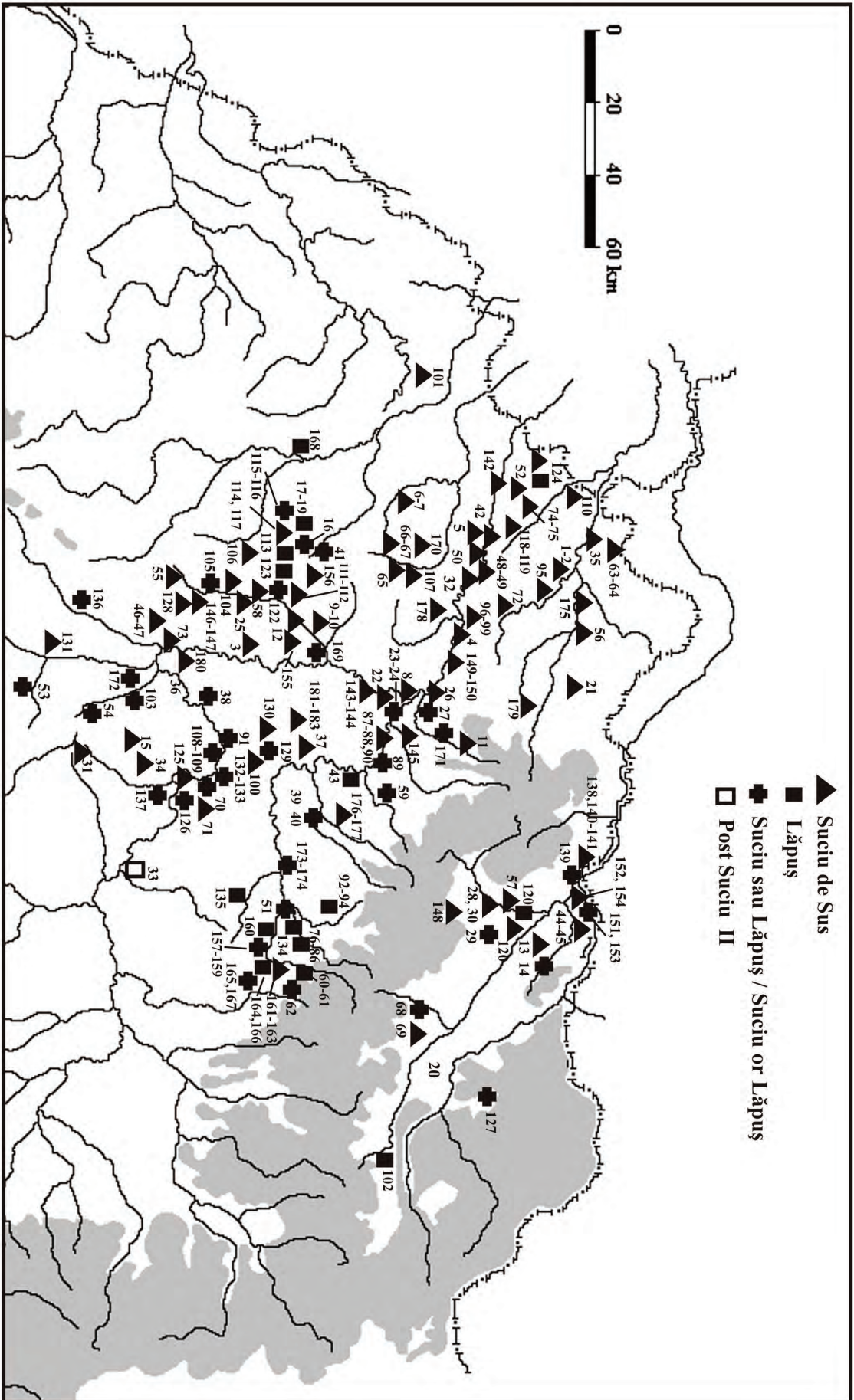
Map 2. Context of finds

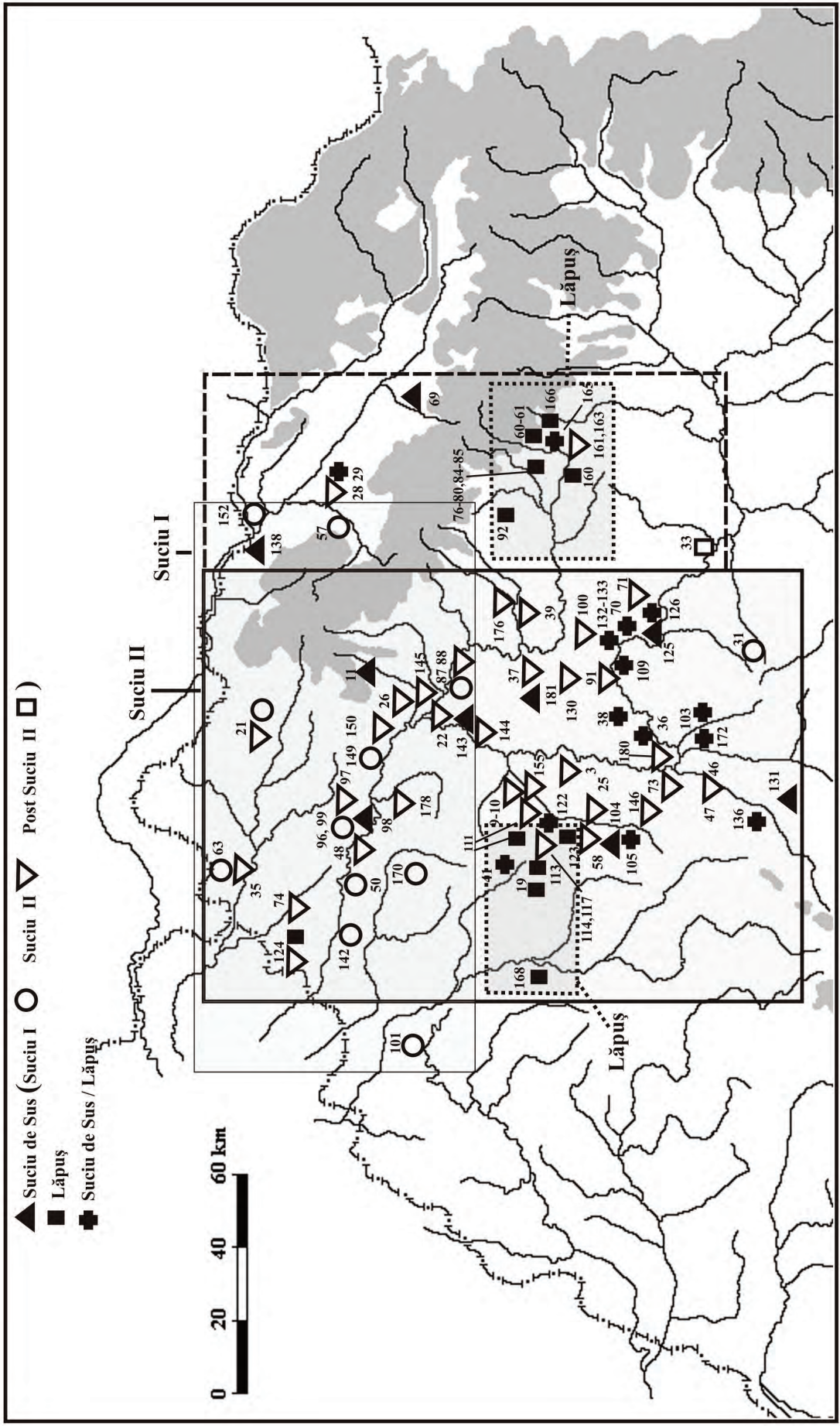
Map 3. Type of research

Map 4. Stage of publication

Map 5. Suciu de Sus and Lăpuș sites from Transylvania (after literature and illustrated finds)

Map 6. Suciul and Lăpuș sites after illustrated artifacts

Istoria timpurie a vandalilor. Surse literare antice și realități arheologice

MARIUS ARDELEANU

Descoperirea lumii germanice de către antichitatea clasică s-a făcut la început pe calea maritimă (Pyteas – sec. IV î. d. Hr.) și apoi prin intermediul migratorilor germanici: *bastarnii* și *skirii* în zona Mării Negre (sec. III î. d. Hr.), *cimbrii* și *teutonii* în zona Alpilor (sfârșitul sec. II î. d. Hr.). Către epoca lui Augustus, romanii au luat cunoștință despre amploarea și relativa unitate a lumii germanice. Aveau nevoie de un nume pentru a-i desemna. Poseidonios (sec. I î. d. Hr.) este cel care, fără îndoială, a introdus în limba literară termenul de *germani*¹ (*gemanoi* în limba greacă), popularizat apoi prin *Comentariile* lui Cezar (*Bellum Gallicum*) și *Geografia* lui Strabo (aprox. 18 d. Hr.). Informații mai ample ne furnizează Pliniu cel Bătrân în sec. I d. Hr. (*Historia Naturalis*), Tacit (*Germania* – 98 d. Hr.) și Ptolemeu (*Geografia* – aprox. 150 d. Hr.).

Primele informații scrise despre vandali sunt destul de confuze. Ele au fost scrise împreună cu mențiuni ale altor populații germanice, față de care vandalii nu au avut un asemenea noroc². Nu există nici o lucrare referitoare la originile acestora³. Istoria lor ne este cunoscută pe baza a două categorii de surse literare, completate pe deplin de descoperirile arheologice. O primă categorie de informații este reprezentată de unele mențiuni directe ale autorilor antici, iar cea de-a doua constă în tradițiile orale ale altor populații germanice cu care vandalii au intrat în contact (de ex. goți, langobarzi). Prin intermediul acestora aflăm informații în special legate de luptele acestor populații germanice împotriva vandalilor, lucruri cunoscute de noi din lucrările mai târzii (mai ales cele ale lui Iordanes și Paul Diaconul).

Autorii antici au propus diferite clasificări ale germanilor. În cartea sa, Pliniu cel Bătrân, face o împărțire de natură topografică enumerând cinci grupuri diferite de populații germanice⁴, făcând referiri directe și la *vandali*. Primele două trunchiuri de populații locuiau în nord, al treilea în sud-vest (grupul de pe Rin), al patrulea în centrul Germaniei, iar al cincilea în sud-est⁵. Fără îndoială că, granița nordică a vandalilor, burgunzilor, varinilor, charinilor și a gutonilor (=goți), era Marea Baltică.

Tacit, care a scris la sfârșitul sec. I d. Hr., ne transmite informații mai vechi, de natură

¹ Musset 2002, 92.

² Istoria *goților* a fost scrisă în detaliu, în lucrarea nepăstrată a lui Cassiodor, pe care o cunoaștem datorită rezumatelor lui Iordanes; cea a *langobarzilor* de către Paul Diaconul (aproximativ 720-795 d. Hr.) – *Historia Longobardorum* și de către un autor anonim – *Origo gentis Longobardorum* (cunoscută de prin secolul V d. Hr.); Gregorie din Torus (aproximativ 540-594 d. Hr.) a scris despre istoria *francilor*; Beda Venerabilis (aproximativ 672-735 d. Hr.) despre istoria *anglilor*.

³ Lucrările scrise despre vandali vizează istoria lor târzie. Victor Vitensis a scris o istorie datată la persecuției Bisericii împotriva *vandalilor arieni*, iar Procop din Cezarea a descris luptele împotriva vandalilor în timpul ocupării Africii de către bizantini (vezi și Kolendo 2004, 49).

⁴ Acestea sunt: 1. *vandili* (*vandiler*) căruia îi aparțin și *burgunzii*, *varinii* (*varinnae*), *charinii* (*chariner*) și *gutonii* (*guthones*); 2. *ingaenones* din care fac parte și *cimbrii*, *teutonii* și *chaucii*; 3. *isthaeones* (un singur popor, fără îndoială *sicambrii*); 4. *hermiones* cuprinzând și pe *suebi*, *hermunduri*, *chatti* și *cherusci*; 5. *peucinii* și *bastarnii* (Pliniu cel Bătrân, *Naturalis Historia*, IV, 99).

⁵ Kolendo 2004, 50-51.

mitologică, preluate după Herodot. Conform acestora, existau trei mari grupe de germanici care susțin că au ca strămoș direct pe zeul Mannus: în zona mării *ingwänonii*, în mijloc *hermionii* și, la sud de aceștia, *istwänonii*. El mai cunoștea faptul că, potrivit tradițiilor proprii, triburile *marsiilor*, *gambriwierilor*, *suebilor* și *vandalilor* provineau din alți zei. Tot după Tacit în spatele marcomanilor și qvazilor (situați la nord de Dunărea mijlocie) trăiau patru popoare: *marsigmii*, *cotinii*, *osii* și *burii*⁶.

Marsignii și burii se asemănau prin limbă și mod de viață cu suebii, deci trebuie priviți ca și germanici. Pe lângă aceștia, limba cotinilor era o limbă galică, deci celtică, iar a osinilor una panonică⁷. Teritoriul în care erau așezate aceste neamuri era unul format de un lanț muntos care, după Tacit, parcurgea întreaga *Suebie*. După acești munți (Carpații vestici și Munții Sudeți) locuiau multe popoare, o mare parte dintre ele cuprinse în teritoriul condus de *lugii*. Aceștia, la rândul lor, se împart în mai multe triburi („*civitates*”), dintre care Tacit le descrie mai amănunțit pe cinci dintre ele, cele mai puternice⁸. În spatele lugiilor stăteau *gutonii* (*guotii* – deci *goții*)⁹ și mai departe, pe coasta mării, *rugii* și *lemovii*¹⁰. La est de aceștia, tot pe coasta mării, îi avem pe *aestii*, care au fost identificați cu cultura triburilor baltice¹¹.

Conform acestor clasificări ale populațiilor germanice, vandalii au jucat un rol esențial în aceste înșiruiți de triburi și uniuni de triburi. Mai mult chiar, după Pliniu cel Bătrân, *vandili* era numele unuia dintre cele cinci grupuri principale, afirmație ce ne permite să presupunem că ei se găseau în fruntea unor confederații de triburi, situație în care avem să-i mai găsim de-a lungul istoriei lor. Cercetătorii care se ocupă de perioada timpurie (preromană) a triburilor germanice sunt de acord că în spatele numelor de *vindili* se ascund triburi ce vor fi cunoscute mai târziu sub numele de *vandali*¹². De altfel, cele mai vechi așezări cu caracter pur germanic (cultura Przeworsk¹³) din zona Poloniei până în zona Carpaților se datează tot în această perioadă (începând din LaTène C1)¹⁴.

Disponem și de alte surse istorice, indirecte, care ne dau posibilitatea să presupunem că și vandalii au avut propria tradiție istorică despre începuturile lor. Prin prisma istoriei *goților* aflăm o informație indirectă, din prima etapă a existenței vandalilor. Din unul dintre cântecele specifice *goților*, *prisca carmina* (unde glorificau acțiunile strămoșilor lor), aflăm prin intermediul lui Iordanes¹⁵, despre o victorie a acestora împotriva vandalilor, după ce au acostat pe malurile sudice ale Mării Baltice, într-un loc numit *Gothiskandza*, de unde ulterior au plecat mai departe spre sud¹⁶. Vandalii apar și în tradiția despre istoria timpurie a *langobarzilor*. Paul Diaconul descrie în detaliu luptele acestora împotriva vandalilor, imediat

⁶ Tacit, *Germania*, 2, 2.

⁷ Godłowski 1993, 65.

⁸ *Harii, helveconae, manimi, helisii și naharvali* (Tacit, *Germania*, 43, 3).

⁹ Wolfram 1979, 27-32.

¹⁰ Tacit, *Germania*, 43-44.

¹¹ Godłowski 1993, 66.

¹² Kolendo 2004, 53; Olędzki 1999, 50.

¹³ Pentru prima dată termenul a fost folosit în 1931 de istoricul L. Niederle, referindu-se la materialele din epoca romană descoperite la nord de Carpați. În literatura poloneză a fost preluat de R. Jamka și apoi de J. Kostrzewski, primul dintre ei considerând că sintagma de „cultura vandalică” era un termen impropriu folosit de cercetătorii germani și polonezi (Kokowski 1994, 15-36).

¹⁴ Błażejowski 2004, 439-454; Dąbrowska/Woźniak 2055, 87-102; Kokowski 2004, 78, 86; Woźniak 1994, 135-134. În prima sa fază (LaTène C1) cultura Przeworsk cuprindea o zonă mai restrânsă: se învecina cu Pomerania la nord (doar o mică parte la vest de râul Vistula) districtul Slava în sud și râurile Obra la est și Oder la Vest (Lewczuk 1994, 98).

¹⁵ Iordanes, *Getica*, 26.

¹⁶ O analiză a tradiției migrării *goților*, prin prisma operei lui Iordanes, vezi la Kolendo 1986, 9-16.

după ce au părăsit Scandinavia¹⁷.

O informație geografică, legată de vandali, o avem de la Cassius Dio. Acesta, vorbind despre expediția lui Drusus ne informează că în anul 9 d. Hr. comandantul roman a atins Elba (*Albis*), care izvorea din „munții vandalilor”¹⁸. Însă, după Tacit, Elba izvorăște din ținutul *hermundurilor*¹⁹. Această confuzie de la Cassius Dio a fost interpretată ca o realitate a romanilor, de unde izvorea Elba atinsă atunci de romani²⁰. Acest fapt constituie o dovadă în plus că romanii au auzit de vandali încă de la sfârșitul sec. I î. d. Hr.

O sursă indirectă, dar referitoare la această perioadă, o avem de la Iordanes. Acesta, povestind evenimente din timpul lui Constantin (306-337), ne dă informații și despre istoria timpurie a vandalilor referindu-se la migrația lor de la „țărături oceanice” până la granițele Imperiului roman, migrație care a durat un an datorită faptului că spațiul parcurs a fost foarte întins²¹. În acest moment credem că se poate localiza momentul călătoriei (migrației) primelor grupe de vandali de la Marea Baltică până în zona Sileziei și zona nordică a Carpaților.

Chiar dacă această înaintare a triburilor germanice, pe direcția nord-sud, s-a făcut lent, pe parcursul mai multor generații, credem că este posibil ca o parte din războinicii acestor triburi să fi ajuns, într-o primă fază, în zona Carpaților, unde, de altfel, au și fost implicați în diferite conflicte militare²². Printre cele mai timpurii materiale arheologice de tip germanic la sud de Carpați se numără piese de armament și echipament militar, specifice unei aristocrații războinice. Pe lângă fibule și alte accesorii vestimentare apar însă și forme ceramice germanice (databile în LaTène C/D₁) ce pot sugera o prezență efectivă a unor luptători din mediul nordic în marile centre de putere celtice (cum este cazul în *oppidum*-ul de la Manching²³).

Tacit și Ptolemeu, doi autori importanți care descriu numeroase grupuri de germanici, nu vorbesc în mod direct de vandali, deși Tacit le cunoaștea numele. S-a văzut că *vandili* apar în prima parte a lucrării lui Tacit, lipsind descrierea acestora în a doua parte a *Germaniei*. La Ptolemeu lista populațiilor germanice este mult mai mare și mai detaliată, dar totuși vandalii nu sunt menționați deloc. Această contradicție a fost rezolvată prin acceptarea că, pentru această perioadă (sec. I d. Hr.), conviețuiau într-o confederație de triburi, dar sub alt nume²⁴.

Lugii apar la Strabo, Tacit, Ptolemeu, Dio Cassius²⁵ și Zosimus²⁶. Conform acestor surse literare, s-a acceptat ideea că sub numele general de *lugii* sunt mai multe triburi germanice. La Tacit²⁷ apar ca „ligă a lugiilor”²⁸ - „*lugiorum nomen*”. La Strabo îi întâlnim ca *lugier* - „poporul mare”²⁹. Ptolemeu nominalizează 3 grupuri mari de lugii: *Lougioi Didunoi*, *Lougioi Omanoi* și *Lougioi Bouroi*³⁰. La Tacitus, *burii* apar ca un trib separat, așa că este posibil ca ei să fi intrat în confederația lugiilor puțin mai târziu. Despre acești *burii*, presupuși a fi *lugii bouroi*, știm că au

¹⁷ Vandalii împreună cu *ambrii* și *asii* „au lovit pământurile vecinilor cu război”. Datorită ajutorului dat de zeul Godan și zeița Freia, langobarzii au câștigat o victorie finală asupra vandalilor (Paul Diaconul, *Historia Longobardorum*, I, 7).

¹⁸ Cassius Dio, *Istoria Romană*, LV, 1, 3.

¹⁹ Tacit, *Germania*, 41, 2.

²⁰ Kolendo 2004, 53-54.

²¹ Iordanes, *Getica*, 113.

²² Sunt de amintit aici doar câteva din episoadele militare consemnate de istoriografia antică: cele din perioada lui Marbod, Catualda, Vannius (vezi mai jos notele 33-39).

²³ Bockius, Łuczkiwicz 2004, 114, Fig. 22.

²⁴ Ahlquist 1972, 5-12; Kolendo 1999, 217-231; Lehr-Spiawiński 1948, 261-267; Reichert 1987, 487; Schönfeld 1927, 1715-1717.

²⁵ Dio Cassius, *Istoria Romană*, XLVII, 5.

²⁶ Zosimus, *Historiae Nova*, I, 67.

²⁷ Tacit, *Germania*, 43.

²⁸ Kolendo 1981, 70-71.

²⁹ Strabo, *Geografia*, VII, 1, 3.

³⁰ Ptolemeu, *Geografia*, II, 11, 10.

luat parte la războaiele dacice ale lui Traian³¹, situație care i-ar plasa astfel foarte aproape de spațiul locuit de dacii din zona Tisei superioare sau undeva la zona periferică nordică sau vestică a ei³².

Izvoarele scrise³³ dovedesc că *lugii* și *gutonii* în sec. I d. Hr. au fost implicați în evenimentele din teritoriul Dunării mijlocii. *Lugii* erau printre populațiile care la limita dintre cele două ere erau dependenți de regatul lui Marbod, conducătorul *marcomanilor*, lucru valabil și pentru *butoni*, identificați cu *gutonii*³⁴ (= *goții*³⁵). Cu ajutorul ultimilor, tânărul nobil marcoman Catualda, l-a îndepărtat pe la anul 19 d. Hr. pe Marbod³⁶. Puțin după aceste evenimente, *lugii* au jucat un rol important în căderea regelui *quad Vannius*³⁷, eveniment plasat în jurul anului 50 d. Hr. Probabil la anul 92 d. Hr. se referă relatările lui Dio Cassius despre un conflict între *suebi* și *lugi*³⁸. Ultimii s-au adresat împăratului Domițian în vederea unui ajutor militar din partea acestuia, care, probabil, le-a acordat un contingent de cavalerie (100 călăreți)³⁹.

Conform surselor scrise (Strabo, Tacit, Ptolemeu, Cassius Dio), întreaga regiune a culturii Przeworsk era locuită de *lugii* (fig. 8/1). În lumina cercetărilor mai recente, caracterul său germanic este indubitabil chiar dacă unii autori subliniază și componenta celtică⁴⁰, peste care, cu siguranță, s-a suprapus⁴¹. La începutul epocii romane imperiale această componentă La Tène a fost asimilată de cultura Przeworsk; de atunci, în ciuda numelui cu sonorități celtice, *lugii* au un caracter germanic⁴². Cele mai timpurii contacte ale celților cu purtătorii culturii Przeworsk au avut loc în zona nordică a Sileziei de Jos, în Polonia centrală și Kujavia (fig. 7). Lipsesc în zona Sileziei, unde pentru LTB2/LTC1 se dezvoltă cultura LaTène celtică. De altfel, ceramica Przeworsk nu există în cele mai timpurii așezări celtice din zona Poloniei Mici, la început de LTC1⁴³. Analiza materialelor arată o primă prezență a reprezentanților culturii Przeworsk în etapa LTC1b, respectiv 175-165 î. d. Hr.⁴⁴.

³¹ Dio Cassius, Istoria romană, LXVIII, 8. 1.

³² Pentru determinarea zonei de așezare a burilor, câteva izvoare ne sunt la îndemână. După Tacit (Germania, 43, 1) ei erau menționați în rândul din spate a populațiilor barbare de la nordul Dunării („ei au aceeași limbă și mod de viață ca și suebii”). Ptolemeu (Geografia, 2, 10) îi așează pe buri lângă *lugii*, la vest de izvoarele râului Vistula. După Cassius Dio (Istoria romană, LXVIII, 8, 1) ei erau confederați ai dacilor în lupta împotriva lui Traian. La începutul războaielor marcomanice burii au luat parte împreună cu alte populații la atacul împotriva provinciei Dacia, iar mai târziu ei luptă cu romanii împotriva vecinilor *qvazi* (Cassius Dio, Istoria romană, LXXI, 18). În a treia parte a războiului, în timpul lui Commodus (180-192 d. Hr.), o campanie punitivă a avut loc împotriva burilor. Într-un final, burii apar în Tabula Peutingeriana între *qvazi* și sarmați. Cu aceste știri și cu materialul arheologic la dispoziție (neconcludent însă) s-a încercat în mai multe rânduri plasarea burilor. Cultura materială a părților nordice și estice a culturii Púchov a fost influențată în timpul celor două secole d. Hr., nu de către germanicii din zona vestică, ci ea arată relații clare cu germanicii estici ai culturii Przeworsk. Modul de viață similar cu suebii, contacte cu dacii, accesibilitate la zona limesului, s-ar potrivi mai bine, după K. Pieta, în zona Slovaciei de sud-est (Pieta 1994, 255, cu bibliografia).

³³ Strabo, Geografia, VII, 1, 3.

³⁴ Amintiți atât de Plinius (Historia Naturalis IV, 14, 99) cât și de Tacit (Germania, 44, 1).

³⁵ Wolfram 1979, 38; Godłowski 1986, 127-128, 132.

³⁶ Tacit, Annales, II, 62.

³⁷ Tacit, Annales, XII, 29.

³⁸ Godłowski 1993, 68.

³⁹ Dio Cassius, Istoria romană, LXVII, 5, 2.

⁴⁰ Vezi mai nou Kokowski 2004, 100-103, cu bibliografia.

⁴¹ Într-o primă fază, dezvoltarea culturii Przeworsk este strâns legată de influențele culturale exercitate de triburile celtice din Moravia și Silezia, influențe desfășurate, spre nord, de-a lungul râului Oder (Lewczuk 1994, 98).

⁴² Oędzki 1999, 43.

⁴³ Woźniak 1992, 15.

⁴⁴ Dąbrowska 1996, 128. Sincronizarea, într-o datare absolută, a celor două cercuri culturale, cu două cronologii diferite (La Tène celtic-cultura Przeworsk): sfârșitul etapei A₁ a epocii preromane (cultura

Următoarea etapă, A₂, a fost definită în literatura de specialitate ca fiind „perioada de sânge” (*Blütezeit*) din cultura Przeworsk⁴⁵. Are loc o creștere a numărului de așezări, în același timp se înmulțesc considerabil și descoperirile de arme⁴⁶. Acum sunt cucerite o mare parte a teritoriilor din Silezia, Masovia și teritoriul dintre Bug și Wieprz.

Celții au exercitat o foarte puternică influență asupra culturii materiale vandale din această perioadă (etapele A₁-A₃ a perioadei preromane – fig. 1)⁴⁷. Acum apar în cultura Przeworsk numeroase podoabe de sticlă și vase de bronz⁴⁸. Începutul prelucrării ceramicii la roată și apariția anumitor motive ornamentale în ceramică sunt văzute ca un rezultat al acestor contacte⁴⁹, însă problema nu este pe deplin rezolvată⁵⁰. De la celți au preluat și obiceiul de a depune arme și unelte în morminte. Acestea erau îndoite înainte de a fi depuse, în special piesele de dimensiuni mai mari (săbii și vârfurile de lance)⁵¹, practică funerară ce va rămâne o caracteristică a mormintelor de tip Przeworsk.

În general, ca arme și piese de echipament militar, aceste morminte conțin două vârfuri de lance (încadrabile tipului Kaczanowski I-V, IX⁵² – fig. 1/56; 2/16-18; 3/24; 6/1-5), un umbo de scut (de obicei de tipul Zielsing B2⁵³ și E1⁵⁴ – fig. 1/26, 35-36, 54, 57; 2/19-21; 3/21-22), alături de mânerul acestuia – fig. 1/59; 2/24 (mai des este întâlnit este cel de tipul Zielsing U2 – fig. 3/25, 26), uneori împreună cu cadrul metalic (banda exterioară); piteni de tipul Ginalski A-C⁵⁵ (fig. 1/58; 2/11; 3/27-30; 5/4-5) și, mai rar, spade⁵⁶ (de tipul Biborski I-III⁵⁷ – fig. 1/18, 52-53, 68; 2/12-13; 3/31; 6/9, sau tipul cu un singur tăiș și lama dreaptă, Biborski A-C⁵⁸ – fig. 1/34; 2/14-15; 6/6-8). O prezență constantă în morminte sunt și cataramele (fig. 1/62; 2/6-9; 3/13-15), fibulele, de mai multe tipuri⁵⁹, și vasele ceramice (fig. 1/11-17, 27-33, 42-46, 48-49, 51, 61, 64-67; fig. 4), folosite atât ca urne cât și ca recipiente pentru ofrande⁶⁰.

Przeworsk) coincide cu sfârșitul etapei LTC (respectiv 125/115 î. d. Hr.); sfârșitul etapei A2 cade la limita etapelor LTD1/LTD2 (mijlocul sec. I î. d. Hr.) (vezi și Dąbrowska 1988).

⁴⁵ Dąbrowska 1996, 128.

⁴⁶ Godłowski 1978, 123-125.

⁴⁷ Bochnak 2004, 263-288; Bochnak 2007, 297-320. Pentru primele contacte dintre celți și germani, în special în părțile vestice și sud-vestice ale culturii Przeworsk, vezi și Bockius, Łuczkiwicz 2004, 111-134.

⁴⁸ Woźniak 1992, Fig. 1.

⁴⁹ Dąbrowska 1988, harta 15.

⁵⁰ Anumite influențe în ceramică au putut exista, cel puțin pentru zona Poloniei Mici și dinspre zona de existență a LaTène-ului dacic (Tisa superioară).

⁵¹ Czarnecka 2004, 273.

⁵² Kaczanowski 1995, 11-17, 210, fig. III-VI, fig. X/1-3, fig. XX.

⁵³ Zielsing 1989, 45-59, fig. 3, 5-6, fig. 4.

⁵⁴ Zielsing 1989, 77-80, fig. 8, 1-2.

⁵⁵ Ginalski 1991, 60.

⁵⁶ Czarnecka 2004, 281.

⁵⁷ Biborski 1978, 57-70, fig. 1-4, 5-17. O prezentare generală a armamentului atribuit culturii Przeworsk din etapele A₁-A₃ (sau perioada preromană) vezi, mai nou, la Bochnak 2006, 95-118, cu bibliografia.

⁵⁸ Biborski 1978, 116-135, fig. 62-74.

⁵⁹ Cele mai des întâlnite sunt: fibule de tipul A 68 (fig. 2/1), fibulele cu ochi (fig. 2/4), fibulele trompetă, varianta 1 după Liana (fig. 2/3, fig. 5/3) – pentru etapa B₁ și fibule-trompetă, varianta 2 după Liana (fig. 5/1-2), fibulele cu ochi, “de serie prusacă” (seria B după Jamka – fig. 2/5), fibule în formă de “S”, fibule A. V, s. 11, A. V, s. 8 (fig. 3/1), A. 132 (fig. 3/7) și A. II 38-43 – pentru etapa B₂. (Liana 1970, 490-491).

⁶⁰ Formele ceramice caracteristice acestei perioade sunt considerate vasele cu profilul ușor rotunjit și buza evazată (fig. 4/2), cele cu gât distinct și nervură la baza, vasele cu buza dreaptă și diametrul maxim plasat în jumătatea superioară (fig. 4/1, 3, 5, 7), cupele ovoidale sau bolurile mici, uneori cu fund concav (fig. 4/6) – pentru B₁. Multe dintre aceste vase mai amintesc de unele tradiții LaTène. Ceramica etapei B₂ se deosebește considerabil de cea din etapa precedentă. Nici o formă nu mai arată legături cu ultima etapă a perioadei preromane. Sunt vase biconice cu gura largă puțin evazată, cu un ușor profil rotunjit cu diametrul maxim plasat în jumătatea superioară, uneori cu tortițe, plasate sub buză și/sau picior inelar (fig. 4/12, 17, 20), vasele ovoidale sau cele în formă de “S” (în faza târzie a acestei etape – fig. 4/13, 18, 21). Toate aceste forme apar atât ca urne cât și ca veselă de uz comun. De asemenea sunt caracteristice și bolurile plate și largi la gură

Dovezi ale contactelor directe ale populațiilor germanice de la nord de Carpați cu zona Dunării mijlocii și Tisa superioară nu lipsesc. Ca o dovadă arheologică a evenimentelor militare în care au fost implicați sunt considerate, printre altele, tezaurul de la Polaniec (teritoriul Vistulei superioare), sabia romană cu inscripție de la Wesliki (mormântul 20) și două fibule Almgren 52-53 descoperite la Lešno⁶¹. Totodată la începutul sec. I d. Hr. este atestat, arheologic, în cultura Púchov, în așezări și fortificații, un „orizont de distrugere”⁶², urmat apoi de o subțiere a locuirii și o schimbare în cultura materială. S-au observat puternice influențe, în ceramică, ale culturii Przeworsk, interpretate ca posibile urmări ale unor invazii de populații din arealul nord-germanic în teritoriul mai sus amintit⁶³.

Tot acum sunt datate și cele mai vechi morminte germanice în zonă, în sud-vestul Slovaciei (în etapa B_{1a} cu continuitate și în B_{1b}: Sládkovičovo, Abrahám și Kostolná pri Dunaji⁶⁴). Descoperirea a numeroase monede romane, fibule (în special A. 68) și vase de bronz în zona trecătorilor slovace (Hroznokowska, Wlarska, Lyský, Zwadrońskas, dar în special Jablonkowska) arată și o creștere a intensității legăturilor (comerciale sau de altă natură) în timpul anilor 40-70 d. Hr., în principalele căi de acces dinspre arealul triburilor germanice spre zona Dunării mijlocii și Tisa superioară⁶⁵.

În secolul I d. Chr. se datează și mormântul 1 de la Malaya Kopanya. Inventarul acestuia (umbo de scut, doi pinteni, un vârf și călcâi de lance, un vârf de sulită (fig. 6/2, 4-5), fragmente dintr-un coif și fragmente de zale) au fost interpretate ca una dintre cele mai timpurii prezențe Przeworsk din bazinul carpatic⁶⁶. Alte descoperiri timpurii, bine documentate în zona Tisei superioare vin de la marele cimitir multicultural de la Zemplin și, probabil, descoperirile de la Kvakovce, dintr-un mormânt de incinerare (o spadă damascinată (fig. 6/9), un vârf de lance și unul de sulită încrustrate cu mici cerculețe - fig. 6/1, 3)⁶⁷. Mormântul 20 de la Zemplin⁶⁸ conține doi pinteni (tipul C1 după Ginalski⁶⁹ - fig. 5/4-5) și o fibulă-trompetă (variante 1 după Liana⁷⁰ - fig. 5/3). Morminte cu inventar identic, conținând același fel de pinteni și fibule, sunt cunoscute din zona de răspândire a culturii Przeworsk⁷¹. Pe baza acestor descoperiri mormântul poate fi datat subfazei B1c (al treilea sfert a secolului I d. Hr.).

Există și alte descoperiri, aparent izolate, cu caracter germanic (vandal), cu analogii sigure la nord de Carpați, databile în primului secol al erei noastre. Este vorba de un castron înalt, lucrat cu mâna din pastă fină neagră-cenușie⁷² descoperit într-un strat aparținând așezării fortificate din sec. I d. Hr. de la Moigrad - Dealul Măgura (fig. 5/6), care prin formă și ornament are analogii în ceramica Przeworsk timpurie (de exemplu la Hindorf, districtul Holstein, în nordul Germaniei⁷³ - fig. 5/7). Umbo-ul de scut de tip germanic de la Crivadia⁷⁴ și vasul castron de la Cholmok (situl II)⁷⁵ pot fi încadrate în această perioadă (B₁). Un fragment de spatha, dintr-un loc necunoscut (fig. 6/6), dar cu siguranță din sud-estul Transilvaniei, cele

(strachini), și cupe (fig. 4/24/27), de obicei mai joase ca înălțime decât cele din B₁ (Liana 1970, 491, pl. V, 3, 17; pl. II 14, 21).

⁶¹ Godłowski 1993, 68-69.

⁶² Pieta 1982, 108, 162-165, 213.

⁶³ Pieta 1982, 213, 216.

⁶⁴ Kolnik 1971, 550-551.

⁶⁵ Janowski 1999, 105; Janowski 2004, 637-638.

⁶⁶ Kobal 1992-1993, 41, 51, fig. 10-11.

⁶⁷ Lamiová-Schmiedlová 1992, 75-79, fig. 2; Lamiová-Schmiedlová, Mačala 1991, 133-144, pl. I-V.

⁶⁸ Budinský-Kriča, Lamiová-Schmiedlová 1990, 249, pl. II, 24-27.

⁶⁹ Ginalski 1991, 61.

⁷⁰ Liana 1970, 490, pl. III, 8.

⁷¹ Ołędzki 1999, 108, nota 2, cu bibliografia.

⁷² Macrea, Rusu 1960, fig. 11, 12; Stanciu 1995, 172.

⁷³ Martens 1994, fig. 14, d.

⁷⁴ Opreanu, Alicu 2004, 491-493, fig. 2/1; Bockius, Łuczkiwicy 2004, fig. 39.

⁷⁵ Kobal 1993-1994, 44-45, fig. 14.

două piese (fragmentare) de la Râșnov-Cetate⁷⁶ (fig. 6/7-8) și exemplarul de la Costești⁷⁷ au de asemenea analogii în mediul germanic timpuriu⁷⁸.

Puțin după această perioadă, în faza B₂, pot fi datate mormintele 23, 48 și 50 de la Zemplin. Din inventarul mormântului 23⁷⁹ fac parte și o fibulă din două bucăți de tip Almgren 141, un umbo de tip Zieling B2c sau B2d (= Jahn 7A = Ilkær 3b), un pieptene de tip Thomas B I, un fragment dintr-o găleată de tip Eggers 40 precum și pinteri cu spin masiv, adică piese caracteristice, după părerea lui K. Godłowski, fazei B₂⁸⁰. Pieptenele însă, după cum a arătat A. Chmiedłowska, este mai des întâlnit în a doua jumătate a sec. II și în prima jumătate a sec. III d. Hr.⁸¹. Urna din acest mormânt a fost o oală lucrată cu mâna, lustruită, cu profil accentuat, care corespunde vaselor clasice ale culturii Przeworsk din faza B₂⁸², dar care au continuat să fie folosite și într-o perioadă mai târzie, până la începutul perioadei romane târzii⁸³. Toate acestea permit datarea acestui mormânt pe la mijlocul sec. II d. Hr.

Mormântul 48⁸⁴ de la Zemplin este un mormânt de femeie și cuprinde două fibule-trompetă, din fier (fig. 5/1-2), decorate cu argint (variante 2 după Liana), piese considerate tipice pentru perioada romană timpurie⁸⁵. Ele apar în secolul I d. Hr., devenind foarte răspândite la începutul secolului următor⁸⁶. Mormintele 23⁸⁷ și 50⁸⁸ conțin și câte un umbo de tipul B2 după Zieling, forme, ce sunt de obicei datate până ce târziu în mijlocul sec. II d. Hr.⁸⁹. Aceeași datare a fost atribuită și mormântului 38, cu o fibulă tubulară de tip Almgren 79⁹⁰. Piese de la Ardanovo - Rokutni și Svaljava (spadă de tip III după Biborski, umbo tipul Zieling B2 și pinteri de tipul 1 după Godłowski⁹¹) au fost datate și ele la începutul etapei B₂⁹².

După M. Olędzki, aceste slabe urme ale prezenței purtătorilor culturii Przeworsk nu pot schimba faptul că, bazinul superior al Tisei, a rămas sub conducerea dacilor până la sfârșitul perioadei romane timpurii⁹³. Această afirmație este, însă, greu de susținut prin prisma descoperirilor arheologice. Nu deținem până acum date sigure în legătură cu vreo așezare care să-și prelungească existența din sec. I d. Hr. până în secolul următor. Mai mult chiar, sunt extrem de puține vestigiile care să poată fi datate sigur în prima jumătate a sec. II d. Hr. (etapa B₂), în spațiul nord-vestic al României. O excepție o constituie, poate, situl de la Pericei - *strada Gout*, unde în relație de superpoziție, s-au surprins două complexe, care, pe baza lipsei ceramicii ștampilate, unul dintre ele a fost datat în prima jumătate a sec. II d. Hr.⁹⁴. Cele două fibule romane descoperite la Lazuri și Acâș, databile până spre mijlocul sec. II d. Chr.⁹⁵, pot însă să-și prelungească existența până, cel puțin, la sfârșitul secolului.

⁷⁶ Costea 1974-1975, 279, fig. 3, 3-6.

⁷⁷ Glodariu, Iaroslavski 1979, 138, fig. 71, 4.

⁷⁸ Godłowski 1984, fig. 3, 14; Biborski 1978, fig. 74.

⁷⁹ Budinský-Kriča, Lamiová-Schmiedlová 1990, 249, fig. III, 21-35, fig. IV.

⁸⁰ Godłowski 1984, fig. 4.

⁸¹ Chmiedłowska 1971, 23-24, fig. 27.

⁸² Liana 1970, 491.

⁸³ Godłowski 1977, 138-139.

⁸⁴ Budinský-Kriča, Lamiová-Schmiedlová 1990, 251, pl. VI, 1-10.

⁸⁵ Liana 1970, 490, pl. III, 9, 13.

⁸⁶ Lamiová-Schmiedlová 1961, 19.

⁸⁷ Budinský-Kriča, Lamiová-Schmiedlová 1990, 249, pl. III, 21-35, pl. IV.

⁸⁸ Budinský-Kriča, Lamiová-Schmiedlová 1990, 251, pl. VI, 15-24.

⁸⁹ Zieling 1989, 45-59, fig. 3, 5-6, fig. 4.

⁹⁰ Budinský-Kriča, Lamiová-Schmiedlová 1990, 289.

⁹¹ Kopal 1993-1994, 32-35, 43, fig. 1-5, fig. 12.

⁹² Godłowski 1984, 337.

⁹³ Olędzki 1999, 108.

⁹⁴ Pop, Pripon, Csok 2004, 701.

⁹⁵ Stanciu 1995, 170.

În acest spațiu, o schimbare radicală se produce la cumpăna dintre perioada romană imperială timpurie și cea târzie, respectiv în timpul războaielor marcomanice (160-180 d. Hr.), când, sosirea vandalilor *hasdingi*, este însoțită de apariția în zona Tisei superioare a unui bogat material Przeworsk. Totuși, izvoarele literare nu vorbesc despre participarea *lugii*-lor la războaiele marcomanice, ci despre vandali. S-a presupus că, între timp, au apărut unele schimbări și supremația *lugiilor* a fost substituită de hegemonia vandalilor⁹⁶. Este foarte probabil ca acest lucru să se fi întâmplat în urma evenimentelor de la sfârșitul sec. I d. Hr. din zona Dunării Mijlocii (războaiele lui Domițian), acțiuni militare în care au fost deseori implicați⁹⁷.

Comparând izvoarele scrise din sec. I - II d. Hr. cu harta arheologică (fig. 8/1-2), se poate observa cu ușurință că unitatea teritorială a *lugiilor*, se suprapune peste cea a răspândirii culturii Przeworsk⁹⁸. În perioada romană timpurie, cultura Przeworsk numită "cultura vandalică" în lucrările mai timpurii, iar de unii autori "cultura venediană", ocupă aproape tot centrul Poloniei (Polonia Mare, Masovia cu Podlasia și Kujawia) sudul ei (Polonia Mică) și zona Sileziei, în special teritoriile la vest de Vistula (fig. 7). Vecinii în părțile vestice sunt triburile germanice ale *burgunzilor*⁹⁹ și *silingilor*¹⁰⁰ (fig. 8/1). Zona estică a Vistulei mijlocii a fost luată în stăpânire la începutul perioadei romane târzii, de către cultura Wielbark (= *goți*)¹⁰¹.

După informațiile furnizate de Plinius și Tacit în secolul I d. Hr. *goții* trăiau în nordul și nord-estul Poloniei¹⁰². Ptolemeu precizează pe malul drept al Vistulei de Jos¹⁰³. Știm că, cu puțin înainte de 150 d. Hr., regele *Filimer* ar fi făcut o migrație spre sud-est, peste mlaștinile Pripetului, spre direcția stepei pontice¹⁰⁴. Din punct de vedere arheologic se constată modificări majore culturale și de habitat. La sfârșitul etapei B₂ și la începutul C₁ dispare cultura Przeworsk din părțile ei nordice și din teritoriile estice ale Vistulei mijlocii (Masovia, Podlasia și Lublin). În aceste teritorii apar acum locuiri cu elemente materiale ale culturii Wielbark care se așează aici și se extind mai departe spre sud-est, până în Ucraina¹⁰⁵. Acesta este momentul în care cultura Przeworsk se dezvoltă spre sud-est atingând bazinul Nistrului

⁹⁶ Kolendo 2004, 59.

⁹⁷ De la Strabo știm că, la un moment dat, sarmații au ajuns chiar să prade unele teritorii romane din zona Dunării mijlocii (Geografia, VII, 1, 3). *Lugii*, probabil, s-au opus acestor invazii, ca aliați ai romanilor. Succesul acțiunilor militare sarmatice s-a putut realiza doar prin înfrângerea sau neutralizarea forțelor armate ale *lugiilor*, eveniment militar nepăstrat nouă în izvoarele antice. Probabil cu această ocazie a avut loc căderea puterii *lugiilor* și începutul hegemoniei triburilor germanice ale *burilor* și/sau vandalilor asupra fostei coaliții.

⁹⁸ Godłowski 1986, harta 1-2; Godłowski 1992, harta, 3-4; Godłowski 1992a, harta 3-4; Godłowski 1993, fig. 1,

⁹⁹ Kokowski 2004, 377-385, fig. 1. După Ptolemeu, știm că, *burgunzii* se aflau la est de *semnoni* și la nord de *lugii omano* (Ptolemeu, Geografia, II, 11, 8).

¹⁰⁰ Ołędzki 1999, 46, fig. 1.

¹⁰¹ Wołagiewicz 1986, 63-98. Cultura Wielbark cuprindea inițial teritoriile de la nord și nord-est de cultura Przeworsk, ocupând doar o mică parte din Pomerania, Warmia (Ermland) și partea nordică din Polonia Mare (Ołędzki 2002, 94). Înaintarea triburilor gotice a avut loc treptat. Primele incursiuni în teritoriul ocupat de cultura Przeworsk au loc în etapa B_{1c} (anii 60-80 ai sec. I d. Hr.), în zona nordică din Polonia Mare, în zona cursurilor inferioare ale râurilor Noteć și Warta (Godłowski 1986, 126). Totuși, nu există o limită geografică clară între aceste două culturi în teritoriile estice, de contact, și apoi definitiv cucerite (sec. II d. Hr.) de către cei din cultura Wielbark. Aici apar elemente comune, mixte (Przeworsk-Wielbark) ce stau la baza unui nou cerc cultural: grupul Nidzica (Okulicz 1968, 32-39).

¹⁰² Alături de *goți*, teritoriul *rugiiilor* și a *lemoviilor* trebuie căutat în marele complex cultural Wielbark (Godłowski 1993, 65).

¹⁰³ Ptolemeu, Geografia, III, 5, 7-8.

¹⁰⁴ Musset 2002, 119.

¹⁰⁵ Godłowski 1984, 328-332; Godłowski 1986, 133-145; Godłowski 1992a, 64-66.

și al Tisei superioare¹⁰⁶ marcând astfel schimbări definitive în istoria politică și etnică a teritoriilor barbare din zona Carpaților și nu numai. S-a presupus că, cel puțin o parte din vandalii care ajung acum în bazinul carpatic, au fost dintre cei alungați din teritoriile nou cucerite de goți¹⁰⁷. Orizontul ce coincide cu descoperirile databile acestei faze au fost definite de M. Ołędzki ca *invaziv*¹⁰⁸, reprezentând generațiile noilor veniți din arealul culturii Przeworsk.

Se poate observa că, în izvoarele scrise, până la mijlocul sec. II d. Hr., numele vandalilor apare sub forma de *vandili* și reprezintă un termen general pentru populațiile est-germanice. În ciuda câtorva diferențe locale, periferice, întreg ansamblul ocupat de cultura Przeworsk este destul de omogen din punct de vedere cultural și în acest spațiu nici un grup cultural nu poate fi distins până în faza târzie a perioadei romane.

Istoria timpurie a vandalilor se sprijină pe date nesigure, amestecate cu tradiții gotice, langobarde sau ale anglilor și pe câteva date onomastice¹⁰⁹. Cea mai mare parte trimisă către Scandinavia, într-un context apropiat de cel al originilor goților. Istoria îi găsește pentru întâia oară, pe vandali, pe malul sudic al Balticii: numele de *vandali* sau *vandili* desemnând atunci un vast grup de neamuri germanice. Prima lor prezență poate acoperi sudul Mării Baltice, cândva în sec. II î d. Hr., pentru ca începând cu secolul următor să-i găsim în Polonia, prima dată în nord, iar mai apoi în sud, unde au fost localizați, după sursele literare antice, *lugii*. Dezvoltarea culturii Przeworsk arată o preferință a înaintării acestora, într-o primă fază, spre Europa centrală (zona Moraviei și Boemia), înspre zonele mai apropiate, de contact, cu lumea romană.

La granița dintre cele două perioade (timpurie și târzie=perioada războaielor marcomanice) triburile odinioară cunoscute ca *lugii* apar pe scena istoriei sub numele de *vandali*. Apoi, acest nume, s-a restrâns apoi la două triburi: *silingii* și *hasdingii*, cu existențe paralele și, în cea mai mare parte, separate.

După cum bine arată sursele antice, scrise și arheologice, identitatea dintre *lugii* și vandali este dovedită și de identitatea teritoriilor în care ele apar. Pe baza acestora, se poate spune că, răspândirea vandalilor, este aceeași cu a așezărilor și descoperirilor de tip Przeworsk. Începând cu sec. III d. Hr. se intensifică informațiile despre luptele vandalilor din zona Tisei împotriva Romei. La sfârșitul sec. IV d. Hr. (în jurul anului 375), cea mai mare parte dintre ei (împreună cu unii sarmați, alani, gepizi) părăsesc definitiv aceste teritorii, intrând într-o altă etapă, târzie și ultima, a existenței lor.

¹⁰⁶ Godłowski 1970, 10. O analiză a tuturor mormintelor Przeworsk din arealul de răspândire în etapa B₂, arată o creștere a frecvenței mormintelor cu arme în cadrul acestei culturi precum și a numărului de arme în morminte, în această perioadă (Kontny 2005, 215-232, diagrama 1 și 3).

¹⁰⁷ Godłowski 1993, 73; Ołędzki 2002, 95.

¹⁰⁸ Termen utilizat de autor într-un înțeles general (Ołędzki 1999, 114).

¹⁰⁹ Vandalii puteau să-și fi lăsat numele zonei *Vendel*, din Suedia, sau micuțului ținut *Vendsyssel*, ai căror locuitori se numesc încă *vendeluboer*, în extremul nord al Iutlandei (Musset 2002, 137; Pentru istoria preromană a regiunii Vendsyssel și legătura acesteia cu cultura Przeworsk, vezi Martens 1994, 37-70).

Bibliografie

- Ahlquist 1972 A. Ahlquist, *Notes on the Silesian Luggii*, *Arctos* 7, 1972, 5-12.
- Biborski 1978 M. Biborski, *Miecze z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej*, *MatArch* 18, 1978, 53-165.
- Błażejowski 2004 A. Błażejowski 2004, *Osadnictwo okresu lateńskiego i rzymskiego w Sudetach polskich w kontekście sąsiedztwa Karpat*, in J. Gancarski (Red.), *Okres lateński I rzymski w Karpatach polskich*, Krosno, 2004, 439-454.
- Bochnak 2004 T. Bochnak, *Rola Kultury puchowskiej I grupy tyńskiej w kształtowaniu się modelu uzbrojenia kultury przeworskiej w fazie A₃ młodszego okresu przedrzymskiego*, in J. Gancarski (Red.), *Okres lateński I rzymski w Karpatach polskich*, Krosno, 2004, 263-288.
- Bochnak 2006 T. Bochnak, *Un aperçu general de l'armement de la culture de Przeworsk aux derniers siècles avant J.-C.*, *Istros* XIII, 2006, 95-118.
- Bochnak 2007 T. Bochnak, *Les couteaux "celtiques" avec manche muni d'un anneau de suspension dans la culture de Przeworsk*, *Istros* XIV, 2007, 297-320.
- Bockius, Łuczkiwicz 2004 R. Bockius, P. Łuczkiwicz, *Kelten und Germanen im 2.-1. Jahrhundert vor Christus – Archäologische bausteine zu einer historischen frag*, Mainz, 2004.
- Budinský-Kriča, Lamiová-Schmiedlová 1990 V. Budinský-Kriča, M. Lamiová-Schmiedlová, *A late 1st. Century B.C.-2nd century A.D. cemetery at Zemplin*, *SlovArch* 38/2, 1990, 245-344.
- Chmiedłowska 1971 A. Chmiedłowska, *Grzebieńie starożytne i średniowieczne z ziem polskich*, Łódź, 1971.
- Costea 1975 Fl. Costea, *Prezențe romane în sud-estul Transilvaniei*, *Sargeția* XI-XII, 1974-1975, 277-284.
- Czarnecka 2004 K. Czarnecka, *Zum Totenritual der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur*, in A. Kokowski, C. Leiber (Hrsg.), *Die Vandalen – Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker*, Lublin, 2004, 273-294.
- Dąbrowska 1988 T. Dąbrowska, *Wczesne fazy kultury przeworskiej*, Warszawa, 1988.
- Dąbrowska 1996 T. Dąbrowska, *Frühe Stufen der Przeworsk-Kultur. Bemerkungen zu den Kontakten mit Südeuropa*, in Z. Woźniak (Red.), *Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten in der Zeit um Christi Geburt). Materialien des Symposiums – Kraków 26. – 29. April 1995*, Kraków 1996, 127-142.
- Dąbrowska, Woźniak 2005 T. Dąbrowska, Z. Woźniak, *Problem genezy kultury przeworskiej i oksywskiej. In P. Kaczanowski/M. Parczewski (Red.) Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji, Kraków 19-21 listopada 2001*, Kraków, 2005, 87-102.
- Ginalski 1991 J. Ginalski, *Ostrogoi kabłakowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna/Bügelsporen der Przeworsk-Kultur. Eine Typologische Klassifikation*, *Przeglad Archeologiczny*, 38, 1991, 53-84.
- Glodariu, Iaroslavschi 1979 I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Cluj-Napoca, 1979.
- Godłowski 1970 K. Godłowski, *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, Kraków, 1970.

- Godłowski 1978 K. Godłowski, *Zu Besiedlungsveränderungen in Schlesien und den Nachbarräumen während der jüngeren vorrömischen Eiszeit*, *PraceArch* 26, 107-132.
- Godłowski 1984 K. Godłowski, „*Superiores Barbari*“ und die Markomannenkriege im Lichte archäologischer Quellen, *SlovArch* 32/2, 1984, 327-350.
- Godłowski 1986 K. Godłowski, *Gegenseitige Beziehungen zwischen der Wielbark und der Przeworsk-Kultur. Veränderungen ihrer Verbreitung und das Problem der Gotenwanderung*. *Peregrinatio Gothica I*, Lodz, 1986, 125-152.
- Godłowski 1992 K. Godłowski, *Die Przeworsk-Kultur. În: Beiträge zum der Germania des Tacit*, Teil II (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phill-Hist. Klasse, dritte Folge, Nr. 195), 1992, 9-90.
- Godłowski 1992a K. Godłowski, *Germanische Wanderungen im 3. Jh. V. Hr. – 6. Jh. N. Hr. und ihre Widerspiegelung in den historischen und archäologischen Quellen*, *Peregrinatio Gothica III*, Fredrikstad, 1992, 53-75.
- Godłowski 1993 K. Godłowski, *Die Barbaren nördlich der Westkarpaten und das Karpatenbecken-Einwanderungen, politische und militärische Kontakte*, *SpNov* 9/1, 1993, 65-89.
- Janowski 1999 J. Janowski, *Rola przelęczy zachodniokarpackich po zachodniej stronie Tatr w późnym okresie przedrzymskim i w okresie wpływów rzymskich*, în S. Czopek/A. Kokowski (Red.), *Na granicach antycznego świata – Sytuacja kulturowa w południowo-wschodniej Polsce i regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim*. Materiały z konferencji – Rzeszów, 20-21 XI 1997, Rzeszów, 1999, 91-106.
- Janowski 2004 J. Janowski, *Rola przelęczy zachodniokarpackich po wschodniej stronie Tatr w późnym okresie przedrzymskim i okresie wpływów rzymskich*, în J. Gancarski (Red.) *Okres lateński i rzymski w Karpatach polskich*. Materiały z konferencji, Krosno, 2004, 637-638.
- Kaczanowski 1995 P. Kaczanowski, *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury Przeworskiej z okresu rzymskiego*, Kraków, 1995.
- Kobal 1994 J. V. Kobal, *Kultura przeworska na ukrainie Zakarpackiej*, *WiadArch* 53, 1993 – 1994, 31-56.
- Kokowski 1994 A. Kokowski, *Problemy badania dziejów kultury przeworskiej*, în J. Gurby, A. Kokowski (Red.) *Kultura Przeworska I*. Materiały z konferencji, Lublin, 1994, 15-36.
- Kokowski 1999 A. Kokowski, *Strefy kulturowe w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim na łuku Karpat. Część I – od młodszego okresu przedrzymskiego do młodszego okresu rzymskiego*, în S. Czopek, A. Kokowski (Red.) *Na granicach antycznego świata – Sytuacja kulturowa w południowo-wschodniej Polsce i regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim*. Materiały z konferencji – Rzeszów, 20-21 XI 1997, Rzeszów, 1999, 25-44.
- Kokowski 2004 A. Kokowski, *Die Przeworsk-Kultur – ein Völkerverband zwischen 200 vor Chr. Und 375 nach Chr.*, în A. Kokowski/C. Leiber (Hrsg.), *Die Vandalen – Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker*, Lublin, 2004, 77-184.
- Kolendo 1981 J. Kolendo, *Źródła pisane*, în J. Wielowiejski, W. Hensel (Red.)

- Prahistoria Ziem Polskich 5, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1981, 9-17.
- Kolendo 1986 J. Kolendo, *Prisca carmina et la valeur de la tradition sur la migration des Goths dans l'ouvrage de Jordanes, Peregrinatio Gothica*, (Polonia 1984/1985), ArchBaltica VII, 1986, 9-16.
- Kolendo 1999 J. Kolendo, *Lugiovie Burowie oraz Burowie. Przyczynek do interpretacji sytuacji politycznej i kulturowej Europy barbarzyńskiej w końcu I wieku i w II wieku n. e. (Lugii and Buri. A contribution regarding the interpretation of the political and cultural situation in Barbarian Europe at the close of the 1st c. and in the 2nd c. AD)*. În: *Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie środkowej, dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65 rocznicę urodzi*, Warszawa, 1999, 217-231.
- Kolendo 2004 J. Kolendo, *Die antiken Schriftquellen zur ältesten Geschichte der Vandalen*, în A. Kokowski, C. Leiber (Hrsg.), *Die Vandalen – Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker*, Lublin, 2004, 49-76.
- Kolnik 1971 T. Kolnik, *Übersicht und Stand der Erforschung der römischer Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit*, SlovArch 19/2, 1971, 499-558.
- Kotny 2005 B. Kotny, *Time of war or well-being? Changes in weapon sets in the Przeworsk culture burials from the late stage of phase B₂*, în A. Kokowski (Red.) *Europa barbarica. Čwierć wieku archeologii w Masłomęczu*, Lublin, 2005, 215-232.
- Lamiová-Schmiedlová 1961 M. Lamiová-Schmiedlová, *Spony z doby rímskej na Slovensku*, Študijné Zvesti Archeol. Úst. SAV. 5. Nitra, 1961, 171-178.
- Lamiová-Schmiedlová 1992 M. Lamiová-Schmiedlová, *Chronologie der römischen Kaiserzeit in der Ostslowakei*, în Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet, Krakow – Karniowice 3.-7. Dezember 1990, Kraków, 1992, 75-79.
- Lehr-Spiawiński 1948 T. Lehr-Spiawiński, *O starożytnych Lugiach*, Slavia Antiqua 1, 1948, 261-267.
- Lewczuk 1994 J. LEWCZUK, *Kultura Przeworska na środkowym nadodrzu w okresie lateńskim*, în J. Gurby, A. Kokowski (Red.) *Kultura Przeworska I. Materiały z konferencji*, Lublin, 1994, 89-106.
- Liana 197 T. Liana, *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, WiadArch 35/4, 1970, 429-491.
- Macrea, Rusu 1960 M. Macrea, M. Rusu, *Der Dakische Friedhof von Porolissum und das Problem der Dakische Bestattungsbrüche in der spätlatènezeit*, Dacia N. S. 4, 1960, 202-229.
- Martens 1994 J. Martens, *On the so-called Kraghede-group – The Preroman Iron Age in north Jutland and its connections with the Przeworsk culture*, în J. Gurby, A. Kokowski (Red.) *Kultura Przeworska I. Materiały z konferencji*, Lublin, 1994, 37-70.
- Musset 2002 L. Musset, *Inwaziile. I. Valurile germanice*, București, 2002.
- Okulicz 1968 J. Okulicz, *Niektóre zagadnienie struktury osadnictwa z okresów późnolateńskiego i rzymskiego w północno-wschodniej Polsce*, Studia z dziejów osadnictwa 6, 1968, 32-39.

- Oleǳzki 1999 M. Oleǳzki, *Zu den Trägern der Przeworsk-Kultur aufgrund schriftlicher und archäologischer Quellen*, EAZ 40, 1999, 43-57.
- Oleǳzki 2002 M. Oleǳzki, *The Przeworsk and Wiwlbark Cultures at the turn of the early and late Roman periods. The dynamics of settlement and cultural changes in the light of chronology*, His.-Arch. Coll 17, Minsk, 2002, 84-95.
- Opreanu, Alicu 2004 C. H. Opreanu, D. Alicu, *Raporturi culturale între regatul dacic și lumea germanică nordică în secolul I p. Ch.*, Fontes Historiae – Stvdia in honorem Demetrii Protase, Bistrița-Năsăud, 2004, (491-497).
- Pieta 1982 K. Pieta, *Die Púchov – Kultur* (Nitra 1982).
- Pieta 1994 K. PIETA, *Mittel und Nordslowakei zur Zeit der Markomannenkriege. În: Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen*, Brno, 1994, 255.
- Pop, Pripon, Csok 2004 H. Pop, E. Pripon, Z. Csok, *Dacians at the Nord-Western Frontier of Dacia 2nd Century A. D.*, în L. Ruscu, C. Ciongradi, R. Ardevan, Cr. Roman, Cr. Găzdac (Ed.), *Orbis Antiquvs. Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Cluj-Napoca, 2004, 687-703.
- Reichert 1987 H. Reichert, *Lexicon der altgermanischen Namen, I. Thesaurus paleogermanicus 1*, Viena, 1987.
- Schönfeld 1927 M. Schönfeld, *Quellen zu den Lugiern*, RE XIII, 1927, 1715-1717.
- Wołagiewicz 1986 R. Wołagiewicz 1986, *Die Goten im Bereich der Wielbark-Kultur, Peregrinatio Gothica*, (Polonia 1984/1985), ArchBaltica VII, 1986, 63-96.
- Wolfram 1979 H. Wolfram, *Die Geschichte der Goten*, München, 1979.
- Woźniak 1992 Z. Woźniak 1992, *Zur Chronologie der Keltischen Siedlungsmaterialien aus Schlesien und Kleinpolen*, în Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènzeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauebiet, Krakow – Karniowice 3.-7. Dezember 1990, Kraków, 1992, 9-19.
- Woźniak 1994 Z. Woźniak, *Wczesna faza kultury przeworskiej na wyżynie Sandomierskiej*, în J. Gurby, A. Kokowski (Red.) *Kultura Przeworska I. Materiały z konferencji*, Lublin 1994, 127-146.
- Zieling 1989 N. Zieling, *Studien zu germanischen Schilden der Spätlatène – und der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, Oxford, 1989.

Marius ARDELEANU

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
 Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3
 jud. Maramureș, România
 e-mail: ardeleanumarius@yahoo.com

The early history of the Vandals. Ancient literar sources and archaeological facts

(Abstract)

The first written information about the vandals are provided by Pliny the Elder (*Historia Naturalis*) and Tacit (*Germania*). In his book, Pliny the Elder, make a division of topographical nature, after which we can locate the vandals in the north, at the Baltic Sea coast (along with *Burgundians*, *Varines*, *Charines* and *Gutoni* (= *Goths*).

Tacit make a mythological division naming three large groups of Germans who coming directly from the god Mannus (*Istvaeones*, *Irminones*, and *Ingvaeones*). He also knew that the tribes of Marsi, Gambri, Suebs and Vandals pull of other gods. After roman historian behind Marcomanni and Quadi (north of the Middle Danube) lived four people: Marsigmi, Cotini, Osi and Boer. After them, to the north, there were more people, most of them in territory ruled by Lugii. After Lugii, behind, stayed Gutonii (Guoti - so Goths) and beyond them, at the sea coast, Rugi and Lemovii. East of them, at the same sea coast, we know the Aestii, which were identified with the Baltic tribes. Lugii occur at Dio Cassius, Zosimus, Strabo (lugier - "great people"), Tacit („lugiorum nomen”) and Ptolemy (Lougioi Didunoi, Lougioi Omanoi and Lougioi Bourroi).

From one of the specific Goths-songs (*prisca carmina*) we know, through Iordanes, about a victory of goths against the Vandals after they accosted on the banks of the southern Baltic Sea, in a place called *Gothiskandza*, from where, later, they walked away south. Vandals appear also in tradition about early history of *Langobards*. Paul Deacon describes in detail the battles against Vandals, immediately after they left Scandinavia.

A geographic information, linked to the vandals, we know from Cassius Dio. This, speaking about campaign of Drusus, informs us that in 9 A. D. he reached Elba (*Albis*), which spring flow from the "Vandals mountains". But according to Tacit, Elbe springs are in the territory of *Hermunduri*. This confusion of Cassius Dio was interpreted as a reality of Romans, where was the spring of Elba reached by the Romans. This fact is also a evidence that the Romans had heard of vandals since the end of first century B.C.

Iordanes, saying events from the time of Constantine, gives us information about the history of early Vandals referring to their migration from the "ocean shores" down to Roman Empire's borders, migration which lasted one year because the territory was very vast. At this time we can locate the time of movment (migration) of the first group of vandals warriors from the Baltic Sea to the area of the north part of Carpathians (Silezia). In these parts, especially in the Middle Danube area, they were involved in various military conflicts. History has rezerved us the episodes from the time of Marbod, Catualda or Vannianus, but certainly have been other conflicts unknown to ancient writers.

According to written sources (Strabo, Tacit, Ptolemy, Dio Cassius), the entire region of Przeworsk culture was inhabited by lugii (fig. 8). In light of recent research, its Germanic aspect is undoubtedly even some authors points out the Celtic character, over which certainly overlapped (for some pieces of celtic influences see fig. 1). At the beginning of the Roman imperial period this component LaTène was assimilated by Przeworsk culture, then, despite the name with Celtic sonorities, lugii are of a Germanic character. Phase A2 was defined in the literature as "the blood period" (*Blütezeit*) of the Przeworsk culture (fig. 1, A-C). It is an increase in settlements, while the discovery of weapons are increasing too. Now they conquer large parts of the territories of Silesia, Masovia and the territory between the Bug and Wieprz (fig. 7).

The celts had a strong influence on materials culture of the Vandals (especially in stages A1-A3 of the preroman period). Now appearing in Przeworsk culture numerous glass jewelry and bronze vessels. The start of processing the wheel-ceramic and some ornamental grounds in ceramics are seen as a result of these contacts. From celts they took the habit of submitting weapons and tools in the graves. They were folded before

being placed, in particular larger pieces (swords and spears), funerary practice that will remain a feature of the tomb from the Przeworsk culture.

Archaeological evidence of direct contacts of the Germanic peoples of northern Carpathians in the area of Middle Danube and Upper Tisza are considered, among other things, the hoard of Polaniec (Upper Vistula), Roman sword with the inscription from Wesliki (grave 20) and two fibule Almgren 52-53 found in Lešno. Also at the beginning of the first century A. D. is attested, in Púchov culture, in the settlements and fortifications, a "horizon of destruction", interpreted as a possible result of invasion by people from area of north-Germanic territory (Przeworsk). Now, in stage B_{1a}, are dated the oldest Germanic graves in the area in southwestern Slovakia (with continuity in B_{1b}: Sládkovičovo, Abraham and Kostolná pri Dunaj). In first century A. D. are dated also grave 1 of Malaya Kopanya (fig. 6/2, 4-5), the findings from Kvacovce (fig. 6/1, 3, 9) and the grave 20 from Zemplin (fig. 5/3-5).

There are also other discoveries, apparently isolated, with germanic character (Przeworsk), with analogies to the north of the Carpathians, which are assigned to the first century of our era. This is a tall bowl, worked by hand from fine black-gray, whose shape and ornament has analogues in early Przeworsk ceramics, discovered in a layer belonging of fortified settlement from first century A. D. from Moigrad – *Mägura Hill* (Sălaj county – fig. 5/6), the germanic umbo of a shield from the middle valley of Mures (datable in first century A. D.) and the bowl from Cholmok (site II). A sword from south-east of Transilvania (unknown place of discovery – fig. 6/6), another two fragments from Râșnov-Cetate (Brașov county – fig. 6/7-8) and Costești (Hunedoara county) have also analogies in the early Germanic findings.

Shortly after this period, in the B₂ phase, can be dated graves 23, 48 and 50 from Zemplin. Pieces from Ardanovo – *Rokutni* and Svaljava (sword type III after Biborski, umbo type Zieling B2 and spurs type 1 after Godłowski) were also dated at the beginning stage B₂.

Comparing written sources from first two centuries A. D. with archaeological map (fig. 8/2; 9), we can easily observe that the lugii's territory is overlap with the spread of Przeworsk culture (= vandals). On that basis, we can say that the spread of Vandals is the same as the settlements and the discovery of Przeworsk culture. Neighbors in the western parts of the Germanic tribes are *Burgundians* and *Sillings*. The east area of the Middle Vistula was taken in early late roman period (second half A. D.) by the Wielbark culture (= goths). This is the moment when the Przeworsk culture is spread southwest reaching the Upper Tisza basin, marking a new stage in the history of the Carpathian Basin.

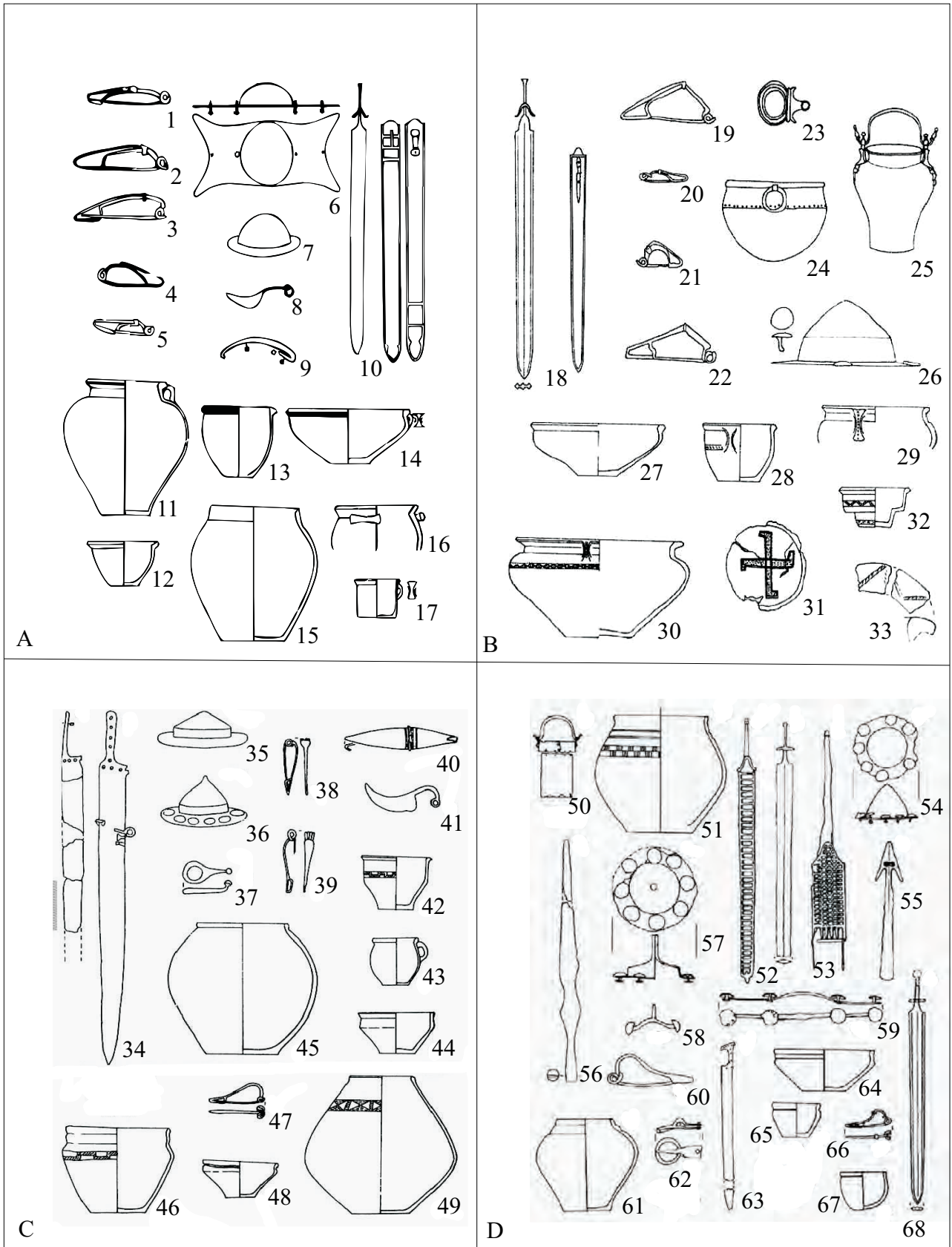

Fig. 1: Materiale tipice perioadei preromane. Etapele A1-A2 (A), A2 (B), A2-A3 (C) și A3 (D) (după DAŢBROWSKA 1988, fără scară).

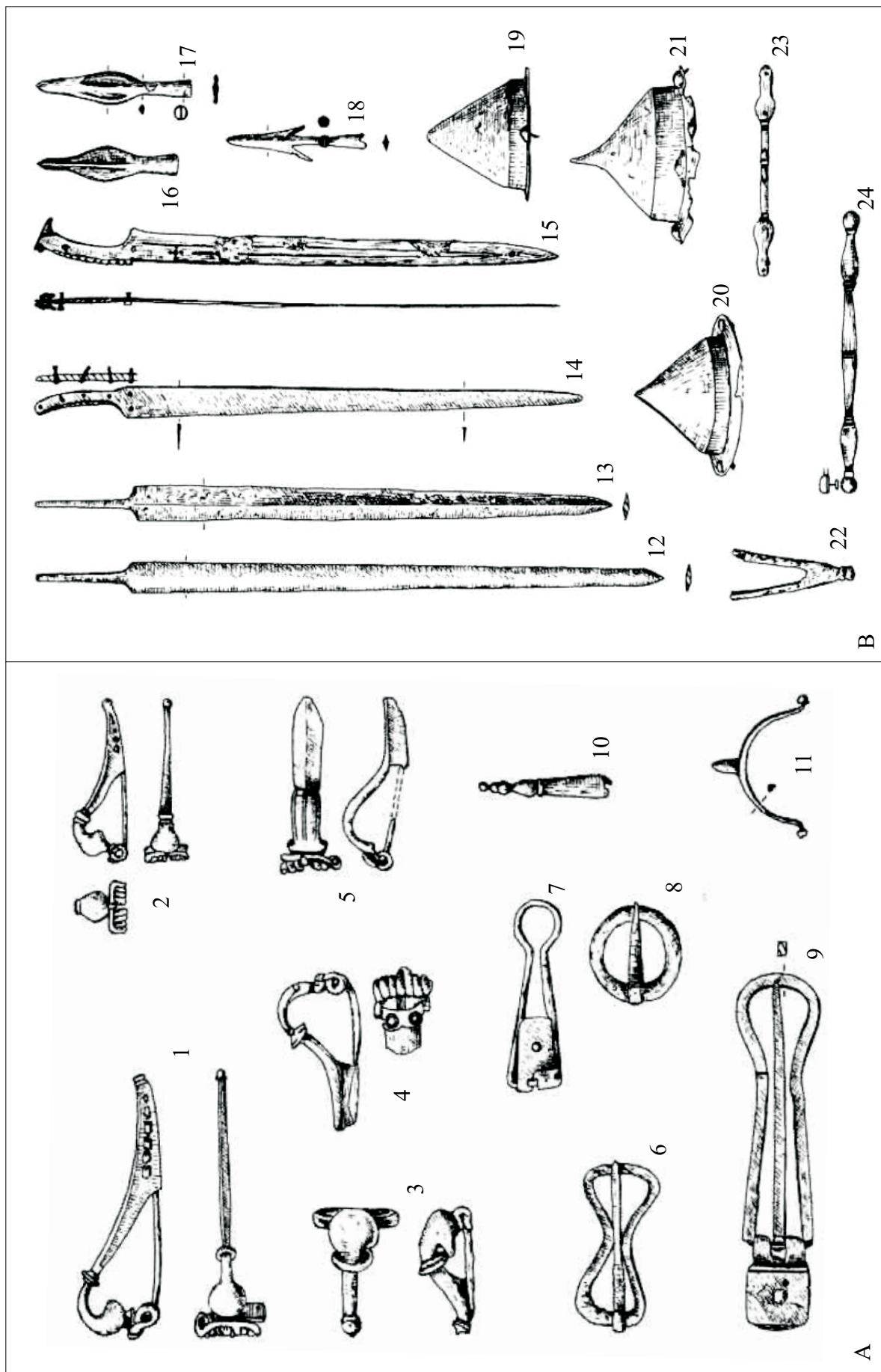

Fig. 2: Accesorii vestimentare (A) și piese de armament (B) tipice pentru etapa B1 (după GODŁOWSKI 1993, fără scară).

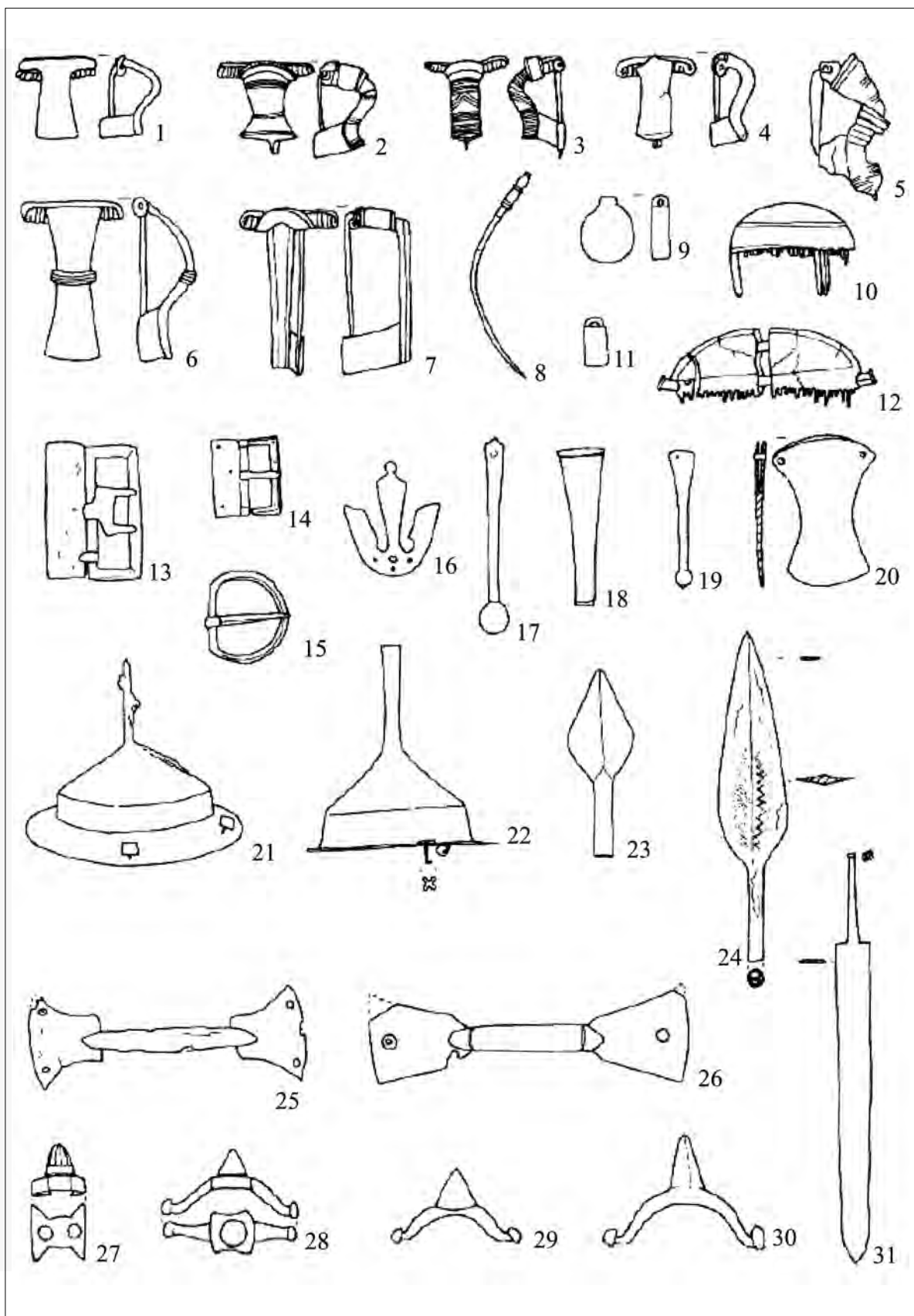

Fig. 3: Arme și accesorii vestimentare tipice pentru perioada timpurie din etapa B2 (după GODŁOWSKI 1970, fără scară).

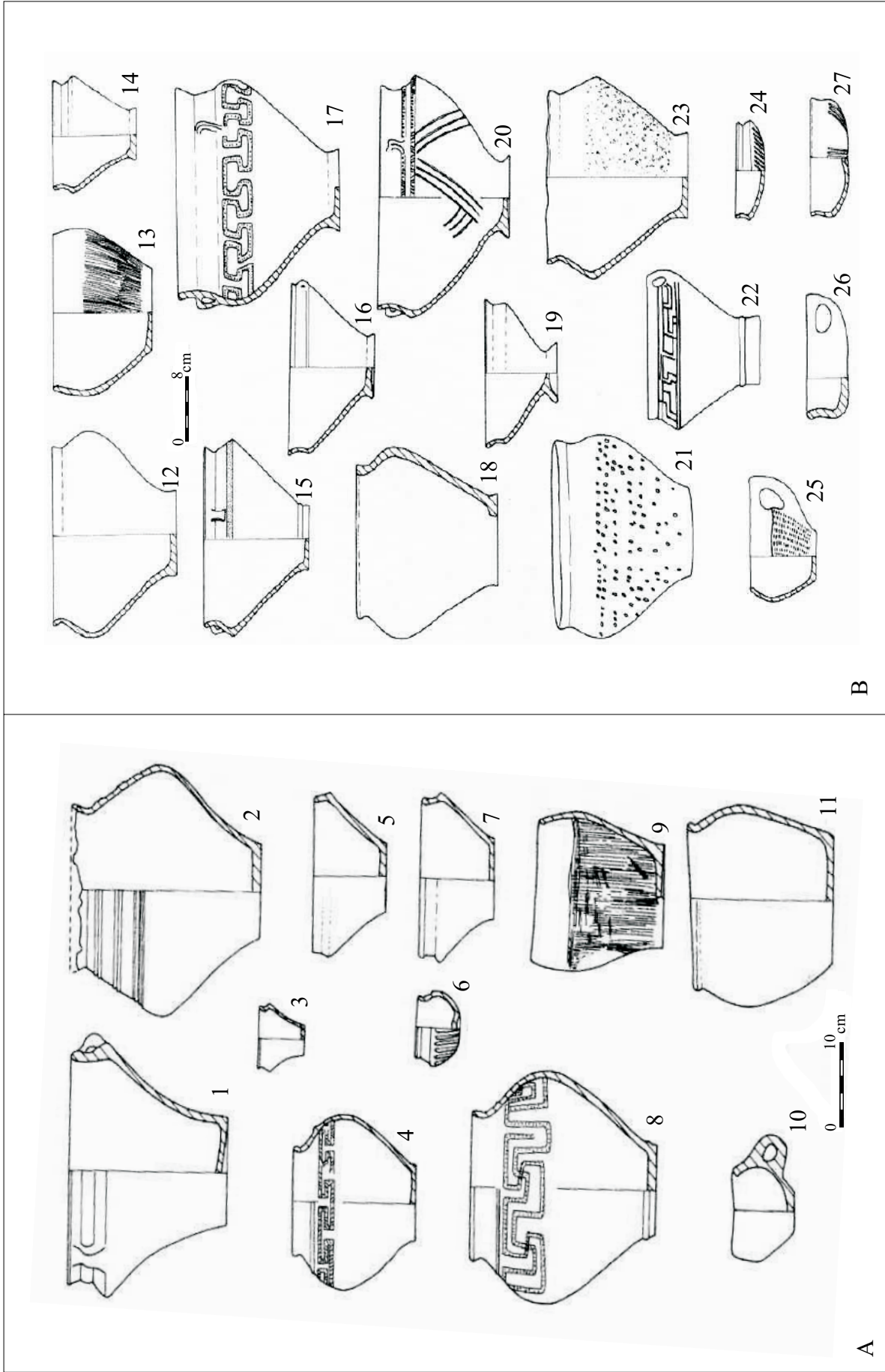

Fig. 4: Forme ceramice specifice culturii Przeworsk în etapa B1 (A - după KOKOWSKI 2004) și B2 (B - GODŁOWSKI 1970).

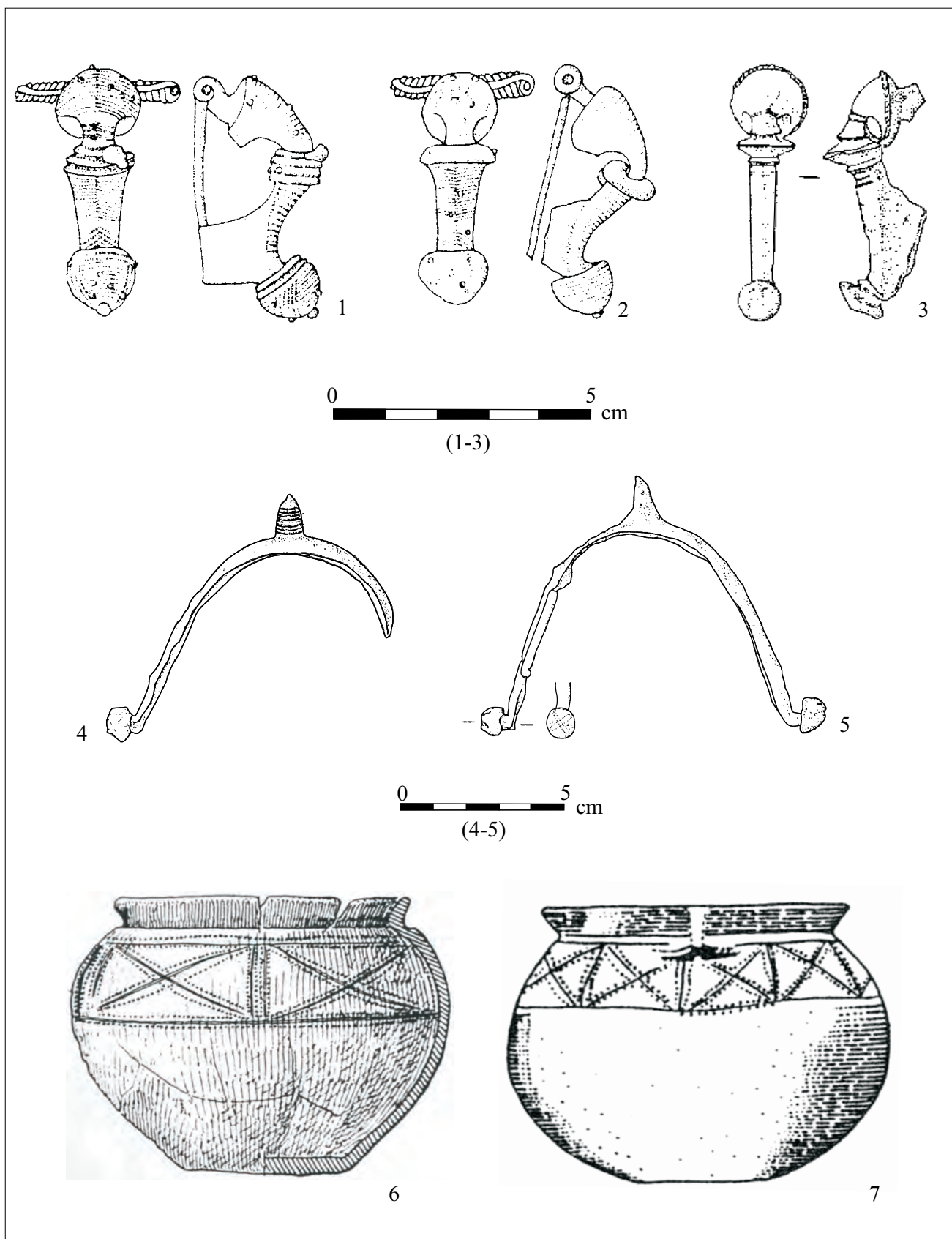

Fig. 5: Materiale din zona Tisei superioare atribuite culturii Przeworsk (1-6) și unele analogii (7).
 1-2 - M. 48, 3-5 - M. 20 Zemplin (după BUDINSKÝ-KRIČA/LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1990),
 6 - Moigrad (după MACREA/RUSU 1960, fără scară), 7 - Hindorf (după MARTENS 1994, fără scară).

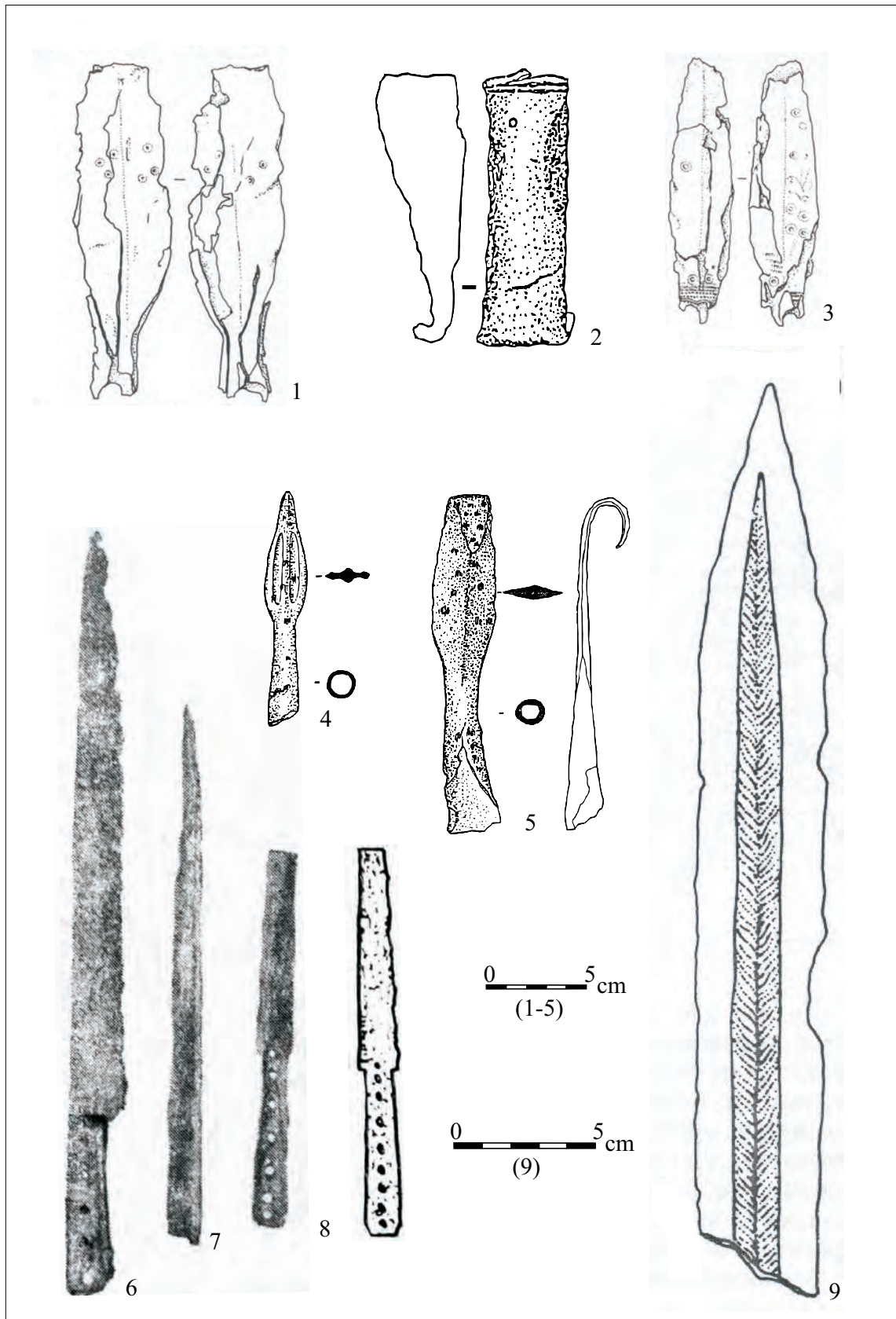

Fig. 6: Piese de armament aparținând culturii Przeworsk din zona Tisei superioare (1-5, 9) și spațiul dacic intracarpatic (6-8). 1, 3, 9 - Kvacovce (după LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1992); 2, 4-5 - Malaya Kopanya - M. 1 (după KOBAL 1992-1993); 6 - Transilvania, *loc necunoscut* ; 7-8 Râșnov (6-8, după Costea 1974-1975, fără scară).

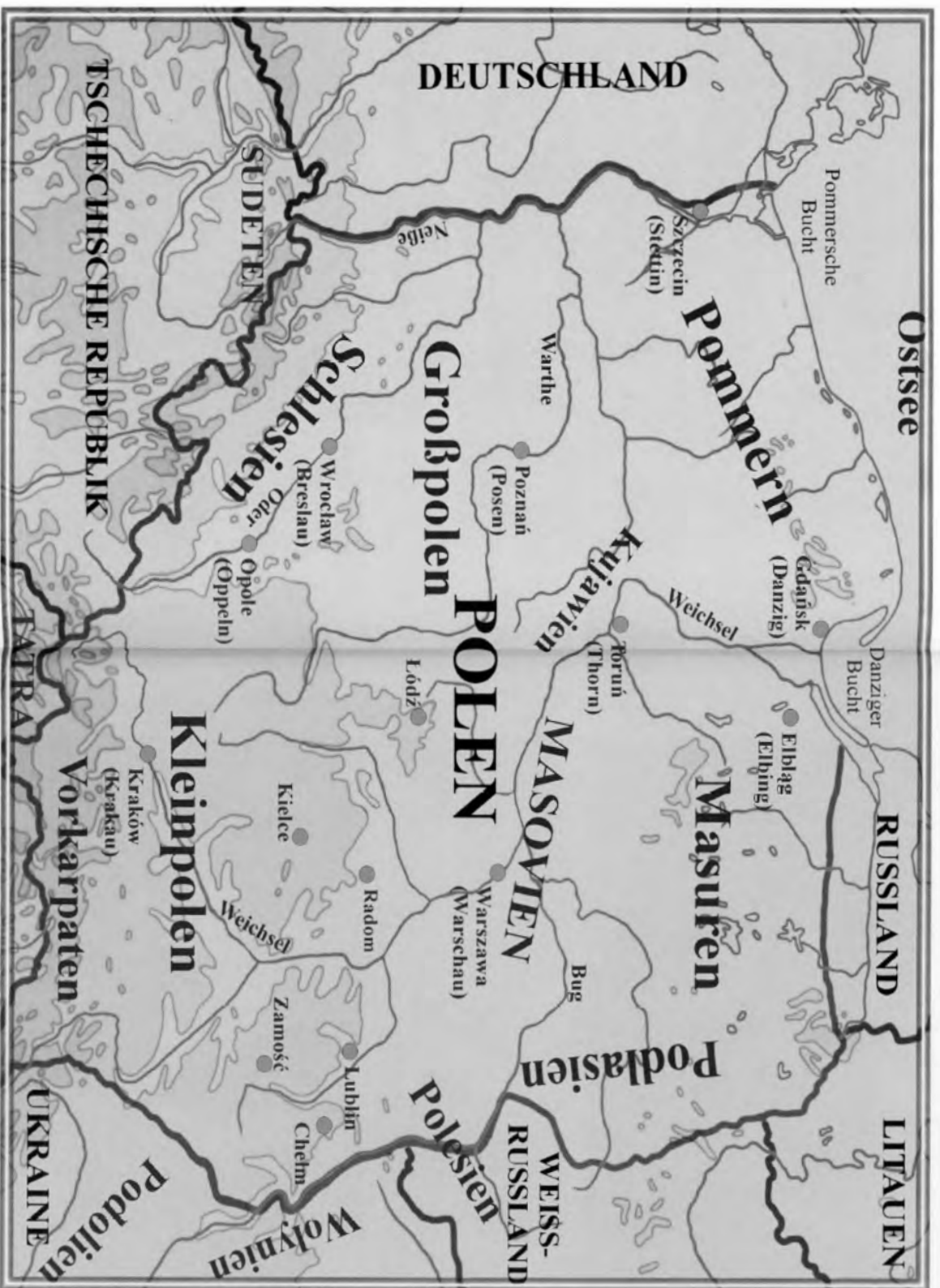
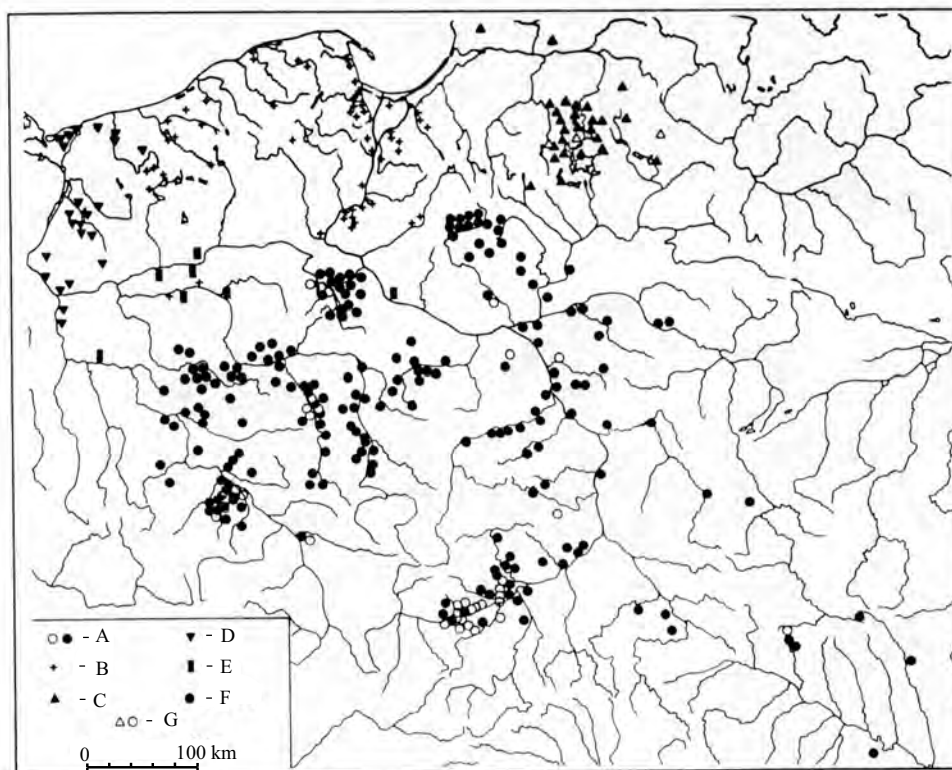

Fig. 7: Harta cu principalele zone geografice ale Poloniei (după A. Kokowski/C. Leiber (Hrsg.), Die Vandalen – Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker, Lublin 2004).

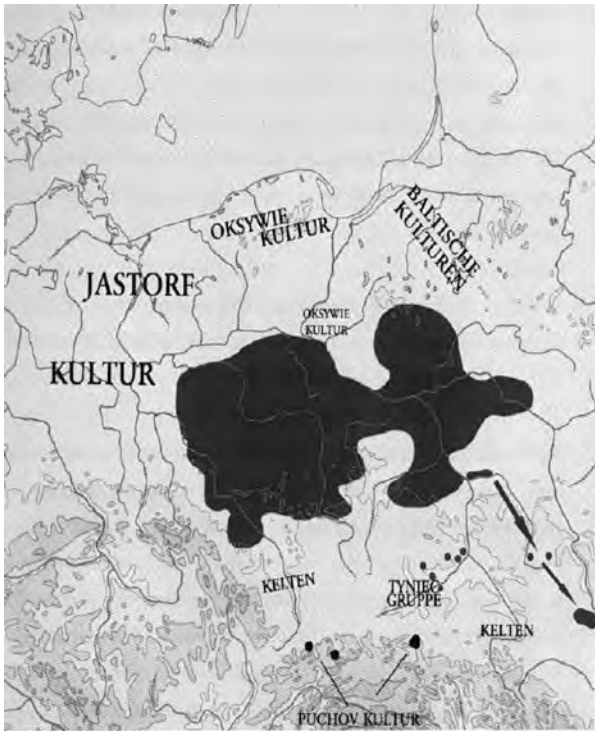

1

2

Fig. 8: 1 - Harta Europei Centrale după informațiile furnizate de Ptolemeu, Tacit și Plinius cel Bătrân (după OLEŹZKI 1999); 2 - Harta cu descoperirile din etapa B1 (aprox 0-80 d. Hr.) din Polonia și teritoriile învecinate (A - cultura Przeworsk, B - cultura Wielbark, C - cultura triburilor vest-baltice, D - grupul Gustow și Lebuser, E - descoperiri cu atribuire culturală nesigură, F - morminte și descoperiri izolate, G - așezări) (după GODŁOWSKI 1993).

1

2

3

4

Fig. 9: Răspândirea culturii Przeworsk în etapele A1-A2 (1), A3 (2), B1 (3) și B2 (4) (după Kokowski 2004).

An unpublished fibula found in the area of Sic¹, County Cluj

ALPÁR DOBOS

VLAD-ANDREI LĂZĂRESCU

Situated at approximately 10 km from the municipality of Gherla, County Cluj, the village named Sic (Pl. I/2) is known in the scholarship through a number of isolated finds. After a thorough investigation I. Ferenczi identified approximately 42 points with archaeological importance².

One of these points is the area of the *Seleci Valley*. I. Ferenczi writes the following about this place: "The "Gura Văii Seleci" (the mouth of the Seleci valley, Szelecsatorka) opens at 3 km SSE from the centre of the locality". "Seleci valley", 3 km long, is orientated towards Băgaciu, to NE surrounded by ridges of steep slopes without vegetation; on the SW side of the valley gentler forestry slopes can be observed. From these, other five smaller valleys descend, dry and on the sides. The first and the second valley (with local idiom called pit) are called "Lower Toba" ("Toba de Jos") and "Upper Toba" ("Toba de Sus") (Alsó-, Felső- Toba). Towards SSW a 2-3 meter low terrace stretches in front of the opening of the "Lower Toba". The place is to be found at the last branch of the slope line, which starts with the "Tăietura Hill" (Irtványtető), which rises from the north above the village Băgaciu. In the ploughing of the terrace one can gather pottery shreds belonging to prehistory, roman period and the beginning of the prefeudal age."³

In the year 2005 a few pottery fragments and metal objects found in the Seleci valley area arrived in the deposit of the History Museum of Gherla. Unfortunately we do not have more information connected to the exact finding place or regarding the finding conditions; the only information available is that they were found in the ploughing at the point called "mouth of the Seleci Valley".

The object in discussion is a fragmentary fibula cast in bronze (Pl. I/1, II/18) out of which only the plate of the foot is kept, broken at the inferior part of the arch and of triangular shape in section. The plate of the foot has a pentagonal shape slightly curved and broken at the lower end. On the edges a margin of 2 mm is decorated with incision (*Tremolierstichdekor*). From the five specific circular protrusions only four have survived due to conservation circumstances. These are abridged by a circular incision. The brace is circular in section and it is joined on the posterior part of the fibula. Under the brace a central line of triangular section can be noticed as a result of the casting of the object.

The dimensions of the piece are: L. = 4,27 cm; W. = 1,37 cm; Th. = 0,1 cm.

¹ For making possible the study of the object in question we thank to Radu Zăgreanu from the Eastern Carpathians Museum in Sf. Gheorghe as well as to Andreea Pocol for drawing the piece.

² Rep. Arh Cluj 1992, 342-353.

³ Rep. Arh Cluj 1992, 348-349: "La 3 km SSE de centrul localității se deschide „Gura Văii Seleci” (Szelecsatorka). „Valea Seleci”, lungă de 3 km este orientată spre Băgaciu, este mărginită dinspre NE de niște creste cu pante abrupte, actualmente pleșuveiate, latura de SV a văii are un versant cu pante mult mai dulci, împădurite. Din acestea coboară cinci văi mai mici, seci, laterale. Prima și a doua vale (cu limbajul local groapă) se numesc „Toba de jos” și „Toba de sus” (Felső-, Alsó-Toba). Față în față cu deschizătura „Tobei de jos” se întinde o terasă joasă 2-3 m, în linii mari spre SSV. Locul se află la poalele ultimei ramificații a șirului de creste, care începe cu „Dealul Tăietura” (Irtványtető), ce se ridică dinspre N deasupra satului Băgaciu. În arăturile terasei se pot aduna fragmente de ceramică preistorică, din epoca stăpânirii romane și de la începutul epocii prefeudale”.

From the typological point of view the piece belongs to the category of the Vyškov type fibulas (Table 1). As for the materials used for the production of these types of objects they can be divided into two main categories, those made of silver and those made of bronze. The analyzed piece belongs to the last category, which again can be separated into two variants. The first variant is characterized by pieces decorated with incisions at the extremities of the body of the object while the second variant is decorated with the *Kerbschnitt* technique⁴.

The pieces made of silver originating mainly from southern Russia display from chronological and formal point of view the early type. The geographical spread of these types of fibula suggests that the form has taken shape in the area north of the Black Sea. The piece found at Regöly, in the middle Danube area, illustrates very well the fast and intense contacts that the two areas had with each other (Pl. III). Based on the decoration, chronological assertions can be made; also the "Maikop" piece can be dated earlier on the basis of its resemblance with the semi-disk fibulas specific to the D1 horizon - Phase Villafontana (370/380-400/410 AD)⁵. On the other hand an extra argument in favour for the intense contacts between the two areas is that the first piece of this kind found in the Carpathian Basin, at Regöly, can be dated to the D2a horizon - Phase Untersiebenbrunn/Hochfelden (400/410-420/430 AD) after V. Bierbauer⁶. According to the researcher R. Harhoiu⁷, based on the decoration technique using precious stone inlay (*cabochon*) the piece belongs to the middle of the fifth century AD in the period D2/3 (430/440-460/470 AD).

The bronze pieces belonging to the first variant of the Vyškov type (decorated with incisions at the extremities of the body of the piece), category in which also the piece from Sic belongs to, originate in general from the lower and middle Danube region (Pl. III)⁸. Until recently there was no other well limited geographical area with a greater concentration of finds. Recent examinations show a similar area in the Someșul Mic region with already a number of three fibulas of this type (Pl. III). Unfortunately, in the majority of the cases, the finding circumstances are unknown. From out of four cases when these pieces are found in graves only two cases are known to us; the grave M4/1977 from *Argamum*⁹ as well as the grave CX103APC found at Cluj-"Polus Center"¹⁰. The pieces were positioned in the upper part of the thorax, making a pair with another type of fibula¹¹. We mention that all these pieces are parts of the female dress. The fact that the fibulas were found on the upper part of the thorax is specific to the costumes of Germanic populations, especially to their eastern branch¹². From chronological point of view, the general opinion accepted by the scholars is that they date to the second third of the fifth century AD¹³. Unfortunately, in the present state of research other artefacts with which the fibulas were combined in closed contexts; in this case graves, do not permit a finer chronological assertion. The only observation of chronological matter¹⁴, which we pose as a work hypothesis is that the grave from Roman is sensibly earlier judging from the presence of the fibula with semi-disk shaped head-plate¹⁵ while the grave from *Argamum*

⁴ Exception is the piece found at Dombovár, made of gilded silver, see Darnay 1901, 178.

⁵ Bierbrauer 1991, 581-582, Abb. 4; Bierbauer 1992, 264, Abb. 1.

⁶ Bierbauer 1991, 560-562, Abb. 4; Bierbauer 1992, 264-266, Abb. 1.

⁷ Harhoiu 1994-1995, for the chronology of the early migration period see also Harhoiu 1990, 1998.

⁸ See also Bierbrauer 2008, 125, Abb. 16; Tejral 2008, 260, Abb. 7.

⁹ Mănuțu Adameșteanu 1980, 314-315, Fig. 2.

¹⁰ We thank to Dr. Sorin Cociș from the Institute of Archaeology and Art History of the Romanian Academy - Cluj-Napoca for his kindness to provide for us the documentation of the yet unpublished grave.

¹¹ The same phenomena can also be seen in the case of the grave from Roman, although the positioning of the pieces is unknown, see Dumitrescu 1934, 76-77.

¹² Nagy 2002, 369.

¹³ Tejral 1974, 16; Bierbrauer 1989, 151; Harhoiu 1998, 100; Tejral 2002, 318; Tejral 2005, 120.

¹⁴ We refer to the relative chronology of the finds without having an absolute dating.

¹⁵ From the point of view of the shape, the piece can represent a transitional type between the fibula with the semi-disk shaped head-plate of Gothic pattern and the Bratei or Vyškov type judging by its protrusions

would date slightly later, because of the presence of a second fibula decorated with incised spiral motives (in *Kerbschnitt* technique)¹⁶.

The latest variant of the Vyškov type fibulas (variant II) is represented by the pieces decorated with the *Kerbschnitt* technique out of which until present day only five pieces are known. It is important to mention that all of these were found in the lower and middle Danube region and none was found north from the Black Sea (Pl. III), which indicates that these pieces are a result of a local evolution, the prototype being constructed by the pieces belonging to the first variant. We can accept that it is a combination between a more traditional form and a fashionable type of decoration specific to those times. When dating these fibulas, for the above mentioned reason, we can count on the *Kerbschnitt* type decoration that illustrates close connections with cast fibulas with semi-disk shaped head-plate bearing the same decoration (*Bügel fibeln mit tiefer Kerbschnitt*). These kinds of fibulas having mainly a decoration consisting of spiral motives¹⁷ were dated by V. Bierbrauer especially to the D3 phase - Phase Domolospuszta/Bácsordas (450/460 - latest 480/490); the earliest pieces being dated to the transition period D2/3 - Phase Kiskunfélegyháza/Tiszalök (around and right after the middle of the fifth century AD)¹⁸. On the basis of the less symmetric decoration, the piece from Sadovsko Kale can be regarded as the latter being dated to the last quarter of the fifth century AD by V. Bierbrauer¹⁹.

Taking into consideration the importance of the fibula from Sic in the Someșul Mic region we wish to draw the attention upon other artefacts from the same area, which although, can be dated easily before the usage time of the Vyškov fibula, are representative for the early phase of the migration period. One of these artefacts is a fitting of a belt, most probably found in Mintiul Gherlei²⁰, that pertains to the category of late Roman belt fittings, classified as type B determined by H. W. Böhme (*dreiteilige Kerbschnittgürtelgarnituren*)²¹. The majority of the objects of this type date to the last third of the fourth century AD²² although in some cases the dating can be extended until the first quarter of the next century²³. The

that can be felt on the plate and the foot of the object as well as the usage of the characteristic decoration of the later type fibulas (*Tremolierstichdekor*).

¹⁶ Since we have not been able to see the piece in original and the quality of the representation does not allow observing some of the details, which concern especially the decoration we are bound to limit our work at a general level such as the spiral decoration on the plate of the fibula. Since analogies for this type of decoration are quite frequent in the Germanic sphere, spread on a relatively large geographical area, we will restrict our work to present only a few examples such as the Mistfin type dated to the second half of the fifth century AD, see Tejral 2002, 321-325, Abb. 7; the artifacts from *Sirmium* and *Srpki Krstur*, see Mrkobrad 1980, pl. XXXVI, 1, 3 or the pieces from Cluj-„Cordoș”, M4, see Hica, Ferenczi 2006, Fig. 1/6 and Szolnok-Szanda, M114, see Bóna 2002, Taf. 44/114.3 discovered in the area under Gepidic reign.

¹⁷ The fibula found at Dombovár does not have a decoration of spiral motives but the buckle found in the same grave is decorated in this way, see Darnay 1901, 179, Fig.2; Kiss 1984, 65, Abb. 4/3.

¹⁸ Bierbrauer 1991, 572-581; Bierbrauer 1992, 270-274; in the area of the middle Danube (*Mitteldonauländische Phase 2*) a similar dating (450-470/480) for D3 phase was proposed also by J. Tejral, see Tejral 2005, 121-123; In the case of the finds from Romania classifiable in the early migration period, the reference to the central European chronology was made by R. Harhoiu, see Harhoiu 1990, 203, Abb. 14.a with the proposal to date the D3 phase between 450/460-480 AD; Harhoiu 1998, Taf. CLXXXVII with the proposal to date the D3 phase between 440/450-500 AD; Harhoiu, Baltag 2006, 375, Fig. 706 with the idea to date in the second period C phase the equivalent of D3 phase, this time dated to the time period between 450-500 AD.

¹⁹ Bierbrauer 1989, 151; for a similar dating see also Uenze 1992, 160.

²⁰ Although in the scientific milieu Sic was known as the place of origin of the piece, based on the data, marked probably in the moment of discovery on the objects; lately, it was proven that the place of provenience is „Szamosújvár Némethi” today Mintiul Gherlei, see Opreanu 2003, 145-146. This presumption is validated also by the fact that in the initial publication „Szamosújvár Némethi” was mentioned as the place of provenience of the piece, see Hampel 1905, 54-55 (vol. II), Taf. 46 (vol. III).

²¹ Böhme 1974, 57-58, Abb. 17.

²² Böhme 1974, 83-84.

²³ Opreanu 2003, 146; In the case of the graves from *Pannonia*, J. Tejral classified these belt fittings decorated in the *Kerbschnitt* technique in the Csákvár phase dating them to the end of the fourth century and the first half of the fifth century AD, see Tejral 1999, 227-231.

presence of such a piece outside the late Roman environment (D1 and D2 phases) was attributed to some barbaric groups, especially Germanics, that served probably in the Roman army, the closest area of such type being *Pannonia*²⁴.

To conclude the above said, one can presume the existence of an early horizon of finds with Germanic character dated to the D2-D3 phases, period which delineates more and more due to recent investigations²⁵. In the light of new discoveries it seems that the Someșul Mic area and especially the boundaries close to the antique city of *Napoca* has known a more intense occupation in the early migration period than it was presumed until recently, a fact that gives an increased importance to this region. The objects discussed in the present study let us presume that the "inhabitation horizon" mentioned above is characterized through a series of intense connections at a cultural level with the middle Danube region. We cannot but hope that in the future monographic publications of recent research will provide further information for the understanding of historical as well as archaeological realities of the Someșul Mic region in the starting phase of the migration period.

CATALOGUE

Prototypes

1. **Crimea**, unknown place of discovery (Pl. II/3). *References*: Bierbrauer 1989, 152, nr. 7, 148, Abb. 2/9.
2. **„Kerč”**, unknown place of discovery (Pl. II/5). *References*: Werner 1960, 27, nr. 95, Taf. 21/95.
3. **„Maikop”**, unknown place of discovery (Pl. II/8). *References*: Werner 1960, 27, nr. 96 a, Taf. 21/96 a; Bierbrauer 1989, 148, Abb. 2/6.
4. **„Maikop”**, unknown place of discovery (Pl. II/9). *References*: Werner 1960, 27, nr. 96 b, Taf. 21/96 b.
5. **Regöly**, grave (Pl. II/13). *References*: Mészáros 1970, 69, Fig. 4/1.
6. **Regöly**, grave (Pl. II/14). *References*: Mészáros 1970, 69, Fig. 4/2; Bierbrauer 1989, 148, Abb. 2/11.
7. **Unknown place of discovery** (Pl. II/6). *References*: Werner 1960, 27, nr. 94 a, Taf. 21/94 a.
8. **Unknown place of discovery** (Pl. II/7). *References*: Werner 1960, 27, nr. 94 b, Taf. 21/94 b.
9. **Vajuga**, grave (Pl. II/20). *References*: Popovič 1987, 130, Abb. 10, Taf. 5/2; Bierbrauer 1989, 153, Abb. 3.
10. **Vajuga**, grave (Pl. II/21). *References*: Popovič 1987, 130, Abb. 10, Taf. 5/3; Bierbrauer 1989, 153, Abb. 3.

1st Variant

1. **Argamum (Jurilovca)**, grave (Pl. II/1). *References*: Mănucu Adameșteanu 1980, 314, Fig. 3; Bierbrauer 1989; 152, nr. 5, 148, Abb. 2/4.
2. **Brigetio (Szöny)**, unknown place of discovery (Pl. II/2). *References*: Kiss 1981, 193, Abb. 3/1; Bierbrauer 1989, 151, nr. 2, 148, Abb. 2/2.
3. **Cluj-„Polus Center”**, grave. *References*: verbally information from PhD. Sorin Cociș.
4. **Cluj-„Polus Center”**, unknown place of discovery (Pl. II/12). *References*: Polus 2008, 38, Nr. 123; we would like to thank Mr. Szabolcs Nagy from the National History

²⁴ Opreanu 2003, 147.

²⁵ Beside the finds analyzed in the text we mention the existence of some artefacts dated to the middle of fifth century AD found at the Cluj-„Polus Center” site, for now unpublished, see Opreanu, Voişian, Bota 2007, 512 and for example Polus 2008, 38, Nr. 124.

Museum of Transylvania Cluj-Napoca for his kindness regarding the actual study of the artefact.

5. **Hungary**, unknown place of discovery (Pl. II/19). *References*: Hampel 1905, 9 (vol. II), pl. 10/3 (vol. III); Bierbrauer 1989, 152, nr. 4, 148, Abb. 2/5.
6. **Roman**, grave (Pl. II/15). *References*: Dumitrescu 1934, Fig. 1/2; Bierbrauer 1989, 152, nr. 6, 148, Abb. 2/3; Harhoiu 1998, 186, Taf. LXXVI/A7.
7. **Sic**, unknown place of discovery (Pl. I/1, II/18).
8. **Steinbrunn**, unknown place of discovery. *References*: Bierbrauer 1989, 151-152, nr.3.
9. **Tornyópuszta**, stray find. *References*: Kisné Cseh, Prohászka 2003.
10. **Vyškov**, grave (Pl. II/22). *References*: Tejral 1974, 46, Abb. 5/1; Tejral 1982, 107, Fig. 40/1; Bierbrauer 1989, 151, nr. 1, 148, Abb. 2/1.

2nd Variant

1. **Dombovár**, grave (Pl. II/4). *References*: Darnay 1901, 179, Fig.2; Kiss 1984, 65, Abb. 4/3; Bierbrauer 1989, 148, Abb. 2/7.
2. **Oradea**, unknown place of discovery (Pl. II/10). *References*: Hampel 1905, 695 (vol. II), Fig. 1; Harhoiu 1998, 182, Taf. C/4.
3. **Oradea**, unknown place of discovery (Pl. II/11). *References*: Hampel 1905, 695 (vol. II), Fig. 2; Bierbrauer 1989, 148, Abb. 2/10; Harhoiu 1998, 182, Taf. C/5.
4. **Sadovsko Kale**, settlement (Pl. II/16). *References*: Welkov 1935, Taf. 18/1a; Uenze 1992, 524, Kat. Nr. SK 6, Taf. 5/7, 128, 129.
5. **Sadovsko Kale**, settlement (Pl. II/17). *References*: Welkov 1935, Taf. 18/1b; Bierbrauer 1989, 148, Abb. 2/8; Uenze 1992, 524, Kat. Nr. SK 5, Taf. 4/10, 127.

Abbreviations

L. = length; W. = width; Th. = thickness.

References

- Bierbrauer 1989 V. Bierbrauer, *Bronzene Bügelfibeln des 5. Jahrhunderts aus Südosteuropa*, Jahresschrift Halle 72, 1989, 141-160.
- Bierbrauer 1991 V. Bierbrauer, *Das Frauengrab von Castelbolognese in der Romagna (Italien)*, JahrbRGZM 38, 2, 1991, 541-592.
- Bierbrauer 1992 V. Bierbrauer, *Historische Überlieferung und archäologischer Befund. Ostgermanische Einwanderer unter Odoaker und Theoderich nach Italien. Aussagemöglichkeiten und Grenzen der Archäologie*, in *Problemen der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter*, Kraków, 1992, 263-277.
- Bierbrauer 2008 V. Bierbrauer, *Ethnos und Mobilität im 5. Jahrhundert aus archäologischer Sicht: Vom Kaukasus bis nach Niederösterreich*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Abhandlungen, N. F., 131, München, 2008.
- Böhme 1974 H. W. Böhme, *Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts*, München, 1974.
- Bóna 2002 I. Bóna, *Szolnok-Szanda (Kom. Jász-Nagykun-Szolnok)*, in I. Bóna – M. Nagy, *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet, I*, Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1, Budapest, 2002, 197-237.
- Darnay 1901 K. Darnay, *Sümeghvidéki emlékek a régibb középkorból*, ArchÉrt 21, 1901, 176-182.
- Dumitrescu 1934 V. Dumitrescu, *Une tombe de l'époque des migrations des peuples, près de Roman (Moldavie)*, Revista Istorică Română 4, 1934, 76-81.
- Hampel 1905 J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Braunschweig, 1905.
- Harhoiu 1990 R. Harhoiu, *Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit in Rumänien*, Dacia N.S. 34, 1990, 169-208.
- Harhoiu 1994-1995 R. Harhoiu, *Über die steinverzierten Fibeln mit halbkreisförmiger Spiral- und rautenförmiger Fußplatte*, Dacia N.S. 38-39, 1994-1995 (1999), 185-216.
- Harhoiu 1998 R. Harhoiu, *Die Frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien*, Archaeologia Romanica I, București, 1998.
- Harhoiu, Baltag 2006 R. Harhoiu, G. Baltag, *Sighișoara – Dealul Viilor. Monografie arheologică, vol. I*, Bistrița – Cluj-Napoca, 2006.
- Hica, Ferenczi 2006 I. Hica, Ș. Ferenczi, *Morminte prefeudale inedite la Cluj-Napoca – Cartierul Cordoș*, in *Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, C. Gaiu, C. Găzdac (eds.), Bistrița – Cluj-Napoca, 2006, 929-938.
- Kisné Cseh, Prohászka 2003 J. Kisné Cseh, P. Prohászka, *Vyškov típusú hunkori bronz lemezfibula Tornópusztáról (Komárom-Esztergom megye)*, Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei, 10, 2003, 87-95.
- Kiss 1981 A. Kiss, *Funde aus dem 5-6. Jh. im Gebiet von Brigetio*, FolArch 32, 1981, 191-210.
- Kiss 1984 A. Kiss, *Über eine silbervergoldete gepidische Schnalle aus dem 5. Jahrhundert von Ungarn*, FolArch 35, 1984, 57-76.
- Mănucu Adameșteanu 1980 M. Mănucu Adameșteanu, *Un mormânt germanic din necropola cetății Argamum*, SCIVA 31, 2, 1980, 311-320.
- Mészáros 1970 G. Mészáros, *A regölyi korai népvándorlaskori fejedelmi sír*, ArchÉrt 97, 1, 1970, 66-93.

- Mrkobrad 1980 D. Mrkobrad, *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Fontes Archaeologiae Iugoslaviae, III, Monografije 6, Beograd, 1980.
- Nagy 2002 M. Nagy, *Die gepidischen Adlerschnallen und ihre Beziehungen*, BudRég 36, 2002, 363-392.
- Opreanu 2003 C. H. Opreanu, *Transilvania la sfârșitul antichității și în perioada migrațiilor. Schiță de istorie culturală*, Cluj-Napoca, 2003.
- Opreanu, Voișian, Bota 2007 C. H. Opreanu, V. Voișian, E. Bota, *Mormântul unui războinic din epoca migrațiilor descoperit la Cluj-Napoca – „Polus”*, in Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu Oblata, S. Nemeti, Fl. Fodorean, E. Nemeth, S. Cociș, I. Nemeti, M. Pîslaru (eds.), Cluj-Napoca, 2007, 510-519.
- Polus 2008 Polus. *Istorie pierdută-Istorie regăsită* (Catalog de expoziție), Cluj-Napoca, 2008.
- Popovič 1987 V. Popovič, *Die süddanubischen Provinzen in der Spätantike vom Ende des 4. Bis zur Mitte des 5. Jahrhunderts*, in Die Völker Südosteuropas im 6. Bis 8. Jahrhundert, B. Hänsel (ed.), Südosteuropa Jahrbuch, 17, 1987, 95-139.
- Rep.Arh. Cluj 1992 *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler (eds.), Cluj-Napoca, 1992.
- Tejral 1974 J. Tejral, *Völkerwanderungszeitliches Gräberfeld bei Vyškov (Mähren)*, Academia Praha, Praha, 1974.
- Tejral 1982 J. Tejral, *Morava na sklonku antiky*, Monumenta Archaeologica XIX, Praha, 1982.
- Tejral 1999 J. Tejral, *Die spätantiken militärischen Eliten beiderseits der norisch-pannonischen Grenze aus der Sicht der Grabfunde*, in Germanen beiderseits des spätantiken Limes, T. Fisher, G. Precht, J. Tejral (eds.), Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno, 14, Köln – Brno, 1999, 217-292.
- Tejral 2002 J. Tejral, *Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nördlich der mittleren Donau*, in Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum, J. Tejral (ed.), Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 19, Brno, 2002, 313-358.
- Tejral 2005 J. Tejral, *Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses*, in Die Langobarden. Herrschaft und Identität, W. Pohl, P. Erhart (eds.), Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, 9, Wien, 2005, 103-200.

Alpár Dobos

PhD Student Eötvös Loránd University, Budapest
Múzeum krt. 4/B.
1088 Budapest – Hungary
e-mail: alpardobos@yahoo.com.

Vlad-Andrei Lăzărescu

MA Student Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Str. M. Kogălniceanu 1
400084 Cluj-Napoca – Romania
e-mail: lazarescu_vlad@yahoo.com.

*Table***Table 1.** Vyškov type brooches.

Vyškov type		
Prototypes (Silver)	1 st Variant (Bronze)	2 nd Variant (Bronze)
1. Crimea	1. <i>Argamum</i> (Jurilovca)	1. Dombovár
2. „Kerč”	2. <i>Brigetio</i> (Ószóny)	2. Oradea
3. „Maikop”	3. Cluj-„Polus Center”	3. Sadovsko Kale
4. Regöly	4. Hungary	
5. Unknown place of discovery	5. Roman	
6. Vajuga	6. Sic	
	7. Steinbrunn	
	8. Tornjópuszta	
	9. Vyškov	

O fibulă nepublicată descoperită în regiunea Sic, județul Cluj

(Rezumat)

Articolul de față tratează problema fibulelor de tip Vyškov pornind de la o descoperire izolată din împrejurimile localității Sic, jud. Cluj. Cu această ocazie sunt analizate artefactele similare identificate în zona Dunării mijlocii, fiind stabilite trei categorii: o primă categorie reprezentând prototipurile iar celelalte pentru variantele fibulelor de tip Vyškov.

Prima variantă cuprinde în general exemplare confecționate din bronz având marginile decorate cu incizii (*Tremolierstichdekor*). Această variantă este răspândită cu precădere în zona Dunării mijlocii și inferioare și poate fi încadrată din punct de vedere cronologic în a doua treime a secolului V p. Chr. Cea de-a doua variantă este compusă tot din exemplare realizate din bronz diferind însă maniera de ornamentare, respectiv tehnica *Kerbschnitt*. În momentul de față sunt cunoscute numai cinci astfel de artefacte concentrate în special în zona Dunării de mijloc. Pornind de la studiul tehnicii de ornamentare și a răspândirii geografice, aceste fibule pot fi datate ușor mai târziu decât cele aparținând primei variante, respectiv la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului V p. Chr.

Importanța exemplarelor descoperite în zona Someșului Mic este dată și de faptul că pentru prima oară se poate constata o concentrare atât de mare a unui asemenea tip de piese într-o zonă geografică relativ bine delimitată și restrânsă. Cu toate acestea, cel mai important aspect este constituit de faptul că descoperirile de față evidențiază existența unui orizont timpuriu al vestigiilor de factură germanică încadrabile fazelor cronologice D2-D3. Cu atât mai mult, putem afirma că locuirea în acest areal este caracterizată prin footături culturale intense cu zona Dunării mijlocii.

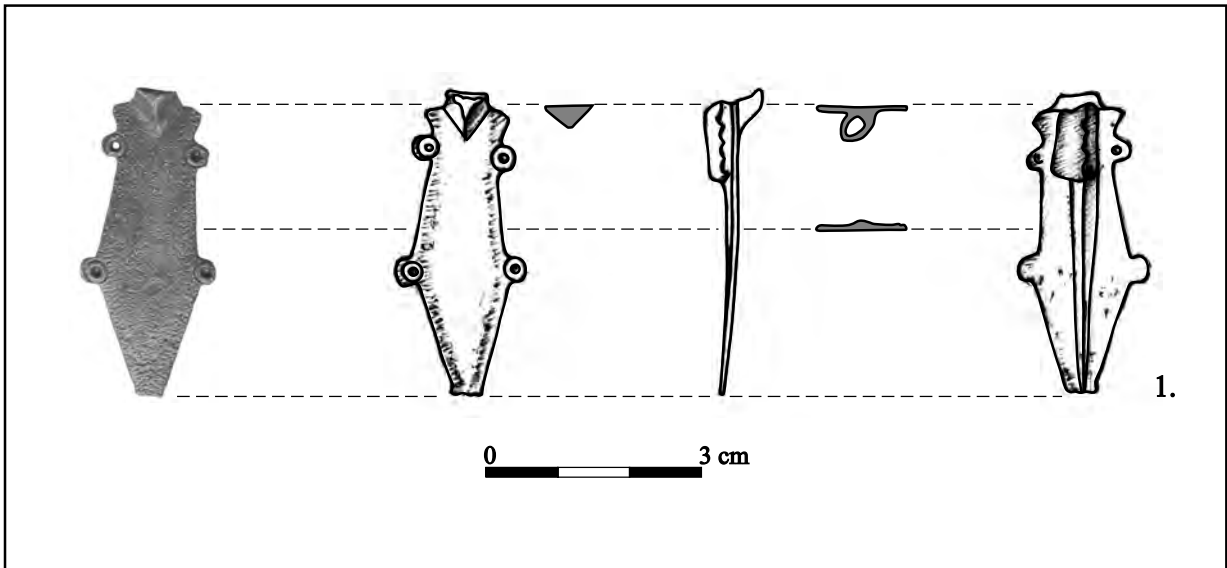

Plate I. 1. The Vyškov type brooch found at Sic, Cluj county; 2. Geographical positioning of the discovery from Sic (after Rep.Arh. Cluj 1992, 343, Fig. 205).

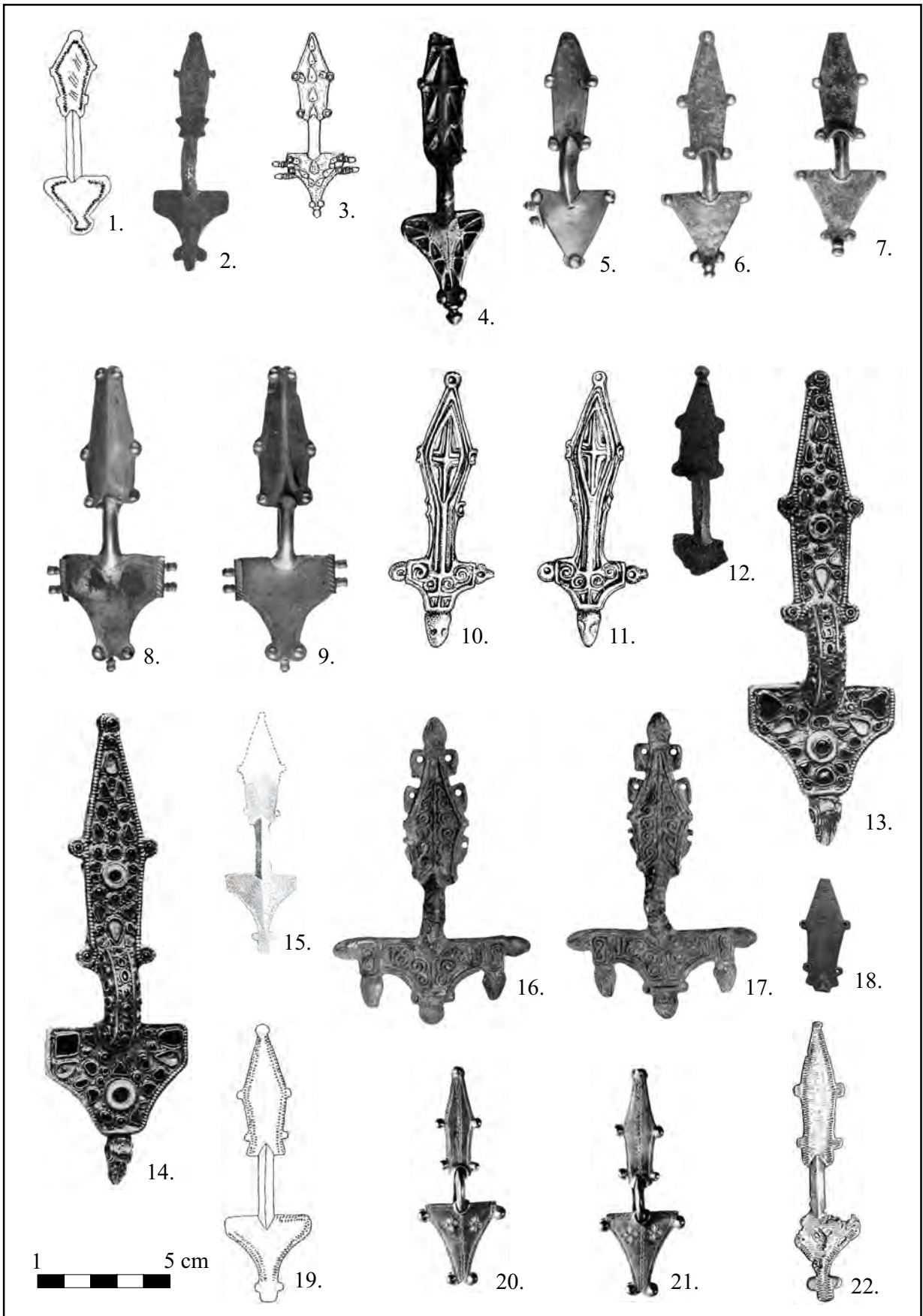

Plate II. 1. *Argamum*, 2. *Brigetio*, 3. Crimea, 4. Dombovár, 5. Kerč, 6-7. Unknown place of discovery, 8-9. Maikop, 10-11. Oradea, 12. Cluj-„Polus Center“ (not to scale), 13-14. Regöly, 15. Roman, 16-17. Sadovko Kale, 18. Sic, 19. Hungary, 20-21. Vajuga, 22. Vyškov.

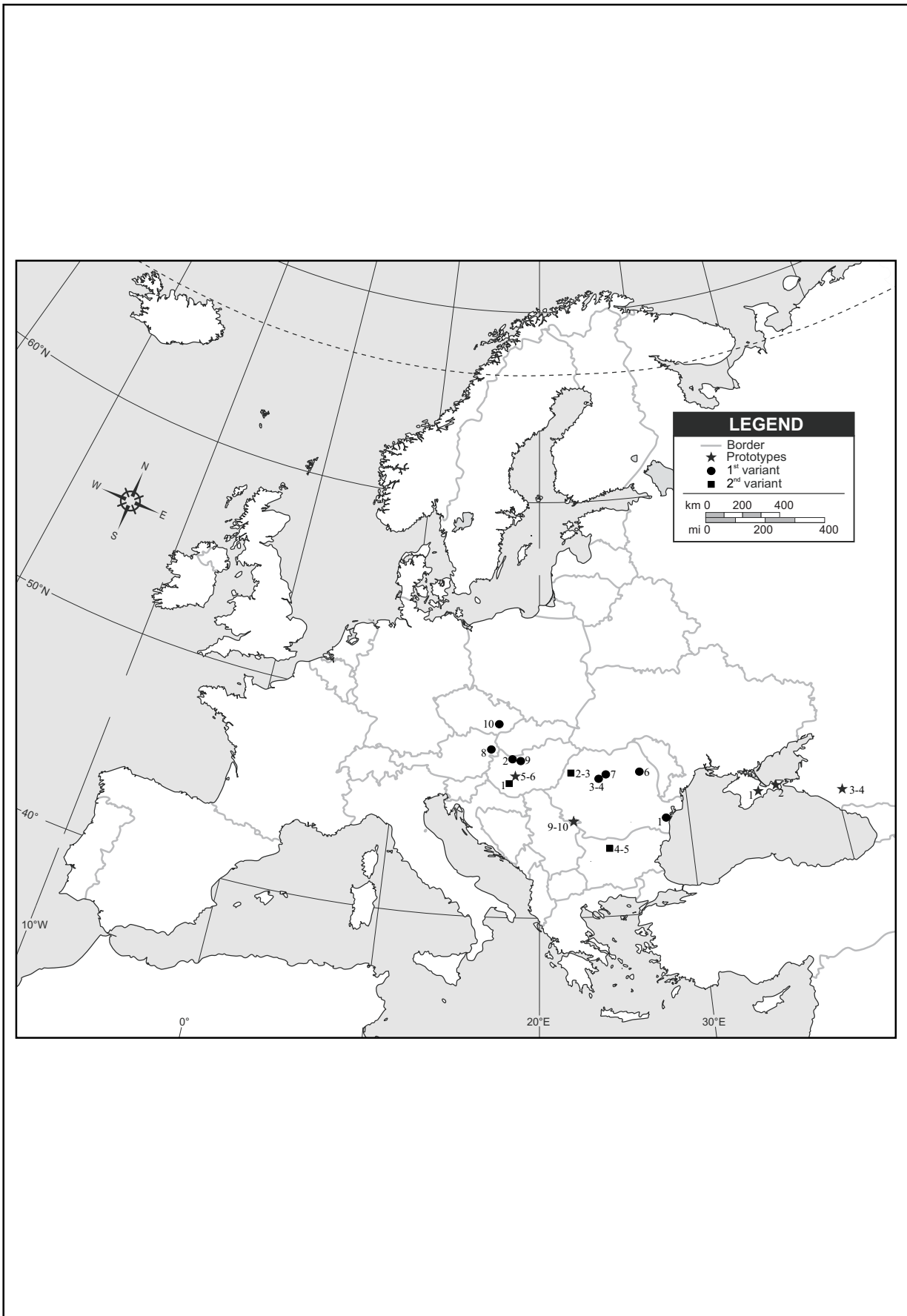

Plate III. Geographical distribution of the Vyškov type brooches (the numbers correspond to the ones from the Catalogue).

Studiul materialului faunistic provenit din așezarea de la Lazuri – Lubi Tag (județul Satu Mare)

SIMINA STANC

Comuna Lazuri se găsește în apropierea orașului Satu Mare, într-o zonă care aparține Câmpiei someșene, la o altitudine medie de 115 m. Punctul Lubi-Tag este situat la 2 km de centrul comunei și la circa 8 km de cursul inferior al râului Someș (Stanciu, 1999).

Materialul faunistic analizat a fost descoperit în cursul a trei campanii arheologice (derulate în anii 1995, 2001, 2002), prin cercetarea unor complexe care aparțin mai multor perioade istorice:

- complexe 42 (locuință), 46 (groapă), 50 (groapă), 53 (locuință) - de epocă romană
- complexul 51 (locuință) din a doua jumătate a secolului VI p.Cr.
- complexul 52 (locuință) din secolul VII timpuriu
- groapa 1, groapa 13, complexe 39 (probabil o pivniță), 40 (locuință), 45 (groapă), 54 (groapă), groapa 233 - din secolul VIII p.Cr.

1. Epoca romană

Complexul 42. Din acest complex provin 183 resturi osoase și dentare care au aparținut numai mamiferelor, atât domestice, cât și sălbatice: *Bos taurus* (26 resturi), *Equus caballus* (2 resturi), *Sus domesticus* (41 resturi), *Ovis/Capra* (11 resturi), *Cervus elaphus* (4 resturi) și *Capreolus capreolus* (un rest) (tabelul 1); materialul este puternic fragmentat și 98 resturi (fragmente de craniu, vertebre, oase lungi și late, coaste) nu au fost identificate până la nivel de specie, 26 dintre ele fiind repartizate la grupa mamiferelor de talie mare, iar 72 resturi la cea a mamiferelor de talie mijlocie.

Numeroase oase au capetele roase, în timp ce oase cu urme de ardere sunt numai patru. Un metatars III epifizat distal, provenind de la cal, a fost transformat în patină; pe fața dorsală este lustruit iar de pe cea ventrală au fost îndepărtate prin cioplire unele dintre asperitățile osului. Urme de patologie osoasă sunt prezente numai la nivelul unui condil mandibular de vită care indică o inflamație puternică a articulației dentaro-scvamozale.

S-a estimat că resturile de *Bos taurus* au aparținut la minimum doi indivizi, unul imatur, cu dentiție de lapte (circa 6 luni) și altul matur (2,5 - 4 ani). Nu s-au găsit oase ale scheletului postcefalic care să prezinte urme ale cartilajului de creștere, oase care ar fi provenit de la exemplare imature. Pentru *Equus caballus* s-au identificat numai două resturi, un dinte molar inferior de la un individ de peste 20 ani și un metacarp III. Resturile de *Ovis/Capra* au aparținut la doi indivizi, unul imatur (sub 10 luni) și al doilea matur, sacrificat la 2-3 ani. Cele 41 de resturi de la *Sus domesticus* provin de la doi indivizi imaturi (mai mici de 12 -18 luni) și trei indivizi maturi (2 ani, 2-3 ani și 3-4 ani); două dintre exemplarele mature erau de sex mascul.

Dintre mamiferele sălbatice au fost identificate două specii: *Cervus elaphus* (patru piese atribuite unui individ matur) și *Capreolus capreolus* (un fragment de coxal de la un individ matur). Pentru speciile identificate nu s-a putut estima talia la greabăn datorită lipsei oaselor lungi întregi. Datele metrice sunt puține, pentru un coxal și astragal de vită și pentru un omoplat și un dinte molar (M3) de porc (tabelul 2).

Complexul 46. Particularitatea pe care o are această groapă este aceea că au fost găsite numeroase cranii de *Bos taurus*; în general, ele sunt fragmentate și multe piese lipsesc, astfel că nu a fost posibilă reconstituirea lor; pentru unele dintre ele sunt prezente chiar fragmente mai mari.

Din primul craniu (descoperit la -135 cm) s-au putut identifica următoarele piese: în principal maxilarele pe care este prezentă întreaga serie dentară, stânca temporală, condilul occipital, bazioccipital, fragmente de zigomatic, frontal, proces cornual. Cea mai mare parte dintre oase aparțin bazei neurocraniului și apoi scheletului fălcii superioare, neexistând oase din falca inferioară. Nu s-au păstrat procese cornuale întregi care să ofere date asupra tipologiei craniului. Pe baza gradului de uzură a dentiției s-a estimat că exemplarul a fost sacrificat în intervalul 2,5-4 ani. Datele metrice înregistrate sunt următoarele: lungime serie dinți jugali - 128 mm; lungime serie dinți premolari - 73 mm; lungime serie dinți molari - 78 mm; lungime dinte M3 - 28,2 mm.

De la un alt craniu de vită (aflat la adâncimea de -146 cm) s-au găsit mai puține piese față de cazul precedent: maxilar stâng (cu al doilea și al treilea molar prezenți) și fragment de frontal drept; craniul provine de la un exemplar sacrificat la peste 6 ani; lungimea dintelui M3 este 29 mm. Alături de aceste fragmente de craniu s-a mai găsit un fragment de cubitus drept de *Bos taurus*.

În segmentul vestic al complexului (la -131 cm) s-au găsit cinci oase de *Bos taurus*: mandibulă stângă cu toată seria dentară și care provine de la un exemplar sacrificat la 4-6 ani; un fragment de neurocraniu, mai precis frontalele care poartă procesele cornuale (care sunt masive), și care probabil a aparținut unui individ mascul; fragment proximal de radius drept, epifiză proximală dreaptă de femur, falangă proximală. Aceste piese ar putea proveni de la același individ, deși femurul și radiusul sunt mai gracile în comparație cu craniul (care a aparținut unui exemplar masiv). În afară de oasele de vită, s-a mai identificat și un fragment de astragal de om (*Homo sapiens*). Datele metrice pentru piesele enumerate mai sus sunt: mandibulă - lungime serie dinți jugali - 127,8 mm, lungime serie dinți premolari - 44 mm, lungime serie dinți molari - 81,5 mm; proces cornual - circumferință bază - 191 mm, diametru mare bază - 71 mm, diametru mic bază 50,2 mm; radius - lățime epifiză proximală - 64,5 mm, lățime articulară proximală - 61,3 mm; falanga proximală - lungime - 60,2 mm, lățime epifiză proximală - 31 mm, lățime distală - 29 mm.

În același complex, dar în segmentul estic, la diverse adâncimi (cuprinse între 114 cm și 145 cm), au mai fost găsite și alte oase de *Bos taurus*. Dintr-un alt neurocraniu, puternic fragmentat, au fost identificate oasele: frontale, maxilare (cu premolarul 4, al doilea și al treilea molar stâng, al cărui grad de uzură indică o vârstă de 4-6 ani), temporale, malare, nazale; procesele cornuale au aspect gracil, indicând un craniu de tip brachiceros. Alte piese identificate sunt: mandibulă stângă (cu întreaga serie dentară, al treilea molar indicând că acest exemplar a fost sacrificat în intervalul de 4-6 ani), mandibulă dreaptă (cu dinții de la al treilea premolar până la ultimul molar) - de la un exemplar adult, sacrificat la 4-6 ani, calcaneu, omoplat, coxal, metacarp întreg, două vertebre toracale, tibia (de la un exemplar mai tânăr de 48 luni) și dinte molar inferior (M2 de la un exemplar imatur, sacrificat până la vârsta de 24 luni). Datele metrice pentru prima mandibulă sunt: lungime serie dinți jugali - 117 mm, lungime serie dinți molari - 75 mm, lungime serie dinți premolari - 42 mm, lungime dinte M3 - 33 mm, respectiv pentru cea de a doua mandibulă: lungime serie dinți jugali - 127 mm, lungime serie dinți molari - 80 mm, lungime serie dinți premolari - 47 mm, lungime dinte M3 - 31 mm. Datele metrice pentru procesul cornual sunt: circumferință bază - 144 mm, diametru mare bază - 46,7 mm, diametru mic bază - 34 mm.

Pieselor deja precizate li se mai adaugă și următoarele (găsite la adâncime de -157 cm, în segmentul estic): neurocraniu fragmentat foarte tare (identificabile au fost frontal, occipital, temporal, malar, apofiză jugulară, maxilar stâng care purta și dinții molari) - care ar proveni de la un exemplar adult de vită (sacrificat la peste 6 ani), sacrum, humerus și un dinte molar superior (M3 de la un individ bătrân, sacrificat la peste 6 ani) de vită, dinte jugal superior

neerupt de *Equus caballus* și dinte molar superior (M3) neerodat de la un ovicaprin. Pentru fragmentul de maxilar lungimea seriei dinților molari este 65 mm, iar a celui de-al treilea molar 25 mm.

Din această groapă a provenit material faunistic atribuit, în marea majoritate, speciei *Bos taurus* și numai două piese de la alte mamifere (cal și ovicaprine) (tabelul 1). Resturile de vită s-a estimat că ar proveni de la un număr minim de opt indivizi, unul imatur (de circa 24 luni) și restul maturi (unul de 2,5-4 ani, trei de 4-6 ani, trei trecuți de 6 ani). Pentru cal s-a estimat un individ imatur, iar pentru ovicaprine un exemplar de 2 ani.

Datele relativ la sexul indivizilor sacrificați și talia lor sunt puține din cauza lipsei oaselor lungi întregi. Pe baza datelor metrice ale metacarpianului de *Bos taurus*, care a aparținut unui individ mascul (lungime maximă - 181 mm, lățime epifiză proximală - 58,3 mm, lățime epifiză distală - 60,2 mm, lățime minimă diafiză - 35 mm), s-a estimat o talie la greabăn de 1131,25 mm.

Complexul 50. În acest complex a fost identificat un metacarp III întreg de la un exemplar adult de cal. Dorsal osul este lustruit datorită utilizării lui ca patină.

Complexul 53. Din acest complex provin 59 resturi osoase și dentare, identificate ca aparținând următoarelor specii de mamifere: *Bos taurus* (9 resturi), *Ovis/Capra* (6 resturi), *Sus domesticus* (3 resturi), *Equus caballus* (5 resturi), *Canis familiaris* (un rest), *Sus scrofa* (un rest) (tabelul 1); 34 resturi nu au fost determinate specific (23 aparțin mamiferelor de talie mare, 11 celor de talie mijlocie).

Tabelul 1. Repartiția resturilor identificate în complexele de epocă romană, pe segmente scheletice.

Segment scheletic	C 42						C 46			C 50	C 53						Total
	Bt	Sd	O/C	Eq	Ce	Cc	Bt	O/C	Eq	Eq	Bt	Sd	O/C	Eq	Cf	Ss	
neurocraniu și falca sup.	3	5	1				5					1	2	1			18
mandibula	3	2					3					2	2			1	13
dinți izolați	6	18	1	1	2		2	1	1		1			3			36
omoplat	2	2	1		1		1				2			1			10
coxal	1	4				1	1										6
humerus	3	2	2		1		1				1					1	11
femur		1					1										2
radius							1										1
cubitus	1	1					1										3
tibia		1	1				1				1		1				5
peroneu		1															1
metapodale	2	2	3	1			1			1	4						15
tarsiene	2	1					1										4
falange	2		2				1										5
sacrum							1										1
vertebre							2						1				3
coaste	1	1															2
Total	26	41	11	2	4	1	23	1	1	1	9	3	6	5	1	1	136
	85						25			1	25						

Bt - *Bos taurus*, Sd - *Sus domesticus*, O/C - *Ovis/Capra*, Eq - *Equus caballus*, Cf - *Canis familiaris*, Ce - *Cervus elaphus*, Cc - *Capreolus capreolus*, Ss - *Sus scrofa*.

Resturile de *Bos taurus* provin de la doi indivizi maturi, aspectul pieselor indicând proveniența lor de la un exemplar gracil și altul masiv. Piesele identificate pentru *Equus caballus* au aparținut la doi indivizi maturi; se remarcă prezența unui craniu fragmentat puternic (în cel puțin 25 resturi), dintre care s-au identificat maxilar drept cu toată dentiția jugală (exemplarul a fost sacrificat în intervalul 10-15 ani), temporal, malar, occipital. De la ovicaprine provin numai șase resturi, care au aparținut unui individ de 3-4 ani; printre piesele identificate este un corn de capră și este posibil ca și celelalte fragmente să aparțină aceleiași specii. Pentru fragmentele de *Sus domesticus* s-a estimat că provin de la doi indivizi, unul sacrificat la circa 6 luni și altul la 2 ani. De la câine (*Canis familiaris*) s-a identificat un fragment de humerus, care a aparținut unui exemplar matur.

Piesele din acest complex sunt fragmentate puternic și nu au permis estimarea taliei la greabăn pentru niciuna dintre speciile identificate. Pentru câteva fragmente care au putut fi măsurate (maxilar și omoplat de cal, dinte molar 3 de porc, tibia de vită, humerus de câine) datele metrice apar în tabelul 2.

Tabelul 2. Date osteometrice (în mm) pentru piese din complexe de epocă romană.

Complex	Specie	Piesa	Dimensiune
42	<i>Bos taurus</i>	coxal	Lg.cavitate acetabulară 54
42	<i>Bos taurus</i>	astragal	Lg.medială 57 Lg.laterală 52
42	<i>Sus domesticus</i>	omoplat	Lg.cap articular 40 Lg.gât 28,5
42	<i>Sus domesticus</i>	dinte molar M ³	Lg. 31; 31,3
53	<i>Equus caballus</i>	maxilar	Lg. serie dinți jugali 161,5 Lg.serie dinți premolari 88,5 Lg.serie dinți molari 74 Lg. dinte M ³ 28 Lg. dinte M ² 23,5
53	<i>Equus caballus</i>	omoplat	Lg.cap articular 82 Lg.cavitate glenoidă 51,5 La.cavitate glenoidă 42,2
53	<i>Canis familiaris</i>	humerus	La.epifiză distală 27,8 La.articulară distală 18,5
53	<i>Bos taurus</i>	tibia	La.epifiză distală 63 Diam.ant/post. distal 43 La.minimă diafiză 38
53	<i>Sus domesticus</i>	dinte molar M ₃	Lg. 34

Concluzii

Din complexe date ca aparținând epocii romane au fost adunate 268 resturi osoase și dentare provenind de la mamifere, iar 136 au fost identificate până la nivel de specie. Resturile identificate sunt de origine menajeră; celor 268 resturi și se adaugă un fragment dintr-un os uman, care nu a fost luat în calculul frecvențelor speciilor identificate. Nu au fost identificate resturi de la pești și păsări. Speciile de mamifere identificate pe baza resturilor osoase sunt: *Bos taurus*, *Sus domesticus*, *Ovis/Capra*, *Equus caballus*, *Canis familiaris* dintre cele domestice și *Cervus elaphus*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, dintre cele sălbatice. Frecvența cea mai mare, atât ca număr de resturi identificate, dar și ca indivizi estimați, o are vita, urmată de porc și apoi de ovicaprine (tabelul 3). Inițial, s-a realizat o cuantificare (număr de resturi și număr minim de indivizi) pentru fiecare complex în parte, după care, în final, estimarea numărului de indivizi a fost generală, pentru toate resturile provenite din complexe de epocă romană.

Erau preferate pentru sacrificare mai ales animalele adulte; pentru vită, dintre cei 10 indivizi doi erau imaturi (sacrificați la 6 luni, respectiv 24 luni) și opt maturi (doi sacrificați la

2,5-4 ani, trei la 4-6 ani și trei peste 6 ani); pentru cal, dintre cei trei indivizi, unul era imatur și doi maturi (unul sacrificat la 10-15 ani, altul la peste 20 ani); dintre cele șapte exemplare de porc, trei erau imature (unul sacrificat la 6 luni și doi sub vârsta de 12-18 luni); dintre cei patru indivizi de ovicaprine, unul era imatur (sub 10 luni) și trei maturi (sacrificați la 2 ani, 2-3 ani și 3-4 ani).

Vitele exploatate aparțin tipului cu coarne brahiceros; în populația de bovine exista o mare variabilitate dimensională, existând atât indivizi gracili, cât și indivizi masivi.

Oasele sunt puternic fragmentate, astfel că datele metrice obținute sunt puține, neputându-se face estimări ale taliei la greabăn pentru speciile identificate. Două dintre metapodalele de cal au servit ca patine, fața lor dorsală fiind lustruită.

Și pentru eșantionul de la Brâncovenești frecvența cea mai mare, ca număr de resturi și indivizi estimați, o are vita, urmată de porc; față de eșantionul de la Lazuri-Lubi Tag, ponderea calului este mai însemnată, astfel încât cabalinele întrec ovicaprinele, ca număr de resturi identificate, dar ponderea numărului de indivizi este aceeași (Haimovici, 1986).

2. A doua jumătate a secolului VI p.Cr.

Din cuprinsul locuinței 51 au fost adunate nouă fragmente osoase care provin de la următoarele specii: *Bos taurus*, *Sus domesticus* și *Sus scrofa*.

De la *Bos taurus* a fost identificat un craniu fragmentar (58 fragmente de neurocraniu și viscerocraniu) de la un exemplar adult, sacrificat la 3-4 ani. Vârsta a fost estimată pe baza dentiției de la nivelul maxilarelor. Datele metrice pentru aceste piese sunt: lungimea seriei dinților molari - 72 mm, lungimea celui de-al treilea molar - 25,5 mm și lungimea seriei dinților jugali - 122,5 mm. Aceleași specii i s-au mai atribuit și două fragmente stângi de mandibulă, una de la un individ imatur (de circa 18 luni) și cea de-a doua de la un individ matur; pentru cea de-a doua mandibulă lungimea seriei dinților premolari este 50,2 mm.

De la *Sus domesticus* s-a identificat un fragment de femur de la un individ sacrificat la mai puțin de 42 luni (distal prezintă urma cartilajului de creștere). Mistrețului i-au fost atribuite două piese: fragment de coxal, respectiv humerus.

Pe lângă aceste șase piese identificate specific mai există un fragment de coastă de la un mamifer de talie mijlocie și două fragmente de os lung de la un mamifer de talie mare.

Deocamdată, numărul mic de resturi osteologice nu permite enunțarea unor concluzii, dar datele precizate mai sus se pot adăuga la cele existente în analizele arheozoologice anterioare pentru resturi faunistice din aceeași perioadă istorică, descoperite în acest sit. Din analizele existente reiese predominanța ovicaprinelor, urmate de porcul domestic și apoi de bovine, raportat la numărul minim de indivizi estimați; acestor trei specii li se mai adaugă: calul și câinele, dintre mamiferele domestice, respectiv mistrețul, căpriorul și iepurele dintre mamiferele sălbatice; o altă specie domestică identificată este găina (Stanciu, 1999). Pe baza materialului analizat de noi s-au estimat trei indivizi de vită (doi sacrificați la maturitate și al treilea imatur) și câte unul de porc domestic, respectiv mistreț.

Situația este diferită pentru așezarea de la Morești (secolul VI p.Cr.), unde au fost identificate următoarele specii de animale: *Bos taurus*, *Equus caballus*, *Ovis aries*, *Capra hircus*, *Sus domesticus*, *Canis familiaris* și *Gallus domesticus*, dintre animalele domestice și *Cervus elaphus*, dintre cele sălbatice. Aceste specii, în ordinea descrescătoare a ponderii lor se prezintă astfel: bovinele sunt dominante (reprezentând 49,2% din eșantion, ca număr de resturi identificate, respectiv 41% ca număr minim de indivizi estimați), urmate de cabaline (37,75% NR și 30% NMI), ovicaprine (8,5 % NR și 10,4% NMI), porcine (3,5% NR, 10,4% NMI) și apoi de câine, găină și cerb, a căror pondere, pentru fiecare în parte, nu depășește 1% din totalul resturilor identificate (Haimovici, 1979).

Materialul faunistic analizat din locuințe de secolele V-VI de la Alba Iulia a oferit o altă situație, sub aspectul ponderii principalelor specii de mamifere domestice crescute în această perioadă. Resturile osoase de la mamiferele domestice identificate provin de la 30 de indivizi, dominantă fiind specia *Bos taurus* (10 indivizi), urmată de *Ovis aries* și *Capra hircus* (10 indivizi

în total), *Sus domesticus* (8 indivizi), *Equus caballus* (1 individ), *Canis familiaris* (1 individ); alte specii identificate sunt *Gallus domesticus*, *Sus scrofa*, *Cervus elaphus* și *Capreolus capreolus*, ponderea acestora din urmă fiind redusă (Haimovici, 1990).

3. Secolul VII p.Cr. timpuriu

Din jurul cuptorului din locuința de secol VII (complexul 52) au fost recoltate patru resturi osoase: un fragment de coastă de *Bos taurus*, un fragment diafizar dintr-o tibie de ovicaprin, o falangă proximală de *Bos taurus* și un fragment de os lung de la un mamifer de talie mare. Datele metrice pentru falanga de vită sunt: lungime - 60 mm, lățime epifiză proximală - 27,3 mm, lățime epifiză distală - 25 mm.

4. Medieval timpuriu (secolul VIII p.Cr.)

• Cuantificarea resturilor arheozoologice

Materialul faunistic recoltat din complexele de secol VIII este reprezentat de oase și dinți izolați și însumează 886 piese. La aceste resturi de origine menajeră se adaugă alte 11 provenite de la micromamifere și 140 de la un purcel (care probabil a murit și a fost aruncat), acestea din urmă nefiind luate în calcul la estimarea proporțiilor diverselor grupe și specii animale. Din totalul de 886 resturi numai 388 au fost identificate specific, iar restul de 498 a fost atribuit la două grupe generale de mamifere: de talie mare (205 resturi) și de talie mijlocie (293 resturi). Resturile osoase sunt puternic fragmentate, ceea ce explică gradul scăzut de determinabilitate specifică al eșantionului - 44%, cât și numărul mic de date osteometrice. Fragmentarea ridicată se datorează spargerii oaselor pentru a se extrage măduva și mai puțin tranșării lor, astfel de urme fiind evidențiate numai pentru nouă dintre resturi; pe de altă parte, multe dintre piese au urme de arsură (51 dintre ele, unele chiar calcinate) sau au fost roase (73 resturi) de către câinii ce populau așezarea.

Tabelul 3. Cuantificarea resturilor osteologice identificate în eșantioanele care provin din nivelele de secol VIII p.Cr. și epocă romană.

Specie	Secol VIII p.Cr.				Epoca romană			
	NR	%	NMI	%	NR	%	NMI	%
<i>Bos taurus</i>	181	47,76	7	25,93	58	42,65	10	35,71
<i>Sus domesticus</i>	126 *	33,25	10	37,04	44	32,35	7	25
<i>Ovis/Capra</i>	53	13,98	5	18,52	18	13,24	4	14,29
<i>Equus caballus</i>	12	3,17	1	3,7	9	6,62	3	10,71
<i>Canis familiaris</i>	2	0,53	1	3,7	1	0,74	1	3,57
Total mamifere domestice	374	98,69	24	88,89	130	95,6	25	89,29
<i>Cervus elaphus</i>	1	0,26	1	3,7	4	2,94	1	3,57
<i>Capreolus capreolus</i>	1	0,26	1	3,7	1	0,74	1	3,57
<i>Sus scrofa</i>	3	0,79	1	3,7	1	0,74	1	3,57
Total mamifere sălbatice	5	1,31	3	11,1	6	4,4	3	10,71
Total mamifere	379	100	27	100	136	100	28	100
<i>Gallus domesticus</i>	5		1		-			
Păsări nedeterminate specific	4				-			
Total păsări	9				-			
Mamifere nedet. specific	498				132			
Total eșantion	886				268			

NR - număr resturi, NMI - număr minim indivizi estimați

* nu au fost luate în calcul cele 140 resturi de la purcelul al cărui schelet era întreg, deoarece specia ar fi fost supraestimată ca număr de resturi în raport cu celelalte specii.

Piesele provin numai de la păsări și mamifere (tabelul 3). Speciile de mamifere domestice identificate sunt *Bos taurus* (vita), *Sus domesticus* (porc), *Ovis/Capra* (ovicaprine), *Equus caballus* (cal), *Canis familiaris* (câine), iar cele de mamifere sălbatice sunt: *Cervus elaphus* (cerb), *Capreolus capreolus* (căprior), *Sus scrofa* (mistreț). Ponderea resturilor de la mamiferele sălbatice identificate este foarte redusă în raport cu cea a mamiferelor domestice. Pentru grupul păsărilor, specia semnalată este *Gallus domesticus* (găina), alte patru piese nefiind atribuite vreunei specii.

Repartiția resturilor identificate specific pe segmente scheletice este redată în tabelul 4. Se poate observa că pentru fiecare specie sunt prezente piese din toate regiunile scheletului.

- **Repartiția materialului faunistic pe complexe arheologice**

Complexul 39: 208 resturi osoase și dinți repartizate astfel: 40 *Bos taurus*, 33 *Sus domesticus*, 17 *Ovis/Capra*, 3 *Equus caballus*, 1 *Sus scrofa*, 61 mamifer de talie mare, 53 mamifer de talie mijlocie

Complexul 40: 22 resturi: 3 *Bos taurus*, 6 *Equus caballus* (un fragment distal de radius și cinci metacarpiene – toate piesele provenind de la același individ), 4 *Sus domesticus*, 1 *Gallus domesticus*, 6 mamifer de talie mijlocie, 2 mamifer de talie mare

Complexul 45: 247 resturi: 22 *Bos taurus*, 2 *Canis familiaris*, 1 *Equus caballus*, 29 *Sus domesticus*, 9 *Ovis/Capra*, 2 *Sus scrofa*, 57 mamifer de talie mare, 125 mamifer de talie mijlocie

Complexul 54: 107 resturi: 53 *Bos taurus*, 15 *Sus domesticus*, 2 *Ovis/Capra*, 1 *Equus caballus*, 29 mamifer de talie mare, 7 mamifer de talie mijlocie

Groapa 233: 25 resturi: 8 *Bos taurus*, 3 *Sus domesticus*, 2 *Ovis/Capra*, 2 *Gallus domesticus*, 6 mamifer de talie mare, 4 mamifer de talie mijlocie. În afară de aceste resturi au mai fost găsite 140 oase care au aparținut unui purcel depus întreg, poate aruncat; toate oasele lungi sunt neepifizate și provin de la un exemplar de 2-3 luni.

Groapa 1: 181 resturi: 36 *Bos taurus*, 27 *Sus domesticus*, 17 *Ovis/Capra*, 1 *Cervus elaphus*, 1 *Capreolus capreolus*, 1 *Gallus domesticus*, 27 mamifer mare, 71 mamifer mijlociu.

Groapa 13: 92 resturi: 19 *Bos taurus*, 15 *Sus domesticus*, 6 *Ovis/Capra*, 1 *Equus caballus*, 1 *Gallus domesticus*, 19 mamifer mare, 31 mamifer mijlociu.

- **Estimarea vârstei de sacrificare și date osteometrice pentru speciile identificate**

- ***Bos taurus***

Vita are ponderea cea mai mare în eșantion, sub raportul numărului de resturi identificate, însă este întrecută de porc, raportat la numărul minim de indivizi estimați. Pe baza celor 181 resturi, reprezentate de fragmente osoase și dinți izolați s-a estimat un număr minim de șapte indivizi, dintre care șase maturi și unul imatur. Numărul resturilor osoase pe care se observă urma cartilajului de creștere este foarte mic, de numai patru (femur, calcaneu, epifiză de metapod și metatars), pe baza acestora estimându-se prezența unui individ sacrificat imatur, probabil înainte de vârsta de 2,5 ani; mai există două oase cu aspect poros, care ar putea fi atribuite aceluiași individ. Pe baza dentiției s-a estimat vârsta de pentru indivizii maturi: trei de 2,5-4 ani, unul de 4-6 ani și doi având peste șase ani.

Oasele de vită prezente în eșantion sunt gracile, indicând animale de talie mică. Măsurători s-au realizat pentru puține piese (tabelul 5), datorită gradului ridicat de fragmentare al resturilor. Estimarea taliei la greabăn pentru un individ castrat s-a făcut pe baza unui metatars, valoarea calculată fiind 1155,4 mm (folosind coeficientul lui Fock).

Unul dintre indivizii sacrificați avea artrită la membrele posterioare, semnele fiind evidente pe un fragment de centrotars.

Tabelul 5. Date osteometrice (în mm) pentru specia *Bos taurus*.

Piesa osoasă	Dimensiuni	Nr.	Valori
Serie dinți jugali sup.	Lg.molari	1	75
	Lg. dinte M ³	1	27
Dinte molar M ₃ inf	Lg.	3	34; 30; 35,3
	La.	3	15; 13,7; 16
Centrotars	La. maximă	1	55,5
Metacarp	La.epifiză proximală	1	54,3; -
	La.minimă diafiză	1	29; -
	La.epifiză distală	1	- ; 61
Metatars	La.epifiză proximală	2	46; 43,5
	La.minimă diafiză	1	24,5; -
	La.epifiză distală	1	56,5; -
	Lg.maximă	1	212; -
Calcaneu	Lg.maximă	1	130
	La.maximă	1	41
Radius	La.epifiză proximală	3	70; 68; 75
	La.articulară proximală	3	66; 62,5; 68
Tibia	La.epifiză distală	3	52; 55; 54,5
	Diametru ant/post.distal	3	37,5; 40; 41,3
Falanga 1	Lg.	7	55,8; 55,8; 54; 55; 56,8; 57,1; 56
	La.epifiză proximală	6	32; 29; 31,2; 25; 27; 24,2; -
	La.epifiză distală	7	30; 26; 29; 25; 26; 24; 23
Falanga 2	Lg.	1	41,6
	La.epifiză proximală	1	27,5
	La.epifiză distală	1	21,2
Omoplat	Lg.proximală	2	77; 68,5
	Lg.cavitate glenoidă	2	62,5; 58
	La.cavitate glenoidă	2	49,3; 44
Proces cornuar	Circumferință bază	1	174
	Lg.bază	1	62
	La.bază	1	45,3

Lg.- lungime; La. - lățime.

Sus domesticus

Această specie, ca pondere a numărului de resturi identificate, urmează bovinelor, însă le întrece ca număr minim de indivizi estimați (tabelul 3). Cele 126 resturi provenite de la porcul domestic au fost atribuite la 10 indivizi; prezența caninilor inferiori din eșantion indică cinci indivizi masculi.

Vârstele la care au fost sacrificați porcii sunt: 6 luni-două exemplare, 13-18 luni-un exemplar, 18-24 luni-un exemplar, 2-3 ani-două exemplare, 3-4 ani-un exemplar, peste 4 ani-două exemplare.

Fragmentarea ridicată a oaselor a permis realizarea a puține măsurători (tabelul 6) și din cauza lipsei oaselor lungi întregi nu s-a estimat înălțimea la greabăn. Fragmentele de oase identificate sunt gracile, indicând indivizi de talie relativ mică.

Tabelul 6. Date osteometrice (în mm) pentru specia *Sus domesticus*.

Piesa osoasă	Dimensiuni	Nr.	Valori	
omoplat	La. epifiză proximală	2	36	33
	La. gât	1	24,5	-
tibia	La. epifiză distală	2	27,7	27,8
	La. minimă gât	2	20	20,5
radius	La. epifiză proximală	1	27,5	
	La. minimă diafiză	1	17	
astragal	Lg. laterală	1	42,8	
	Lg. medială	1	39	
	La. distală	1	23,5	
dinte molar M ₃	Lg.	2	31	28

Ovis/Capra

Fragmentarea ridicată a materialului osteologic nu a permis separarea celor două specii, oaia și capra, motiv pentru care resturile au fost atribuite categoriei ovicaprine, excepție numai un astragal de oaie.

Nu erau preferate exemplarele foarte tinere, dar nici cele bătrâne pentru a fi sacrificate, aceste categorii nefiind evidențiate pe baza resturilor dentare (cum ar fi fragmentele de craniu cu dentiție de lapte sau dentiție cu suprafața ocluzală puternic erodată). Dintre cei cinci indivizi estimați, la vârsta de 1,5-2 ani au fost sacrificați doi, la circa doi ani, alții doi și în intervalul 2-3 ani unul singur. Dintre resturile aparținând scheletului postcefalic numai două au prezente urme ale cartilajului de creștere, o epifiză de tibie (ar proveni de la un individ mai mic de 2 ani) și o vertebră cervicală (care ar putea proveni de la oricare dintre indivizii estimați mai sus).

Cu excepția unui astragal întreg, toate celelalte piese erau fragmentate; talia la greabăn, calculată pe baza astragalului de oaie este 65,3 cm. Date metrice s-au obținut pentru astragal și alte trei fragmente de oase lungi (tabelul 7).

Tabelul 7. Date osteometrice (în mm) pentru ovicaprine.

Piesa osoasă	Dimensiuni	Valoare
femur	La. epifiză distală	39
humerus	La. epifiză distală	29
	La. articulară distală	25,2
metatars	La. epifiză proximală	21,2
astragal	Lg. laterală	28,8
	Lg. medială	26,8
	La. distală	18

Equus caballus

Această specie are o slabă reprezentare sub raportul numărului de resturi identificate, și anume 12, pentru care s-a estimat că ar proveni de la un singur exemplar adult (tabelul 3). Nu există piese care să poarte urme ale cartilajului de creștere; un calcaneu are urme ale caninilor de carnivore și alte două resturi sunt arse. Fragmentul distal stâng de radius este în conexiune anatomică cu cinci carpiene. Vârsta de sacrificare a exemplarului estimat nu este mai mică de patru ani, dar date mai precise nu se pot obține din lipsa resturilor de craniu care să poarte dinți. Talia la greabăn nu a fost estimată și au fost măsurate numai fragmentul distal

de radius (lățime epifiză distală – 80,3 mm; lățime articulară distală – 65 mm) și un astragal (lungime – 58,7 mm; lățime – 62,8 mm).

Canis familiaris

Cele două piese (fragmente distale de humerus și femur) provin de la un exemplar adult. Pentru humerus lățimea epifizei distale este 31 mm, iar lățimea suprafeței articulare – 21 mm. Lățimea epifizei distale a femurului este 25,5 mm.

Gallus domesticus

Dintre cele cinci oase de găină identificate, tarsometatarsul indică un exemplar femel, adult.

Mamiferele sălbatice sunt reprezentate prin trei specii: cerbul, căpriorul și mistrețul. Din totalul resturilor identificate pentru mamifere, cele sălbatice au o pondere foarte redusă, de 1,3%. Pentru fiecare dintre speciile prezente s-a estimat un număr minim de câte un individ. Mistrețul a fost vânat la o vârstă mai mică de 7 ani. Cerbul și mistrețul sunt specii care preferă pădurile bătrâne și de mare întindere, în timp ce căpriorul este o specie de lizieră.

Pentru astragalul de cerb datele osteometrice sunt următoarele: lungime laterală – 57,2 mm, lungime medială – 51,5 mm, lățime distală – 37,2 mm.

• Evaluarea resurselor animale utilizate în economia alimentară

Creșterea animalelor era o ocupație importantă în raport cu altele, cum sunt vânatoarea sau pescuitul. Șeptelul era dominat de bovine și porcine, fără a se putea preciza care dintre cele două grupe ar fi mai importantă deoarece bovinele sunt prezente printr-un număr mai ridicat de resturi, în timp ce porcinele domină prin numărul minim de indivizi estimați. Și pentru alte eșantioane aparținând aceleiași perioade istorice s-a observat că bovinele sunt urmate de porcine ca pondere în grupul mamiferelor (Stanc, Bejenaru, 2003a). La Poiana (județul Suceava, așezare de secole VIII-X) bovinele reprezintă 48,2% din totalul resturilor identificate pentru mamifere, iar porcinele 28%; ca număr minim de indivizi cele două grupe sunt foarte apropiate, și anume 27% pentru bovine, respectiv 25,4% pentru porcine (Stanc, Bejenaru, 2003b). Din analiza eșantionului de la Udești reiese dominanța bovinelor ca număr de resturi identificate (55,8%), față de porcine (21%) însă, în ceea ce privește numărul minim de indivizi, cele două grupe sunt apropiate: 36,3% bovine și 30,3% porcine (Haimovici, Cărpuş 1982). La Lozna Străteni, specia *Bos taurus* reprezintă 41,6% din totalul resturilor identificate pentru mamifere și 30,6% ca număr minim de indivizi estimați, iar specia *Sus domesticus* 25,5% (NR) și 31,5% (NMI) (Haimovici, 1986). La Bucov, ponderile celor două specii sunt: 50,18% (NR din totalul resturilor identificate pentru mamifere) și 31,39% (NMI) pentru *Bos taurus* și 22,86% (NR), respectiv 29,45% (NMI) pentru *Sus domesticus* (Haimovici, 1979). Ovicaprinele și cabalinele au o reprezentare mai redusă. Ovicaprinele, în toate situațiile precizate mai sus se plasează pe cea de-a treia poziție, urmând bovinelor și porcinelor. În schimb, în două așezări din zona Banatului (Gornea – Căunița de Sus, secolul VIII și Gornea – Zomonite, secolele VIII-X) situația este diferită. Dominante (ca număr de resturi identificate) sunt bovinele, dar urmate de ovicaprine și apoi porcine (El Susi, 1996).

La Sânicolau Român, pe baza resturilor osoase descoperite în cele trei locuințe aparținând secolelor VIII-X, s-ar contura o ordine puțin diferită sub raportul ponderii resturilor pentru speciile identificate. Mamiferele domestice crescute, în ordine descrescătoare a procentelor fragmentelor osoase ar fi bovinele, cabalinele, porcinele, ovicaprinele; ca număr de indivizi estimați, cabalinele sunt plasate însă pe ultimul loc, ele neavând o pondere prea însemnată față de celelalte mamifere domestice (Haimovici, 1989).

Din analizele arheozoologice care au mai fost realizate pentru eșantioane de la Lazuri – Lubi Tag, atât în așezarea din secolele VI-VII cât și în cea din secolele IX-X, a reieșit că pe primul loc se situează porcinele, fiind urmate de bovine, ovicaprine, galinacee și cabaline; numărul oaselor provenite de la cabaline este mic în comparație cu celelalte specii (Cosma, Gudea, 2002).

Analiza realizată de noi pentru materialul din așezarea de secole VIII p. Cr. confirmă ceea ce s-a precizat și pe baza materialelor faunistice studiate anterior (Cosma, Gudea, 2002), relativ la caracterele morfologice ale bovinelor identificate; este vorba de bovine de tip "brachiceros", cu o variabilitate dimensională destul de amplă, cu o înălțime la greabăn medie, cu caractere de primitivitate.

Pe baza datelor de ordin arheozoologic nu putem preciza dacă pescuitul era practicat de către locuitorii așezării, deoarece nu au fost identificate resturi de pești în eșantion; situarea așezării destul de aproape de râul Someș ar putea indica însă că și pescuitul se găsea printre ocupațiile locuitorilor, deși probabil avea o pondere redusă față de alte ocupații prin care se asigura aportul de proteină animală.

Concluzii

Resturile identificate în eșantionul de secol VIII p.Cr. au fost atribuite următoarelor specii de animale: *Bos taurus* (vita), *Sus domesticus* (porc), *Ovis/Capra* (ovicaprine), *Equus caballus* (cal), *Canis familiaris* (câine) - dintre mamiferele domestice, *Cervus elaphus* (cerb), *Capreolus capreolus* (căprior), *Sus scrofa* (mistreț) - dintre mamiferele sălbatice. Pentru grupul păsărilor, specia semnalată este *Gallus domesticus* (găina). Șeptelul era dominat de bovine și porcine. Frecvența ridicată a porcinelor, iar pe de altă parte prezența resturilor de la găină, sunt indicatori ai caracterului stabil pe care-l avea această așezare. Creșterea animalelor era o ocupație importantă în raport cu altele, cum sunt vânătoarea sau pescuitul. Ponderea resturilor de la mamiferele sălbatice identificate este foarte redusă în raport cu cea a mamiferelor domestice.

Bovinele exploatate erau de talie mică, purtând coarne gracile (de tip brachiceros); sunt reprezentate de un tip primitiv de bovine, neameliorate, și asemănătoare cu cele crescute în restul teritoriului în cea de-a doua parte a primului mileniu p.Cr. Pentru sacrificarea mamiferelor domestice se urmărea realizarea unei selecții în funcție de vârstă, lucru evident în cazul bovinelor, ovicaprinelor și cabalinelor, fiind preferate exemplarele adulte, resturile care ar proveni de la indivizi imaturi fiind sporadice. În ceea ce privește porcinele nu se aplică această selecție, evidențiindu-se indivizi sacrificați începând de la câteva luni până la vârste ce depășesc 4 ani.

Bibliografie

- COSMA, GUDEA 2002 C. Cosma, A. Gudea, *Habitat und Abitat und Gesellschaft im Western und Nordwestern Rumäniens in den 8-10 Jahrhunderten N.Chr.*, Cluj Napoca, 2002.
- EL SUSI 1996 Georgeta El Susi, *Vânători, pescari și crescători de animale în Banatul mileniilor VI î. Cr. – I d. Cr.*, Timișoara, 1996.
- HAIMOVICI 1979 S. Haimovici, *Fauna din așezările feudale timpurii (secolele VIII – X) de la Bucov – Ploiești*, SCIVA 30, 2, 1979, 163 – 213.
- HAIMOVICI 1979 S. Haimovici, *Die Tierknochenfunde*, în Kurt Horedt – Grabungen in einer vor-und fruhgeschichtlichen Siedlung in Siebenburgen – Kriterion verlag, Bukarest, 1979, 211-221.
- HAIMOVICI S 1986 S. Haimovici, *Studiul materialului faunistic din castrul roman, din sec.II-III e.n., de la Brâncovenești (jud. Mureș)*, Crisia XVI, 1986, 297-301.
- HAIMOVICI 1986 S. Haimovici, *Studiul resturilor paleofaunistice din așezarea de la Lozna – Străteni datând din secolele VII – VIII e.n.*, Hierasus VI, 1986, 83 – 95.
- HAIMOVICI 1989 S. Haimovici, *Studiul arheozoologic al materialului provenit din așezarea de la Sînicolau Român (jud. Bihor)*, Crisia XIX, 1989, 169-179.
- HAIMOVICI 1990 S. Haimovici, *Studiul faunei din locuințele prefeudale (secolele V-VI e.n.) descoperite la Alba Iulia*, Apulum XXVI, 1990, 335-346.
- HAIMOVICI, CĂRPUȘ 1982 S. Haimovici, L.Cărpuş, *Studiul paleofaunei din așezarea prefeudală de la Udești (județul Suceava)*, Anuarul Muzeului județean Suceava IX, 1982, 497-504.
- STANC, BEJENARU 2003a Simina Stanc, Lunimița Bejenaru, *Analiza comparată a unor eșantioane arheozoologice (județele Suceava și Botoșani)*, Tyragetia XII, 2003, 80-84.
- STANC, BEJENARU 2003b Simina Stanc, Lunimița Bejenaru, *Archaeozoologic study of fauna remains at the Poiana settlement (VIIIth-IXth centuries)*, StAntArchaeologica IX, 2003, 405-416.
- STANCIU 1999 I. Stanciu, *Așezarea slavă timpurie de la Lazuri-„Lubi Tag”, jud.Satu Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuții la cunoașterea secolelor 6-7 în zona Tisei superioare*, StComSatu Mare XV-XVI, 1998-1999, 115 – 266.

Dr. Simina STANC
 Universitatea Al. I. Cuza,
 Facultatea de Biologie, Iași
 e-mail: siminams@yahoo.com

Tabelul 4. Repartiția resturilor identificate în complexele de secol VIII p.Cr., pe segmente scheletice.

Segment scheletic	Complex 39			Complex 40			Complex 45			Complex 54			Groapa 233			Groapa 1			Groapa 13			Total												
	Bt	Sd	O/C	Eq	Ss	Bt	Eq	Sd	O/C	Eq	Cf	Ss	Bt	Sd	O/C	Eq	Bt	Sd	O/C	Ce	Ce		Gd	Bt	Sd	O/C	Ec	Gd						
neurocraniu și falca sup.	2	4				2	3						6	5			3	9	1				3	7				46						
mandibula	6	9				6	7						7	5			6	6					2	1	1			59						
dinți izolați	12	10	9	1	1	1	6	17	1				10	2	2		1	5	5	6			4	4	2			100						
omoplat	2	1	1										6	2				1	1				4	1				19						
coxal	1	1	1			1											2	1	1		1		1	1				11						
humerus	1	2	1			1	1						2				2	3	2	1			1	1				18						
femur													1				1	2					2					7						
radius	2		3	1		1	1	3					2				3	1	2						1			21						
cubitus			1					1					2															4						
tibia	4	2				1	1	1					2	1			1	1		1					1			18						
peroneu																												1						
metapodale	7	1	2			3		1					2				4	1	3				3					28						
carpiene								5									2						2					9						
tarsiene	3					2			1				4				2	1		1			2	1		1		18						
tarsometatars																										1		2						
falange	1		1			1		1					6				2						1					14						
sesamoid																												1						
vertebre												2	3							2						1		8						
Total	40	33	17	3	1	3	6	4	1	22	29	9	1	2	2	53	15	2	1	8	3	2	2	36	27	17	1	1	19	15	6	1	1	384

Bt – *Bos taurus*, Sd – *Sus domesticus*, O/C – *Ovis/Capra*, Eq – *Equus caballus*, Cf – *Canis familiaris*,
Ss – *Sus scrofa*, Ce – *Cervus elaphus*, Ce – *Capreolus capreolus*, Gd – *Gallus domesticus*.

L'étude archéozoologique des restes provenant de l'établissement de Lazuri – Lubi Tag (le département de Satu Mare)

(Résumé)

L'établissement de Lazuri-Lubi Tag est situé à la proximité de la ville Satu Mare. Les restes fauniques proviennent des plusieurs complexes, différemment datés du point de vue istorique: période romaine, des VI-ème, VII-ème et VIII-ème siècles de notre ère. L'étude est basée sur l'analyse biométrique du matériel osseux et l'analyse des fréquences des différentes espèces. En ce qui concerne les occupations des habitants de l'établissement, on constate que la chasse c'était d'une importance minore. L'élevage était une occupation importante. Du point de vue de la fréquence, la première place est occupée par les taurins (*Bos taurus*) et le porc (*Sus domesticus*), suivis par les ovicaprins (*Ovis aries/Capra hircus*) et le cheval (*Equus caballus*).

Patină din metatars de
Equus caballus - complex 42

Patină din metacarp de
Equus caballus - complex 50

Metatars de *Bos taurus*
Groapa 1

Craniu de *Bos taurus* – complex 46

Mandibule de *Bos taurus* – complex 46

Craniu de *Bos taurus* - complex 46

Craniu de *Bos taurus* – complex 54

Cahle descoperite la Casa Parohială Reformată din Baia Mare

RAUL CARDOȘ

Cercetările arheologice desfășurate în anul 1989 la Parohia Reformată de pe strada Dacia din Baia Mare, au avut ca rezultat scoaterea la iveală a unui variat material arheologic. Cele mai vechi materiale datează din secolele XV - XVI, iar cele mai recente din secolele XIX - începutul secolului al XX-lea, însă marea majoritate se încadrează în perioada secolelor XVII - XIX.

Pe lângă numeroasele fragmente ceramice, oase de animale, creuzete de probă și resturi de turnare, au apărut și fragmente de cahle, despre care vom discuta în mod special în acest articol. Fragmentele de cahle descoperite aparțin următoarelor tipuri: cahle-oală, cahle-plăci și piese speciale.

Cahle-oală

S-au descoperit doar fragmente de cahle-oală, niciuna întregă sau măcar întregibilă. Sunt fragmente ce provin de la cahle-oală cu deschidere rectangulară, majoritatea fiind acoperite în interior cu smalt verde și lipsite de decor (pl. I/1). Există un singur fragment care avea în interior o nervură (s-a păstrat doar locul unde era această nervură) care marca începutul evazării părții superioare a cahleii, parte superioară din care se păstrează doar o mică parte. S-au mai descoperit un număr destul de mare de fragmente de olane, însă acestea puteau aparține atât unor cahle-oală cât și unor cahle-plăci.

Cahlele-oală cu deschiderea rectangulară sunt foarte răspândite în epoca medievală, astfel de cahle-oală fiind semnalate în cadrul mai multor descoperiri. Fragmentele de cahle-oală descoperite la Parohia Reformată au analogii chiar pe plan local, cahle asemănătoare fiind descoperite la Casa Lendvay¹. Alte analogii găsim la Vințu de Jos², Alba Iulia³, Cluj-Napoca⁴ și Zalău⁵. Astfel, fragmentele de cahle-oală de la Parohia Reformată se datează undeva la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea.

Cahle-plăci

O caracteristică comună a cahlelor-plăci descoperite la Parohia Reformată este aceea că toate aveau formă rectangulară, iar la cele mai multe dintre ele marginile sunt ușor înălțate. De asemenea pe unele fragmente se poate observa pe revers urmele de la presarea în tipare, iar sistemul de fixare nu se păstrează la cele mai multe fragmente sau se păstrează într-o mică măsură. O singură cahlă are piciorul scurt întreg, iar câteva cahle nu erau prevăzute cu niciun sistem de fixare, acesta existând probabil independent față de cahlă.

Cahlele-plăci vor fi prezentate în ceea ce urmează pe tipuri, în funcție de motivele decorative ale acestora.

¹ Cardoso 2005, 355-356, pl. II/1.

² Marcu Istrate 2004, 61, pl. 152/50.

³ Anghel 1967, 367, pl. II/4.

⁴ Marcu Istrate 2004, 61, pl. 32/9, 11.

⁵ Muscă 1992, 376, fig. 3.

1. Cahlă decorată cu *Legenda Sfântului Gheorghe ecvestru*.

Este vorba despre un fragment din dreapta jos a unei cahle plăci smălțuită cu smalt verde. Pe spate se păstrează doar o mică parte din sistemul de fixare, marginea cahlei este înălțată, având o lățime de aproximativ 1,2 cm.

Pe fragmentul păstrat se poate observa jumătatea superioară a balaurului, cu cele două picioare din față, capul este redat destul de simplist (pl. I/2). Se văd doar două dintre picioarele calului, probabil picioarele din față, astfel putem deduce faptul că acesta este așezat spre dreapta, în același sens cu balaurul. De asemenea se observă în dreapta o parte din ceea ce era botul calului. Sulița este dispusă oblic și este înfiptă în gura balaurului, străpungându-l. Nu știm cum arăta restul piesei, dar este posibil să fie prezente și celelalte elemente ale legendei: prințesa, regele, regina, cetatea. Dimensiunile celor două laturi păstrate sunt 12,4 cm lungime și respectiv 9,8 cm lățime, iar înălțimea păstrată este de 5,4 cm.

Legenda Sfântului Gheorghe ucigând balaurul este o legendă răspândită în Transilvania în secolele XV-XVI⁶. O analogie apropiată pentru cahla de la Parohia Reformată este cahla-placă descoperită la Făgăraș⁷ și datată în secolele XV-XVI.

2. Cahlă decorată cu *motive geometrice tip tapet*.

S-a descoperit un singur fragment nesmălțuit, aversul acestuia fiind presărat cu mică. Este o cahla-placă de tip tapet la care se păstrează piciorul scurt întreg (6,7 X 1 cm). Pe verso se observă urme de arsură, inclusiv pe o parte din exteriorul piciorului. Lungimea păstrată este de 20,2 cm iar lățimea de 12,2 cm.

Decorul constă în medalioane legate între ele prin noduri, ele fiind formate din segmente de cerc așezate unul în continuarea celuilalt (pl. I/3). În câmpurile ce se crează între aceste segmente de cerc sunt redate caneluri și probabil rozete foarte stilizate. Singura astfel de rozetă care se păstrează pe această piesă, se află într-o margine a cahlei și este doar o jumătate de rozetă, cealaltă jumătate continuând pe cahla aflată în imediata vecinătate.

În ceea ce privește analogiile pentru această piesă, nu am găsit analogii perfecte. Sunt însă piese asemănătoare decorate cu medalioane legate prin noduri între ele, dar care sunt formate din segmente în acoladă. Astfel de exemplare se găsesc la Drăușeni⁸, Făgăraș⁹, Vințu de Jos¹⁰, fiind datate în secolul al XVII-lea, o datare ce este mai mult ca sigur valabilă și în cazul de față.

3. Cahle decorate cu *motive vegetale*.

S-au descoperit mai multe tipuri de cahle-plăci ornamentate cu diferite motive vegetale.

a. Cahle de tip tapet decorate cu *motivul copacului vieții*.

Sunt trei fragmente de dimensiuni mici, smălțuite cu smalt verde. Dimensiunile păstrate sunt de 9,4 X 8,9 cm.

Cahlele sunt decorate cu segmente de cerc, care formează prin întretăierea lor arce în ogivă, iar în spațiile dintre acestea sunt reprezentări stilizate ale copacului vieții (pl. I/4). În câmpurile intermediare apare un alt motiv vegetal care are în mijloc un buton rotund.

⁶ Marcu Istrate 2004, 87.

⁷ Marcu Istrate 2004, 89, pl. 59/33.

⁸ Marcu Istrate 2004, 114, pl. 52/A: 18.

⁹ Iliescu, Pușcașu 1970, 13, fig.8.

¹⁰ Marcu Istrate 2004, 114, pl. 171/172A, B.

Pentru fragmentele de cahle-plăci de tip tapet decorate cu copacul vieții, analogiile sunt numeroase, astfel amintim fragmentele de cahle-plăci descoperite tot la Baia Mare, la Casa Lendvay¹¹, Vințu de Jos¹², Făgăraș¹³, Mediaș¹⁴. Pe baza analogiilor existente, fragmentele de cahle-plăci descoperite la Parohia Reformată aparțin secolului al XVII-lea.

b. Cahle decorate cu frunze în formă de inimă.

S-au descoperit două fragmente de cahle care aparțin acestei categorii. Ambele sunt nesmălțuite și nu păstrează pe revers sistemul de fixare.

Primul fragment are decorul încadrat de un chenar reliefat foarte apropiat de marginea cahlei, care este lată de 0,9 cm. Se păstrează doar o parte dintr-un colț al cahlei, pe care este redată o tulpină din care se dezvoltă două frunze în formă de inimă, pe un fond acoperit cu mici proeminențe circulare (pl. II/5). Dimensiunile păstrate sunt de 7,9 X 6,7 cm.

Al doilea fragment de cahle este încadrat de două nervuri înguste, ușor reliefate, dintre care una este foarte apropiată de marginea cahlei, lată de aproximativ 0,7 cm. Este tot un colț de cahle-placă, pe care se observă o parte dintr-o tulpină și o singură frunză în formă de inimă, dar de dimensiuni mai mari în comparație cu cele de pe celălalt fragment (pl. II/6). Dimensiunile păstrate sunt de 6,1 X 7,3 cm.

În cazul acestor fragmente de cahle decorate cu frunze în formă de inimă, cu siguranță motivele decorative erau mai numeroase, acestea fiind probabil doar motive decorative auxiliare în colțurile cahlelor. Un exemplu în acest sens sunt cahlele asemănătoare cu primul fragment ce au fost descoperite la Casa Lendvay din Baia Mare¹⁵, Cluj-Napoca¹⁶, Alba Iulia¹⁷. Cu excepția piesei de la Cluj-Napoca datată în secolele XVI-XVII, cele de la Baia Mare și Alba Iulia sunt datate în secolul al XVII-lea, astfel încât și fragmentele de cahle-plăci de la Parohia Reformată se datează în secolul al XVII-lea.

c. Fragment de cahle-placă decorată cu rozetă.

Este vorba despre colțul unei cahle-plăci, acesta fiind smălțuit cu smalt verde. Dimensiunile păstrate sunt de 10 X 8,7 cm. Piesa nu are sistem de fixare pe verso, se văd doar urmele de la presarea cu degetele în tipar. Decorul este încadrat de o nervură reliefată, iar apoi de un chenar reliefat. Marginea cahlei este înaltă, iar lățimea ei este de aproximativ 1 cm.

Nu se păstrează pe fragment rozeta, doar o mică parte dintr-un medalion simplu care încadra rozeta, iar pe colț, din medalion se dezvoltă un motiv vegetal stilizat ce sugerează copacul vieții (pl. II/7). Între nervură și chenar, cahla mai prezintă un element decorativ și anume lujeri înfășurați pe o baghetă.

Printre analogiile existente în cazul acestui fragment de cahle-placă, amintim pe cele de la Casa Lendvay din Baia Mare¹⁸, Făgăraș¹⁹, Geoagiu-Băi²⁰, Sfântu Gheorghe²¹. Datarea pe baza acestor analogii a fragmentului de cahle-placă de la Parohia Reformată este în secolul al XVI-lea.

d. Fragmente de cahle-plăci decorate cu diverse motive vegetale.

Sunt fragmente de mici dimensiuni care datorită acestui lucru nu pot fi încadrate într-o

¹¹ Cardoso 2005, 357, pl. IV/6.

¹² Marcu Istrate 2004, 113, pl. 169/167A-C.

¹³ Marcu Istrate 2004, 113, pl. 80/228.

¹⁴ Blăjan, Togan 1991, 694, fig. 8/2,4-6.

¹⁵ Cardoso 2005, 357, pl. IV/7.

¹⁶ Marcu Istrate 2004, 110, pl. 23/23.

¹⁷ Rusu 1996, 146, fig. 9/3.

¹⁸ Cardoso 2005, 357, pl. IV/8.

¹⁹ Marcu Istrate 2004, 107, pl. 69/120, 122a, 123.

²⁰ Batariuc, Pescaru 1996, 393, fig. 8/1.

²¹ Marcu Istrate 2004, 107, pl. 195/5.

variantă anume. Ele făceau parte probabil dintr-o compoziție de ansamblu mai mare, fiind doar elemente auxiliare în cadrul acestora.

Unul dintre fragmente este acoperit cu smalt verde, pe ea putându-se observa doar o frunză, probabil o frunză de ferigă, iar lângă margine o nervură reliefată (pl. II/8). Un alt fragment de mici dimensiuni și acoperit cu smalt verde, avea probabil o compoziție cu motive vegetale, încadrate de triunghiuri compuse dintr-o linie dublă (pl. II/9). Datarea largă a acestor fragmente mici este sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea.

Piese speciale

În această categorie intră diferite piese speciale cum sunt cahlele speciale pentru cornișă și coronament. Acestea alcătuiau partea superioară a unei sobe.

1. Cahlă specială pentru cornișă.

Este un fragment de cahlă pentru cornișă smălțuit cu smalt verde la care nu se păstrează sistemul de fixare. Are dimensiunile păstrate de 10 X 8,3 cm. Cahla este împărțită în două registre. În registrul inferior apar motive vegetale de tipul frunzelor în formă de inimă, probabil care se dezvoltă din tulpini, totul pe un fond acoperit cu mici proeminențe circulare. Registrul superior este decorat cu frunze de acant stilizate (pl. III/10).

Astfel de cahle speciale pentru cornișă se mai cunosc tot de la Baia Mare, de la Casa Lendvay²², fragmentele descoperite aici fiind identice. Mai mult ca sigur, atât fragmentul de la Parohia Reformată, cât și cele de la Casa Lendvay au fost produse în același atelier de olărit, probabil pe plan local. Datarea pieselor trebuie să fie și ea aceeași, adică secolul al XVII-lea.

2. Cahle speciale pentru coronament cu partea superioară decupată în creneluri.

Primul fragment este smălțuit cu smalt verde, foarte corodat. Dimensiunile păstrate sunt de 7,7 X 6,7 cm. Partea superioară este decupată în creneluri de formă rectangulară și nu are sistem de fixare. Din cauza corodării nu putem distinge decorul, pe crenel se observă doar un crin stilizat (pl. III/11).

Al doilea fragment de cahlă specială pentru coronament are de asemenea partea superioară decupată în creneluri rectangulare și este smălțuit cu smalt verde. Nu are sistem de fixare, iar crenelurile sunt decorate cu motive vegetal-geometrice (pl. III/12). Lungimea este de 16,8 cm iar lățimea de 5,1 cm.

Cahlele speciale pentru coronament cu partea superioară decupată sub formă de creneluri rectangulare, nu își găsesc analogii, aceasta și datorită stării lor de păstrare (sunt fragmentate și corodate). Ca formă astfel de cahle pentru coronament se întâlnesc și în alte locuri, aici amintind doar pe cele descoperite la Făgăraș²³, Feldioara²⁴, Vințu de Jos²⁵ și Oradea²⁶. Aceste piese au datări cuprinse între secolele XV-XVII, dar mai ales în secolul al XVI-lea. În cazul pieselor descoperite la Parohia Reformată, încadrarea lor cronologică trebuie să fie undeva între sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea.

3. Piese speciale pentru dirijarea fumurilor.

Sunt două fragmente nesmălțuite de dimensiuni mari ale unor piese speciale care aparțineau probabil sistemului de dirijare al fumurilor, ele fiind fie fragmente de tubulatură,

²² Cardoș 2005, 359, pl. VIII/19.

²³ Marcu Istrate 2004, 74, pl. 74/164.

²⁴ Marcu 1992, 33, fig. 23a.

²⁵ Marcu Istrate 2004, 74, pl. 147/A: 20.

²⁶ Marcu Istrate 2004, 74, pl. 99/B: 1,2.

fie fragmente de coș de fum. Cel mai mare fragment are lungimea păstrată de 23,2 cm, iar lățimea păstrată este de 13,3 cm (pl. III/13). Piesele se pare că aveau un diametru de aproximativ 28-30 cm. Ele sunt decorate cu șiruri de linii și valuri incizate, iar la unul din fragmente se observă și sistemul de îmbinare al pieselor între ele.

Nu se cunosc multe exemple de fragmente din tubulatura sobelor de cahle, astfel că sunt puține analogii pentru fragmentele descoperite la Parohia Reformată. Astfel de fragmente s-au descoperit la Oradea²⁷, Teaca²⁸ și Vințu de Jos²⁹. Încadrarea cronologică a acestor piese între secolele XV-XVII este valabilă și în cazul pieselor de la Parohia Reformată.

Cahlele descoperite la Casa Lendvay, Parohia Reformată și la Vulturul Negru din Baia Mare, ne indică un repertoriu bogat pe care olarii locali îl aveau la îndemână, precum și nivelul economic și de urbanizare al acestei așezări de pe malul „Râului Doamnelor”.

²⁷ Rusu și colab. 2002, 126, pl. LXXXII/b.

²⁸ Marcu Istrate 2004, 78, pl. 140/B: 16.

²⁹ Marcu Istrate 2004, 78, pl. 171/175.

Literatură

- Anghel 1967 Gheorghe Anghel, *O locuință din secolul al XVII-lea descoperită la Alba Iulia*, *Apulum* VI, 1967, 361-377.
- Batariuc, Pescaru 1996 Paraschiva Victoria Batariuc, Eugen Pescaru, *Cahle descoperite la Germisara (Geoagiu-Băi, jud. Hunedoara)*, *Sargetia* XXVI, 1995-1996, 1, 391-417.
- Blăjan, Togan 1991 Mihai Blăjan, George Togan, *Locuința medievală descoperită la Mediaș (jud. Sibiu)*, *Sargetia* XXI-XXIV, 1988-1991, 690-705.
- Cardoș 2005 Raul Cardoș, *Cahle descoperite la Casa Lendvay din Baia Mare*, *Marmatia* 8/1, 2005, 355-373.
- Iliescu, Pușcașu 1970 Ana Iliescu, Voica Pușcașu, *Plăci ceramice descoperite în cursul cercetărilor de la cetatea Făgăraș*, *BMI* XXXIX, 4, 1970, 11-16.
- Marcu 1992 Daniela Marcu, *Cahle săsești din sec. XVI-XVII descoperite la Feldioara, jud. Brașov*, *RMI* LXI, 1, 1992, 27-39.
- Marcu Istrate 2004 Daniela Marcu Istrate, *Cahle din Transilvania și Banat de la începuturi până la 1700*, Cluj Napoca, 2004.
- Muscă 1992 Elena Muscă, *Cahle medievale în depozitele Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău*, *ActaMP* XVI, 1992, 376-381.
- Rusu 1996 Adrian Andrei Rusu, *Cahle din Transilvania (I)*, *Ziridava* XIX-XX, 1996, 143-162.
- Rusu și colab. 2002 Adrian Andrei Rusu (coord.), *Cetatea Oradea. Monografie arheologică. Volumul I. Zona Palatului Episcopal*, Oradea 2002.

Raul CARDOȘ

Muzeul Județean de Istorie și arheologie Maramureș
Baia Mare, Str. Monetăriei, nr.1-3
jud. Maramureș, România
e-mail: crdsraul@yahoo.com

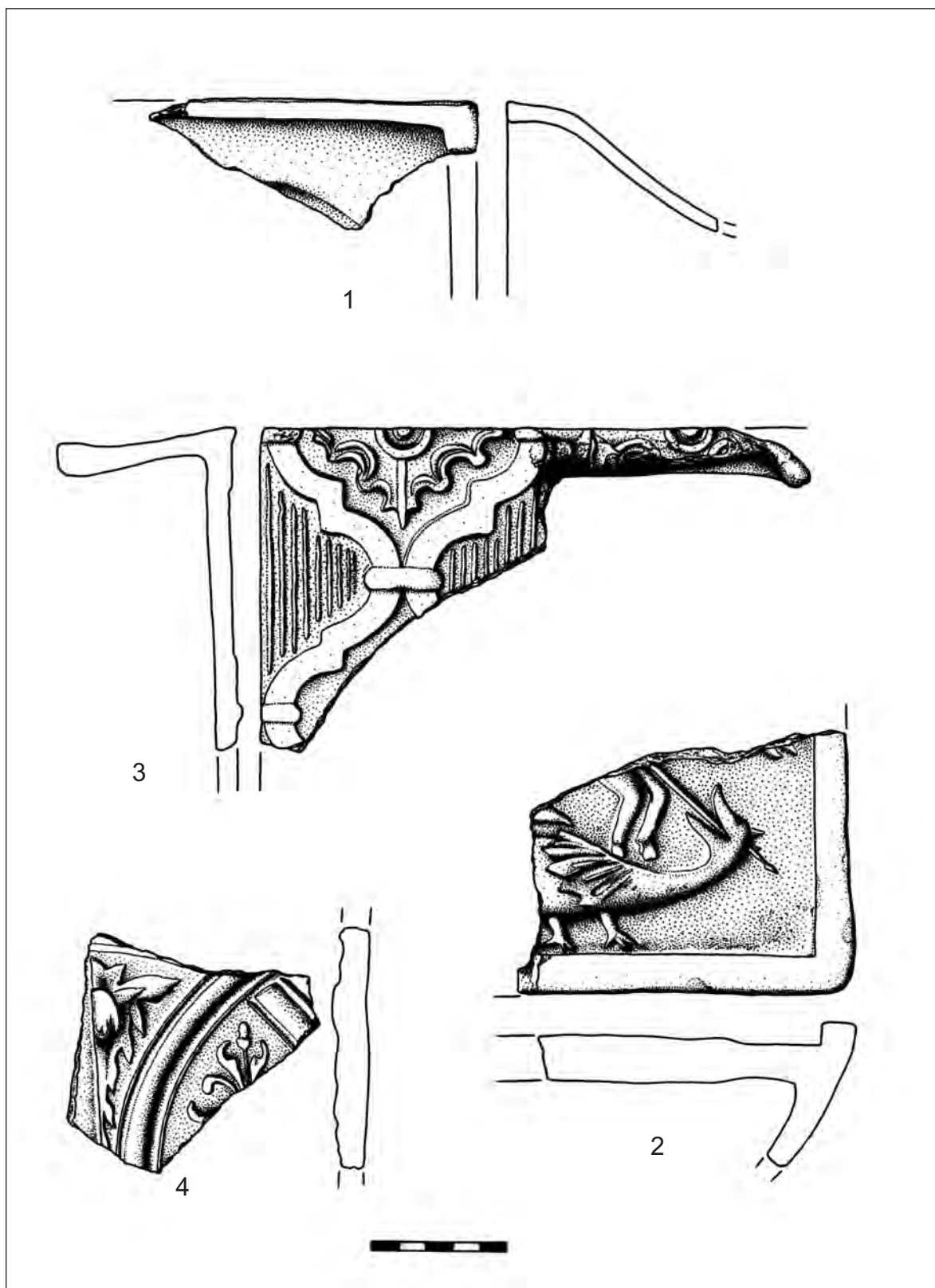
Stove tiles discovered at the reformed parish house from Baia Mare

(Abstract)

During the archaeological excavations what took place in 1989 at the Reformed Parish House from Baia Mare, was discovered fragments of stove tiles and also others stuffs.

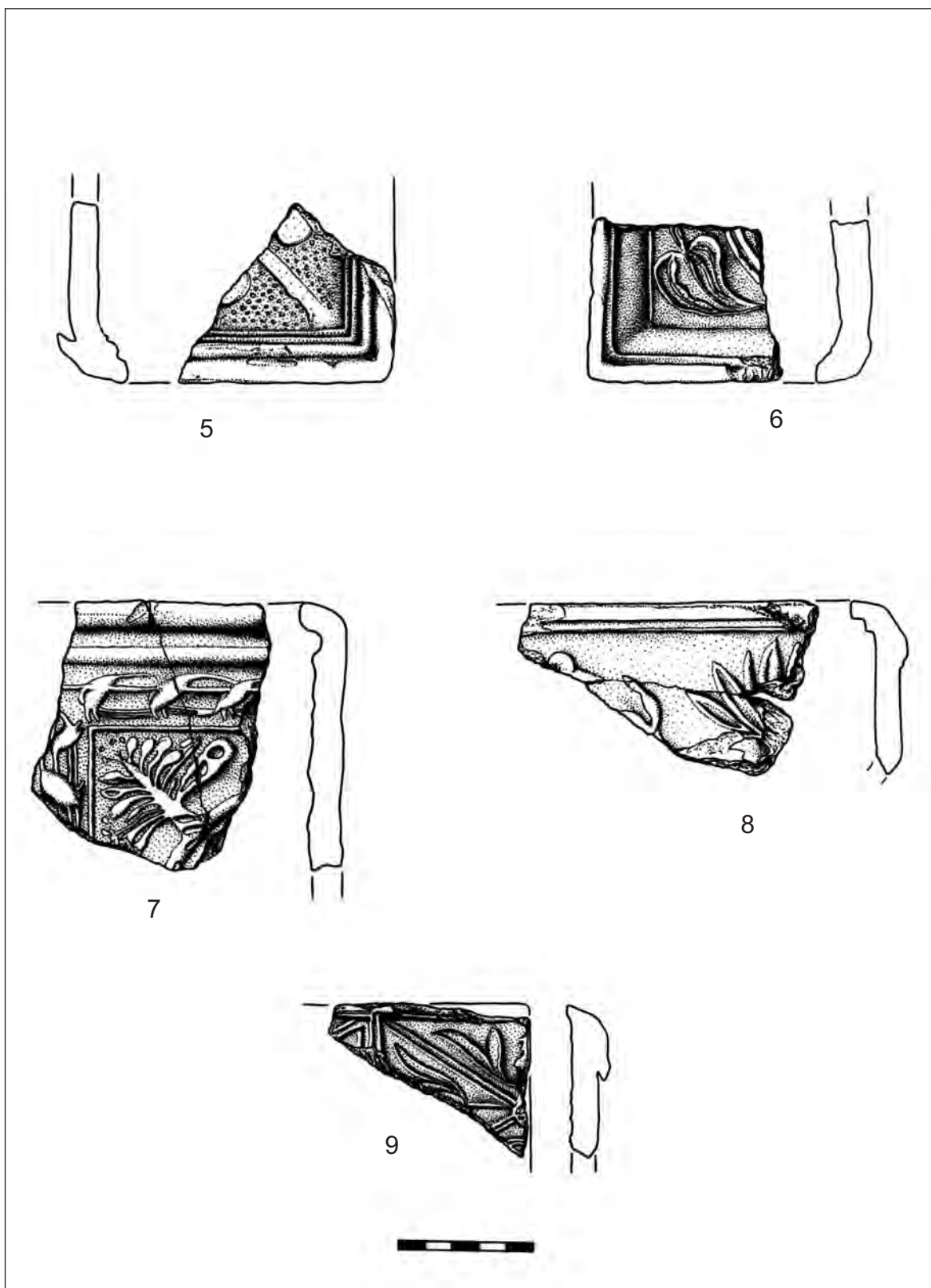
The stove tiles discovered here are divided in three categories: pot tiles with rectangular hole, rectangular panel stove tiles and special stove tiles. These categories of tiles are also divided in more types, sorted by decorative motifs: tiles decorated with the Legend of equestrian Saint George, tiles decorated with geometrical motifs, tiles decorated with vegetal motifs. The special stove tiles are divided in more types, concerning the position in the stoves: cornice stove tiles, stove tiles for crowning with the upper side cut into battlements and special pieces used for conducting the smoke.

The stove tiles from Reformed Parish House are dated between the XVth century and the XVIIth century.

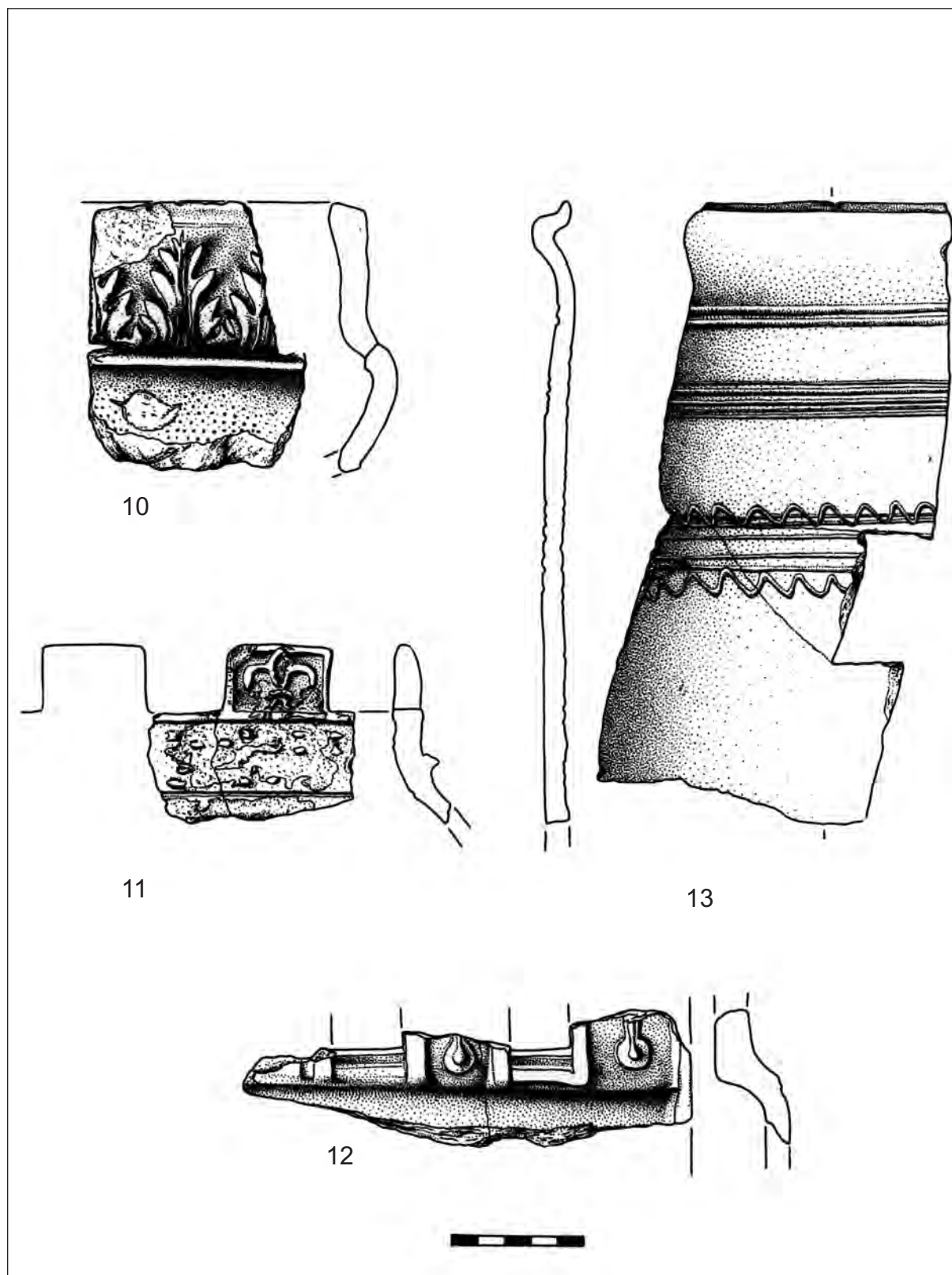
Pl. I. 1. Fragment de cahlă-oală rectangulară;
 2. Fragment de cahlă-placă decorată cu Legenda Sfântului Gheorghe ecvestru;
 3. Fragment de cahlă-placă decorată cu motive geometrice de tip tapet;
 4. Fragment de cahlă-placă decorată cu motivul copacului vieții.

(desene de G. Moldovan)

Pl. II. 5-6. Fragmente de cahlă-plăci decorate cu frunze în formă de inimă;
 7. Fragment de cahlă placă decorată cu rozetă;
 8. Fragment de cahlă-placă decorată cu frunză de ferigă;
 9. Fragment de cahlă-placă decorată cu motive vegetale, încadrate de triunghiuri compuse dintr-o linie dublă.

(desene de G. Moldovan)

Pl. III. 10. Fragment de cahlă pentru cornișă decorată cu motive vegetale;
 11-12. Fragmente de cahle-speciale pentru coronament cu partea superioară
 decupată sub formă de creneluri;
 13. Fragment de piesă specială pentru dirijarea fumurilor.

(desene de G. Moldovan)

Recenzii

Reviews

Besprechungen

Martin Kuna, Nad'a Profantová et al., Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách/The onset of the Early Middle Ages in Bohemia. Archaeological research at a large settlement site of the Prague-type culture at Roztoky, Archeologický Ústav AV ČR Praha (Praha 2005), 358 p. (text, inclusiv 110 figuri), 343 figuri (planșe) în volum și o hartă a siturilor aparținând culturii Praga din Boemia, un CD anexat¹.

IOAN STANCIU

Este o lucrare de proporții, deși nu impresionează atât prin volum, cât datorită felului în care lucrarea a fost concepută, propunându-și să exploateze integral și interdisciplinar diversitatea informațiilor obținute în urma săpăturilor, explicându-se pe această cale și structura complexă a colectivului. Autorii principali sunt Martin Kuna și Nad'a Profantová (Institutul de Arheologie al Academiei Cehe de Științe, Praga), care semnează segmentele lucrării referitoare la poziția așezării și caracterul sitului, istoricul cercetării, prezentarea succintă a locuirilor anterioare (din neolitic, până în epoca migrațiilor, cu descoperiri în bună parte deja publicate), analiza complexelor arheologice, documentația săpăturii pe suport electronic (M. Kuna), analiza inventarului arheologic, cronologia așezării și contextul său istoric (N. Profantová), încercarea de a reconstitui structurile economice și sociale (M. Kuna, N. Profantová), o scurtă sinteză asupra principalelor rezultate și a problematicii (M. Kuna, N. Profantová). O examinare de ansamblu a locuirii slave timpurii din Boemia susțin N. Profantová, M. Kuna, D. Moravec și L. Haišmanová.

Celelalte capitole ori subcapitole se datorează colaborării dintre doi sau mai mulți autori, majoritatea specialiști în anumite domenii științifice, praghezi sau din alte centre, ale căror demersuri complementare nu pot fi decât binevenite în raport cu cercetarea arheologică propriu-zisă: integrarea așezării în peisajul regiunii (M. Gojda, M. Kuna, J. Sádlo), o reconstituire geobotanică a mediului din zona așezării (J. Sádlo, M. Gojda), analize ceramologice (M. Bartuška, V. Hanykýř, M. Maryška, M. Novotná) și ale lemnului prelucrat (P. Vařeka), metalografice (R. Pleiner), petrografice (B. Šreinová) și ale materialului osteologic (L. Peške). Alte contribuții se ocupă de circulația monetară din sec. VI-VII în Boemia și Moravia (J. Militký) sau de poziționarea așezării de la Roztoky în contextul căilor de circulație medievale timpurii din zonă (R. Květ).

Așezarea de la Roztoky (districtul Praga-Vest, pe malul râului Vltava/Moldova), unul dintre cele mai importante situri cunoscute din lumea slavă timpurie, era semnalată încă de la sfârșitul sec. XIX, urmând apoi, între anii 1980-1989 cercetarea arheologică preventivă, organizată de către P. Sankot, M. Kuna și M. Gojda. A fost investigată o suprafață de 3,36 ha, fiind descoperite 122 locuințe (doar 34 cu plan recuperat integral), evident decalate cronologic (sunt determinate trei faze), dar suprafața sitului a fost estimată la cca. 20 ha, respectiv cel puțin 500 de construcții, cifră care, deși credibilă, este oarecum surprinzătoare prin mărimea sa.

Sunt locuințe parțial adâncite în sol, de formă rectangulară în plan (de cele mai multe ori aproape pătrată), cu o singură încăpere și cuptoare de piatră amenajate într-un colț. Este indicat faptul că pe parcursul epocii medievale timpurii acest tip de locuință este comun unei

¹ CD-ul conține un album foto (după diapozitive), adică fotografii ale sitului, din timpul săpăturii și după, imagini ale complexelor arheologice, inclusiv reconstituirea unei locuințe, imagini ale materialelor recoltate, apoi ale complexelor arheologice asociate inventarului și o bază de date (lista complexelor arheologice cercetate, liste de materiale, cu descriere, înregistrarea principalelor caracteristici ale locuințelor medievale timpurii, pe baza cărora a fost operată analiza corespondențială).

bune părți din Europa Centrală, Estică și Sud-Estică. Deși, ca poziție de principiu, M. Kuna este destul de sceptic în ceea ce privește posibilitatea de a descifra semnificația etnică a culturilor arheologice, acceptă interpretarea obișnuită, adică legătura dintre acest tip de locuință și celelalte vestigii caracteristice culturii Praga cu slavii timpurii, aflați în expansiune. Se face trimitere la rolul important al locuinței în culturile arhaice, ea asigurând includerea rituală și simbolică a omului în lumea înconjurătoare, funcție descifrabilă arheologic prin repetiția în diverse situri a unor elemente constructive sau ale organizării interne. Concluziile ori observațiile de ordin general sunt sprijinite de obișnuita analiza a parametrilor care definesc aceste construcții: suprafață, adâncime, orientare, instalația pentru foc, elemente constructive, intrarea, dispunerea gropilor de stâlpi, structura spațiului interior. Este interesantă discuția despre abandonarea, respectiv depunerea unor artefacte în locuințele părăsite, autorul considerând că puteau să fi existat ambele situații, cea din urmă fiind sugerată de concentrarea vaselor descoperite în jurul cuptorului, de multe ori fiind găsită doar jumătatea inferioară a acestora. În același text, sunt demne de atenție analizele și observațiile despre volumul gropilor, frecvența și compoziția inventarului, discuția pe marginea procesului de fragmentare a ceramicii.

Comparația dintre caracteristicile locuințelor și etapele cronologice determinate pe baza ceramicii, în ideea de a fi conturate eventuale tendințe în timp, nu indică rezultate categorice. Orientarea construcțiilor și poziționarea cuptoarelor în interiorul lor nu sunt elemente cu valoare cronologică, la fel adâncimea lor. Este constatat faptul că locuințele foarte mici (suprafață sub 7,5 m²) apar doar în faza timpurie, dar am putea să ne întrebăm dacă nu cumva situația este întâmplătoare. Nici analiza corespondențială a principalelor atribute ale locuințelor nu susține observații prea clare, respectiv o clasificare tipologică mai strânsă, aspectul construcțiilor fiind relativ omogen. Majoritatea caracteristicilor principale se regăsesc în faza timpurie a locuirii, de aceea, se crede, în perioada de început era mai strâns păstrată legătura cu o anumită tradiție. Una dintre cele mai interesante observații formulate în urma examinării relației la orizontală între locuințe se referă la posibilitatea ca așezarea să fi fost întemeiată de grupuri distincte, sosite din locuri diferite. Față de alte așezări contemporane, un aspect aparte al așezării de la Roztoky este dat de prezența mai numeroasă a gropilor de provizii (silozuri pentru cereale), situație posibil datorată șansei de a fi fost cercetată aici o suprafață mai mare.

Situație repetată cel puțin în mediul de specialitate ceh și slovac, bibliografia românească a perioadei, mai veche ori recentă, este parțial utilizată, cu atât mai mult cu cât există cercetări care au dus la cunoașterea unor așezări cu un mare număr de complexe. Autorilor par să le fie cunoscute doar așezările de la Dulceanca, fiind omise monografiile siturilor de la Botoșana², Davideni³ sau Gropșani⁴.

Desigur, analiza inventarului constituie una dintre părțile de greutate ale volumului (N. Profantová). Situație comună așezărilor și cimitirelor din această perioadă, majoritatea categorică a materialului recoltat din complexe este alcătuită din ceramică, în total 1835 piese supuse analizei, dintre care 39 vase întregi sau întregibile (la care, eventual, ar mai putea fi adăugate alte 4-5 exemplare). Este de înțeles că, în ansamblu, ceramica a fost modelată cu mâna, doar în unele cazuri poate fi sesizată ajustarea la roată. Este o constatare interesantă, opusă interpretării care a fost susținută în raport cu olăria contemporană din Slovacia, așadar un teritoriu imediat învecinat, în legătură cu care se presupune că utilizarea roții cu turație lentă începe deja pe parcursul celei de-a doua jumătăți a sec. VI, cel târziu spre sfârșitul veacului, observație care a fost utilizată de G. Fusek ca indicator cronologic pentru

² Dan Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII e.n. (Așezarea de la Botoșana-Suceava)*, Institutul de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol" Iași, Biblioteca de arheologie XLVI, Iași, 1984.

³ I. Mitrea, *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor: așezarea de la Davideni din secolele V-VIII*, Piatra-Neamț, 2001.

⁴ Gh. Popilian, M. Nica, *Gropșani. Monografie arheologică*, *BiblThracologica* 24, București, 1998;

determinarea etapelor pe parcursul cărora locuirea a evoluat acolo⁵. Un lot destul de mare al materialului a fost supus unor analize fizice și chimice, în urma acestora fiind de remarcat observațiile că ceramica de la Roztoky se caracterizează printr-o mare variabilitate a compoziției pastei și că rezultatele analizelor tehnologice nu corespund în totalitate categoriilor tipologice ori evaluărilor macroscopice. Spre deosebire de ceea ce se știa, cum se remarcă în text, realmente este surprinzător rezultatul estimării temperaturii la care vasele au fost arse, așa cum sugerează analizele, adică între 960-1000°C.

Analiza tipologică a vaselor a fost sprijinită în primul rând pe exemplarele întregi sau întregibile, care, în ultimă instanță, reprezintă 30% din totalul celor cunoscute în Boemia. În esență, pentru clasificări a fost utilizat modelul de bază elaborat de I. P. Rusanova și îmbunătățit de M. Parczewski (se fac puține trimiteri la analizele și tipologia, mai complicată, propusă de G. Fusek), adică se operează cu următorii parametri ai vasului și proporții rezultate din comparația acestora: înălțimea maximă, înălțimea până la linia diametrului maxim și a marginii (gurii), diametrul gurii, al gâtului, diametrul maxim și al fundului, gradul de înclinare al marginii. Rezultatul raportului dintre înălțimea totală și diametrul maxim separă oalele de castroane sau alte forme mai scunde. Oalele sunt clasificate relativ simplu, în 5 tipuri, în funcție de mărimea lor și alte criterii formale, în așezarea de la Roztoky cel mai răspândit fiind tipul 1, adică recipiente de mărime mijlocie, cu gura cilindrică. Cum s-a arătat deja, au fost separate castroanele, grupate în două tipuri, de asemenea în funcție de volumul lor, apoi „bolurile” și tăvițele, ultimele două categorii slab reprezentate. Fragmentele din partea superioară a vaselor, în cazul cărora este păstrată și marginea (buza), sunt clasificate separat, urmându-se același „model Parczewski”, după care sunt operate și determinările pentru formele timpurii (margine scundă, profil mai simplu), respectiv târzii (margine mai înaltă, profil mai complicat). De asemenea, au fost descrise și clasificate fundurile, după schema propusă de J. Zeman și M. Parczewski.

Decorul ceramicii este analizat separat, fiind determinate trei modalități de ornamentare, anume prin utilizarea unui singur obiect (ascuțit), a pieptenului și prin ștampilare; în ansamblul ceramicii, cea decorată este puțină. Din punctul de vedere al autorilor, dar și al nostru, este importantă și semnificativă apariția decorului ștampilat, despre care se presupune că a fost împrumutat din mediul germanic al vremii și că datează mai timpuriu, în fazele I și II. Este o opinie larg răspândită astăzi aceea că decorul de pe ceramica lucrată cu mâna a fost preluat de pe cea modelată la roată, produsă în centre apropiate lumii slave timpurii.

Cele mai vechi complexe sunt considerate acelea care conțin exclusiv ceramică lucrată cu mâna, cu forme analoage mediului culturii Praga, margini considerate timpurii, nedecorată sau cu motive considerate mai vechi (ștampilate); majoritatea complexelor au fost atribuite acestei faze din evoluția așezării (I). Mai recente sunt cele care se caracterizează prin proporția mare a olăriei decorată cu pieptenele (faza III), observație susținută și prin compoziția materialului recoltat din complexe aflate în relație de superpoziție, cu astfel de situații mai frecvent constatate în arealul sudic al așezării. Deși unele dintre complexe nu sunt sigur încadrabile etapei a II-a, inventarul ceramic corespunzător este definit prin prezența redusă a fragmentelor decorate. În cronologie absolută, faza a treia ar trebui încadrată primei jumătăți a sec. 7 sau primelor două treimi ale veacului. Deși nu se înțelege foarte clar, pentru faza a II-a se are în vedere a doua jumătate sau partea finală a sec. VI și începutul sec. VII.

În general, în așezările de acest fel alte categorii ale materialului, în afara ceramicii, apar sporadic. Datorită numărului mare de complexe investigate, la Rostoky varietatea și intensitatea prezenței unor astfel de artefacte este ceva mai mare. Astfel, „ceramicii tehnice” îi sunt încadrate două linguri de lut pentru turnat metalul topit și fusaiiolele modelate din lut

⁵ G. Fusek, *Zur Chronologie der frühslawischen Periode in der Slowakei*, în *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latenzzeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der früh geschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet, Kraków-Karniowicze 3.-7. Dezember 1990*, Kraków, 1992, p. 294; Idem, *Slovensko vo včasnoslovanskom obdobi*, Nitra, 1994, p. 306.

ars. A fost găsit un singur exemplar dintr-o „pânișoară de lut”, piese cărora li se acordă o semnificație simbolică (interesant, provine dintr-un complex datat în ultima fază). Marea majoritate a pieselor de fier provin din locuințe, dintre ele mai interesantă fiind o limbă de curea, cu analogii în mediul merovingian. Nici obiectele de bronz nu sunt numeroase, de remarcat fiind doi cercei (difícil de încadrat, datorită lipsei pandantivului, probabil cu analogii în lumea avară) și, mai ales, o cataramă simplă, pentru care au fost găsite analogii într-un mormânt de la Altenerding, datat ultima oară spre anul 600. Pe parcursul primei jumătăți a sec. VII este datată și o piesă de garnitură confecționată din argint, probabil originară din mediul avar. Sunt destul de numeroși pieptenii de os, un exemplar cu două rânduri de dinți și plăcuțele mânerului decorate, apoi fragmente din alte 5 piese cu un singur rând de dinți și mânerul triunghiular. Pentru decorul de pe exemplarul cu două rânduri de dinți cea mai bună analogie a fost găsită într-un mormânt germanic datat în sec. V târziu și primul sfert al sec. VI, deși, se arată, comparații pot fi făcute și cu ornamentul unui pieptene de la Igołomia, datat în sec. VII-VIII. Despre pieptenii cu un singur rând de dinți și mâner triunghiular se consideră că apar în mediul slav timpuriu doar în spațiul de contact cu langobarzii, de aceea ei aparțin intervalului dintre data sosirii slavilor și plecarea langobarzilor în 568. Posibil să fie așa în cazul fostului teritoriu cehoslovac, dar în Transilvania un astfel de pieptene (are capetele profilate) apare în locuința 19 din așezarea Bratei 1, care este puțin probabil să dateze dinaintea anului 568⁶, piesa ilustrând aici contactele cu gepizii, supraviețuitori în interiorul Khaganatului avar timpuriu.

Primele mărgelile (de sticlă) din mediul slav timpuriu boemian au fost găsite tocmai în așezarea în discuție, comparate fiind cu exemplare din perioada avară timpurie și ca atare datate între 568 - 610/640. Nu poate fi decât interesantă descoperirea unei bucați de chihlimbar, probabil un semifabricat, utilizat pentru producerea mărgelilor sau a unor amulete. Apariția este cu atât mai interesantă, cu cât pe parcursul sec. VI-VIII chihlimbarul a pătruns rar în Europa Centrală, o descoperire similară în mediu slav timpuriu fiind cunoscută doar din așezarea de la Bachórz (Polonia). Prezența chihlimbarului în așezarea de la Rostoky este explicată prin intermediul relațiilor cu resturile de populație germanică sau a contactelor cu regiunea actuală a Bavariei.

Nu înțelegem de ce se afirmă că rășnițele manuale rotative sunt o descoperire tehnologică a epocii slave timpurii, atâta vreme cât ele au fost cunoscute cu multă vreme înainte. Majoritatea pieselor au fost găsite în gropile de provizii, dar, uneori, au fost reutilizate în construcția cuptorului din locuință.

Una dintre principalele probleme pentru care sunt căutate soluții (N. Profantová) este aceea referitoare la data când cei dintâi slavi își fac apariția în teritoriul ceh. Mai recent, din perspectiva puținelor precizări care apar în sursele literare, D. Třeštík avea în vedere anii 530/535. Dovedindu-se circumspectă din punctul de vedere al datelor arheologice, autoarea crede că este posibilă intervenția slavilor în Boemia, dinspre nord și nord-est, înaintea mijlocului sec. VI, dar informațiile de până acum nu pot fi înțelese ca un argument categoric. Pe bună dreptate, consideră că deja amintitul pieptene cu un singur rând de dinți și mâner triunghiular nu indică în mod obligatoriu o dată ante 567. Rămâne în discuția mai vechea opinie a lui K. Godłowski, după care populația germanică a ajuns în Boemia pe parcursul primei jumătăți a sec. VI, iar în Moravia până la 568, date care, indirect, ar indica și momentul de început al colonizării slave în aceste teritorii. Totuși, deși vestigiile arheologice care să indice prezența elitei germanice din acea vreme sunt cunoscute din sudul Moraviei, în partea sa nord-estică și în Boemia au fost înregistrate doar sporadic.

Cunoștințele ce stau acum la dispoziție nu susțin nici opinia după care slavii ar fi ajuns în Moravia și Boemia odată cu avarii, cei dintâi, purtători ai culturii (tipului ceramic) Praga, sosind acolo independent. În scurt timp au început să fie exercitate impulsuri culturale din

⁶ L. Bârzu, *La station n° 1 de Bratei, dép. de Sibiu (IVe - VIIe siècles), avec une expertise de Maria Bulai-Știrbu*, Dacia N.S. 38-39, 1994-1995 (1997), fig. 17/6.

spațiul danubian, pe măsură ce noi grupuri de slavi și-au făcut apariția. Se presupune că un al doilea val slav putea să intervină în situația de criză apărută după moartea khaganului Baian (se are în vedere anul 602), în termeni arheologici fiind vorba despre faza II de la Roztoky (răscrucea dintre sec. VI/VII).

Nu insistăm asupra calculelor, analizelor și explicațiilor referitoare la mărimea comunității (comunităților) care au locuit în timp la Roztoky și arealul economic exploatat, considerațiilor referitoare la relațiile dintre casă și familie, funcțiile multiple ale locuinței, spații cu destinație economică, structura așezării, practicarea agriculturii și a comerțului, deducții despre structura socială ș. a. (M. Kuna, N. Profantová). Rezultatele sunt cât se poate de interesante, iar susținerea acestor discuții indică încă o dată reușita autorilor de a fi exploatat la maximum informațiile rezultate în urma cercetării arheologice.

Ultimul capitol al lucrării (III) include prezentarea rezultatelor diverselor analize de specialitate, analiza circulației monetare din Boemia și Moravia pe parcursul sec. VI-VII, sprijinită de un catalog complet al descoperirilor, apoi o discuție asupra poziționării așezării de la Roztoky în legătură cu căile de comunicații medievale timpurii din regiune. Partea finală a textului cuprinde bibliografia, o listă a diapozitivelor prezentate pe CD și un rezumat consistent, tradus în limba engleză de A. Millar.

În legătură cu partea complementară textului, ilustrația, este de remarcat calitatea sa foarte bună: desene ale complexelor cercetate și ale materialului, fotografii alb-negru, 32 planșe color și numeroase figuri în text (tabele, diagrame, desene).

Volumul aduce o contribuție de cea mai mare importanță la cunoașterea perioadei secolelor VI-VII în Europa Centrală. Abordarea din perspectivă pluridisciplinară a sumei datelor obținute în urma cercetării arheologice îi sporește valoarea. El ilustrează șansele oferite de o amplă cercetare arheologică preventivă (astfel de demersuri devin din ce în ce mai frecvente și în România), în același timp constituie un model pentru strădania de a fi prelucrate exhaustiv rezultatele obținute.

Dr. Ioan STANCIU

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca

str. C. Daicoviciu nr.2

40020 Cluj-Napoca

e-mail: istanciu2001@yahoo.fr

Andrzej Kola, *Archeologia Zbrodni. Oficerowie polscy na cmentarzu ofiar NKWD w Charkowie* (The archaeology of the crime. Polish officers in the cemetery of NKVD victims in Charkov), Toruń, 2005, Uniwersytet Mikołaja Kopernika and Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa; 448 pages, 240 figures, 3 tables, Paperback, ISBN 83-231-1899-X.

ALEXANDRU DRAGOMAN

Andrzej Kola's book is a good example for an "archaeology of the 'terrible 20th century', to use Laurent Olivier' phrase (2002: 138). The volume refers to a traumatic, long debated event in the history of World War II, namely the fate of the Polish officers captured in 1939 by the Soviets, following the agreement between Stalin and Hitler (known as the Ribbentrop-Molotov pact) regarding the occupation and division of Poland.

The reconstruction of the events starting from the reports of some prisoners, but especially from the Soviet archive documents, made available by the early '90s, is presented in the first chapter of the book. On the 17th of September 1939 the Soviet army invaded eastern Poland and captured as war prisoners 250,000 soldiers and officers. Three of the founded prisoner camps were specially designed for the officers: Starobielsk / Starobilsk / Starobelsk (Voroszilovgrad / Vorošilovgrad district), Kozielsk / Kozelsk (Smolensk district) and Ostaszkov / Ostaškov (Kalinin district). In March 1940, due to the suggestion of Lavrentij Berija (people's commissar for internal affairs), the members of the Politbureau of the Communist Party of the Soviet Union - Iosif Stalin, Kliment Vorošilov, Vjačeslav Molotov and Anastas Mikojan - decide that the prisoners interned in the three camps (but not only) should be executed. From April to May 1940, the Polish officers were deported to the places of execution. From that moment on, the correspondence between the prisoners and their families broke off; the concerned families' appeals to the Soviet authorities are met with the answer that the internment camps were dismantled and the fate of the prisoners remains unknown. Meanwhile, the NKVD destroyed both the confiscated personal documents (letters, postcards, telegrams, photographs, negatives), and the official documents of the camps (prisoner records, alphabetical lists, person indices, the diary with the correspondence received) in order to wipe out any trace of the victims. The first information on the fate of the prisoners appeared in 1943, when the Germans discovered the mass graves at Katyń/Katyn. In spite of the attempt by the Soviet authorities to blame the Germans for the massacre, upon the invitation on the behalf of the latter, the exhumations conducted by an international commission led to the conclusion that the victims had been brought from the Kozielsk camp and executed by the NKVD in the spring of 1940. By the early '90s, as access to the Soviet archives was no longer denied, the place of the execution of the prisoners from the other two camps became a certainty: those interned at Starobielsk had been sent to Charkov/Charkiv, and those interned at Ostaszkov to Miednoje/Mednoe.

The first archaeological excavations meant to check these places began in the summer of 1991 (Chapter 2). In both cases, they identified graves of the victims of Stalinist cleansings from the 1938-1941 time span, including mass grave with Polish officers. In the presumed NKVD cemetery at Charkov, following some of the 49 drillings conducted two mass graves were fully spotted (the remains of 161 people were exhumed from them), as well as at least two neighbouring mass graves (the remains of other six people were exhumed). The artefacts found proved beyond any doubt that those buried there were Polish prisoners from the camp of Starobielsk. At the same time, other two mass graves with Soviet civilians were spotted. Once identified, the Polish took official steps towards conducting a full research into the

cemeteries at Katyń, Charkov and Miednoje, as they were keen on getting full information on (1) the victims' places of burial, and (2) the circumstances of the massacre; however, the priorities were commemorating those killed and burying them in a proper manner. Following these endeavours, in 1994 the Polish government signed two agreements: one with the government of the Russian Federation and another with that of the Ukraine. Consequently, between 1994 and 1995 the Polish archaeologists conducted excavations at Katyń and Miednoje, and between 1994 and 1996 at Charkov – the latter being the subject of Kola's book. Part of the investigations at Charkov included a map of the region that had to be researched, then thousands of drillings were conducted in order to spot the graves, followed by sondages, and during the second campaign the exhumations began. In all 75 mass graves were identified, 15 of which contained remains of the Polish officers.

The results of the exhumations (Chapter 3) showed that in the 15 mass graves 4302 people were buried, two of which were women, and the rest men. The figure exceeds by 500 people the number of war prisoners interned in the camp at Starobielsk and sent to Charkov, which means that also military brought from other camps were executed there. The mass graves were identified as belonging to the Poles on the basis of the thousands of the uncovered artefacts: the pieces of military equipment (coats, uniforms, belts, caps, four-cornered caps with eagle emblem, officer and field military boots, flasks, canteens), decorations, épaulettes, identification plates, personal belongings (toilet utensils, object of religious cult, watches, Polish banknotes and coins, cigarette-cases and holders, games sets), personal documents (notes in calendars). The identity of some of the victims could be found out due to the mess kettles engraved with the names or initials of their owners. Equally important are the notes in the diaries as they contain the names of other comrades. The dating was performed on the basis of the cigarette boxes and cigarette holders inscribed with "Starobielsk", often along with "1939-1940" or "date-month-1940" – the moment of the departure from Starobielsk, as well as on the basis of the Soviet newspapers found on some of the victims, the dates of the issues ceasing with April 1940. According to the skulls analyses, most victims were shot in the head from behind. A part of the officers were executed in the cemetery itself, as proven by the fact that in some of the mass graves many cartridges of various types were found, especially for Soviet made weapons. Some of the bodies had their hands tied at the back. More often than not, the bodies of those shot were laid in layers. Based on the entire information acquired, including the archived one, a reconstruction of the order in which the bodies were dropped in some of the graves was performed: the bodies of the first victims were brought by car and dropped into the mass grave 17/1994 and probably simultaneously into the mass graves 7/1994 and 28/1995, while the victims of the last deportations in May 1940 were dropped into the mass grave 30/1995.

Besides the 15 mass graves of the Polish officers, the archaeological excavations identified also 60 mass graves with remains of the victims from the local population, mostly civilians. These include 2241 people, of which at least 26 are women. The first victims could have comprised also Poles, as shown by the presence in a grave of a spoon inscribed in the Polish language – "Sanatorium in Izdebna". The artefacts include especially fragments of Soviet made rubber boots, fragments of cups bearing inscriptions in Russian language, and, rarely, toilet objects. Objects used by the murderers were also found: mass grave 4/1994 contained an iron hook for dragging the bodies and a spade used to dig the pits. It is worth mentioning the almost total lack of textile fragments in comparison with the graves of the Polish militaries. Almost all the mass graves contained many revolvers cartridges, pistols or machine gun of various types, which shows that the victims were executed in the cemetery itself, a fact confirmed by one of the mass graves in which evidence was found that they were shot directly in the pit: Nagan bullets were excavated in the bed rock. The civilians were executed in the same manner as the Polish officers – in the head from behind – proving a methodical uniform system of killing the victims, practised by the NKVD.

According to the anthropological analysis, among the killed Polish officers there are not only young people (20-30 years old) or middle-aged (35-45 years old), but also many older people (over 55 years old), often with signs of pathological diseases. As regards the civilian victims, most are adults (35-45 years old) or those who had reached the upper limit of maturity (45-55 years old).

Except for the mass graves, in the cemetery at Charkov the archaeological excavations also identified the wooden enclosing of the former NKVD cemetery, "The Black Road" along which the bodies used to be brought (in the case of those executed somewhere else) or those who would be shot (in the case of those executed in the cemetery), as well as the remains of a wooden building, in which an iron bed was preserved, used by the NKVD guards who watched the cemetery on a permanent basis. The role of the road and building has been determined on the basis of the report of an eye witness to the massacre, a guard of the NKVD prison in Charkov and very likely a participant in the executions.

Chapter 4 refers to the interventions that affected the cemetery after the events of the spring of 1940, while in chapter 5 the archaeological excavations at Charkov are discussed in the context of other places where victims of the Stalinist regime are buried. Following the excavations (Epilogue), on the 17th of June 2000, the new cemetery dedicated to the murdered Polish and built on the place of the former NKVD cemetery was inaugurated in the presence of the representatives of the Polish and Ukrainian states, representatives of the Churches and of the victims' families.

The work contains a bulky documentation. The presentation of each of the stages of the research is accompanied by plans and photographs. For example, in the case of the mass graves belonging to the Polish officers, next to a detailed description, plans and profiles of the pits are illustrated (however, in a few situations it was not possible), colour photographs of excavation details and colour photographs of the artefacts found in them.

Undoubtedly, the archaeological excavations at Charkov by Kola's team completed the image offered by the archive documentation not only by the fact that they brought information on the place where the victims were buried, the circumstances of the executions, and the identities of some of the dead or the presence of other victims besides the Polish militaries. The excavations developed another image, that of the materiality of suffering, an image hard to develop in historical texts. The families of the officers shot at Charkov have finally learned the whole nightmare story of those who disappeared and were able to bury their dead properly. However, the most important thing consists in the fact that Kola's work allows the reader to empathize with the victims. The objects uncovered, such as the cigarette cases, cigarette holders, chess or domino pieces, the small crosses or icons, letters, postcards, journals, brings one closer to the people interned in the camp at Starobielsk, to their life there, as well as to the life left behind, at their homes. When they left the camp they carried the objects with them, as they did not suspect that they would never need them any more, that no letter would ever reach home, that they go directly to death. I think that the objects' power of evocation is also proven by the fact that over 6,000 artefacts in a good state of preservation were sent to Poland, conserved and then donated to the Katyń Museum in Warsaw. The bodies with their hands tied at the back or the cartridges found in the pits evoke the horror of the last moments before death much more movingly than any other abstract historical text. What felt the Polish militaries and Soviet civilians while waiting for their turn to be shot? What felt the Soviet civilians as they saw the grave pit already dug? What felt the victims' families waiting for a sign from their loved ones, when no letter ever came again? For how long can someone keep hope alive? The authors of the massacre should not be forgotten either. How can one, in a landscape of crime and death, rest quietly on the bed in the wooden building and/or carry a weapon, pull the trigger tens, or, why not, hundreds of times in order to put an end to the lives of other people? How can one dig with a spade a pit where he would bury the bodies of those killed by his NKVD comrades or even by himself, drag the bodies into the pit with an iron hook, and how can all that seem something "normal", a "task", just a

“job”? How can one simply return to the family after “work”, as if nothing ever happened? It seems that in the name of an ideology it might be very easy. The book does not answer these questions, but it is important that it provides the opportunity for them to be formulated. From that point of view, citing one of Olivier’s phrases again (2002: 138), Kola’s work is also an “archaeology of ideology”, of the sets of ideas that turn people into murderers.

Last but not least, I mention that the archaeological excavations at Charkov are not a singular example, as similar endeavours have been initiated also in other countries in eastern Europe, like Lithuania (e.g. Jankauskas *et al.* 2005), Latvia (e.g. Zemītis 2005), or Romania (e.g. Petrov 2007; Petrov and Budeancă 2007), in order to discover the places where the victims of communist repression were buried and the circumstances in which they died.

At the end of these lines, I recommend to the reader not only Kola’s book, but also the movie *Katyń*, directed by Andrzej Wajda and premiered on 17th of September 2007, the anniversary of the Soviet invasion of Poland in 1939: the movie focuses not on the massacre itself, but on the drama of the victims’ families who are loyally waiting, hoping that their beloved ones are still alive and that someday they will return home.

References

- Jankauskas *et al.* 2005 R. Jankauskas, A. Barkus, V. Urbanavičius, A. Garmus, "Forensic archaeology in Lithuania: the Tuskulėnai mass grave", *Acta Medica Lituanica* 12 (1): 70-74.
- Olivier 2002 L. Olivier, "An archaeology of the 'Terrible 20th century': An archaeology of ideology?", *Cambridge Archaeological Journal* 12 (1): 138-140.
- Petrov 2007 Gh. Petrov, *Raport privind deshumarea osemintelor lui Tira Geza din cimitirul greco-catolic din Satu Mare*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_satu_mare_oct2007.pdf (consulted: 17.09.2008).
- Petrov, Budeancă 2007 Gh. Petrov, C. Budeancă, *Raport privind sondajele arheologice efectuate în satul Hălmășău, com. Spermezeu, și pe Dealul Șasa-Poieni (jud. Bistrița-Năsăud) 24-25.04.2007*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_spermezeu.pdf (consulted: 17.09.2008).
- Zemītis 2005 G. Zemītis, "Archaeology of terror", *Latvian Experience in Terror Archeology*, Conference Tallinn on 20 and 21 October 2005, <http://vip.latnet.lv/lpra/zemitis.htm> (consulted: 17.09.2008).

Alexandru DRAGOMAN

Vasile Pârvan Institute of Archaeology of the Romanian Academy
11 Henri Coandă Str.
Sector 1, Bucharest
e-mail: al_dragoman@yahoo.com

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

ActaArchCarpathica	Acta Archaeologica Carpathica, Kraków
ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
ArchAus	Archaeologia Austriaca, Wien
ArchBaltica	Archaeologia Baltica,
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapest
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények, Budapest
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BiblMarmatia	Bibliotheca Marmatia, Baia Mare
BiblMusApulensis	Bibliotheca Musei Apulensis, Alba Iulia
BiblMusNapocensis	Bibliotheca Musei Napocensis, Cluj-Napoca
BiblMuzBistrița	Biblioteca Muzeului Bistrița, Bistrița
BiblThrac	Bibliotheca Thracologica, București
BiblThracologica	Bibliotheca Thracologica, București
BMI	Buletinul Monumentelor Istorice, București
BudRég	Budapesti Régiségei, Budapest
CercArh	Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie a României, București
CronCercArh	Cronica cercetărilor arheologice
CultCivDunărea de Jos	Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
Dacia	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; N. S.: Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, București
EAZ	Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift, Berlin
EphemNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
ÉvkSzolnok-Doboka	A Szolnok-Doboka megyei Irodalmi, Történelmi és Etnographiai Társulat Évkönyve, Dées
FolArch	Folia Archaeologica, Budapest
InvArchRoumanie	Inventaria Archaeologica
JahrbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
JahresschriftHalle	Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte, Halle
JAMÉvk	A Nyíregyházi Josa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
KözlDebrecen	Közlemények a Debreceni M. Kir. Tisza István – Tudomány – Egyetem Régészeti Intézetéből, Debrecen
MAGW	Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Wien
MarbStudien	Marburger Studien
MatArch	Materialy Archeologiczne, Kraków
Materiale	Materiale și Cercetări Arheologice, București
PAS	Prähistorische Archaeologie in Südosteuropa, Berlin
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München, Stuttgart
PraceArch	PraceA - Prace archeologiczne, Kraków
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin
RE	Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart
RevBistriței	Revista Bistriței, Bistrița
RMI	Revista Monumentelor Istorice, București
SCIV (A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
SCM	Studii și Cercetări Maramureșene, Baia Mare
SlovArch	Slovenská Archeológia, Nitra
SpNov	Specimina nova dissertationum ex Instituto historico Universitatis Quinqueecclesiensis de Iano Pannonio nominatae
StAntArchaeologica	Studia Antiqua et Arcaeologica, Iași
StComSatu Mare	Studii și Comunicări Satu Mare, Satu Mare
SympThrac	Symposia Thracologica
UPA	Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie
WiadArch	Wiadomości Archeologiczne, Warszawa

Tipar: CROMATICA PRESS
Baia Mare, str. Mihai Eminescu nr. 34
Tel./fax: 0262-216304
E-mail: cromaticapress@yahoo.com

